

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SON DÖNEM OSMANLI KUMANDANLARINDAN
MEHMED ESAD (BÜLKAT) PAŞA
(1862-1952)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Talha SAVAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

ARALIK – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SON DÖNEM OSMANLI KUMANDANLARINDAN
MEHMED ESAD (BÜLKAT) PAŞA
(1862-1952)

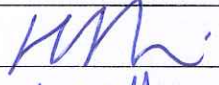
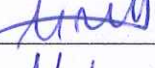
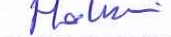
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Talha SAVAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“Bu tez 30/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. Haluk SELVİ	Basarılı	
Doc.Dr. Mustafa SAM	Basarılı	
Doc.Dr. Halim DEMİRCİ	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Mustafa Talha SAVAŞ
Öğrenci Numarası	:	Y176012005
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Son Dönem Osmanlı Kumandanlarından Mehmed Esad (Bülkat) Paşa (1862-1952)
Benzerlik Oranı	:	% 13

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

16/12/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

16/12/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

Tarih: 16/12/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Savaş, tarihî süreç içerisinde insanoğlunun kimi zaman öznesi, kimi zaman ise nesnesi olarak karşıya karşıya kaldığı bir gerçektir. Bu gerçeğe beraber tarih, bazı zamanlarda şahıslar üzerinden incelenmeyi gerektirir. Türk askerî tarihi içerisinde Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda önemli görevler üstlenmiş bir şahsiyettir. Esad Paşa, 1862-1952 yıllarında yaşayarak başta Tanzimat olmak üzere, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine de yakından tanıklık etmiştir. Daha çok Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında öne çıkan Esad Paşa, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne bizzat tanıklık ederek bu çöküşü durdurmak için bilfiil mücadele ve muharebe eden kumandanlardan birisi olmuştur.

En başta, bu çalışmanın ortaya çıkmasında, başından sonuna kadar her safhada beni sabır ve anlayışla destekleyen, değerli fikirlerini ve tecrübelerini paylaşan kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Akademik yolculuğa çıkışında ve her zaman yanımda olan Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ hocama teşekkür etmek benim için özel bir anlam taşımaktadır. Ayrıca tezimi yakından takip edip görüş ve kaynaklarıyla katkıda bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Enis ŞAHİN'e, Prof. Dr. Safiye KIRANLAR'a, Doç. Dr. Mustafa SARI'ya, Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ'a ve Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma sırasında daima motivasyonumu artırarak yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Burak ÇITIR'a, Arş. Gör. Mehmet KERİM'e, Arş. Gör. Serhat Pir Tosun'a ve değerli dostlarım Bahtiyar KADAYIF ile Mehmet Akif APAYDIN'a çok teşekkür ederim. Elindeki kaynakları güven duyarak istifademe sunan Ahmet YURTTAKAL'a, Şükrü KARACA'ya ve Emre ÖZMEN'e müteşekkirim.

Son olarak maddi ve manevi her konuda beni destekleyen aileme, sabır ve fedakârlığıyla daima yanımda olan nişanlım Hüsna KARAKAŞ'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu tez Türk Tarih Kurumu desteği ile hazırlanmıştır.

Mustafa Talha SAVAŞ

Sakarya, Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: BALKAN SAVAŞLARI'NA KADAR MEHMED ESAD PAŞA	5
1.1. Doğumu, Soyu ve Ailesi.....	5
1.2. Yetiştığı Çevre Yanya	12
1.3. Eğitim Hayatı.....	19
1.4. Yurtdışı Tecrübesi ve İlk Görevleri.....	21
1.4.1. Yurtdışı Tecrübesi ve Göreve Başlayışı.....	25
1.4.2. Osmanlı-Yunan Harbi'nde	28
1.4.3. Ders Nazırlığı	35
1.4.4. III. Ordu Müşir Vekilliği.....	37
1.5. Diğer Görevleri ve Rütbesinin Düşürülmesi	44
BÖLÜM II: BALKAN SAVAŞLARI'NDA MEHMED ESAD PAŞA	50
2.1. Balkan Savaşları'na Genel Bir Bakış	50
2.2. Yunan Cephesi'nde Türk ve Yunan Orduları.....	52
2.3. Balkan Savaşları'nda Yanya'nın Coğrafi ve Stratejik Önemi.....	58
2.3.1. Seferberlik Döneminde Yanya'nın Durumu	59
2.3.2. Bağımsız Yanya Kolordusu	62
2.4. Savaşın Başlaması ve İlk Gelişmeler.....	67
2.5. Yanya Savunmasında Yapılan Muharebeler ve Yanya Müdafii	74
2.5.1. Yanya Civarındaki Muharebeler	75
2.5.2. Yanya Kalesi Muharebeleri.....	81
2.6. Yanya'nın Teslim Olması ve Esaret Günleri.....	93
BÖLÜM III: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA VE SONRASINDA MEHMED ESAD PAŞA	100
3.1. Savaşın Başlangıcına Kadar Mehmed Esad Paşa	100
3.2. III. Kolordu'nun Çanakkale'ye Nakli ve Gelibolu'ya Gelişi	108

3.3. Çanakkale Muharebelerinde	116
3.3.1. Deniz Muharebelerinde (19 Şubat-18 Mart 1915)	117
3.3.2. Kara Çıkarmasına Kadar (19 Mart-25 Nisan 1915)	123
3.3.3. Kara Muharebelerinde (25 Nisan 1915-12 Ekim 1915).....	128
3.3.3.1. Kuzey Grubu'nun Kurulması ve 19 Mayıs Taarruzu	143
3.3.3.2. Kara Muharebelerinin Sonuna Kadar	151
3.4. Birinci Dünya Savaşı'nda Diğer Görevleri	164
3.5. Emekliliğinden Sonraki Görevleri, Vefatı ve Eserleri	168
SONUÇ	174
KAYNAKÇA.....	177
EKLER	191
ÖZGEÇMİŞ	204

KISALTMALAR

ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDH	: Birinci Dünya Harbi Kataloğu
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
bkz.	: Bakınız
BLH	: Balkan Harbi Kataloğu
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CDRSEE	: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe
çev.	: Çeviren
Ed.	: Edited
haz.	: Hazırlayan
HHP	: Hüseyin Hilmi Paşa Arşivi
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
HSD.AFT.	: Satın Alınan Evrak Ali Fuat Türkgeldi Evrakı
İ.AS.	: İrade Askeri
İ.DUİT	: İrade Dosya Usulü
İ.HB.	: İrade Harbiye
İ.HUS.	: İrade Hususi
İ.TAL.	: İrade Taltifat
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Miladi

- MKT.MHM.** : Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî
- ML.EEM.** : Maliye Nezareti Emlak-1 Emiriye
- MSB** : Millî Savunma Bakanlığı
- MV** : Meclis-i Vükela Mazbataları
- No** : Numara
- OTAM** : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dergisi
- OYH** : Osmanlı-Yunan Harbi Kataloğu
- p.** : Page
- s.** : Sayfa
- ŞD** : Şura-yı Devlet Evrakı
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- TFR.I.AS.** : Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- TÜRKAR** : Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu
- Vol:** : Volume
- Y.EE** : Yıldız Esas Evrakı
- Yay. Haz.** : Yayına Hazırlayan

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1890-1891 yılında Yanya Vilâyeti'nin Genel Nüfus Dağılımı	13
Tablo 2: Balkan Savaşları'nda Yunan Cephesi'ndeki Türk-Yunan Ordularının Kuvveti	54

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	x	Doktora		
Tezin Başlığı: Son Dönem Osmanlı Kumandanlarından Mehmed Esad (Bülkat) Paşa (1862-1952)				
Tezin Yazarı: Mustafa Talha SAVAŞ Danışman : Prof. Dr. Haluk SELVİ				
Kabul Tarihi: 30.12.2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 191 (tez) + 13 (ek)		
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi		
<p>Mehmed Esad Paşa, Osmanlı Devleti'nin son yıllarda girdiği savaşlarda, savunduğu cephelerde üstün başarılarla bulunmuş değerli bir kumandandır. Hem Balkan Savaşları'nda hem de Birinci Dünya Savaşı'nda önemli görevler alan Esad Paşa, aynı zamanda Millî Mücadele'yi gerçekleştiren ve Cumhuriyet'i kuran kadroya gerek eğitmen gerekse kumandan olarak önemli katkılarda bulunmuştur. Adı literatürde pek geçmemesine rağmen, son dönem Türk Tarihinin en kıymetli kumandanlarından birisi olarak bu çalışmanın konusu olmuştur.</p> <p>18 Ekim 1862'de Yanya'da doğan Esad Paşa hem Osmanlı hem de Alman askeri sistemi içerisinde yetişerek çok iyi düzeyde Almanca ve Fransızca öğrenmiştir. Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Yanya Kolordusu'nda görev alan Esad Paşa, Balkan Savaşları'nda Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanı olarak üstün bir direniş göstermiştir. Esad Paşa, 6 Ocak 1913'te Tekirdağ'daki III. Kolordu Kumandanlığı'na atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde III. Kolordu ve Kuzey Grubu Kumandanı sıfatıyla, Müttefik Devletleri'nin boğazdan geçmemesi için mücadele etmiş, dönemin önemli isimlerinden Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Bey ile birlikte çarpışmıştır. Kasım 1915'te I. Ordu Kumandanlığı'na atanan Esad Paşa, savaş sırasında Almanya'ya giderek birtakım incelemelerde bulunmuş ve Ekim 1917'de Almanya İmparatoru Kayzer II. Wilhelm'in İstanbul ve Çanakkale ziyaretlerinde kendisine mihmandarlık yapmıştır. Daha sonra Şubat 1918'de V. Ordu Kumandanlığı'na, Haziran 1918'de Batum'da III. Ordu Kumandanlığı'na atanan Esad Paşa, nihayetinde II. Ordu Genel Müfettişi olmuş ve bu görevi sırasında 19 Ekim 1919'da emekliliğe ayrılmıştır. Emekliliğe ayrıldıktan sonra 15 gün gibi kısa bir süre de Bahriye Nazırlığı yapmıştır.</p> <p>Yaşamını askerliğe, eğitime ve devletine adayan bu kıymetli Türk kumandanı, gösterdiği mücadeleler ve üstün başarılarının yanı sıra etrafındaki ve kendisinden sonraki kumandanlara da örnek olmuştur. Bilgisi, azmi ve nazik mizacıyla çevresindekilerin daima saygı ve takdirini toplayan Esad Paşa, 1 Kasım 1952'de vefat etmiştir. Bu tez çalışmasında, çizilmiş olan çerçeveye ilişkin Türk Askeri Tarihi'nin en değerli kumandanlarından biri olan Mehmed Esad (Bülkat) Paşa'nın, 1862-1952 yılları arasındaki askeri ve idari hayatı ele alınmaya çalışılmıştır.</p>				
Anahtar Kelimeler: Mehmed Esad Paşa, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Yanya, Çanakkale				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	x	Ph.D.	
Title of Thesis: Mehmed Esad (Bülkat) Pasha: One of the Late Ottoman Commanders (1862-1952)			
Author of Thesis: Mustafa Talha SAVAŞ		Supervisor : Prof. Dr. Haluk SELVİ	
Accepted Date: 30.12.2019		Number of Pages: vii (pre text) + 191 (main text) + 13 (app.)	
Department: History		Subfield : History of Turkish Republic	
<p>Mehmed Esad Pasha is a valuable commander who has made outstanding achievements in the battles and defenses of the Ottoman Empire in recent years. Esad Pasha, who played an important role both in the Balkan Wars and in the First World War, also made important contributions to the staff who carried out the National Struggle and founded the Republic, both as trainers and commanders. Although its name is not mentioned in the literature, it has been the subject of this study as one of the most valuable commanders of Turkish History.</p> <p>Born in Ioannina on October 18, 1862, Esad Pasha grew up in both the Ottoman and German military systems and learned German and French at a very good level. During the Ottoman-Greek War, Esad Pasha served in the Yanya Corps and showed great resistance as the Commander of the Yanya Corps in the Balkan Wars. On January 6, 1913, Esad Pasha was appointed as the Commander of the Third Corps in Tekirdağ. During the First World War, in the capacity of the Third Corps and Northern Group Commander at the Çanakkale Front, he fought to prevent the Allied states from passing through the strait and collided with Cevat Pasha and Mustafa Kemal Bey. Esad Pasha, who has appointed as the First Army Commander in November 1915, went to Germany during the war and made some investigations. In October 1917, the German Emperor Kayzer II. Wilhelm's visits to Istanbul and Çanakkale served as an advisor to him. Esad Pasha was appointed as the Commander of the Fifth Army in February 1918 and as the Commander of the Third Army in Batum in June 1918. He eventually became the General Inspector of the Second Army and retired on October 19, 1919. After his retirement, he served as the Minister of Navy for a short period of 15 days.</p> <p>The precious Turkish commander, who devoted his life to military service, education and state, was an example of the commanders around him and his successors as well as his struggles and superior achievements. Esad Pasha, who always received the respect and appreciations of his people with his knowledge, determination and kindness, passed away on November 1, 1952. In the thesis, the military and administrative life of Mehmed Esad (Bülkat) Pasha, who is one of the most valuable commanders of Turkish Military History, is tried to be discussed.</p>			
Keywords: Mehmed Esad Pasha, Balkan Wars, First World War, Ioannina, Çanakkale			

GİRİŞ

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk çeyreği, Osmanlı Devleti için hayatî öneme sahip olayların yaşandığı bir dönemdir. İmparatorluk coğrafyasının hızla küçüldüğü bu dönemde devletler, aralarındaki siyasi mücadelelerde çözüm üretemediklerinde çareyi fiili mücadelede aramışlardır. Bu nedenle insanlık tarihi, bu süre zarfında pek çok savaşa tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti, son dönemde girdiği savaşlardan bazen galibiyet bazen de mağlubiyetle ayrılmış ve bununla birlikte tarihin unutamayacağı değerli liderler ve kumandanlar yetiştirmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, 1862-1952 yılları arasında yaşamını sürdürmüştür. Esad Paşa, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş bir kumandan olarak, devletin kaderini tayin eden savaşlarda bulunmuş ve bu sürecin içerisinde yer almış kıymetli bir şahsiyettir.

1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Yanya'da ve II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Selânik'te bulunan Esad Paşa, Sultan II. Abdülhamid dönemine tanıklık etmiş ve bu sürecin zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Daha sonra Balkan Savaşları'nda (1912-1913) atalarının fethettiği ve doğup büyüdüğü Yanya'yı savunmuş, Yanya Müdafii olarak tüm askeri ve siyasi çevre tarafından tanınmış ve itibar görmüştür. Sonunda Birinci Dünya Savaşı'nda, başta Çanakkale Cephesi olmak üzere, önemli mevkilerde görev yapmış ve Meşrutiyet dönemi süresince İmparatorluğun yıkılışını bilfiil görmüş ve yaşamıştır.

Esad Paşa, yaşamı boyunca eğitime ve askerliğe fevkalade önem vererek siyasetten uzak bir duruşa sahip olmuştur. Yunanca, Almanca ve Fransızca dillerini bilen Esad Paşa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emekliliğe ayrılmıştır. Başta hatıraları olmak üzere ilmî eserler vererek yaşadığı süre içerisinde, içlerinde meşhur kumandanlar bulunmak üzere pek çok subay yetiştirmiştir.

Çalışmanın Konusu

Mehmed Esad Paşa'nın hayatının ele alındığı ve incelendiği bu tez çalışmasında, zamansal sınırlılık 1862-1952 yıllarını kapsamaktadır. Tezin bir biyografi çalışması olması nedeniyle mekânsal sınırlılığın belirlenmesinin doğru olmadığı düşünülmüştür. Konusal sınırlılık ise, Esad Paşa'nın tüm hayatını içermektedir. Tezin amacına uygun olarak bu çalışma, genel olarak üç ana bölüm içerisinde ele alınacaktır. Birinci bölümde, Mehmed Esad Paşa'nın nasıl bir aile, coğrafya ve kültürel çevre içerisinde dünyaya

geldiğinden, Yanya'daki çocukluk ve gençlik yıllarından bahsedilecektir. Onun için son derece öneme sahip olan Yanya şehri, özellikle bu bölümde ele alınmıştır. Ardından eğitim hayatı, yurtdışı tecrübesi ve ilk görevleri incelenmiştir. Esad Paşa'nın yurda döndükten sonraki yürüttüğü faaliyetler ve ilk görevlerle birlikte bu bölüm, Balkan Savaşları'nın başlangıcına kadar götürülmüştür. İkinci bölümde Balkan Savaşları sırasında Esad Paşa'nın hangi cephede savaştığı ve ne gibi bir rolü olduğu üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Mehmed Esad Paşa'nın hayatı, vefatına kadar detaylıca ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Böylesine önemli bir şahsiyetin yaşamı, bu zaman kadar detaylıca incelenmemiş olup bazı kitaplarda sadece adı geçmekte ve ömrünün bazı safhaları hakkında birtakım görevlerini ele alan az sayıda makale bulunmaktadır. Karşılaşılan bu çalışmalarda dahi Esad Paşa'nın hayatına dair pek çok eksiklikler ve yanlışlar tespit edilmiştir. Esad Paşa, kendi dönemi içerisinde yer aldığı cephelerde en tecrübeli ve en bilgili kumandanlar arasında yer almakta iken literatürde adının pek bulunmaması, konuyu daha da cazibeli hale getirmektedir. Aynı dönemde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki cephelerde, diğer kumandan ve subaylar hakkında pek çok çalışma yapılırken Esad Paşa'nın hayatının ve fedakârca mücadelelerinin çalışılmaması ve incelenmemesi, en azından tarih bilimi açısından, böylesine kıymetli bir kumandanın hakkının dikkate değer ölçüde teslim edilemediğini düşündürmektedir. Esad Paşa'nın tüm hayatının bir biyografi şeklinde ele alınması, mevcut bilgilerin pek çok kaynaktan istifadeyle tashih edilerek irdelenmesi, daha önce literatürde hiçbir surette kullanılmayan belge ve bilgilerin detaylıca kullanılması, faaliyetlerinin doğrularıyla da yanlışlarıyla da ele alınması ve savaştığı cephelerde üstlendiği rolün tahlil edilmesi, çalışmaya önemini veren ve özgün değerini oluşturan unsurlardır.

Çalışmanın Amacı

Son dönem Osmanlı kumandanlarından Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, bir biyografi çalışması olarak ele alınmıştır. Hem Osmanlı hem de Alman askeri geleneğinden yetişen bu kıymetli kumandan, XX. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran gerek Balkan Savaşları'nda Bağımsız Yanya Kolordusu'nda gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda

Çanakkale Cephesi'nde görev yapmıştır. Dolayısıyla Esad Paşa'nın hayatının araştırılmış olması, XX. yüzyıl Türk Askeri Tarihi hakkında da önemli bilgiler ortaya çıkaracaktır. XX. yüzyılın başında Osmanlı Askeri yapısı ne durumdadır? Mehmed Esad Paşa'nın, Osmanlı Askeri sistemi içerisindeki yeri ve önemi nedir? Görevleri sırasında yürüttüğü faaliyetlerin dikkate değer tarafı nedir ve olayların seyrinde belirleyici bir görev üstlenmiş midir? Mehmed Esad Paşa'nın Türk-Yunan Savaşı, Balkan Savaşları ve Çanakkale Muharebelerindeki rolü nedir? Tüm bunların yanı sıra Harbiye'de Ders Nazırı (Öğretim Kurulu Başkanı) görevinde bulunan Esad Paşa'nın, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Enver Paşa, Hafız Hakkı Paşa, Ali Fuat (Cebeşoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa, Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, İsmet (İnönü) Paşa ve Fevzi (Çakmak) Paşa gibi daha sonra isimleri Türk Askeri Tarihine kazınan şahsiyetlerle olan ilişkisi nedir ve hangi düzeydedir? Yapılan bu çalışmanın amacı, Esad Paşa'nın hayatı incelenirken bahsedilen soruları yanıtlamak ve mümkün olduğu kadar detaylıca ele almaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, sırasıyla tarif, tetkik, tasnif, tahlil ve terkipten hareketle beş temel araştırma bölümünün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada temel olarak arşiv ve kütüphane taraması, literatür taraması, nitel araştırma ve veri analizi yöntemlerine başvurulmuştur.

Konu belirlendikten sonra tetkik kısmına geçilerek konuya ilişkin arşiv belgeleri taranıp elde edilen belgeler ve bulgular ortaya konmuştur. Tüm bunlar transkripsiyon çalışmasıyla Latinize edilmiştir. Daha sonra bu çalışma doğrultusunda arşiv ve kütüphane araştırmaları yapılmış ve konuyu ilgilendiren tüm belgeler, kitaplar, makaleler ve veriler bir araya getirilmiştir. Tez çalışma planının işlerlik kazanması amacıyla bir tez bibliyografyası hazırlanmış ve Esad Paşa'nın doğumundan ölümüne kadarki süreyi içeren pek çok kaynak toplanmıştır. Soyu, ailesi, doğduğu ve yetiştiği çevrenin özellikleri, bulunduğu şehirlerde neler yaptığı, eğitim hayatı, yurt dışı tecrübeleri, ilk görevleri, askeri tecrübeleri ve başarıları, eğitimci yönü, hangi savaflara katıldığı, bu savaflarda nasıl bir rol oynadığı ve vefatıyla ilgili pek çok arşiv belgesi, makale, telif eser, gazete ve hatıra türü eser tasnif edilip kronolojik sıra esas alınarak fişlenmiştir. Ardından elde bulunan veriler defalarca incelenip tahlile tabi tutulmuştur. Yazma aşamasında mevcut

eksiklikler ve sorular üzerinde düşünülerek eksiklikler giderilmeye çalışılmış ve anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde çalışmanın tamamlanmasına gayret gösterilmiştir.

BÖLÜM I: BALKAN SAVAŞLARI'NA KADAR MEHMED ESAD PAŞA

1.1. Doğumu, Soyu ve Ailesi

Türk tarihi, içerisinde pek çok olağanüstü dönem barındırmaktadır. Bu dönemlerde çeşitli fedakarlıklarda bulunarak önemli görevler üstlenen şahıslar vardır. Öyle ki, bu görevleri ifa eden şahısların soyu, ailesi, doğduğu yer ve yetişme tarzı, söz konusu şahısların tüm hayatını etkilemiştir. Gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemine gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına tanıklık eden Mehmed Esad (Bülkat) Paşa da bu şahıslardan birisidir. Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin üç dönemine de tanıklık eden Mehmed Esad Paşa, Türk tarihinin yetiştirdiği önde gelen kumandanlardan birisi olmuştur.

Mehmed Esad Paşa, 18 Ekim 1862 tarihinde, Sultan II. Murad zamanında atalarının fethettiği Yanya'da (Epir, Yunanistan) dünyaya gelmiştir.¹ Babası köklü bir aileye mensup olan Mehmed Emin Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır.² Mehmed Emin Efendi oğlu Mehmed Esad'ın doğumunu şu şekilde aktarır: “*Bin iki yüz yetmiş dokuz Cemâziyelevvelin yirmi beşinci, yetmiş sekiz Teşrîn-i sâninin beşinci pazartesi gecesinde saat üçte mahdûmum Mehmed Esad dünyayı teşrif buyurmuşlar. Rabbi izzeti celle ve âlâ Hazretleri suleha-yı ümmetden ve tali' ile efüni-i ömr ve ihsan buyursun. Âmin sümme âmin.*”³

Esad Paşa Harbiye Mektebi'nde görev yaptığı dönemde kaleme aldığı eserlerinde “Yanyalı Esad Paşa” adını kullanmıştır.⁴ Dahası, Esad Paşa'nın ismi, nüfus ve emeklilik kayıtlarında “Mehmed Esad” olarak yer almaktadır.⁵ Yine karşılaşılan çoğu arşiv

¹ Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi; Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği; Farklı eserlerde tarihlendirme konusunda tezat ifadeler yer almasına rağmen, Arar ve Atacanlı da Esad Paşa'nın doğum tarihini 18 Ekim 1862 olarak belirtmektedir. İsmail Arar, “Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 47, İstanbul, 1987, s. 25; Sermet Atacanlı, **Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları**, MB Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2008, s. 22.

² MSB Arşivi, Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi.

³ Burada olduğu gibi, Esad Paşa'nın doğum tarihiyle ilgili farklı kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunsa da arşiv kayıtları esas alındığında, 18 Ekim 1862 tarihinin doğru olduğu görülmektedir. Yüksel Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esad Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl: 12, Sayı: 16, Bahar 2014, s. 5.

⁴ Mehmed Esad, **Hendese-i Mücesseme**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1321; Mehmed Esad, **Mebâhis-i Riyâziye**, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1316.

⁵ Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği; Emekli Sandığı Arşivi, Mehmed Esad Bülkat Dosyası.

vesikasında ve kaynakta Esad Paşa'nın, ismini "Yanyalı Esad Paşa" olarak kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu durumda Esad Paşa'nın Yanyalı olduğu, kullanılan çeşitli kaynaklar aracılığıyla teyit edilmiştir. Tüm bunların ötesinde, Esad Paşa kendi özgeçmişinde; "*Ben Mehmed Esad, 18 Ekim 1862 Pazartesi günü, Yanya'da kale içinde bulunan ecdadımın konaklarında doğmuşum.*"⁶ diyerek doğum tarihi ve yeri konusuna açıklık getirmiştir.

Son dönem Osmanlı kumandanları arasında yer alan Mehmed Esad Paşa, daha önce belirtildiği üzere köklü bir aileye mensuptur. Soyu, Taşkent'ten (Özbekistan) Anadolu'ya gelen ve oradan da Rumeli'ye geçen bir Türk boyuna dayanmaktadır. Bu boy, Özbek Türklerinden olan "Kaçı" veya "Kaçın" boyudur.⁷ Soyadı Kanunu'ndan sonra, Mehmed Esad Paşa'nın kardeşi Mehmed Vehib Paşa'nın "Kaçı" soyadını alması da boy isimlerinin "Kaçı" olduğunu doğrular niteliktedir.

Sultan II. Murad döneminde, Kaçı boyuna mensup olan Taşkentli Mehmed Ağa Selanik'e gelmiş ve sultanın hizmetine girmiştir. Mehmed Ağa'nın doğrudan Osmanlı hükümdarının hizmetine girmesi nedeniyle kendisi Sultan II. Murad tarafından "vira ile teslim"⁸ alınan "Yanya Mütesellimliği"⁹ ne tayin edilmiştir.¹⁰ Buradan Esad Paşa'nın atalarının Yanya'yı sulh ile fethettikleri ve bu şehrin idarecileri arasında buldukları anlaşılmaktadır. Tarihlendirmelerde farklı bilgiler olsa da benzer ifadeleri Esad Paşa'nın diğer bir kardeşi Nakıyüddin Efendi'nin oğlu, yani Esad Paşa'nın yeğeni Kâzım Taşkent'in anlatılarında da bulmak mümkündür. Kâzım Taşkent, kendisinin kaleme aldığı özgeçmişinde nesebini şöyle aktarmaktadır: "...soyum 1423 yılında Taşkent'ten

⁶ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 97.

⁷ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 97; Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 3.

⁸ **Vira ile teslim**: Kalenin müzakere yoluyla teslimi yerinde kullanılan bir tâbirdir. Muhasara altında bulunan kalenin teslimini müzakere için içeriden biri dışarıya çıktığı gibi muhasara edenlerden biri içeri girerek teslim şartlarını müzakere eder, iki taraf anlaşığı surette kale muhasara edenlere teslim edilirdi. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 3, İstanbul, 1983, s. 595.

⁹ **Mütesellim**: Tanzimat'tan evvel vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 2, İstanbul, 1983, s. 693.

¹⁰ İsmail Arar, "Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 47, İstanbul, 1987, s. 23; Yüksel Nizamoğlu, **Vehib Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 10.

Yanya'ya, anam soyum ise Kırım'dan Preveze'ye hicret ettikleri tarihten Yunanlılar tarafından bu yerlerin işgaline kadar orada yaşadılar.”¹¹

“Taşkentli Mehmet Veliyettin Kaçıhan Soyağacı” adıyla geçen şecereye göre Esad Paşa'nın soyu, Mehmet Veliyettin Kaçı Han'a kadar gitmektedir. Mehmet Veliyettin Kaçı Han'dan sonra ailenin soyu; Zülfikar Bey, Mehmet Ali Bey, Selahattin Bey, Mehmet Emin Bey, Mehmet Vehib Bey, şuaradan Selim Paşa, II. Şehit Ali Bey (ölümü 1 Ocak 1185), III. Mehmet Emin Efendi ile devam etse dahi bu isimler arasında Şehit Ali Bey dışındakilerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi yoktur. Bununla birlikte, III. Mehmet Vehbi Efendi'nin oğlu olan IV. Mehmet Vehip Efendi, yazar Bülent Fazıl Kocamemi'nin anne tarafından büyük dedesidir.¹² Söz konusu şecere göz önünde bulundurulduğunda, IV. Mehmet Vehip Efendi'nin oğlu Mehmet Emin Efendi'nin, Esad ve Vehib Paşaların babası olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bunların ötesinde, Mehmed Esad (Bülkat) Paşa'nın bizzat kendisinin kaleme aldığı özgeçmişinde; “1456 tarihinde Selânik'e gelmiş olan Taşkentli Mehmet Kaçı'nın ahfadındanım. Mehmet Kaçı, Sultan II. Murat zamanında Yanya'yı teslim alan kimsedir. Dedem Yanya İlçesi Emlak Müdürü Vehib Efendi'nin torunu ve Yanya Belediye Başkanı Mehmet Emin Efendi'nin oğluyum”¹³ şeklinde bilgi vererek, ilk ağızdan soyu hakkındaki konuya açıklık getirmektedir.

Esad Paşa'nın dedesi Mehmed Vehib Efendi, Yanya Emlâk-ı Seniyye Nâzırı¹⁴ (Emlak Müdürü) olarak Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiştir.¹⁵ Mehmed Vehib Efendi Ebrullah Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten Esad Paşa'nın babası Mehmed Emin Efendi dünyaya gelmiştir. Mehmed Emin Efendi 1838 yılında Yanya'da dünyaya gelmiş ve 15 Ocak 1909 tarihinde de vefat etmiştir.¹⁶

¹¹ Sadi Abaç, **Yapı ve Kredi Bankası Kurucusu Kazım Taşkent**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1981, s. 185.

¹² Nizamoglu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 11.

¹³ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 97.

¹⁴ **Emlâk-ı Seniyye Nâzırı**: Osmanlı Padişahlarının taşınmaz mallarını görüp gözeten, koruyan, kiraya veren, gelirlerini Hazine-i Hassa'ya gönderen görevlilere verilen ad. Arar, “Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa”, s. 30.

¹⁵ Arar, “Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa”, s. 24; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 97; Nizamoglu, “Çanakale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 3.

¹⁶ **Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği**; Nizamoglu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 11-12.

Babası ve dedeleri gibi devlet memuru olan Mehmed Emin Efendi, aynı zamanda Yanya Belediye Reisliği yapmıştır. Mehmed Emin Efendi'nin bu görevi yürüttüğüne ilişkin bilgi 1319 (M. 1901) Yanya Vilâyet Salnâmesi'nde de görülmektedir.¹⁷ Osmanlı Arşivi'nden temin edilen bir belgeye göre Mehmed Emin Efendi'nin Belediye Reisliği yaptığına ilişkin bu bilgi ayrıca teyit edilmiştir. Dahiliye Nezareti'nin bildirisi ardından 25 Mart 1893'de Sadaret Dairesi'nden çıkan bu belgeye göre, Mehmed Emin Efendi Yanya Merkez Vilâyeti Belediye Reisliği sırasında gayret ve sebatla yürüttüğü memuriyetinden dolayı takdir görmüştür. Bu görevi sırasında gösterdiği başarılarından dolayı kendisine “Rütbe-i Rabia” tevcih edilmiştir.¹⁸

Mehmed Emin Efendi, 1273 yılının Kânunuevvelinde (Aralık 1857-Ocak 1858) Fatma Hanım'la evlenmiştir. İlk çocukları olan Hatice Saadet iki yıl sonra, 25 Şubat 1860 (Rumî 13 Şubat 1275)'da dünyaya gelmiştir. Daha sonra Mehmed Emin Efendi ile Fatma Hanım'ın başka çocukları da dünyaya gelmiştir. Bunlara Mehmed Ali, Esad, Nakıyüddin, Vehib, Vehib (Kaçı) ve Kâzım isimleri verilmiştir. Mehmed Ali, Vehib ve Kâzım çocukları olmadan vefat etmiş, aile şeceresi diğer çocuklardan devam etmiştir.¹⁹

Mehmed Emin Efendi çocuklarının ilk isimlerini hep “Mehmed” olarak başlatmıştır. Mehmed Emin Efendi; Vehib Paşa'ya “Mehmed Vehib”, Esad Paşa'ya “Mehmed Esad” ve Nakıyüddin Efendi'ye “Mehmed Nakıyüddin” isimlerini vermiştir. Söz konusu dikkat çekici bu konu, sonraları Vehib Paşa tarafından da aynı şekilde sürdürülmüştür. Vehib Paşa da çocuklarının ilk isimlerini koyarken “Mehmed” i tercih etmiştir. Durum bununla da sınırlı kalmayıp oğlu Mehmet Ali Şecaattin de aynı geleneği devam ettirerek kendi erkek çocuklarına, yani Vehib Paşa'nın torunlarına ilk isim olarak “Mehmed” i vermiştir: Mehmet Vehip, Mehmet Edip ve Mehmet Muzaffer.²⁰ Bunun gibi atadan gelen Mehmed veya farklı isimlerin aile içerisinde koyulmaya devam etmesi, Türk ve Müslüman toplum geleneğinde yüzyıllardan beri anane olarak sürdürülmekte ve halen günümüzde de devam etmektedir.

¹⁷ *Yanya Vilâyet Salnâmesi*, Vilayet Matbaası, 1319 (M. 1901), s. 123.

¹⁸ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, İ.TAL., 17/36, 23-1.

¹⁹ Nizamoğlu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 12; Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 3; Mustafa Bıyıklı, Hatice Kaplan, “Çanakkale Kahramanlarından General Mehmet Esat (Bülkat) Paşa'nın Askerî Hayatı”, **Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler**, (Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale, 2015, s. 119.

²⁰ Nizamoğlu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 12.

İki oğlu subay, bir oğlu da hukukçu olan Mehmed Emin Efendi, ailesiyle birlikte 1318 (1902) yılında İstanbul'a taşınmış ve Acıbadem'de bir konakta yaşamaya başlamıştır.²¹ Kâzım Taşkent'in ifadeleri de ailenin İstanbul'a geldiği vakit nerede ikamet etmeye başladıklarını tasdik eder niteliktedir.²² Aradan geçen yıllar Mehmed Esad, Mehmed Nakıyüddin ve Mehmed Vehib isimindeki kardeşleri kimi zaman birleştirirken kimi zaman da farklı yol ayrımlarına getirmiştir. En büyük kardeş olan Mehmed Esad ile en küçük kardeş Mehmed Vehib askerlik mesleğini seçip subay olmayı tercih etmişler ve Osmanlı Devleti'nin değişik coğrafyalarında cepheden cepheye koşup askerlik görevinde bulunmuşlardır. Bunlara örnek olması sadedinde; Balkan Savaşları sırasında Yanya Savunması, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Muharebeleri ve Kafkas Cephesi gösterilebilir. Söz konusu cephelerde, her ikisi de birlikte savaşmışlardır. Ortanca kardeş Mehmed Nakıyüddin ise hukuk alanını tercih ederek kendisi bu alanda meslek edinmiştir. Hatta bir süre Berat'ta müstantik²³ olarak görev yaptığı hususunda oğlu Kâzım Taşkent hatıratında şöyle bahseder: “*Babam Berat (Arnavutluk)'ta müstantik idi ve ben oturduğumuz evin merdivenlerinden yuvarlanmışım.*”²⁴ Aynı zamanda 1319 (M. 1901) Yanya Vilâyet Salnâmesi'nde tespit edilen bir başka bilgiye göre, reisliğini Naib Efendi'nin yaptığı bidayet mahkemesinde Mehmed Nakıyüddin Bey'in müstantik muavini olarak görev yaptığı görülmektedir.²⁵

Mehmed Nakıyüddin Bey'in bir müddet ticaret işleriyle uğraştığı da kaynaklarda geçer. Aynı zamanda Çanakkale ve Kafkas cephelerinde Vehib Paşa'nın yanında bulunduğu bilinmektedir.²⁶ Bunlara ek olarak Mehmed Nakıyüddin Bey, Cumhuriyet Dönemi'nde bankacılık, sanayi ve kültür-sanat alanlarında önemli atılımlar yapan, ticaret alanındaki önemli faaliyetleriyle temayüz eden Yapı Kredi Bankası'nın kurucusu meşhur Kâzım

²¹ Mehmed Emin Efendi bu olayı şu şekilde not etmiştir: “*Bin üç yüz on sekiz senesi mâh-ı haziranın on yedinci pazartesi günü İstanbul'da Kadıköyü Mahallesi'nde Acıbadem mevkiinde Kızlarağası Çeşmesi Sokaktaki satın alınan köşke nakl ile iskân olunduk*”. Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 5.

²² Kâzım Taşkent, **Yaşadığım Günler**, Baskı: 1, İstanbul, 1980, s. 20.

²³ **Müstantik**: İtham ve muhakemeden evvel maznunu suale çekip isnat edilen cürüm ve kabahatin hakikatini meydana çıkarmaya memur olan hâkim. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1341.

²⁴ Taşkent, **Yaşadığım Günler**, s. 21.

²⁵ *Yanya Vilâyet Salnâmesi*, Vilâyet Matbaası, 1319 (M. 1901), s. 141.

²⁶ Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 4; Nizamoğlu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 12-13.

Taşkent'in de babasıdır.²⁷ Dolayısıyla Mehmed Esad Paşa, Kâzım Taşkent'in öz amcasıdır.

Kâzım Taşkent kendisinin kaleme aldığı hatıralarında, Yanya'da bulunduğu çocukluk zamanlarıyla ilgili dikkate değer bilgiler vermektedir. Taşkent, hatıralarında dedesi Mehmed Emin Efendi'den, babası Mehmed Nakıyüddin Bey'den ve annesi Fatma Hanım'dan şöyle bahseder: “Çocukluğumda Arnavutça konuşurdum. Babam annemle Rumca konuşurdu. Arnavutçayı evdeki hizmetçi bana öğretirdi. Dört yaşında iken Yanya'ya, beş yaşındayken de İstanbul'a yaptığımız yolculukları hayal meyâl hatırlıyorum.

Babamı Berat'dan Üsküp (Makedonya)'e tayin ettiler ve at üstünde giderken yolda şiddetli bir yağmura tutulduk; tam da o sırada bir dereyi geçiyorduk; çok korktum. Üsküp'te oturacağımız evin bahçesinden içeri girince, fıçı içindeki çiçekli ağaç içimi sevince boğmuştu. Bir de giderken galiba Yanya'ya uğramıştık. Büyük babamın küçük bir atölyesi vardı, bana hiçbir şeye dokunmamamı sıkı sıkıya tembih etmişlerdi. Bütün bunlar beş yaşımın anıları olmalı.”²⁸

Kâzım Taşkent'in hatıraları okunduğu zaman büyük amcası Mehmed Esad Paşa'nın kendisinin hayatında çok özel bir yeri olduğu hemen anlaşılır. Çünkü Mehmed Esad Paşa en zor zamanlarında Kâzım Bey'i koruyup kollamıştır. Daha on yaşlarında yalnız başına İstanbul'da öğrencilik yaptığı yıllarda onu himaye etmiş ve okuması için desteklemiştir. Bu konuya dair hatıralarında önemli bilgiler yer almakla birlikte, başından geçen manidar bir anısını da şöyle aktarmaktadır: “On yaşlarında idim. Yıl 1904. İstanbul'da amcam Esad Paşa merhumun yanında. İlkokulun (Darülrifan) son sınıfında. Acıbadem'den Kadıköy'e paşanın seyisi beni okula götürüyordu. Yolda fena bir lâkırdı söyledim. Seyis bana «tükkürük ne zaman pistir?» diye sordu. Sustum. «Ağızdan çıktıktan sonra» dedi. Cahil dediğimiz insanların bilgeliğini o gün öğrenmeye başladım.

Gördüğüm işlerde bana faydası dokunanlara manevî borçlarım vardır, ödenmez. Bana yakınlık, dostluk, insanlık gösterenlere minnet borcumu, hayattan ayrılırken de taşıyacağım. İki büyük dostum vardır. Amcam Esad Paşa ve Birinci Dünya Savaşı'ndan arkadaşım Haydar Salih Tokal. Çalışma hayatımda Celâl Bayar'ın özel bir yeri vardır,

²⁷ Kâzım Nâmi Duru, **Hatıralar-İttihat Terakki Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2017, s. 28.

²⁸ Taşkent, **Yaşadığım Günler**, s. 17-21.

daima desteğini gördüm.”²⁹ Geleceğin büyük sanayici ve bankacı iş adamının erken yaşlarında hafızasında güzel bir yer edinmek, Esad Paşa’nın çevresinde de mümtaz bir yerinin olduğunun anlamlı bir göstergesidir.

Soyadı Kanunu’nun çıkışıyla birlikte, iki kardeş ve diğer kardeşin oğlu farklı soyadları almıştır. Bu oldukça dikkat çekici bir husus olmakla birlikte, ardındaki nedenler aydınlatılamamıştır. Mehmed Esad Paşa “Bülkat”, Mehmed Vehib Paşa “Kaçı”³⁰ ve Mehmed Nakıyüddin Bey’in oğlu Arif Kâzım ise “Taşkent” soyadını almıştır. Üç kardeşin mezarları da İstanbul Karacaahmet Mezarlığı’nda farklı yerlerde bulunmaktadır.³¹

Mehmed Esad Paşa’nın ailesine dair yukarıdaki bilgilere ek olarak dönemin hatıralarında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemini fikir ve görüşleriyle etkileyen siyasetçi, eğitimci ve asker Kâzım Nami Duru’nun (1877-1967) hatıralarında bu aileyle ilgili önemli bilgiler yer alır. Kâzım Nami Duru Mehmed Esad Paşa’nın ailesini yakından tanımıştır. 1908’de II. Meşrutiyet öncesinde, Esad Paşa’nın III. Ordu Müşir Vekili olduğu sırada yanında olduğunu belirterek Esad Paşa ve ailesiyle ilgili şunları ifade eder: *“Hayri Paşa merhumun yerine asaletle ordu kumandanı tayin olunan Ferik Yanyalı Esat Paşa durmadan çalışıyordu. Yalılar’daki köşkünde nöbetçi kalıyordum. Paşanın babası rahmetli Mehmet Efendi, görmüş, geçirmiş aydın bir zattı. Bahçeye kurulmuş olan çadırıma gelir, saatlerce benimle konuşurdu. Ben o vakit Fransızca haftalık Les Annales mecmuasından başka aylık La Revue’ye de abone idim. Bu dergi siyasi idi de. Bunu, paşanın yanında da okurdum; kendisinde merak, tecessüs gibi küçüklük bulunmadığı için, ne okuduğumu sormazdı.*

Babasıyla gece çadırda, uzun uzun zamandan, zamanın siyasetinden bahsederdik. İstibattan, çektiğimiz zulümden yana yakıla konuşurduk. Bana her vakit “Aman, dikkatli davran, çocuğum. Paşa, çok namuslu, çok temiz bir adamdır; fakat Müslümanlıktaki

²⁹ Taşkent, **Yaşadığım Günler**, s. 20-26.

³⁰ Vehip Paşa’nın 20.04.1940 tarihli Başvekâlet Yüksek Makamı’na yazdığı bir dilekçede, soyadı apaçık kendi el yazısıyla *“Eski Ordu Kumandanlarından Vehip Kaçı”* olarak görülmektedir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.18.1.2/88.92.10. (20 Nisan 1940); Nurcan Aslan, Hülya Tokar, **Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Albay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 2009, s. 490.

³¹ Nizamoğlu, *“Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa’nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”*, s. 4; Mustafa Bıyıklı, **Esad Paşa’nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2016, s. 10.

salabeti dolayısıyla hilafete bağlıdır. Ona bu gibi şeylerden bahsedeyim deme. Amma Vehip gelirse, onunla istediğin gibi konuşabilirsin derdi. Hâlbuki Vehip, o vakit Manastır'da Harbiye Mektebi Müdürü idi galiba cemiyete girmişti. Vehip Paşa; Mehmet Efendi'nin en küçük oğluydu. Esat Paşa ile Vehip arasında bir de Naki Bey adında bir oğlu vardı ki hukukçuydu; bugün ticaret âlemimizde yaratıcı faaliyetleriyle temayüz eden Kâzım Taşkent'in babasıydı. Bir ara Vehip, iki üç gün için Selanik'e geldi. Onunla da bu vesile ile tanıştım. Naki Bey de geldi, birkaç gün ağabeyinde misafir kaldı. Görülüyordu ki bu aile, bütün Türk gelenekleriyle bağlı tertemiz bir aile idi.”³²

Esad Paşa'nın ailesi, içinde her ne kadar dönemin siyasetine farklı yaklaşımları olan fertler olsa da çalışkanlık, beceri ve vatanperverlik konusunda son derece dikkatli, tertipli ve düzenli bir aile olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak, böylesine düzgün bir aileden sonraki zamanlarda devletine ve milletine büyük hizmetlerde bulunan şahıslar çıkacaktır.

Esad Paşa, Midilli'de 1880 tarihinde dünyaya gelen Esmâ Asime Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten 14 Mart 1907'de Nesibe Fatma adlı bir kızı doğmuştur. Esad Paşa'nın karısı Esmâ Asime Hanım 13 Eylül 1967 tarihinde hayata gözlerini kaparken, tek çocuğu olan Nesibe Fatma Hanım ise 22 Ocak 1972 tarihinde vefat etmiştir.³³

1.2. Yetiştığı Çevre Yanya

Şehir, sosyal yaşamın tüm yönlerini kapsayan pek çok faaliyetin görüldüğü, ekonomik ve kültürel tecrübenin yoğunlaştığı önemli bir yerleşim birimi olup sosyal çevrenin merkezini oluşturur.³⁴ Tarihî süreç içerisinde şehrin, coğrafi konumu, iklim özellikleri, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi yapısı bakımından insanoğluna etki ettiği görülür. Mehmed Esad Paşa'nın doğduğu, çocukluk yıllarını geçirdiği ve askerlik yaşamı boyunca -özellikle Balkan Savaşları sırasında- kişiliğini etkileyen Yanya, kendisi için özel bir şehirdir. Bu düşünceden hareketle, Yanya'nın coğrafyası, nüfusu, idari yapısı, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden önceki tarihi, Osmanlı Devleti'nin himayesine geçişi ve Osmanlılar dönemindeki yeri bu başlık altında ele alınacaktır.

³² Duru, **Hatıralar-İttihat Terakki Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları**, s. 27-28.

³³ Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği; “Esmâ Asime Bülkat'ın Vefatı”, *Cumhuriyet*, 14.9.1967; Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 6.

³⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Şehir”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, s. 441.

Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan ve Ioannina adıyla anılan Yanya şehri, Yunanistan'ın kuzeybatı bölgesinde dağlık bir kesimi kapsayan Epir'in (Epirus) ekonomik, siyasi ve kültürel merkezi konumundadır. Osmanlı Devleti döneminde bu şehir, bir vilayet konumunda idi. Bu vilayet, “Memâlik-i Şâhâne-i Rumeli” adıyla geçen Osmanlı Avrupası'nın güneybatısında, Arnavutluk Toskalığı'nın güney toprakları ile Epir'i kapsamaktaydı. Diğer taraftan, Batısında Adriyatik Denizi ve Otranto Boğazı, güneyinde Narda Körfezi ve Yunanistan, doğusunda kısmen Manastır ve Tesalya toprakları, kuzeyinde ise İşkodra Vilâyeti yer almakta idi.³⁵

Şemseddin Sâmî'nin verdiği bilgilere göre, 1890-1891 yıllarında Yanya nüfusunun üçte ikisi Müslüman Arnavut; üçte biri, büyük bir kısmı Arnavut olmak üzere Hıristiyan'dır.³⁶ 17.900 km²'lik bir yüzölçümü olan Yanya Vilâyeti'nin 1890-1891 yılında nüfus dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: 1890-1891 yılında Yanya Vilâyeti'nin Genel Nüfus Dağılımı³⁷

Millet	Nüfus
İslâm	223.885
Rum	118.023
Ortodoks Arnavut	129.517
Ulah	37.767
Yahudi	3.517
Katolik	93
Toplam	512.802

Tabloda görüldüğü üzere Yanya nüfusu Müslüman, Rum, Arnavut ve Ulahlardan oluşmaktadır. Müslümanların tamamına yakını, Hıristiyanların da önemli bir kısmı Arnavut'tur. Müslümanların çoğunluğu da dahil olmak üzere halkı oluşturan unsurlar örf, adet, dil ve yaşam biçimi olarak birbirinden etkilenmişlerdir.

³⁵ Machiel Kiel, “Yanya”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 317; Necdet Sakaoğlu, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, DenizKültür, İstanbul, 2007, s. 89.

³⁶ Şemseddin Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm**, Mihran Matbaası, Cilt: 6, İstanbul, 1316, s. 4788.

³⁷ *Yanya Vilâyet Salnâmesi*, Vilayet Matbaası, 1308 (M. 1890), s. 254; Sakaoğlu, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, s. 89.

Coğrafi yapısı nedeniyle bölge enteresan ve ilgi çekici bir mahiyet taşır. “Yanya Gölü” adıyla da anılan Pamvotis Gölü’nün kuzeydoğu yönü Mitsikeli Dağı’yla çevrili olup son derece geniş bir alanı kapsayan kalesiyle, tam anlamıyla bir kale-şehir özelliği taşımaktadır. Yunan Denizi’ne açık olan Yanya kıyıları oldukça girintili çıkıntılıdır. Kıyılarında bulunan en büyük körfezi Narda olup, doğal limanlarının en bilineni, Glossa Burnu’nun çevirdiği Avlonya Körfezi’dir.³⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun son asrında Yanya Vilâyeti hem imparatorluğun çevre vilâyeti hem de Doğu Akdeniz’de önemli bir geçiş noktası karakteri göstermektedir. Yanya ve limanı Preveze ve Narda, Doğu Akdeniz ve özellikle Yunanistan Krallığı, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında iktisadi ve siyasi olarak bir bağlantı noktası olmuştur.³⁹ Bu nedenle Yanya bölgesindeki yollar ve geçiş güzergahları, diğer vilayetlerle kıyaslandığında daha düzenli bir şekilde yapıldığı görülür.

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında var olan yolların en önemlisi Yanya-Manastır şosesi idi. Doğu tarafındaki yüksek dağlarla kuşatılmış olan Yanya Vilâyeti’ne, Tesalya’dan gelen dağ yolları ulaşır. Bununla beraber, Körfez ve limanları aracılığıyla İstanbul ve diğer kıyı kentleriyle ulaşım deniz yoluyla sağlanmaktadır.⁴⁰ Yanya Vilâyeti birçok köşesindeki tarihî yapıları, anıtları ve mimarisıyla tipik bir eski Türk şehrini anımsatırken aynı zamanda Yanya Gölü kıyısındaki hoş manzarasıyla, günümüzde Yunanistan’ın en güzel şehirlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴¹

Yanya şehrinin adının nereden geldiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden en itibar görenler ifade edilecek olursa, şehrin adının Arslan Paşa Camii’nin yerinde bulunan St. Ioannes Prodromos Manastırı’ndan geldiği veya kurucusu kabul edilen Bizans İmparatorluğu’nda hüküm sürmüş Komnenos hanedanının en kudretli hükümdarı II. Ioannes Komnenos’dan (1118-1143)⁴² aldığı yönündedir.⁴³

³⁸ Nazif Hoca, “Yanya”, **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 13, İstanbul, 1986, s. 358.

³⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 165.

⁴⁰ Sakaoğlu, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, s. 89-90; **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 44.

⁴¹ Nihat Kaşıkçı, Hasan Yılmaz, **Mora’dan Viyana’ya Osmanlı Avrupası**, TÜRKAR, Ankara, 2001, s. 108.

⁴² Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret İşıltan, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 348.

⁴³ Kiel, “Yanya”, s. 318; Mehmet Ali Gökaçtı, “Geçmişten Günümüze Yanya”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 181, Ocak 1999, s. 35; **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 44; İsmail Hakkı Okday, **Yanya’dan Ankara’ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 41-42.

XIV. yüzyılda Yanya'nın statüsü piskoposluktan metropolitliğe yükselmiştir.⁴⁴ Sırların elinde olan Yanya'ya ilk Türk akınları 1380'li yıllarda başlar. I. Murad ve I. Bayezid döneminde Epir bölgesel yöneticileri, Yanya'nın Osmanlı'ya tâbi olduğunu ifade etseler de esasen Osmanlı himayesine geçişi II. Murad devrini bulacaktır.⁴⁵

Sultan II. Murad 1421'de tahta çıkınca bir taraftan İstanbul'u kuşatmış, diğer taraftan da Türk akıncı beylerini Mora'ya kadar göndermiştir. Bu esnada 1430 yılının Mart ayında Selânik (Thessaloniki) ilhak edilmiş durumdaydı. Önce Selânik'i fetheden II. Murad, Selânik'te olduğu sırada Yanyalıları teslim olmaya davet eden bir amannâme göndermiştir.⁴⁶ Sadece Sultan II. Murad değil, Beylerbeyi Sinan Paşa'nın da Yanya idarecilerine barışla şehri almak istediğini ifade eden Grekçe bir amannâme yolladığı bilinmektedir.⁴⁷ Bu amannâme ile şehrin halkına, malına, mülküne zarar verilmeyeceği, dinî inançlarında özgür kalacakları, şehrin yağma edilmeyeceği ve çocukların devşirme alınmayacağı konusunda güvence verilmiştir. Söz konusu amannâmeye güvenen Yanyalılar II. Murad'ın teklifini kendilerine birtakım ayrıcalıklar vermesi karşılığında kabul etmişlerdir. Aldıkları imtiyazlarla Yanyalılar Bizans zamanındaki otonom yönetim yapılarını sürdürecekler, bazı vergilerden muaf olacaklar, Yanya dışında askerlik yapmayacaklar ve dinî inançlarında serbest olacaklardır.⁴⁸ Hem II. Murad'ın hem de Sinan Paşa'nın bunu yapmaları, şehir halkına savaş açmadan İslâm hukukuna uygun bir şekilde Yanya'yı almak istediklerini gösteriyor.

O zamanın Rumeli Beylerbeyi olan Sinan Paşa Epir bölgesini ve Yanya'yı gerek diplomatik ve gerekse askerî bağlantıları bakımından iyi bilen birisiydi. Bu nedenle Sinan Paşa'nın Toccolear arasındaki iktidar mücadelesini de şehri almak için fırsat olarak değerlendirdiği görülüyor. Selânik'in fethinden yedi ay sonra bir grup Osmanlı askeri isyancı Arnavutların üzerine giderken o sırada Sinan Paşa da Yanya'ya doğru hareket etmiş ve Ekim 1430'da amannâmeye riayet ederek şehri sulh ile teslim almıştır. Şehrin

⁴⁴ Kiel, "Yanya", s. 318.

⁴⁵ Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası", s. 2.

⁴⁶ Sultan II. Murad'ın ve Sinan Paşa'nın Yanyalıları gönderdikleri amannâmelerin orijinal halleri, dönemin diplomasi dili olan Grekçe ile yazılmış olup *Epir Kroniği*nde bulunmaktadır. Sultan II. Murad'ın gönderdiği amannâmenin metni için bkz. Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması"; s. 95-96.

⁴⁷ Sinan Paşa'nın gönderdiği amannâmenin metni için bkz. Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", s. 96-97.

⁴⁸ Melek Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", **Bulleten**, Cilt: 51, Sayı: 199, Ankara, 1987, s. 94-98; Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası", s. 2.

teslim alınmasıyla beraber, Yanyalıları Bizans devrinden itibaren verilen ayrıcalıklar, Sultan II. Murad tarafından da verilmeye devam etmiştir.⁴⁹

Sultan II. Murad tarafından barış ile fethedilen Yanya'ya tanınan imtiyazlar, Osmanlıların fethetmiş oldukları bölgelerde İslam hukuku ve kaidelerini uyguladıklarını, ehl-i zimmet statüsünde olan gayrimüslimlere tanıdıkları özgürlük ve onlara sağladıkları huzurlu ortama bakıldığında ise himaye ettikleri topraklardaki hassasiyetlerini göstermektedir. Fethin ardından Yanya, Osmanlı himayesi altında tarihinin en parlak ve huzurlu dönemini yaşamıştır.

Osmanlılar tarafından fethedilen Yanya'da hemen 1431-1432 yıllarında bir tahrir yapılmış, teslim alınmasının ardından Yanya'da sürgün uygulanmamış ve XVI. yüzyılda bu bölgede Hıristiyanlar önde gelen hâkim unsur olmuştur.⁵⁰

1431 yılından 1611'e kadar Yanya ile ilgili kayda değer ciddi bir olay yaşanmadığı görülüyor. Bu anlamda şehirde yaşayan insanların, Osmanlıların tanıdıkları imtiyazları 1611'e kadar sağlıklı bir şekilde sürdürdükleri görülüyor. Fakat 1611'de Trikka (Tırhala) Patriği Skyslosophos tarafından Türklere karşı başlatılan bir isyan, Yanya şehrinin tarihini derinden etkilemiştir. Bu isyanı çıkaran patrik, Venediklilerin de desteğini alarak Türk köylerine saldırılar düzenleterek savunmasız insanların canına kastetmiş ve Türkler tarafından inşa edilen yapıları yakıp yıkmıştır. İsyân belli bir süre sonra bastırılıp bu duruma neden olan suçlular cezalandırılmıştır. Bu meşum hadiseden sonra Osmanlı hükümdarı I. Ahmed daha önce verilen imtiyazları feshetmiş ve 1618 yılında şehirde bulunan Hıristiyan nüfusun yarısını surların dışına çıkarmıştır. Bu olaydan sonra 1787'e kadar Yanya şehri sanat, kültür ve edebî bakımdan en güzel dönemini yaşamıştır.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin idaresi altında Yanya gitgide gelişerek sıradan bir şehir olmaktan öteye geçti. Yanya artık Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi nüfusu içerisinde barındırabilen önemli bir Osmanlı merkez haline dönüştü. Nitekim Yanya, bu çoğulcu yapısını Osmanlıların idaresine borçluydu. 1787'den 1821 yılına kadar yaklaşık 35 yıl kadar süre zarfında Yanya'yı önemli bir vali olarak Tepedelenli Ali Paşa yönetmiştir. Ali Paşa Yanya Vilâyetinin idaresi sırasında bir yandan önemli hizmetlerde bulunurken diğer

⁴⁹ Halil İnalçık, "Murad II", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, 2006, s. 167; Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", s. 93-97; Kiel, "Yanya", s. 318.

⁵⁰ İnalçık, "Murad II", s. 167; Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", s. 101.

⁵¹ Kiel, "Yanya", s. 319-320; Nazif Hoca, "Yanya", s. 359.

yandan Osmanlı yönetim merkezinden bağımsız hareket ederek isyan hareketlerine girişmiştir. Osmanlı Devleti'nin Adriyatik Denizi'ne açılan kapısını elinde tutan Ali Paşa, sürekli gücünü artırarak bağımsız bir idare kurmuş ve dış ilişkilerde de diğer devletlerin desteğini kazanmıştır.⁵²

Osmanlı idari yapısını daha merkezî hale getirmeye çalışan II. Mahmud, bu tarz bağımsız hareketlerde bulunan saldırgan mahallî güçleri ortadan kaldırmak istemiş ve muhataplarından birisi de Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa olmuştur. Ali Paşa'nın bir yandan ayrılıkçı faaliyetler yürütürken diğer yandan Rumları ayaklandırmaya çalıştığı ve onlara para ve silah gibi birtakım yardımlarda bulunduğu görülür.⁵³ Tepedelenli Ali Paşa'nın bu faaliyetlerinin, ilerleyen yıllarda Rumları cesaretlendirerek XIX. yüzyılın başlarında iyice belirginleşen milliyetçiliğe ve ayrılıkçı hareketlere de etki ettiği görülecektir.

İki yıllık direniş ve mücadelenin sonunda Tepedelenli Ali Paşa 1822 yılının Şubat ayında etkisiz hale getirilerek idam edilmiş ve Yanya yeniden Osmanlı idaresi altına girmiştir. Bu isyandan önce Yanya'nın sakin ve huzurlu bir şehir olduğu anlaşılıyor. Zengin tüccarların, pek çok konağın, ilim ve sanat ehli kimselerin ve hayırsever insanların yatırım yaptığı bu nadide şehir aynı zamanda ilerleyen yıllarda çokça meşhur olacak ve Esad Paşa'nın da okuduğu *Zosimea Mektebi* gibi okullara sahip olacaktır.⁵⁴ Yine bulunduğu konumunun ehemmiyetinden dolayı XIX. yüzyılda Yanya'da İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Hollanda gibi Batı ülkelerinin konsoloslukları da bulunmaktaydı.⁵⁵

XIX. yüzyıl Osmanlı Rumelisi'nde çok farklı milletleri bir arada yaşatan Yanya, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi inançlarını da bir arada barındırmış değerli bir kültürel merkezdi. Bununla sınırlı kalmayıp, kültürel bakımdan "Yunan Aydınlanması"na da katkıda bulunarak sosyal ve bilimsel gelişim kaydeden Yanya, sonraki yüzyıllarda da müspet tesirini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu gelişimde şüphesiz en etkin rolü tüccar ve zengin sınıfa mensup aileler oynamış olup eğitim, sosyal ve kültürel hareketleri desteklemişler ve fonlamışlardır. Mesela, Rusya'ya

⁵² Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 40, İstanbul, 2011, s. 476-479.

⁵³ Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", s. 476-479.

⁵⁴ Kiel, "Yanya", s. 320.

⁵⁵ *Yanya Vilâyet Salnâmesi*, Vilâyet Matbaası, 1311 (M. 1894), s. 114-115.

göç edip orada zenginliğiyle ün salan bir tüccar aileye mensup Zosimas kardeşlerin kurmuş olduğu *Zosimea Rum Mekteb-i İdadisi*, bölgede bulunan ve sonradan açılacak olan pek çok okula, eğitim sistemi ve metotları bakımından örnek olmuştur. Hızlı bir şekilde şöhretini artıran bu okulda sadece gayrimüslim aileler değil aynı zamanda Türk aileler de çocuklarını okutmuşlardır. Yanya ve çevresindeki şehirlerin -özellikle Rumların- ilgi odağı olan ve Rumların gücünü simgeleyen Zosimea Mektebi, önde gelen Müslüman ailelerin de dikkatini çekmekteydi. Çünkü o dönemde Zosimea, devlet mekteplerinin fazlasıyla üstünde -günümüzde ortaokul ve lise düzeyine karşılık gelebilecek- ciddi bir eğitim veriyordu. Bu okulun modern ve klasik Latince, Yunanca, Fransızca ve İtalyanca gibi dillerin verildiği sekiz yıllık bir müfredatı bulunuyordu. Sözgelimi, bu çalışmanın konusunu teşkil eden Mehmed Esad Paşa başta olmak üzere, Abidin Paşa (Dino), Arnavutluk devletinin kurucu Avlonyalı İsmail Kemal Bey, Şemseddin Sâmî, Naim Fraşeri (Şemseddin Sami'nin kardeşi) ve Balkan Savaşları'nın önemli isimlerinden Hasan Tahsin Paşa gibi birçok devlet adamı ve asker bu mektepte tahsil görmüştür. Yanya'da sokakta Arnavutça konuşulurken, bu okulda genellikle Rumca konuşulmaktaydı. Dolayısıyla halk arasında Türkçe hemen hemen hiç konuşulmuyor ve duyulmuyordu.⁵⁶ Esad Paşa'nın çocukluk yıllarına denk gelen bu döneme ilişkin sosyal ortam incelendiğinde, devlet okullarının yanı sıra açılan Rum okulları, kurulan dernek ve kulüpler, yayınlanan gazete ve dergiler Yanya halkının kültürel seviyesini yükseltirken diğer yandan Fransız İhtilali'yle (1789) beraber ortaya çıkan milliyetçilik akımının da yaygınlaşmasına neden oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son asrında Yanya'nın en ciddi sorunlarından biri nüfus çoğunluğunun Rumlardan müteşekkil olmasaydı. Çünkü gitgide artan Rum nüfustan cesaret alan Yunan devleti, bunu kullanarak bölge hakkında Helenizm propagandası yürütmekte ve ahaliyi Müslümanların lehine kışkırtmaktaydı. Buna çözüm olarak Müslümanların artırılması, dışarıdan gelen Müslümanların Yanya şehrinin Loros Ovası'na ve Yunanistan serhaddine iskân edilmesi teklif edilmişti. Dahası, Balkan Savaşları öncesinde Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanı olan Mehmed Esad Paşa bu fikri öne sürse de teklifi hayata geçirilememiştir.⁵⁷

⁵⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33; Gökaçtı, "Geçmişten Günümüze Yanya", s. 40-41.

⁵⁷ Nizamoglu, "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar", s. 223.

Eski bir piskoposluk merkezi olan Yanya, XIX. yüzyıla gelindiğinde siyasi çatışmaların ortak alanı haline gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumeli coğrafyasının kaderini belirleyecek bir öneme sahip olmuştur. Yanya idari olarak Tepedelenli Ali Paşa döneminden sonra Osmanlı'ya bağlı bir vilâyet iken yeni kurulan Yunan Devleti için daima cazip bir mevki olmuş ve halkın önemli bir nüfusunu teşkil eden Rumlar ise bu bölgenin alınması için kullanılmıştır. Yunanistan'ın bu bölgedeki halkı sürekli isyanlara teşvik etmesiyle beraber Osmanlı Devleti'nin son asrında Yanya'nın huzuru gittikçe azalmıştır. Her yönüyle zengin bir birikim taşıyan bu şehir, tarihi serüveninin en müreffeh dönemini Osmanlı idaresi altında geçirmiştir. Yanya 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sırasında Esad Paşa'nın kumandanlığında büyük bir fedakarlıkla müdafaa edilmiştir. Bu önemli şehir tüm savunma çabalarına rağmen, sonuç olarak Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin idaresinden çıkmıştır.

1.3. Eğitim Hayatı

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yetişen şahısların -asker, siyasetçi, edebiyatçı, yazar kim olursa olsun- gelecekte üstlenecekleri kritik rollerde, eğitim hayatlarının son derece önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Kişinin aldığı eğitimin düzeyi, okuduğu okullar, ders aldığı hocalar ve okulun bulunduğu şehir/çevre kişilik oluşumunda, hayat perspektifinde ve mesleki gelişiminde son derece önemli paya sahiptir.

Mehmed Esad Bey, Osmanlıların çoğunluklu olarak fetih politikalarını takip ettikleri Balkanlar'da doğmuş ve ilk eğitim yıllarını Yanya'da geçirmiştir. İlk ve orta öğrenimini Yanya'da gören Esad Bey dönemin Yanya'daki en kaliteli eğitim veren Zosimas kardeşlerin kurmuş oldukları *Zosimea Rum Mekteb-i İdadisi*'ne gitmiştir.⁵⁸

1869 Nizamnâmesi'yle birlikte Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında üç yıl süreyle eğitim veren idadiler açılarak bu okullarda gereğine göre Fransızca, Almanca ve İngilizce lisanları da öğretilmekteydi. 1885'de Yanya, Bursa, Edirne ve Çanakkale'de açıldığı gibi takip eden yıllarda İmparatorluk coğrafyasının pek çok şehrinde bu idadiler açılmıştır.⁵⁹ Ancak sivil idadiler kurulmadan önce evvelâ 1845 yılında askerî idadiler kurulmuş olup bu okullar sivil idadilere de öncülük etmişlerdir. Söz konusu askerî idadilere öncelikle

⁵⁸ Kiel, "Yanya", s. 320; Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa*, s. 33; Gökaçtı, "Geçmişten Günümüze Yanya", s. 40-41.

⁵⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 115-119.

asker ve soylu ailelerin çocukları alınmakta ve bu okulların öğrencileri sıkı bir eğitim ve öğretimden geçmekteydiler. Bu askerî idadilere girmek kolay değildi. Alınacak öğrencilerin zeki, yetenekli ve uygun endama sahip olmasına son derece özen gösterilirdi.⁶⁰

Esad Bey, Zosimea Mektebi'nin ardından 1879 yılında *Manastır Askerî İdadisi*'nin giriş sınıfına kaydolmuştur. Çok geçmeden bir yıl sonra İstanbul'da bulunan *Kuleli Askerî Lisesi*'ne nakli yapılmıştır.⁶¹ İstanbul'a yeni gelmiş olan Esad Bey, Kuleli Askerî Lisesi derslerinde zorlandığını ve hatta ilk zamanlarda öğrenim hayatında başarısızlığa uğradığını şu şekilde ifade eder: “*Türkçeyi henüz tamamıyla öğrenmemiş olduğum için - Yanya'da Türkçe bilen Müslüman hemen hemen yok gibiydi. Bütün din kaideleri kitapları Rumcaya çevrilmiş, Arap harfleriyle yazılmıştır-, bu yılın genel sınavlarında her dersten iyi ve pekiyi not alığım halde, Genel Tarih'ten sıfır aldım ve sınıfta kaldım.*”⁶²

Yalnızca kısa bir döneme mahsus olan bu başarısızlığın temel sebebi, yeni gelmiş olduğu şehre intibak etmeye çalışmasından kaynaklandığı şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü kendisinin de ifade ettiği üzere Esad Bey'in ana dili, Yanyalı olması nedeniyle Rumcadır. Türkçeyi daha sonradan öğrenmiştir. Aile içerisinde de konuşulan dilin Rumca olduğunu yeğeni olan Kâzım Taşkent'in, “*Çocukluğumda Arnavutça da konuşurdum. Babam annemle Rumca konuşurdu. Arnavutçayı evdeki hizmetçi bana öğretirdi.*”⁶³ şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Dahası, son Osmanlı sadrazamı Ahmed Tevfik (Okday) Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Okday kendi kaleme aldığı hatıralarında konuya ilişkin Yanya'ya dair şu bilgileri aktarır: “*Yanya'nın nüfusu 1912 yılında 25.000 kadardı. Bunun yüzde yetmişi Rum, Rumlaşmış Arnavut ve Ulah'tı. Osmanlı hâkimiyeti zamanında bu Vilâyette konuşulan lisan, umûmiyetle Rumca idi. Ahali, hatta Müslümanların büyük bir kısmı dahi örf ve âdetçe Rumlara benziyordu. Ahalinin yarısı Müslüman diğer yarısı ise Rum-Ortodoks'tu.*”⁶⁴ Bu bilgilerden hareketle, Esad Bey İstanbul'a geldiği ilk yıllarda henüz Türkçeye tam hâkim

⁶⁰ Esmâ İğüs, **II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2008, s. 65-66.

⁶¹ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 97; Hülya Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Baskı: 2, Ankara, 2017, s. 168.

⁶² **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 97.

⁶³ Taşkent, **Yaşadığım Günler**, s. 17.

⁶⁴ Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 42.

olamayışı nedeniyle tarih derslerinde başarısız olsa da diğer derslerindeki başarısı, gelecek vadeden bir asker olacağını apaçık şekilde ortaya koymaktadır.

Mehmed Esad Bey bundan sonraki üç yıl boyunca askerî lise sınıflarını birincilikle bitirerek 28 Mayıs 1884 yılında Pangaltı’da (Harbiye) bulunan *Harp Okulu*’na girmiştir.⁶⁵ Kendisinin kaleme aldığı özgeçmişinde, askerliğinin bu yıldan itibaren başladığını ifade eder.⁶⁶ Harp Okulu’nda da üst derecede başarı gösteren Esad Bey burada da her sınıfı birincilikle bitirerek, 1887’de Teğmen (Piyade Teğmeni) rütbesiyle kurmay sınıfına geçmiştir. Bununla beraber, 1887 yılında *Erkân-ı Harbiye Mektebi*’ne (Harp Akademisi’ne) girmiştir. Bir sene sonra da Üsteğmenliğe yükselmiştir. İki senenin ardından 1889-1890 yılında Erkân-ı Harbiye Mektebi’nden P.1303-1 (1887)-1 sicil numarası ile Kurmay Yüzbaşı olarak birincilikle mezun olmuştur. Kendisini ayrıcalıklı kılan tüm bu üstün başarılarının sonucunda Kurmay Vazifeleri Öğretmen Muavinliği’ne atanmıştır. Aynı yıl içerisinde, Edirne Kırcaalı (Kırcaali) taraflarında yapılan kurmay gezilerine katılarak güzel bir tecrübe edinmiştir.⁶⁷

1.4. Yurtdışı Tecrübesi ve İlk Görevleri

Esad Bey’i donanımlı ve yaşadığı dönemdeki diğer kumandanlar arasında farklı kılan belki de en dikkat çekici tarafı, eğitim ve öğretime olan düşkünlüğü ve yurtdışı tecrübesidir. Esad Bey yaklaşık dört yıl Almanya’da bilfiil bulunmuş ve Alman Harp Akademisi’nden de mezun olmuştur. Bu sürecin Esad Bey’in askerî kişiliği üzerinde kalıcı etkiler bırakması da haliyle kaçınılmazdır. Bunu anlayabilmenin, XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı askerî eğitim sisteminde Almanya faktörünü incelemekle doğrudan bağlantılı olduğu düşünülebilir. Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı Devleti’nin Almanya ile kurduğu sıkı münasebetler aracılığıyla, Osmanlı askerî eğitim sistemi içerisinde yetişen Esad Bey gibi birçok askere, Prusya ordu geleneği önemli

⁶⁵ MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi; Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 63.

⁶⁶ *Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 97.

⁶⁷ MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi; Harp Akademilerinin 120 Yılı “Şeref Dolu Yıllar” 1848-1968*, Harp Akademileri, Ankara, 1968, s. 18; *Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 97-98; Bıyıklı, Kaplan, “Çanakkale Kahramanlarından General Mehmet Esat (Bülkat) Paşa’nın Askerî Hayatı”, s. 120; Mustafa Bıyıklı, “Mehmet Esat Paşa’nın Çanakkale Cephesi Şimal Grubu Tahrirat ve Telefon Görüşmeleri (02-20 Temmuz 1915)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol: 6, Issue: 2, February 2013, p. 205.

ölçüde katkı sağlamış ve geliştirmiştir. Bu durumu etraflıca anlamak, XIX. yüzyıl Türk-Alman ilişkilerini göz önünde bulundurmaya gerektirir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti siyasi, iktisadi ve askerî alanlarda Almanya ile sıkı bir ilişki kurdu. Güçler dengesi yeniden oluşturulurken Osmanlı siyaseti buna kayıtsız kalamazdı. Rusya veya İngiltere ile pek müttefik olmak istemeyen Sultan II. Abdülhamid, Yakın Doğu'da doğrudan çıkarları olmadığını düşündüğü, kendi varlığını tehlikeye sokmayacak bir müttefik olarak Almanya'yı seçti.⁶⁸ Osmanlı Devleti'nin Almanya ile kurduğu bu ilişki, XIX. yüzyıl sonlarında Avrupa'daki güçler dengesini altüst ederek devletlerarası normal ittifaktan daha öte bir noktaya taşındı. Bu bağlantının diplomatik ve siyasi tarafının yanı sıra askerî yönü de her iki ülke için çok önemlidir.⁶⁹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Büyük Friedrich geleneğini takip eden Prusya Ordusu, ülkenin kaydettiği ciddi ölçüdeki teknolojik ve ekonomik gelişme nedeniyle önemli hamleler yaptı ve bu dönemde aktif bir ordu olma niteliği kazandı. Diğer Avrupa devletlerinde bulunan ücretli ordu (İngiltere gibi) veya kara usulüne dayanan ordu (Rusya ve Osmanlı Devleti'ndeki gibi) geleneği terk edildi ve mecburî askerlik sisteminin yerleştirilmesiyle, daimî ordunun yanında ihtiyat ordusundan da her an istifade edilebilen önemli bir güç kaynağı oluşturdu. 1870'lerde Alman imparatorluk ordusu sayıca Avrupa'nın en kalabalık ordusu değildi ama etkinlik ve hareketlilik yönünden en çok çekinilen gücü olmuştu.⁷⁰ Avrupa devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de bu yükselen güç unsurunun pekâlâ farkındaydı.

Özellikle Fransız-Alman (1870) savaşındaki Alman galibiyeti, Sultan II. Abdülhamid'den önce de askerî-sivil bürokraside Almanya'ya karşı bir hayranlık ve eğilim meydana getirdi. Böylelikle Osmanlı Devleti ordularını modernize etmek için Almanya'yı tercih etti. Sultan II. Abdülhamid'in Almanya'nın askerî kuvvetinden, Avrupa'da Almanya'yı gittikçe yükselten ve önemli bir konuma taşıyan Bismarck'ın siyasetinden de etkilendiği bilinmektedir. Rusya'dan uzaklaşan Almanya da karşılıklı

⁶⁸ Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı (1878-1888)**, çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 78.

⁶⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, Baskı: 5, İstanbul, 2003, s. 11.

⁷⁰ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 103-104.

olarak Sultan II. Abdülhamid'in çok işine yarayan bir müttefik oldu. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na ilk askerî ve mülkî uzman kadroları Bismarck döneminde gönderilmeye başlandı.⁷¹ Osmanlı Devleti'nin subay kadrolarındaki dönüşümün nedeni olan bu durum takip eden yıllarda da artarak devam etti.

Osmanlı Devleti'ne gelindiğinde, Sultan II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında, pek çok konuda olduğu gibi ordunun ıslahı sorunuyla da uğraştı. 1878 yılında gerçekleşen Berlin Kongresi, tüm bu ilişkiler açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı ordusu, artık Alman Genelkurmayı'nın stratejisine, onun tayin ettiği subaylara ve Alman endüstrisinin silahlarından yararlanıp, gittikçe Alman askerî sistemiyle bütünleşen bir ordu olmaya başladı. Bu durumun bir başka nedeni, Osmanlı-Rus Savaşı sonuçlarının ortaya çıkardığı faktörler arasında yer almaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nde bir anlamda yeni bir dönemi başlatmış oldu. 1891'de 19 milyon Osmanlı Lirası tutan bütçenin yarısından fazlası orduya ve bahriyeye ayrıldı. Bu bütçe sahiden de bir panik havası sonucu doğmuş ve Osmanlı Devleti, yaşama şansını yapacağı askerî reformlara bağladı.⁷² Bu durumdan hareketle Osmanlı Devleti, Avrupa'da güç dengesini koruyabilmek amacıyla kendine birçok sahada müttefik olarak Almanya'yı seçmiş ve ilişkilerini geliştirmiştir.

Bismarck tarafından ilk Alman askerî heyet Albay Kaehler başkanlığında Mayıs 1882 yılında İstanbul'a gönderildi. Diğer heyetler ise iki sene sonra geldiler. Gelen heyetin içinde Binbaşı von der Goltz ile Kaptan Starcke bulunuyordu. Sultan II. Abdülhamid bu heyetteki danışmanlara oldukça iyi davranmış, hepsini törenle karşılayarak yüksek maaşlar vermiştir.⁷³

Sultan II. Abdülhamid, orduda yapmak istediği reform için Alman subaylarını çağırırken, diğer taraftan da Osmanlı ordusundan bazı subayları eğitim için Alman ordusuna göndermek istemiştir. Sultan'ın bu yaklaşımı sonucunda, saltanatı boyunca sadece Almanya'ya 140 civarında subay gönderilmiştir. Bu gönderimde ve Türk subayların Almanya'da eğitim almasında Albay Kaehler önemli bir rol oynamıştır.⁷⁴ Sultan II.

⁷¹ Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası**, s. 108; Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, **Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 117.

⁷² Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 105-106.

⁷³ Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası**, s. 121.

⁷⁴ Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti (1871-1914)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 92.

Abdülhamid Kaehler'i bu konuda görevlendirerek Harp Okulu'ndan mezun olan öğrencilerin özellikle askerî konuda kendilerini yetiştirmelerini istemiştir. Bu girişim o dönem için büyük bir önem arz etmekteydi. Görüşmeler neticesinde Almanya da bu konuda olumlu yaklaşım göstermiş ve öğrenciler yavaş yavaş Almanya'ya giderek eğitimlerine başlamışlardır. Bu süreçte Osmanlı subayları tamamıyla Alman ordusunda vazife alacaklar ve eğitimleri biter bitmez İstanbul'a geri döneceklerdi. Berlin'de "Demir Şansölye" Bismarck; Türk subaylarının gelmesine karşı çıkmamakla beraber, bunların Alman üniforması ile eğitim görmelerinden yana olduğunu açıkça belirtti. Böylece bir grup genç subay Berlin'e gönderildi ve bu gelenek bundan sonra da sürdürüldü.⁷⁵

Albay Kaehler'den sonra bu görevi Goltz Paşa devralmış ve Türk subayların Almanya'da eğitim alma süreci devam etmiştir. Goltz Paşa'nın Osmanlı subaylarının Almanya'da eğitim almalarında ve takiplerinin yapılmasında büyük bir emeği vardı. Hatta Goltz Paşa üstün başarı gösteren subayların bir yıl daha Almanya'da eğitimlerine devam etmeleri için özel izinler çıkarttı. Goltz Paşa'nın görev yaptığı 1883-1895 yıllarında, eski dönemde yetişen askerlerle mukayese edilemeyecek kadar dinamik ve bilgili bir asker grubu yetişti.⁷⁶ İşte Mehmed Esad Bey, Goltz Paşa zamanında Almanya'ya gidip eğitim alan o subaylar arasında yer almaktaydı.

Söz konusu ittifak bununla sınırlı kalmayıp, Almanya'da eğitim gören, Alman ordu sisteminden istifade eden bu genç subaylar, tahsilden döndükleri zaman çeşitli alaylara muallim olarak tayin edildiler. Hatta Almanya'da tahsilde olan subayların başarılı oldukları ölçüde rütbeleri de terfi ettiriliyordu.⁷⁷ Memleketlerine dönen bu subaylar, Almanya'daki tecrübelerinden hareketle Osmanlı ordusunu ıslah etme ve geliştirme gayretine giriştiler.

Aynı şekilde Alman subaylar da Osmanlı ordusu içinde bulunuyordu. 14 Temmuz 1880'de iki taraf arasında imzalanan bir sözleşme ile Osmanlı hükümeti, Osmanlı üniforması ve rütbesi taşıyacak bazı asker ve sivil uzmanları kadrosuna almıştı.⁷⁸ Osmanlı ekonomisinin zor bir süreçten geçtiği bu dönemde, Osmanlı Devleti kendi subaylarına

⁷⁵ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 144-145.

⁷⁶ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü**, s. 149-155.

⁷⁷ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 117.

⁷⁸ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 87.

dahi yeterince maaş ödeyemiyordu. Alman askerî uzmanlara verilen maaşlarda da buna benzer problemler yaşansa da kendilerine farklı ve oldukça yüksek ücretler verilmişti. Üstelik maaşlar Osmanlı Bankası tarafından da düzenli bir biçimde ödeniyordu.⁷⁹

21 Nisan 1900'da Alman büyükelçisi Marschall von Bieberstein, Berlin'e yazdığı bir raporda, Sultan II. Abdülhamid'in bu durum hakkındaki memnuniyetini şöyle bildiriyor; “*Bugün Majeste Sultan beni kabul etti ve Türk subaylarının Alman ordusunda eğitim görmelerine müsaade edildiği için teşekkürlerini bildirdi. Böylece istikbalde subay kadrolarının iyi eğitilmiş olacağını, söyledi.*”⁸⁰ Bunun bir neticesi olarak, en başta Balkan Savaşları'nda ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nda bu kadroların Osmanlı ordusu içerisinde ne kadar yararlı olup olmadıkları görülecekti.

Yapılan çalışmanın konusunu teşkil eden Mehmed Esad Paşa'nın bu döneme rastlayan subaylık yıllarında yurt dışında, yani Almanya'da eğitim görmesi, onun tüm yaşamını ve özellikle de askerlik hayatını etkilediği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

1.4.1. Yurtdışı Tecrübesi ve Göreve Başlayışı

Bilgi ve tecrübelerini artırmak üzere Esad Bey, 1890 yılında Almanya'ya, Alman Ordusu'nda eğitim almak üzere gönderilmiştir. 27 Mayıs 1894'e kadar eğitim amaçlı olarak Almanya'da bulunan Esad Bey, aynı zamanda Alman Harp Akademisi'nden de mezun olmuştur. Yine bu dönemde Alman Ordusu'nun içinde çeşitli birlik ve karargâhlarda görev alarak staj yapmış ve askerî birikimini artırmıştır.⁸¹ Berlin'de bulunduğu altı ay kadar kısa bir süre içerisinde Fransızcasını⁸² ve daha önceden de oldukça iyi bildiği Almancasını kuvvetlendirmiştir. 1890 yılının Haziran ayı başında Strazburg'da CXXXVIII. Prusya Alayı'nın XII. Bölüğü'nde bulunduğu esnada yüzbaşılık rütbesi Alman Hükümeti'nce kabul edilmemiştir. Bundan dolayı Osmanlı hükümetinin de onayıyla, Alman Ordusu'nda bulunduğu süreye mahsus olmak üzere

⁷⁹ Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü**, s. 57.

⁸⁰ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, s. 118.

⁸¹ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 168.

⁸² Harp Okulu'nun kuruluşundan itibaren Fransızca okullarda öğretilirdi. Sonraki yıllarda Almanya ile ilişkilerin gelişmesi, Alman uzman ve subaylarının Osmanlı'ya gelmesi sonucunda Fransızcanın yerini Almanca aldı. Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü**, s. 106.

Alman uyruğuna girmiştir.⁸³ Burada temel amacının, Alman subaylarına tanınan rütbe ve terfi imkanlarından istifade etmek olduğu tahmin edilmektedir.

Daha sonra Alman Teğmeni rütbesiyle Takım Kumandanı olarak vazifesini yürüten Esad Bey, bu görevinin bir sene sonrasında, 1891’de Haziran ayının başlarında Alman Üsteğmenliği rütbesine yükseltilmiştir. Bu olayı takip eden günlerde, Strazburg’da bulunan XV. Topçu Alayı’na, topçuluk vazifesi için piyade üniformasını korumak şartıyla nakledilmiştir. Bu alayın IX. Bataryası’nda 1891 yılının sonuna kadar Takım Kumandanlığı’nın başında olmuştur. Bundan sonra 1892 yılının başında XXXI. Prusya Tümeninin kurmaylığına atanmıştır. Bu tümen de Strazburg’da bulunmaktaydı. Yaklaşık bir yıl kurmay olarak bu tümende hizmet veren Esad Bey, aynı yıl içerisinde düzenlenen kolordu kurmay gezisine ve Alman manevralarına (Kayzer Manevraları) katılmış ve 1893 yılının başlarında da Berlin’de bulunan Genelkurmay Başkanlığı’nın Demir Yolu Şubesine nakledilmiştir.⁸⁴ Ayrıca 13 Nisan 1893’de Esad Bey *Dördüncü Mecidi Nişanı* ile taltif edilmiştir.⁸⁵

Okumayı çok seven ve eğitime son derece düşkün olan Esad Bey, gayretle ve yüksek derece ihtimam göstererek çalışmalarını sürdürmüştür. Bu azimli tarafı, Almanya’da vaktinde ve düzenli bir şekilde terfi etmesinin en önde gelen nedenidir. Almanya’da bulunması hiçbir şekilde onu karamsarlığa ve gevşekliğe sürüklememiş, aksine çok daha fazla çalışarak profesyonel bir askere yaraşır şekilde, hem Alman Harp Akademisi’nde kurmay görevleri derslerini takip etmiş hem de sahada tecrübe kazanmaktan geri durmamıştır. Esad Paşa bu durumu kendi özgeçmişinde şöyle ifade eder: “*Alaylarda ve tümende tıpkı bir Alman subayı gibi, bilfiil hizmetlerimi bitirdikten sonra 1893 yılı başında, Berlin’de Genelkurmay Başkanlığı’nın demiryolu şubesine nakledildim. Aynı zamanda Harp Akademisi’nde kurmay görevleri derslerini de takip ettim.*”⁸⁶

Mehmed Esad Bey, Almanya’da bulunduğu yıllarda Osmanlı ordu sistemine uygun olarak 21 Haziran 1892’de başarılı bir şekilde Yüzbaşılık rütbesine terfi etmiştir. 30

⁸³ **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 98; Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 168-169.

⁸⁴ **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 98; Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 169.

⁸⁵ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askeri Safahat Belgesi*.

⁸⁶ **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 98.

Temmuz 1892 tarihinde kıdemli yüzbaşılığa yükseltilmesi nedeniyle 1893 yılının Temmuz ayında İstanbul'a Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) olarak geri dönmüştür.⁸⁷

Esad Bey'in bu yıllarda edindiği yurt dışı tecrübelerinden biri de 1 Eylül 1895 tarihinde Fransa'ya gitmesidir.⁸⁸ Esad Bey'e, 24 Kasım 1895 tarihinde Fransa hükümeti tarafından meşhur *Lejyon De Honour Nişanı*'nın *Şövalye Rütbesi* verilmiştir. 1895 yılının Eylül ayı ortalarında, Fransa'da V. Fransız Kolordusu'nun sonbahar manevralarına iştirak eden Esad Bey, İstanbul'a döndüğünde buradaki gözlemlerini Harbiye Nezâreti'ne bir rapor olarak takdim etmiştir.⁸⁹

Bu dönemde Almanya'da eğitim alan Osmanlı subayları yurda döndükleri zaman rütbeleri yükseltilir ve kendilerine uygun bir göreve tayin edilirlerdi. Esad Bey, 27 Eylül 1894'de Binbaşılığa terfi etmiş ve aynı tarihte Erkân-ı Harbiye XI. Şube Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.⁹⁰ Bununla beraber aynı süreç içerisinde Esad Bey, Osmanlı Ordusu'nu düzenleyip geliştirmek üzere İstanbul'da bulunan Prusyalı Colmar Freiherr von der Goltz Paşa'nın muavinliğine de tayin edilmiştir.⁹¹

1882 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gelen ikinci Alman Islah Heyeti'ne 1883'de dahil olan Colmar Freiherr von der Goltz, 1886 yılında bu heyetin başına geçmiş ve görev süresi üç kere uzatılarak 1895 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmıştır.⁹² Goltz Paşa'nın bilgi ve birikimini önemseyerek yanında tecrübelerini artıran Esad Bey daha sonra, 2 Kasım 1895'de⁹³ Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye Görevleri Öğretmenliğine getirilmiştir.⁹⁴ Esad Bey'in görevi 1311 Askerî Salnâmesi'nde "sınıf-ı selâse ta'biyesi cesime muallimi" olarak belirtilmiştir. Bu sırada "Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nâzırı ve Tophâne-i Âmire Müşiri" Zeki Paşa, "Askerî Mektepler

⁸⁷ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 98.

⁸⁸ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

⁸⁹ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 99; Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 6.

⁹⁰ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 6.

⁹¹ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 98-99; Bıyıklı, "Mehmet Esat Paşa'nın Çanakkale Cephesi Şimal Grubu Tahrirat ve Telefon Görüşmeleri", s. 205.

⁹² Colmar Freiherr von der Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, çev. Mehmet Mert Çam, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 8.

⁹³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın hazırladığı eserde bu tarih 1 Aralık 1895 olarak geçmektedir. **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 99.

⁹⁴ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

Müfettişi” olarak Goltz Paşa bulunuyordu.⁹⁵ Goltz Paşa’nın Almanya’ya dönüşüne rastlayan 2 Aralık 1895⁹⁶ tarihinde Esad Bey Kâimmakâm (Yarbay) rütbesine yükselmişti.⁹⁷ Esad Bey askerî kariyer basamaklarını birer birer çıkarken önemli görevler üstlenmekteydi.

1.4.2. Osmanlı-Yunan Harbi’nde

İlk olarak Kırım Harbi (1853-1856) ve ardından Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Osmanlı idaresini, Balkanlar’da yaşayan milletler üzerinde yorgun bir duruma düşürmüştür. Osmanlı-Rus Harbi’nin sonunda imzalanan Berlin Antlaşması (1878), Osmanlı’nın özellikle Balkanlar’daki nüfuzuna büyük bir darbe indirmiştir. Balkanlar’da yaşayan gayrimüslim milletler, bağımsızlık ve topraklarındaki hakimiyet alanlarını genişletme gibi amaçlarını gerçekleştirmeleri için bulunması zor bir fırsatı bu sayede ellerine geçirmişlerdir. Diğer yandan bu milletleri destekleyen Rusya ve İngiltere gibi devletler, Türk ve Müslüman düşmanlığını Balkan topraklarında hızla tırmandırmaktaydılar.

Yunanistan’ın sınırları 21 Temmuz 1883’deki İstanbul Antlaşması’yla belirlenmişti. Ancak Yunanistan mevcut sınırlarıyla yetinmeyerek Osmanlı tarafından da toprak alma eğilimi gösteriyordu. Osmanlı Rus Harbi’ni (1878-1879) toprak konusunda isteklerine uygun bir fırsat olarak değerlendiren Yunanistan, önce İngilizlerin teminatını aldı. Ardından Berlin Kongresi’ne (1878) gözlemci statüsüyle katılmış ve bu kongrede Yanya ve Tesalya bölgelerini talep etmişti. Bu talepler Yunanistan’ı amacına ulaştırılamasa da Berlin Kongresi Osmanlı ve Yunanistan devletleri arasında yeni bir anlaşmazlığın başlangıcını temsil etmiştir. İlerleyen yıllarda iki devlet arasında bir savaşın ortaya çıkma ihtimali gündeme gelince, büyük devletler araya girerek uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı Devleti ve Yunanistan anlaşmaya vararak 2 Temmuz 1881’de Tesalya Yunanlara bırakılmış, Yanya ise Osmanlı Devleti’nde kalmaya devam etmiştir.⁹⁸ Yanya stratejik bakımdan her iki devlet için de büyük bir önem arz ediyordu.

⁹⁵ *Salnâme-i Askerî*, 1311 (M. 1895), Matbaa-i Askerî, s. 70-72.

⁹⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı’nın hazırladığı eserde bu tarih 1 Aralık 1895 olarak belirtilmiştir. **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 99.

⁹⁷ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi*.

⁹⁸ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Balkan Harbi (1912-1913)**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 1, Baskı: 2, Ankara, 1993, s. 32-33.

Yunanistan bu bölgeyi Osmanlılardan almak için başta Avrupa devletlerinin desteğini almak üzere her yolu denemiştir.

Yunanistan hükümeti ve özellikle Etnik-i Eteryâ Cemiyeti, Girit'teki Rum kesimini Türklerin aleyhine sürekli kışkırtmaktaydı. Bu cemiyetin hedefi, Girit'i, Makedonya'ya ve Epir'i Yunanistan sınırlarına dahil etmektir. Yunan idaresi bu cemiyetten büyük bir cesaret alıyor ve Osmanlılara karşı cüretkâr davranabiliyordu. Başta silah olmak üzere her türlü ayni ve nakdi yardımı Girit Rumlarına sağlayan Yunanistan, bir süre sonra artık Batı devletlerini dahi dinlememeye başlamıştır.⁹⁹

Batı Rumeli'nin tamamını elde etmek isteyen Yunanistan, diğer taraftan Girit Adası'nı da ilhak etmek amacıyla çalışmalarını sürdürüyordu. Buna müsaade etmemeye kararlı olan Osmanlı Devleti bir yandan askerî tedbirlerini alırken diğer yandan Almanya, Avusturya ve İngiltere'nin baskıları sonucunda Girit'in özerkliğini tanımak zorunda kalmıştır. Tüm bunlar yaşanırken, Girit'in özerkliğini değil Yunan topraklarına katılmasını isteyen Yunanistan, ordusunu savaşa hazırlamaya başlamıştır. Sınırları taciz eden ve aşan Yunanistan'a karşı Osmanlı Devleti sonunda 18 Nisan 1897 tarihinde savaş ilan etmiştir.¹⁰⁰ Bu savaş Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığının geleceği bakımından ciddi bir öneme sahip olmuştur.

Savaşın başlaması üzerine Mehmed Esad Bey 7 Mayıs 1897 tarihinde Alasonya Ordusu'nun emrine verilmiştir.¹⁰¹ Ardından 4 Temmuz 1897'de otuz beş yaşında genç bir subay olarak Yanya Kolordusu'nda Erkân-ı Harbiye Kâimmakâmı (Yarbay) olarak görev almıştır. Harbiye Nezareti'nin emri üzerine Esad Bey bu görevi sırasında I. Tümenin kurmaylığını yapmış, askerlerin ve subayların eğitim işleriyle uğraşmıştır.¹⁰² Yanya Kolordusu Müfettişi olan Müşir Kâzım Paşa'nın Seraskerlik (Harbiye Nezareti) makamına gönderdiği bir yazıya göre, Esad Bey'in I. Tümenin tabur ve bölüklerine eğitim verdiği ve askerlere sefer tatbikatı konusunda talim yaptırdığı anlaşılmaktadır.¹⁰³

⁹⁹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Kronik Kitap, Baskı: 18, İstanbul, 2019, s. 550-551.

¹⁰⁰ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Balkan Harbi (1912-1913)**, s. 33; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, s. 552.

¹⁰¹ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

¹⁰² **ATASE**, OYH, Klasör: 23, Dosya: 68, Belge: 1-18; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 99.

¹⁰³ **ATASE**, OYH, Klasör: 23, Dosya: 68, Belge: 1-23.

Osmanlı-Yunan Harbi sonucunda, Yunan ordusu tam anlamıyla bozguna uğramıştı. Müşir Ethem Paşa ve Ahmet Hıfzı Paşa komutasındaki Türk ordusu Yunanların amaçlarına ve hedeflerine büyük bir darbe indirerek hem Yunan ordusunun hem de Yunan halkının moralini düşürmüştür. Başından sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin lehine cereyan eden savaş, Yunanistan'ı ekonomik ve siyasi olarak da zora sokmuştur. Böylece Yunan idaresi içeride de sıkıntıya girmiş, hükümet düşmüş ve halk Yunan Kralı'nı sıkıştırmaya başlamıştır. Hükümetin yeni başkanı Skouloudis, Avrupa devletlerinin aracılığını talep ederek Girit'in ilhakından vazgeçmiş ve İstanbul'da 4 Aralık 1897'de Osmanlı-Yunan devletleri arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti bu barıştan beklediği sonucu alamasa da hala dinamik bir ordusunun var olduğunu göstermiş ve Girit'in Yunan idaresine geçmesini önlemiştir.

Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin tek başına girdiği ve galibiyet kazandığı son savaş olmuştur. Mehmed Esad Bey ise askeri yaşamındaki ilk büyük savaş tecrübesini Osmanlı-Yunan Harbi sırasında edinmiştir. Diğer yandan bakıldığında, bu savaş sırasında üstlendiği vazife, gelecekte mesleki kariyerini etkileyecek bir özellik taşımıştır.

Önceden beri eğitim ve öğretim konusunda ilgi ve haslet sahibi olan Mehmed Esad Bey, harp sırasında kumandanları tarafından da takdir görmüş ve kendisine 15 Haziran 1897'de *Yunan Muharebe Madalyası* ve 25 Haziran 1897'de *Dördüncü Osmânî Nişanı* verilmiştir. Bununla birlikte savaş sona erince, 5 Aralık 1897'de Miralay (Albay) rütbesine terfi etmiş ve 5 Şubat 1898 tarihinde *Gümüş İmtiyaz Madalyası* ile ödüllendirilmiştir.¹⁰⁵

Esad Bey, doğup büyüdüğü ve ilk savaş deneyimini yaşadığı memleketi Yanya'yı önemsemekte ve o bölgeyle özel olarak ilgilenmekteydi. Bu ilgi Osmanlı-Yunan Harbi sırasında bir kez daha ortaya çıkmış ve kendisi savaştan hemen sonra, 3 Eylül 1898 yılında "Yanya Vilâyeti'nin Müdafaası Hakkında" adıyla bir layiha hazırlamıştır.¹⁰⁶ Layihanın dikkatlice incelenmesi durumunda anlaşılıyor ki, Yunanistan 1897'deki savaşta, her ne kadar mağlup olsa da kolay kolay Yanya ve çevresindeki kıymetli topraklardan vazgeçmek niyetinde değildir. Bunu Esad Bey öngörmüş olacak ki, savaştan

¹⁰⁴ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Balkan Harbi (1912-1913)**, s. 33-34; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, s. 552.

¹⁰⁵ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

¹⁰⁶ **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1; **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-3a.

hemen bir yıl sonra bu konu hakkında kapsamlı bir layiha hazırlamıştır. Kaleme alınan layiha, o yıllara dair Esad Paşa'dan geriye kalan ve bugüne kadar ulaşmış değerli bir vesikadır. Bu layihanın programı başlıca altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla şöyledir:

- 1- Genel görüşler
- 2- Batı dağ yamacında bulunan harekât yerlerine dair askerî birliklerin sevki ve geri çekilmesi konusunda değerlendirme
- 3- Yanya şehrinin tahkim edilmesi gerektiği hakkında düşünceler
- 4- Yanya şehrinin müstahkem bir ordugâh haline dönüşebilme kabiliyeti
- 5- Preveze'nin savunma usulü
- 6- Sonuç.¹⁰⁷

Birinci bölüme Yanya Vilâyeti'nin coğrafi tanımıyla başlayan Esad Bey, Yanya Vilâyeti'nin sınırlarını doğuda Selanik Körfezi ve Adalar Denizi, güneyde Korint Körfezi ve batıda Yunan Denizi olarak tarif ediyor. Bunun üzerine arazinin, Şar Dağı'ndan başlayarak Korint Körfezi'nde sona eren Pindus sıradağlarının ikiye ayrıldığı dağlık bir yer olduğunu ekliyor. Bahsedilen sıradağların yukarı sınırı, Adalar Denizi'ne kıyasla Yunan Denizi'ne daha yakın olması nedeniyle, dağların doğu yamacının büyük bir askerî harekâta daha müsait bir yapıya sahip olduğu anlaşılıyor. Bu durum zaten Osman-Yunan Harbi'nde her iki tarafın da askerî harekâtı sırasında fark edilmişti. Batı yamaçların ise Narda ve Kalamas nehirleri arasında kaldığını, bu bölge ahalisinin çoğunun Hıristiyan olup Yunan hükümeti tarafından sürekli silahlandırılıp isyana teşvik olundukları ifade ediliyor. Dahası, bu arazi Güney Arnavutluk'un kilidi olan Yanya'yı kapsadığından ayrıca bir önem arz ediyordu. Bundan dolayı olası bir savaş durumunda her iki tarafın da buraya asker sevk edeceği ve en az ikişer harekât yerinin oluşmasıyla muharebenin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğu gözüküyor. Osmanlı Devleti askerî kuvvetinin bir kısmını burada bulundurmasının sonucu etkileyeceği anlaşılıyor.

O gün itibarıyla bu bölgede gerçekleşecek olan muharebeler ve sevkiyat için tek uygun yol Yanya-Manastır şosesi idi. Bu duruma göre, sonraki yıllarda meydana gelebilecek herhangi bir olağanüstü duruma karşı, yolları ve güzergâhları bakımından Yanya arazisi pek uygun sayılamazdı. Bir de askerî kuvvetlerin birleştirilmesi ve bir yerden başka bir

¹⁰⁷ ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-1a.

yere taşıma gibi bir gereksinim ortaya çıkarsa, sonuç tam bir faciaya dönüşebilirdi. Meçve yolu her ne kadar bu amaç için kullanılmaya çalışılsa da mühimmat, iâşe ve her türlü sevkiyatın temini için, özellikle de araba geçişi için hiç uygun değildi. İhtiyaç arz eden böyle bir yolun nereden geçebileceği, hatta Manastır-Yanya arasında bu amaca hizmet etmek üzere, dar hatlı bir demiryolunun yapımı dahi Esad Bey tarafından bu layihada tavsiye edilmiştir. Esad Bey'in bu tavsiyeleri, Osmanlı ordusunun harekât bütünlüğünü sağlaması ve gereken yardımların temin edilebilirliği bakımından son derece faydalıdır.

Şiddetli mevsimlerde Yanya'nın yüksek dağlık alanları tamamen karla kaplanmaktaydı. Böyle zamanlarda gerçekleşebilecek bir harekât durumunda, tüm askerî birliklerin toplanması ve deniz tarafıyla sevkiyat akışının sağlanabilmesi gerekiyordu.¹⁰⁸ Bundan dolayı, önceden Yanya'da erzak ve mühimmatın hazır tutulması, ordunun olası bir muharebeye yeterli durumda olması Esad Bey tarafından vurgulanıyordu.

Birinci bölüme Yanya'nın değerli nehirlerini, havzalarını ve dağlık bölgelerini tasvir ederek devam eden Esad Bey, fiziki coğrafyanın zorlu ve meşakkatli taraflarını da atlamadan tek tek bu layihasında ele almıştır. Bununla birlikte Esad Bey, Yanya'daki harekâtlarda bölgenin coğrafi özellikleri nedeniyle, Osmanlı askerî kuvvetlerinin savaş hazırlığı sırasında, Tümenlere sahra bataryalarından çok cebel bataryalarının verilmesini ve tam teşekküllü halde tutulmasını önermiştir. Bu bataryaların faydalı-faydasız tarafları Osman-Yunan Harbi sırasında tecrübe edildiğinden bu layihada dumansız barut kullanılmak üzere Tophane-i Amire'de imal edilen 7/5 santimetrelik çelik topların bir an önce temin edilmesi ve buna hazır bataryaların oluşturulması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Layihadaki genel görüşlerini sonlandırırken Yanya'nın coğrafi koşullarını tüm teferruatıyla anlatan Esad Bey, savaş sırasında bu şehrin muharebe merkezi olacağını, havzaların elde tutulması durumunda Arnavutluk'un güney kısmının emniyet altında kalacağını ifade ediyor. Diğer yandan Yanya-Narda eski yolu arabaların geçişine uygun olmadığı için, Aspropotamos boyunca oldukça iyi bir yolun var olduğunu, piyade ve süvarilerin bu güzergahtan geçirilebileceğini tavsiye etmiştir.¹⁰⁹

Esad Bey layihanın ikinci bölümünde, Yanya civarındaki derin bataklıkların savunma ve sevkiyat sürecini zorlaştırabileceğinden her iki taraf için de olumsuzluk meydana

¹⁰⁸ **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-1a.

¹⁰⁹ **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-2.

getirebileceği konusunda uyarıda bulunuyor. Bununla beraber, Narda'nın müstahkem bir bölge olarak harekât üssü olabilmesi için, elverişli bir şoseye ve buradan itibaren de harekât bölgesinin gerçekleşeceği yere kadar bir tren vasıtasına ihtiyaç duyulduğu söylenmektedir. Yani Esad Bey tarafından ulaşım konusu Yanya için son derece önemli ve bir an önce halledilmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir.

Bu bölümde Yanya çevresindeki körfezlerin önemine dikkat çeken Esad Bey, Yunan hükümeti denize hâkim oldukça Narda, Patras ve Korint körfezlerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin Yunanistan aleyhine bir taarruz gerçekleştirilmesinin başarısızlıkla sonuçlanabileceğini anlatıyor. Bunun üstesinden nasıl gelinebileceği hakkında da dikkate değer bir öneri sunuyor: Osmanlı-Yunan seferi sırasında, harekât bölgesinde toplanan ordunun muadili bir askerî kuvvet oluşturulur ve güneyde Preveze Osmanlı kuvvetlerinin himayesinde bulundurulursa, düşman kuvvetine karşı taarruz harekâtında bulunmak ve dolayısıyla Narda Körfezi'nde bulunacak olan Yunan harp gemilerinin esir alınması mümkün olabilecektir. Bu şekilde Osmanlı Devleti tarafından da uygun kabul edilecek savunma şekli, Yanya'nın savunulmasını devamlı surette emniyet altında tutabilecektir. Söz konusu bu savunmanın bizzat Yanya Vilâyeti içerisinde ve Yanya şehrinin çevresinde olması gerektiği Esad Bey tarafından öngörülmektedir.¹¹⁰

Üçüncü bölümde Yanya'nın Yunanistan tarafından gelebilecek bir taarruza karşı nasıl tahkim edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Berlin Kongresi'nde Kalamas Suyu'na kadar Yanya Vilâyeti'nin bir kısmı Yunanistan'a verildiği Yunanlar tarafından iddia ediliyordu. Yanya'nın Yunanistan'a ilhak edilmesi, en az on yıldır Yunanların temel amaçlarından birini oluşturmaktaydı. 1897 Yunan hezimetinin sonucunda, halkın kralı sıkıştırmaları gayet normaldi. Çünkü 1896'da Yunan Kralı Yorgi, Yanya'nın zaptı ve istilası konusunda Osmanlı Devleti'ne meydan okumuş ve savaşa davet etmişti.¹¹¹

Esad Bey, Yunanistan'ın olası bir savaşa girme durumunda saldıracağı ilk yerin şüphesiz Yanya şehri olacağını düşünüyordu. Bu yüzden Yunanların Yanya'ya saldırısı durumunda hangi bölgelerde konuşlanacakları, Osmanlı kuvvetlerinin buna karşı nereden nereye savunma hattı çekmesi gerektiği ve böylesine ciddi bir savunma için fazlaca askeri kuvvetin gerekliliği konularına, Esad Bey bu layihasında dikkat çekmiştir.

¹¹⁰ ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-2.

¹¹¹ ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-2.

Yunanlar üzerinde 1897 yılındaki mağlubiyetin büyük bir hırs ve hınç oluşturduğu belliydi. Esad Bey Yanya'ya yapılacak en şiddetli harekâta karşı bile hazırlıklı olunması gerektiğini defalarca bu layihada ifade etmiştir. Aksi takdirde merkezden veya civar şehirlerden Yanya'ya askerî sevkiyatın gerek ulaşım bakımından gerekse Yanya'nın coğrafi özellikleri bakımından çok zor olacağı biliniyordu. Bunun sonucunda Yanya Savunması'nın hem denizden hem de karadan tehlike altına girmesi ihtimali ortaya çıkabilirdi. Yanya sadece kendisi için değil, aynı zamanda çevresindeki şehirlerin ve güney Arnavutluk'un savunulması için de merkezî bir yer konumundaydı.

Yunanistan'ın ve arkasında duran Avrupa devletlerinin rahat durmayacağı zaten tahmin edilmekteydi. Söz konusu bir saldırı durumunda Yunan kuvvetlerine karşı savunmanın Yanya üzerinden yapılması gerektiği de aşıkardı. Bu ihtimaller bir araya gelince Yanya'nın müstahkem bir ordugâh haline getirilmesinin mecburiyeti üzerinde Esad Bey özellikle duruyordu.¹¹²

Esad Bey, doğup büyüdüğü coğrafyayı elbette çok iyi tanıyordu. Dördüncü bölümde Yanya'nın coğrafi özelliklerinden bahsedip nerenin tahkim edilip edilmemesi gerektiği konusunda tespit ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu bölümde Yanya Gölü'nün öneminden, bölgede bulunan vadi ve tepelerden, şehrin müstahkem bir ordugâha hangi gerekçelerle uygun olduğundan bahsetmektedir. Savunma sırasında hangi coğrafi konumun ne işleve sahip olacağından bile tüm detaylarıyla bahsetmiştir.¹¹³

Layihada yer alan bilgilere göre Miçkel Dağı, şehrin korunmasında doğal bir yardımcı görevi görmektedir. Dağın olduğu yönden herhangi bir tehlikenin veya saldırının gelmesi pek mümkün gözükmemektedir. Esad Bey'in dediği üzere, şayet bu bölgede bir demiryolu inşa edilirse bu güzergâh ve Manastır şosesi Yanya'nın istihkamını daha sağlam hale getirilmiş olacaktır. Bununla birlikte kurulan ordugâh sayesinde şehrin işgale uğramasının önü kesilmiş olacaktır.¹¹⁴

Beşinci bölümde Preveze'nin sınırlarından bahsederek, şehrin hem denizden hem de karadan bağlantısı olması nedeniyle korunmasının çok zor olduğunu ifade eden Esad Bey,

¹¹² **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-2a.

¹¹³ **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-2a.

¹¹⁴ **ATASE**, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-3.

burada bir istihkâmat yapmaya kalkılırsa bunun çok fazla masraflı olacağını düşünmektedir.

Preveze en başta her taraftan düşman işgaline açık bir mevkide bulunmaktadır. Bu nedenle burada bir ordugâh oluşturulması Esad Bey'e göre pek uygun değildir. Beşinci bölümde düşman kuvvetlerinin nerelerden ateş açacağını ve buna karşılık gelecekte ihtiyaç duyulacak olan tertibat hakkında detaylıca bilgiler aktarmaktadır.¹¹⁵

Esad Bey, layihanın sonuç bölümünde kaygılı ve endişeli bir üslupla Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığını etkileyecek açıklamalarda bulunur. Çoğunlukla Hıristiyan ve bir kısmı da Müslüman olan ahalinin, Yanya Vilâyeti'nin Berlin Kongresi'nde parçalandığını ve Yunanlar tarafından iddia edilen kısmın er ya da geç Yunanistan'a terk edileceği fikrinde olduklarını üzüntüyle dile getirir.¹¹⁶ Yanya Vilâyeti, maddi ve manevi olarak Yunanistan ile sıkı bir bağlantı içerisinde. Dolayısıyla her an düşman işgaline açık bir pozisyonudadır. Bu konuda son derece duyarlı olan Erkân-ı Harbiye Miralay Yanyalı Esad Bey, böylesine kritik bir vilayetin önemini Osmanlı Devleti'nin idarecilerine bu layiha ile hatırlatmıştır.

1.4.3. Ders Nazırlığı

Osmanlı-Yunan Harbi'nin sonunda İstanbul'a geri dönen Esad Bey, bıraktığı yerden Harp Okulu'nda, Erkân-ı Harbiye Görevleri Öğretmenliği vazifesini sürdürmeye devam etmiştir. Esad Bey'in bu görevi sırasında yetiştirmiş olduğu ilk öğrenciler arasında, daha sonra Mareşal olacak Fevzi Paşa (Çakmak) bulunmaktadır.¹¹⁷

Mehmed Esad Bey 9 Temmuz 1899 tarihinde Harp Okulu'na Ders Nazırı (Öğretim Kurulu Başkanı) olarak atanmıştır. 1899 yılından 1907'ye kadar süren bu görev, Esad Paşa'nın askerî yaşamındaki en uzun süreli görevi olmuştur. Bu görevi sırasında insanları daha iyi tanımış ve teorik bilgi birikimini oldukça artırmıştır. Dolayısıyla eğitim-öğretim ve idarecilik konularında fazlasıyla tecrübe edinmiştir. Buna binaen kendisine 19 Ağustos 1899'da *Üçüncü Mecidi Nişanı*, 23 Mayıs 1900'de *Altın İmtiyaz Madalyası*, 6 Ağustos 1901'de *Altın Liyakat Madalyası*¹¹⁸, 25 Şubat 1902'de *İkinci Mecidi Nişanı*, 6 Eylül

¹¹⁵ ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-3; ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-3a.

¹¹⁶ ATASE, OYH, Klasör: 7, Dosya: 57, Belge: 1-3a.

¹¹⁷ *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 99.

¹¹⁸ BOA, İ.TAL., 258/11.

1904'te *İkinci Osmânî Nişanı* ve 21 Şubat 1905'te *Birinci Mecidî Nişanı* verilmiştir.¹¹⁹ Üstün hizmetleri takdir görmüş olan Esad Paşa birer rütbe yükselerek 11 Aralık 1901'de Mirliva (Tuğgeneral)¹²⁰ ve 10 Aralık 1906'da Ferik (Korgeneral)¹²¹ rütbelerine ulaşmıştır.¹²²

Bu görevi sırasında Esad Paşa, Harp Okulu'nun eğitim programında önemli değişiklikler yapmıştır. Okul idaresinin daha önce Almanya, Fransa ve Belçika'dan getirdiği ders programından da yararlanarak, eğitim programını ıslah etmiş ve dergilerde bunu yayınlamıştır. Karmaşık bir şekilde yapılan genel ve özel sınavların işleyişini düzenlemeye çalışmıştır. O yıllara kadar Harp Okulu'nu bitiren öğrenciler Harp Akademisi (Erkân-ı Harbiye) sınıflarına geçerse kendilerine "Erkân-ı Harp (Kurmaya)" denmekteydi. Ancak Esad Paşa bunda değişikliğe giderek kendilerine artık "Erkân-ı Harp Namzedi (Kurmaya Adayı)" denmesini istemiştir. Dahası, kurmay sınıflarının mevcudu o zamana kadar en fazla 15 iken bu sayıyı 40'a kadar çıkarmıştır. Bu Kurmay Adaylarının bir kısmı, ordunun ihtiyacı kadarıyla kurmaya ayrıldıktan sonra, geri kalanına "mümtaz" unvanıyla Yüzbaşı rütbesi verilerek kıtalara gönderilmişti.¹²³ Tüm Avrupa'da gerçekleştirilmekte olan bu yöntem, genç subayların büyük bir kısmını daha fazla çalışmaya ve gayrete teşvik edeceği gibi, vaktinde yaş-tecrübe orantısı da dikkate alınarak çok daha fazla yararlılık gösterecekleri dikkate alınarak uygulanmıştır.¹²⁴

Esad Paşa bu görevi sırasında donanım sahibi ve bilgili subay yetiştirmek amacıyla büyük çaba sarf etmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Kurmayların iki yıl muhtelif sınıflarda Bölük Kumandanlığı yapmasından sonra Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesine terfi ettirilmesi gibi önemli bir yenilik getirmiştir. Eğitim ve öğretim konusunda Pangaltı Harp Okulu'ndan istenildiği gibi verim alınamıyordu. Sınıflarda hem kalabalık mevcudu azaltmak hem de daha kaliteli subay yetiştirmek amacıyla Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat gibi İstanbul dışındaki ordularda da birer Harp Okulu'nun açılmasını sağlamıştır. Esad Paşa'nın bu görevi sırasında üstün yetenekli pek çok kurmay, mümtaz ve muharip subay yetişmiştir. Esad Paşa zor ve titiz bir eğitimci olmasına rağmen askerlik

¹¹⁹ BOA, İ.TAL., 387/10.

¹²⁰ BOA, İ.TAL., 266/34.

¹²¹ BOA, İ.TAL., 410/1; BOA, İ.TAL., 410/65.

¹²² MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

¹²³ *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 99.

¹²⁴ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Nehir Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 1992, s. 46.

mesleğine olan aydın yaklaşımıyla çevresindeki Osmanlı askerlerinin saygısını kazanmıştır. Enver Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Hafız Hakkı Paşa, Refet (Bele) Paşa, Kâzım (Karabekir) Paşa ve Yakup Şevki (Subaşı) Paşa gibi birbirinden kıymetli kumandanlar, Mehmed Esad Paşa'nın öğrencilerinden bazıları ve en meşhur olanlarıdır.¹²⁵ Bu isimleri yetiştirmenin yanı sıra Esad Paşa, Ders Nazırlığı görevini sürdürürken öğrencileri için ilmî eserler de kaleme almıştır. Bunlardan biri geometri üzerine olan *Hendese-i Mücessemme*¹²⁶ ve diğeri ise matematik ile ilgili *Mebâhis-i Riyâziye*'dir.¹²⁷

Esad Paşa Harp Okulu'nun Ders Nazırlığını yürüttüğü sırada eşi Esmâ Asime Hanım da hürmet gören ve hatırı sayılır kadınlar arasında yer almaktaydı. Sultan II. Abdülhamid'in tahtta olduğu bu döneme rastlayan bir belgede, Esmâ Asime Hanım'ın 21 Haziran 1907 tarihinde *İkinci Rütbeden Şefkat Nişanı* aldığı görülmektedir.¹²⁸ Sadece kadınlara verilmek üzere yapılan bu nişan, bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından takdir edilirdi. Savaş dönemlerinde, yangın, deprem ve su baskını gibi olağanüstü afet durumlarında devlete ve millete hizmette bulunan kadınlara verilen bu nişanın üç rütbeden olması kararlaştırılmıştı. Birinci ve İkinci Rütbeden Şefkat Nişanları “murassa” denilen çok kıymetli taşlarla süslüydü.¹²⁹ Esmâ Asime Hanım'a verilen bu değerli nişan, Esad Paşa'ya olduğu kadar, ailesine de verilen değer en açık bir göstergesidir.

Ders Nazırlığı görevini büyük bir fedakarlıkla sürdüren Mehmed Esad Paşa'ya, göstermiş olduğu üstün hizmet ve başarı için ayrıca Sultan II. Abdülhamid tarafından 10 Temmuz 1907'de yetmiş beş lira ihsan edilmiştir.¹³⁰ Bu hediye, görevini dikkatlice ve gayretle sürdüren bir kimseye verilmiş kıymetli bir hediye olsa gerekir.

1.4.4. III. Ordu Müşir Vekilliği

Ferik Mehmed Esad Paşa, 27 Haziran 1907 tarihinde Selanik'te bulunan III. Ordu Müşirliği Vekâletine, vefat eden Müşir Hayri Paşa'nın yerine tayin olmuş¹³¹ ve yaklaşık bir yıl kadar bu görevini sürdürmüştür. Göreve gelmesinden kısa bir süre sonra, 30

¹²⁵ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 99-100.

¹²⁶ Mehmed Esad, **Hendese-i Mücessemme**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1321.

¹²⁷ Mehmed Esad, **Mebâhis-i Riyâziye**, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1316.

¹²⁸ **BOA**, İ.TAL., 424/35.

¹²⁹ İbrahim Artuk, “Nişan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, s. 154-156.

¹³⁰ **BOA**, ML.EEM., 610/9-1; **BOA**, ML.EEM., 610/9-2.

¹³¹ **BOA**, TFR.I.A.S., 49/4847, 1-1.

Haziran 1907’de kendisine *Murassa Osmânî Nişanı* verilmiştir.¹³² Bu göreve gelmesinin hemen ardından Esad Paşa’nın maaşı da on bin kuruş artırılmıştır.¹³³

Esad Paşa, III. Ordu Müşirliği Vekâleti görevine “o tarihlerde bir unvandı, bugün karşılığı yoktur” der.¹³⁴ III. Ordu Müşirliği görevi Mustafa Kemal Atatürk’ün ifadesiyle şöyledir: “Üçüncü Ordu mıntıkası olan Makedonya’ya nakledildim. Ordu merkezi Manastır idi. Ordu karargâhı orada bulunuyordu. Selânik’te başkaca “Üçüncü Ordu Müşiriyeti” unvanında bir kumanda makamı vardı. Üçüncü Ordu Kumandanı Selânik’te otururdu. Orada da “Maiyet-i Müşiri Erkân-ı Harbiyesi” diye bir erkân-ı harbiye vardı. Ben, 1908 senesinde, kolağası rütbesinde ve bu erkân-ı harbiyede memur idim. İstihsal-i hürriyete çalışan, hafî (gizli) cemiyet ile pek yakından münasebetim vardı. Yanya’lı Esad Paşa Üçüncü Ordu Kumandanı idi. O tarihlerde, Üçüncü Ordu Mıntıkasına dahil Serez’deki Tümenin ve Serez mıntıkasının kumandanı müşir rütbesinde bir zat idi. Bu zat, Sultan Hamid’in fevkalâde emniyet ve itimadına mazhar bulunuyordu. Rütbesinin müşir olmasına, Esad Paşa’nın kendinden dūn (alt) rütbede bulunmasına rağmen, İstanbul ile Makedonya arasında emniyetli bir mıntika tesisi maksadıyla Serez’den uzaklaştırılmazdı. İşte, bu mühim kumandan Müşir İbrahim Paşa idi. Mahmut Nureddin Bey (Sakallı Nurettin Paşa) de babasının yanında bulunuyordu.”¹³⁵ Önceki görevine göre daha kısa süre devam eden bu görev, Esad Paşa’nın askerî kariyerindeki en zor görevi olmuştur. Çünkü siyasi birtakım dengeler, o günkü iktidar-muhalefet ilişkisi, özellikle Balkanlardaki çetecilik faaliyetleri ve ordu içerisindeki yapılanma Esad Paşa’nın bu görevini doğrudan etkilemiştir.

Makedonya’daki III. Ordu’nun idare merkezi Selanik’teydi. Bu ordunun görev alanı Selanik, Manastır, Üsküp (Kosova) ve Serez’i kapsamaktaydı. Esad Paşa başarıyla ilerlediği kariyerinde şimdi Ferik (Korgeneral) rütbesiyle III. Ordu’nun Müşir Vekili olarak atanmıştı. Bununla birlikte, Selanik ve Manastır’da Esad Paşa ile aynı rütbede iki ferik bulunurken Üsküp ve Serez bölgesinde de rütbe olarak kendisinden büyük ancak mevki olarak küçük, Müşir (Mareşal) rütbesinde iki kumandan bulunuyordu. Bunlar “Tatar” namıyla Osman Fevzi Paşa ve İbrahim Edhem Paşa’dır. Bu paşalar Esad Paşa’ya

¹³² MSB Arşivi, Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi; BOA, BEO., 3099/232388-2; BOA, BEO., 3108/233094.

¹³³ BOA, İ.HUS., 156/1; BOA, İ.TAL., 426/41, 1-1; BOA, BEO., 3099/232367.

¹³⁴ Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, s. 100.

¹³⁵ Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Yapı Kredi Yayınları, Baskı: 6, İstanbul, 2017, s. 626-627.

göre iki rütbe üstte yer aldıkları için Esad Paşa'yı fazla dikkate almıyorlardı. Bu durum, dönem itibarıyla faaliyetlerini artıran İttihat ve Terakki, Sırp, Rum ve Bulgar çeteleriyle mücadele etmeyi zorlaştırmaktaydı.¹³⁶

Sultan II. Abdülhamid'in uzun süren saltanatı sırasında, memleket içinde pek çok olay ve ihtilal hareketi meydana geldi. Sultan bu ihtilal teşebbüslerini ve isyan hareketlerini bastırmayı başarsa da pek çok yerde mülkî idareyi askerî kumandanlara verdi. Sözelimi, Yanya, Edirne, Kosova, İşkodra, Manastır, Hicaz ve Yemen vilayetlerinde valiler ya orgeneral ya da mareşaldi. Bu askerî rütbenin getirdiği statü bazı kumandanlar tarafından suistimal ediliyor ve bölgede kendi nüfuzlarını tesis etme maksadıyla kötüye kullanılabiliyordu.¹³⁷ Sultan Abdülhamid'in bu dönem içerisinde paşalarına güvenmediği aşikardı. Kumandanlar arasında çatışma ve kargaşa olmasını istemesi, politikasının bir parçasıydı. Bu doğal olarak kumandanlar arasında kıskançlığın ve mücadelenin doğmasına yol açmıştır. Her şeyden öte, III. Ordu'nun bu karmaşık yapısından en iyi İttihatçılar yararlanmıştı. Bu karmaşık durum İttihatçıları daha da güçlendirerek Meşrutiyet'i ilan etmelerini sağlayacaktır.

On bir ay kadar bu görevi yürüten Esad Paşa, söz konusu yapının verdiği güçlükleri dikkate alarak 30 Haziran 1908 tarihinde bir arıza (istirhamnâme) hazırlamış, bu arızada diğer kumandanların kendisini çekemediklerini anlatmış ve bu durumu Sultan II. Abdülhamid'e bildirmiştir. Bu arızayı görevden alınmasından sonra yazması da işin farklı bir boyutta olduğunu göstermektedir. Esad Paşa'nın kaleme aldığı arızanın ilk bölümü Selanik mıntıkasıyla ilgilidir. Esad Paşa, Selanik Mıntıkası Kumandanı Ferik Hüseyin Remzi Paşa'dan şikâyet etmektedir. Remzi Paşa tarafından fesat hareketlerini yayan evrakla yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayınlarıyla alakalı olarak kendisine bilgi vermediğini, subaylara verdiği bazı emirlere muhalefet ettiğini ve Harbiye Nezareti ile kendisi arasında husumet oluşturduğunu ifade etmektedir. Esad Paşa'nın gerekçesi hakkında anlam veremediği bir şekilde, bu paşa Seraskerlik makamınca da korunmaktadır. Esad Paşa ile Hüseyin Remzi Paşa'nın Selanik bölgesi üzerinden aralarında bir husumet olduğu anlaşılmaktadır. Esad Paşa, o bölgede bulunan bir subayı Remzi Paşa'nın Manastır'a götürdüğünden yakınmış ve Sisam Adası'na göndermesi

¹³⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, TTK Basımevi, Cilt: 1, Ankara, 1991, s. 431-434.

¹³⁷ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 1999, s. 124.

gereken iki taburu vermediğinden dolayı şikâyet etmiştir. Ayrıca bu arızada iltimaslardan da çok şikâyet edilmektedir. Paşa görevden almak istediği biri varsa bile onu görevden alamamaktadır. Her türlü fesat hareketinin ayyuka çıktığı bu dönemde, Selanik Mıntıkası Kumandanı Ferik Hüseyin Remzi Paşa'nın ve Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'in kendisine istihbarat vermemelerinden dolayı bölgedeki olayları takip edemediğinden bahsetmektedir.¹³⁸

Esad Paşa, arızanın ikinci bölümünde Üsküp (Kosova) bölgesindeki sorunları ele alır. O dönemde cemiyetin merkezinin burası olduğunu ifade ederek, burada da Kosova Mıntıkası Kumandanı Tatar Osman Paşa'dan şikayetçi olmaktadır. Esad Paşa cemiyete girmesi için davet edilen Mülazım (Teğmen) Rüşdi Efendi'nin soruşturmasının yapılması için derhal Selanik'e gitmesini isterken, Müşir Osman Paşa Rüşdi Efendi'yi sorgu altına alarak muhbirlere iftira atmak suçundan dolayı Divân-ı Harb'e sevk etmek istemiştir.¹³⁹ Esad Paşa mevki olarak bölgede en üstte bulunan kumandan olmasına rağmen, emirleri sorgulanır ve müdahale edilir hale gelmiştir. Anlaşıyor ki, yukarıda ifade edilen birtakım nedenlerden dolayı Esad Paşa'nın, sorumluluğu altında olan bölgelere nüfuz etmesi istenmemiştir.

Esad Paşa, arızada Tatar Osman Paşa'yı kendisine bilgi vermemekten dolayı suçlamakta ve daha sonra yerine gelen İbrahim Paşa'dan da şikayetçi olmaktadır. Hatta kendisine iletildiği Padişah emrini dahi uygulamadığından şikayetçidir. İkinci bölümün devamında, Kosova ve Üsküp bölgesindeki kıtaat kumandanlarının sadece İbrahim Paşa'ya bilgi verdiğini ve Esad Paşa ile bağlantı kurmaktan korktuklarını anlatmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, Osman ve İbrahim Paşalar bilgi akışının Esad Paşa'ya uzanmasını yasaklamışlardı.

Arızanın sonraki bölümlerinde Manastır bölgesine de değinen Esad Paşa, Manastır Mıntıkası Kumandanı Ferik Nafiz Paşa için de buna benzer şikayetlerde bulunmuş, tüm işlerin küçük subayların eline bırakıldığını ve orada fesat çıkaranlar hakkında kendisine istihbarat sağlanmadığını ifade etmiştir. Manastır'da bulunan topçu birliklerinin sorunları hakkında da kendisine bilgi verilmemekteydi.¹⁴⁰ Esad Paşa'nın bu görevi sırasında

¹³⁸ BOA, Y.EE., 15/40, 1-1.

¹³⁹ BOA, Y.EE., 15/40, 1-1.

¹⁴⁰ BOA, Y.EE., 15/40, 2-1.

İttihatçıların, Selanik ve Manastır üzerinden Paris'le, dolayısıyla Avrupa'yla da sıkı bir bağlantı kurdukları ve ortak faaliyetler yürüttükleri bilinmektedir. Diğer taraftan Esad Paşa bu bağlantıya ilişkin haberleri ve tespit ettiği zaman hainlik yapanları da merkeze bildirmekteydi.¹⁴¹

Mevki bakımından altında olan fakat rütbe olarak üstte olan Osman ve İbrahim Paşalar bölgede var olan sorunları dikkate almadan Esad Paşa'ya karşı saygısızlıkta bulunmuşlardır. Anlaşıldığı üzere, böylesine karmaşık bir ortamda görev yapmak durumunda kalan Esad Paşa'nın çalışmaları, en başta bölgedeki diğer paşalar olmak üzere özellikle İttihatçılar tarafından engellenmiş ve görevini hakkıyla icra etmesinin önü kesilmiştir. Hal böyle olunca, ordunun yüksek kademedeki kumandanları arasında kargaşa ve zıtlık artmış, üst rütbelilerden alt rütbelilere kadar bu sıkıntı yayılmıştır. Ordunun durumu böyle olduğundan Makedonya Osmanlı Devleti'nden ayrılma yolunda hız kazanmıştır.

Bu yıllarda İttihatçıların öncülerinden olan ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Kâzım Nami Duru, Esad Paşa'nın Yalılar'daki köşkünde nöbetçi olarak kalmakta ve babası Mehmed Emin Efendi ile oldukça samimi bulunmaktaydı. Duru, merhum Hayri Paşa'nın yerine asaletle Ordu Kumandanı olarak Ferik Yanyalı Esad Paşa'nın tayin olduğunu, artık İmparatorluğun Makedonya tarafının iyice karıştığını, Müfettiş-i Umûmiliğin ve III. Ordu'nun ne yapacağını bilemediğini, Mabeyn ve Seraskerlik makamının sürekli Ordu Kumandanlığı'nı sıkıştırdığını ifade eder. Bu ordunun temel amacı, baş kaldıran İttihatçı çeteleri ortadan kaldırmak idi. Esad Paşa'nın babası Mehmed Emin Efendi ile siyasi sohbetler de yapan Kâzım Nami Duru, Paşa'nın çok namuslu ve temiz bir adam olduğunu, Müslümanlıktaki manevî bağlılığı nedeniyle hilafete oldukça bağlı olduğunu dinlemiş ve yanında siyasi konulara girmemesi gerektiği konusunda Mehmed Emin Efendi tarafından uyarılmıştır. Esad Paşa'nın kardeşi ve o sıralarda Manastır Harbiye Mektebi Müdürü olan Mehmed Vehib Bey bakımından durum tam tersi olmuştur. Çünkü Vehib Bey bizzat cemiyete girmiş ve hararetle bir şekilde faaliyetlerin içerisinde bulunmuştur.¹⁴²

¹⁴¹ BOA, Y.EE., 15/39, 1-1.

¹⁴² Duru, **Hatıralar-İttihat Terakki Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları**, s. 27-28.

Genel olarak incelendiğinde, Esad Paşa'nın III. Ordu Müşir Vekili olduğu zamanki görevlerinden biri de İttihatçıların çalışmalarını takip etmek olduğu görülüyor. Mehmed Esad Paşa, İstanbul'dan gönderilen İsmail Mahir Paşa ve Recep Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e karşı çetecilik olaylarının hız kazandığı bu bölgede asayiş korumak ve emniyeti sağlamakla görevlendirilmişlerdi. Bu paşalar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne giren askerleri tespit ediyor, evlerinde aramalar yapıyor ve bulunan evraklarıyla beraber tutuklayıp durumu merkeze bildiriyorlardı.¹⁴³

1907 yılının Haziran ayında baskısını iyice artıran İstanbul, İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de buluşmasından da hareketle bir an önce cemiyete mensup üyelerin tespit edilmesini ve bunların tutuklanmasını istiyordu. Tutuklananların tamamı evraklarıyla beraber başka yere sürülecekti. Esad Paşa bu görevi yürüten üst düzey kumandanlar arasında yer alıyor ve çalışmalarını aksatmadan sürdürmeye çalışıyordu.¹⁴⁴ Esad Paşa'ya İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında gelen ihbarlar, rapor olarak Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid'e sunuluyordu. Verilen istihbaratta cemiyete giren üyelerin isimleri yer almaktaydı. Kolağası Resneli Niyazi Bey de bu dönemde dağa çıkmış ve faaliyetlerinin Esad Paşa tarafından takip edilmesi istenmişti. Esad Paşa bu görevi sırasında Avrupa'daki İttihatçılarla III. Ordu subaylarının irtibat halinde olduklarını, bir ihtilal hazırlığında olduklarını tespit etmiş ve İstanbul'a bildirmiştir.¹⁴⁵

Esad Paşa görevi itibarıyla İttihatçıların çalışmalarını engellemek amacıyla onların takibini, tutuklamalarını ve merkeze gönderilme işlemlerini idare etmiş ve diğer paşalarla beraber çalışmıştır. Fakat detaylı bir şekilde incelendiğinde anlaşılmıştır ki, kardeşi Vehib Bey'in aksine Esad Paşa hiçbir zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmemiş ve İttihatçı olmamıştır. Bununla birlikte, o yıllarda III. Ordu Müşiriyeti Süvari Tümen Kumandanı olan Ali Fuat Bey (Cebesoy), Manastır İttihat ve Terakki Merkezi'nin en önde gelenlerinden Vehib Bey'in ihtilal hazırlıklarında sorun çıkarmaması için ağabeyi Esad Paşa'yı uyardığını söylemektedir. Ali Fuat Cebesoy aradan geçen uzun yıllardan sonra Esad Paşa'nın "*Üçüncü Ordu Kumandanlığını hürriyet hareketlerine engel olmak*

¹⁴³ İSAM, Hüseyin Hilmi Paşa Arşivi (HHP Arşivi), 19/1256, 3 Haziran 1324; BOA, TFR.I.A.S., 51/5057, 1; BOA, TFR.I.A.S., 54/5372, 5.

¹⁴⁴ İSAM, HHP Arşivi, 19/1274, 5 Haziran 1324.

¹⁴⁵ BOA, Y.EE., 15/39, 1-1. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esad Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 9-11.

için değil, bilâkis onu teshil etmek (kolaylaştırmak) gayesiyle kabul ettim” dediğini ifade eder.¹⁴⁶ Görevi sırasındaki çalışmalarına ve hayatına genel olarak bakıldığında, Esad Paşa'nın İttihatçıların karşısında olmasa da Sultan II. Abdülhamid'e sadık olduğu anlaşılmaktadır. Yine de bu görevi sırasında kendisi hakkında şüpheye düşülmüş ve III. Ordu Müşir Vekilliği görevi uzun sürmeyerek geri çağırılmıştır.

Esad Paşa'nın merkezi Selanik'te bulunan III. Ordu Müşir Vekilliği görevi sırasında, Sultan II. Abdülhamid meydana gelen olayları bizzat yerinde araştırmak üzere Miralay (Albay) Nazım Bey'i¹⁴⁷ görevlendirmiş ve Selanik Merkez Kumandanlığı'na atamıştı. Hangi subayların İttihatçılarla temasta olduğunu tespit etmesinden ve başarılarından dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti bu kumandandan oldukça rahatsız olmuştu. İttihatçı fedailerden Mustafa Necib, Miralay Nazım Bey'i evinde vurmuştu. 11 Haziran'da yaralanarak İstanbul'a giden Nazım Bey, birçok malumatı Sultan II. Abdülhamid'e bildirmişti. Padişahın işini bilen yaverlerinden olan Nazım Bey'in vurulması Sultan'ı iyice kızdırmıştır. Bu suikast girişiminin İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikolay'ın Reval görüşmelerine rastlaması, bu konu üzerindeki gerginliği iyice artırmıştır. Bunun sonucunda Sultan Abdülhamid güya III. Ordu'nun mühimmat depolarını teftiş etmek üzere fakat aslında İttihatçılar hakkında daha fazla bilgi edinmek üzere Selanik'e farklı bir heyetin gitmesini emretmiştir. Başkanlığını İşkodralı İsmail Mahir Paşa'nın yaptığı heyet Selanik'e gelince, III. Ordu'daki sorunların nedeni olarak görülen Müşir Vekili Mehmed Esad Paşa ve Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa Yıldız Sarayı'na çağırılmıştır.¹⁴⁸

Esad Paşa'nın görevden alınmasına ilişkin Mustafa Kemal Atatürk şunları ifade eder: *“Cemiyet, bütün Makedonya'da, teşkilât ve faaliyetini tezyîd etti (artırdı). Artık, hemen alenî (açıktan) ve bî perva (korkusuzca) harekâta başlandı. Selânîk'te, ordu müşiriyetinde bulunan Esad Paşa'ya itimat kalmadı, Erkân-ı Harbiye Reisi'miz olan Ali Rıza Paşa hakkında şüpheye düşüldü. Bunlar birer, birer Sultan Hamid tarafından berâ-yı isticvap (sorgulanmak üzere) İstanbul'a celp olundu (çağırıldı). Ordu Müşirliği'ne ezher-çihet*

¹⁴⁶ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s. 144-145.

¹⁴⁷ Konunun ilgi çekici tarafı şudur ki, Miralay Nazım Bey İttihatçıların en önde gelen isimlerinden, daha sonra Padişah Yaveri ve Harbiye Nazırı olacak olan Enver Bey'in (Paşa) eniştesidir. Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt: 1, s. 439.

¹⁴⁸ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Baskı: 9, İstanbul, 2013, s. 16-18; Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, s. 145.

(her bakımdan) *şâyân-ı emniyet ve itimat* (güven ve itimat kazanmış) olan *Müşir İbrahim Paşa* tayin ve *i'zam* olundu (atandı ve gönderildi).¹⁴⁹

Esad Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli faaliyetlerine engel olmadığı İsmail Mahir Paşa tarafından Sultan Abdülhamid'e bildirmiştir. Bu gerekçe ile Esad Paşa 13 Haziran 1908'de mevkiden alınarak gözetim altında İstanbul'a getirilmiş ve Yıldız Sarayı'nda yargılanmıştır. Her sabah Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'ya görünerek akşamüstü eve gitmek koşuluyla evinde yaşaması emredilmiştir. II. Meşrutiyet ilan edilince bu kontrol durumu üzerinden kalkmış ve serbest bırakılmıştır.¹⁵⁰

1.5. Diğer Görevleri ve Rütbesinin Düşürülmesi

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve Esad Paşa bir süredir uzak kaldığı Ders Nazırlığı görevine yeniden dönmüştür. Balkan Savaşları'na kadar Esad Paşa'nın görevleri kısa süreli olmuştur. Öncelikle 5 Ağustos 1908 tarihinde IV. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne tayin edilmiştir.¹⁵¹ Ardından 15 Mart 1909'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin münhal bulunan Reis-i Sânilîğine (İkinci Başkanlığına) atanmıştır. Yerine ise Mirliva Hüseyin Hüsnü Paşa gelmiştir.¹⁵²

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İttihatçılar her alanda değişikliğe gittikleri gibi, askeri alanda da birtakım yenilikler yapmışlardır. Bunlardan biri de Meclis-i Mehamm-ı Harbiye'nin yerine kurulan Şurâ-yı Askerî (Askerî Şura)'dır. 31 Mayıs 1909 tarihinde kurulan bu meclis tamamıyla askerî bir nitelik taşımaktaydı.¹⁵³ Meclisin başkanı Harbiye Nazırı Salih Hulusi Paşa olurken Riyaset-i Sânilîğine ise Müşir von der Goltz Paşa getirilmişti. Daimî üyeler; Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi, I., II. ve III. Ordular Müfettişi, I. Ordu Kumandanı, İstanbul'da bulunduğu müddetçe diğer Ordu-yı Hümayun Kumandanları, I., II. ve III. Ordular Topçu Müfettişleri ve I. Süvari Tümen Kumandanı'ydı. Eski Harbiye Nazırı Ferik Kâzım Paşa da daimî üyeler arasındaydı. Geçici üyeler; I., II. ve III. Ordular Süvari Müfettişi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reis-i

¹⁴⁹ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Yapı Kredi Yayınları, Baskı: 6, İstanbul, 2017, s. 628.

¹⁵⁰ "Esad Paşa (Bülkant), Yanyalı", **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 15, Ankara 1968, s. 393; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 100.

¹⁵¹ **BOA**, İ.A.S., 73/13, 1; **BOA**, İ.A.S., 73/13, 2; **BOA**, BEO., 3378/253308; **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

¹⁵² **BOA**, İ.A.S., 81/44, 1; **BOA**, İ.A.S., 81/44, 2; **BOA**, BEO., 3511/263312; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 100.

¹⁵³ **BOA**, İ.A.S., 84/29, 1-2.

Sânîsi, Harbiye Nezareti Devair ve Rüesası ile Erkân-ı Harbiye Şube Müdürleriydi.¹⁵⁴ Yani Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reis-i Sânîsi olan Esad Paşa bu meclise geçici üye olarak atanmıştı.¹⁵⁵ Nasıl ki II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti için yeni bir dönemi temsil ediyorsa, bu meclisin oluşturulması da ordu için yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmiştir. Buradan artık ordunun Alman askeri sistemiyle ve paşalarıyla daha sıkı ilişkiler içerisinde çalışacağı anlaşılmaktadır. Goltz Paşa'nın özellikle İstanbul'a getirilmeye çalışılmasının nedeni de bundan kaynaklanmaktadır.

24 Ağustos 1909'da Askerî Şura'nın Nizamnâmesi yayınlandı. Nizamnâmeye göre bu meclis, savaş hazırlıklarıyla ilgili kararlar alma, ordu ve ülkenin korunması için gerekli önlemleri planlama, ordunun genel tertip ve düzenini sağlama, savaş taktiklerini oluşturma, askerî eğitim hakkında genel usulleri belirleme, müstahkem mevkilerin yapımı ve kaldırılması gibi konuları ilgili bakanlıklara bildirmekle görevliydi. Dahası, Terfi-i Rütbe Kanunnâmesi'nde belirlendiği üzere, rütbelerin yükseltilmesi veya indirilmesinden de bu meclis sorumluydu. Oluşturulan bu heyet tayin, açığa alma, yer değiştirme, nakil ve emeklilik işlerinin düzgün bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli tedbirleri alırdı.¹⁵⁶ Bununla birlikte, uzun yıllar Osmanlı ordusunda görev yapmış, tecrübe sahibi Alman general Müşir von der Goltz Paşa'nın ve askerî birikimiyle tanınan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın bu meclisin idaresinde büyük etkisi olduğu görülür.¹⁵⁷

Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca (3 Ocak 1914) kaldırılan Askerî Şura, pek çok uygulamaya imza attı. Subay ve kurmay yetiştiren okullara ve özellikle Harp Okulu'na Avrupa'dan yeni eğitimciler getirilerek programları yenilendi. Bu sırada Balkanlarda çıkabilme durumu olan olası bir harple ilgili planlar yapıldı. Trablusgarp'ta bulunan askeri kuvvetler yenilenerek Yanya, İşkodra, Edirne ve Kırklareli istihkâmlarının sağlamaştırılması konusunda önemli adımlar atıldı.¹⁵⁸ Ordunun niteliğini ilgilendiren *Yaş Haddi Kanunu* (26 Haziran 1909) ve *Tasfiye-i Rütbe Kanunu*'nun (7 Ağustos 1909) kararları bu şuradan çıktı. Artık her rütbe için yaş sınırı getirilmişti ve bu kanunlar rütbeli

¹⁵⁴ BOA, İ.AS., 84/29, 2.

¹⁵⁵ MSB Arşivi, Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi.

¹⁵⁶ Adem Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Bir Askeri Meclis: "Şuray-ı Askeri"", *Amme İdare Dergisi*, Cilt: 42, Sayı: 1, Mart 2009, s. 43.

¹⁵⁷ M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 254.

¹⁵⁸ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt: 1, s. 46-47.

tüm subay ve askerleri ilgilendirmekteydi. Bu kanunların yürürlüğe konulmasıyla, önceki dönemden kalan yaşlı kumandanlar emekliye sevk edilmiş veya ordudan atılmış, hızlıca ve haksızca terfi eden askerlerin rütbeleri düşürülmüştür. Hatta *Tasfiye-i Rütüb Kanunu* ile beraber Mahmut Şevket Paşa'nın bile rütbesi I. Feriklikten (Orgeneral), Ferikliğe (Korgeneral) indirilmiştir.¹⁵⁹ Ahmet İzzet Paşa'ya göre, 31 Mart Olayı'ndan sonra Hareket Ordusu'nun baskısıyla *Tasfiye-i Rütüb Kanunu* çıkarılmıştı. Kurulan özel komisyon tarafından kanun esasları şiddetlendirilerek kabul edildiğinden itiraz edenler ziyadesiyle üzülmüştü. Daha sonra ele alınacağı üzere, Mehmed Esad Paşa da bu kanunla birlikte rütbesi indirilenler arasında yer almaktaydı.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğine gelen Ahmet İzzet Paşa bu dönemde ordu teşkilatında yeniden yapılanmaya gitmişti. Teşkilatın yenilenmesi için büyük çaba sarf eden İzzet Paşa'nın icraatlarından biri de İstanbul'da başlayan ve sınırlara doğru ilerleyen 1/100.000 ve doğu sınırından geriye doğru 1/200.000 ölçeğinde bir harita yaptırmasıdır. Ayrıca Gelibolu yarımadasının 1/25.000 ölçekli haritası da Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesindeki haritacılar tarafından çizilmişti. Bu haritalar Birinci Dünya Harbi'nde fazlasıyla işe yaramıştır.¹⁶⁰ Haritanın yapımı ve düzenlenmesi için bir komisyon oluşturulmuş ve Esad Paşa da bu komisyonda görev almıştır. Esad Paşa, coğrafya ve haritacılık alanında oldukça bilgili ve tecrübeli bir kumandandır. Buradan, bu özelliğinin komisyona memur edilmesinde başat faktör olduğu sonucu çıkarılabilir. Esad Paşa'nın aynı zamanda *Foto Lito Kozmografi Risalesi* adında yayınlanmış bir eseri de bulunmaktadır.¹⁶¹

Bir süre sonra, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reis-i Sâni'si olan Esad Paşa, ihtiyaç görülmesi üzerine 14 Eylül 1909 tarihinde Levâzımât-ı Umûmiye Riyâseti'ne atanmıştır. Esad Paşa bu makama eski Levâzımât-ı Umûmiye Reisi Ferik İzzet Paşa'nın emekliliğinden sonra getirilmiştir. Esad Paşa'dan boşalan kadroya ise Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi I. Şube Müdürü Mirliya Mahmud Paşa atanmıştır.¹⁶²

¹⁵⁹ Zekeriyâ Türkmen, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İrfan Yaynevi, İstanbul, 1993, s. 124; Turfan, **Jön Türklerin Yükselişi**, s. 256.

¹⁶⁰ Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, TTK Yayınları, Baskı: 2, Ankara, 2013, s. 28; Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Bir Askeri Meclis", s. 52.

¹⁶¹ Mehmed Esad, **Foto Lito Kozmografi Risalesi**, İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Numarası: 910 ESA 910 ESA.

¹⁶² **BOA**, İ.A.S., 90/30, 1; **BOA**, İ.A.S., 90/30, 2; **BOA**, BEO., 3637/272736.

Esad Paşa Levâzımât-ı Umûmiye Reisi olduğu sırada, İttihatçılar ıslahat adı altında yenileşme ve tasfiye çalışmalarını sürdürmeye devam ediyorlardı. Meclis-i Mebusan'dan öncelikle Meclis-i Mehamm-ı Harbiye komisyonuyla *Tahdid-i Sinn Kanunu* (2 Temmuz 1909) geçirildi. Ardından gelen düzenleme, yukarıda kısaca temas edilen Askerî Şura'nın icraatlarından biri olan *Tasfiye-i Rütüb-i Askeriye Kanunu*'nun yürürlüğe konması Esad Paşa'yı da yakından etkilemiştir. Özellikle 31 Mart Olayı sonrasında, İttihatçılar orduda ciddi düzenlemeler yaptılar. Üst düzeyden başlayarak alt kademelere kadar pek çok kumandan ve subay açığa alındı. Alaylıların kadro dışı bırakılması orduda hoşnutsuzluk meydana getirdi. Gerek görevine devam eden gerekse açığa alınanların kimisi emekliye sevk edildi, kimisinin ise rütbesi düşürüldü.¹⁶³ Yıldız Sarayı'ndaki jurnalleri de kullanan İttihatçılar, tasfiye çalışmalarını sürdürürken bazı paşalar ve üst düzey subaylar istifa etti. Böylece orduda gençleştirmeyi öngören bu düzenleme, aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid döneminden kalan eski paşaları da ekarte etmiştir.¹⁶⁴

22 Eylül 1909'da Esad Paşa'nın rütbesi *Tasfiye-i Rütüb-i Askeriye Kanunu* ile birlikte Feriklikten (Korgeneral) Mirlivalığa (Tuğgeneral) indirilmiştir. Bu duruma itiraz eden Esad Paşa ile Tasfiye-i Rütüb-i Askeriye Komisyonu ve Erkân-ı Harbiye Riyaseti arasında yazışmalar olmuştur. Esad Paşa'nın rütbesinin düşürülmesine, Osmanlı-Yunan Harbi'nde hiçbir muharebede bulunmaması gerekçe olarak gösteriliyordu. Esad Paşa, Osmanlı-Yunan Harbi'nin patlak vermesinin yedinci gününde, yani 24 Nisan 1897'de İstanbul'dan ayrılıp 28 Nisan 1897'de Yanya'ya vardığını ve tüm hareket noktalarını gün gün saat saat yazdığı bir dilekçeyle anlatmıştır. Bir Erkân-ı Harp subayının, ait olduğu tümen veya kolordu muharebeye katılırsa kendisinin de katılmış kabul edileceğini, savaş sırasında Yanya Kolordusu Erkân-ı Harbiyesi'nde görev almakla beraber pek yakından muharebeye de katıldığını ifade etmiştir. Bu durumu, II. Tümen Kumandan Vekili Mirliva Osman Paşa'nın da teyit ettiğini, Osman Paşa refakatinde bulunduğu sırada muharebelere bizzat yer aldığını vurgulamıştır. Yapılan işgalleri, kumandanların görev değişikliklerini anlatan Esad Paşa, daha sonra Saadettin Paşa'nın yanına geçerek İhtiyat Yüzbaşısı Sir Norman'ın Luross'a gelip karargâha misafir olduğundan, alt rütbeli subaylarla olan hatıralarından bahseder. Mütarekenin imzalanmasına kadar yaptığı

¹⁶³ 1908 yılında bahriye ve jandarma hariç, Osmanlı ordusunda çalışan 26.310 subay varken bu sayı 1911'de 16.121'e düşmüştür. Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, s. 256-257.

¹⁶⁴ Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, s. 123-124.

görevleri, girdiği muharebeleri anlatan Esad Paşa, gösterilen gerekçeyi çürütmek ve bu işlemin geri alınmasını istemek durumunda kalmıştır. Zerre kadar makam ve rütbeye meylinin olmadığını vurgulayan Esad Paşa, konunun yeniden araştırılmasını istemiş ve alınacak hakkaniyetli karara itiraz etmeyeceğini beyan ederek dilekçesini sonlandırmıştır.¹⁶⁵

14 Ekim 1909 tarihinde Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Komisyonu Reisinden gelen cevapta, bir Erkân-ı Harp Subayının hastalık nedeniyle veya muharebe meydanının dışında bir yere gitmesinin muharebeye katılmış olarak kabul edilemeyeceği söylenmiş ve muharebe yerinde yararlı hizmetler sonucu terfi ettiğine dair Esad Paşa'dan, komisyona resmi bir vesika sunmasını istenmiştir.¹⁶⁶ 31 Ekim'de, Tasfiye-i Rütbe-i Askeri Komisyonu Reisi'nin cevabına karşılık cevap yazan Esad Paşa, bulunduğu kolordudan hastalık veya başka bir sebeple ayrıldığını, harp esnasında gösterdiği hizmet ve gayretinin sonucu olarak Kolordu Kumandanlığı tarafından kendisine Dördüncü Rütbeden Osmanlı Nişanı verildiğini, bu hizmetlerinin ispatının Tümen Kumandanı'nın dosyasında bulunduğunu ifade etmiş ve kazandığı rütbenin korunmasını istemiştir. Bu kanunun haklılık payı olduğunu da söyleyen Esad Paşa genelleştirilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁷ Çabaları sonucunda Esad Paşa'ya Feriklik rütbesi geri verilmemiş ve bunun üzerine Levâzımât-ı Umûmiye Riyaseti'nden istifa etmiştir.¹⁶⁸ İstifasına her ne kadar sağlık durumunu gerekçe olarak gösterse de asıl nedeni ortadadır.

Bu görevinden sonra, Esad Paşa, 26 Ocak 1910'da Ordunun Seferi İhtiyacını Temin Komisyonu Başkanlığı'na görevlendirilmiştir. Esad Paşa ise 24 Nisan 1910 tarihinde Şûrâ-yı Askerî Piyâde Encümeni Riyaseti'ne (Askerî Şura Piyade Encümeni Başkanlığı) atanmıştır.¹⁶⁹

Esad Paşa'nın bu dönemdeki görevlerinin süresi oldukça kısadır. Bundan sonra sırasıyla; 28 Aralık 1910'da V. Gelibolu Nizamiye Tümeni Kumandanlığı'na¹⁷⁰, 27 Mart 1911 tarihinde merkezi Tekirdağ'da bulunan II. Kolordu Kumandan Vekilliği'ne atanmıştır.

¹⁶⁵ BOA, ŞD. 651/51, 1-1; BOA, ŞD. 651/51, 3-2.

¹⁶⁶ BOA, ŞD. 651/51, 3-2; BOA, ŞD. 651/51, 3-3.

¹⁶⁷ BOA, ŞD. 651/51, 3-3.

¹⁶⁸ BOA, İ.HB., 26/13, 1-1; *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa*, s. 101.

¹⁶⁹ BOA, İ.HB., 26/13, 1-1; *MSB Arşivi, Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; BOA, İ.HB., 26/13, 2-1; BOA, BEO., 3738/280346.

¹⁷⁰ BOA, İ.HB., 73/24, 1-1; BOA, İ.HB., 73/24, 2-1.

Askerî Şura üyelerinden Birinci Ferik Abdullah Paşa'nın İşkodra Kolordusu Kumandanlığı'na tayin olmasının ardından, İşkodra Mürettep Kolordu Kumandanlığı'na uygun birinin gelmesini istemiş¹⁷¹ ve Esad Paşa, 16 Temmuz 1911 tarihli kararnâme ile İşkodra Mürettep Kolordusu Kumandanı olmuştur.¹⁷² Meşrutiyet'in ilanından sonra, Malisörlerin¹⁷³ isyanı üzerine Esad Paşa bu göreve getirilmişti. Esad Paşa bu görevi ifa etmek üzere İstanbul'dan yola çıkmak üzereyken İtalya savaşı ilan etti. O sırada Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa'nın gönderdiği bir telgrafta, Esad Paşa'nın Trablusgarp'a vali ve kumandan olarak gidip gitmeyeceği soruluyordu. Esad Paşa sağlık durumları nedeniyle bunu kabul edemeyeceğini ve kendisinin mazur görülmesini rica etti.¹⁷⁴ Bunun üzerine, aradan geçen uzun yıllardan sonra, yolu yeniden memleketi Yanya'ya düşmüştür.¹⁷⁵ Bunun üzerine Mirliya Esad Paşa 30 Eylül 1911 tarihli kararnâmeyle Yanya Bağımsız Tümen Kumandanlığı'na tayin edilmiştir.¹⁷⁶ 26 Eylül 1912'de Balkan Seferberliği'nin hazırlıkları aşamasında Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanlığı'na atanmıştır.¹⁷⁷ İmparatorluk coğrafyasındaki hareketlenmelerin hız kazandığı ve Balkanlar üzerinde çeşitli planların yürütüldüğü böyle bir zamanda Esad Paşa Yanya'da önemli bir göreve getirilmişti.

¹⁷¹ BOA, İ.HB., 94/3, 3-1.

¹⁷² BOA, İ.HB., 94/3, 2-1; BOA, İ.HB., 94/3, 1-1; BOA, İ.HB., 94/3, 4-1; BOA, MKT.MHM., 737/2.

¹⁷³ Kosova Vilâyeti'nin batı şeridini oluşturan dağlarda yaşayan nüfusa verilen ad.

¹⁷⁴ Esad Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", **Resimli Tarih Mecmuası**, İstanbul, 1950, s. 330.

¹⁷⁵ BOA, İ.HB., 102/36, 1-1; BOA, İ.HB., 102/36, 2-1.

¹⁷⁶ BOA, BEO., 3967/297489.

¹⁷⁷ MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

BÖLÜM II: BALKAN SAVAŞLARI'NDA MEHMED ESAD PAŞA

2.1. Balkan Savaşları'na Genel Bir Bakış

Devlet yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok milleti içerisinde yaşatan devletler için dikkatli ve titiz bir idare sisteminin varlığını gerektirir. Aksi takdirde devlet idaresi sırasında anlaşmazlıklar, ordu içerisinde disiplinsizlik ve asayişsizlikler artmaya başlarsa milletler dış tehditlere açık hale gelip, fikrî, siyasî ve ahlaki yapıları da çökmeye başlar.

1789 Fransız İhtilali, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkisini derinden hissettirmiş ve başına yeni dertler açmıştır. Nasyonalizmin yayılışı, farklı milletlere mensup toplumlara ve azınlıklara tahrik ederek bağımsızlık yolunda kendilerine cesaret, özgüven ve isyan ruhu yüklemiştir. İmparatorluk coğrafyasının dört bir yanı harekete geçmiş ve bağımsızlıkları için çalışmaya başlamıştır. Bir türlü kendisini toplayamayan Osmanlı Devleti'nin iç mekanizması, bu olgunun önüne bir dereceye kadar geçebilmiş, bağımsızlık yolunda koşan milletlere karşı Avrupa devletlerinin de desteği üzerine, devlet politikası iyice güçsüz duruma düşmüştür.

Devletler arasındaki siyasi mücadele bir çözüm sunamadığında, çare fiili mücadelede aranmış ve bir zamanlar tebaası olan Balkan halklarıyla Osmanlı Devleti savaşa girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti için 1912-1913 Balkan Savaşları bu nedenle daima üzücü bir yenilgiyle hatırlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nden birer birer koparak bağımsızlıklarını ilan eden Balkan halklarının çoğu, bu kez savaş açarak hakimiyet sahalarını genişletme derdine düşmüşlerdir.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasını fırsat olarak değerlendiren Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ devletleri, aralarındaki husumeti geçici bir süreliğine kenara bırakmışlar ve bir araya gelmişlerdir. Bu devletler Rusya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin de desteğini alarak Türk düşmanlığını kendi aralarında da körüklemişler ve savaş hazırlıklarına başlamışlardır.¹⁷⁸ Söz konusu ülkelerin bir araya gelmesinde, Rus diplomat ajanlarının bu ülkelerdeki çalışma ve gayretleri göz ardı edilemeyecek derecede büyüktür.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, Baskı: 5, İstanbul, 2006, s. 489-492.

¹⁷⁹ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Fatma Sarıkaya, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 2018, s. 143.

Son yıllarda yapılan çalışmalardan da anlaşıldığı üzere, savaşın hezimetle noktalanması farklı birçok dinamiğe dayanır. Ancak hatalarla sonuçlanan bu dinamiklerin en başta geleni Türk ordusunun bizzat kendisinde değil, döneme ait idarecilerin faaliyetlerinde ve Balkanlardaki politikalarında aranmalıdır. Türk ordusu bu savaş sırasında çoğu kez hezimete uğrasa da meydana geldiği sırada hiç de küçümsenemeyecek fedakârlık, başarı ve kahramanlıklara da imza atmıştır. O nedenle, savaş sırasında Türk ordusu büyük bir özveri ve kahramanlıklar gösteren kumandanlara sahiptir. Yanya’da Mehmed Esad Paşa, İşkodra’da Hasan Rıza Paşa ve Edirne’de Şükrü Paşa bu kumandanlardan bazılarıdır.¹⁸⁰ Savaş sırasında İstanbul ile ikmal ve irtibat yolları kopmuş olduğu halde Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri, donanımlı ve enerjisi güçlü kumandanlar idaresinde son kurşun atılana kadar savunuldular.¹⁸¹ Bu üç kale, uğradıkları tüm zorluklara ve bahtsızlıklara rağmen, Türk askerinin eşsiz meziyetlerinden hiçbirini kaybetmediğini gösterircesine korunmaya çalışıldı. Sözelimi, Yanya mevkiinde yapılan muharebeler ve savunmalar bu fedakarlıkların sembolü haline gelmiş önemli bir yer ve Esad Paşa ise bu cephenin müdafii olarak şöhret kazanmış ve tarihe geçmiş bir şahsiyettir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Rumelisi başta İngiltere, Rusya ve Avusturya olmak üzere Avrupa devletlerinin siyaseten mücadele ettikleri bir bölge haline gelmiştir. Bunun üzerine, öteden beri Yunanların Balkanlarda hakimiyet alanlarını genişletmek istedikleri de bilinir. Mart 1911’de Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos yaptığı bir açıklamada, alenen “Helenizm” ve “Megalo Idea”dan bahsetmişti. 1878 Berlin Antlaşması’ndan umduğu payı alamayan Yunanlar Avrupa’nın desteğini aldıkları halde 1897 Osmanlı-Yunan Harbini de kaybetmişlerdi. Ardından 1908’de Girit’i ilhak eden Yunanlar, bu sefer de gözlerini Makedonya’nın Ege kıyılarına ve Ege adalarının tamamına dikmişlerdi. Bununla beraber, Makedonya’da Rum çetelerinin çalışmaları, bölgedeki Yunan politikasının bir parçası olmuştu.¹⁸² Yunanların besledikleri hırs, yıllar içerisinde artarak gelmiş ve 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları’nı amaçları için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir.

¹⁸⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, TTK Basımevi, Cilt: 2, Kısım: 2, Ankara, 1991, s. 18-19.

¹⁸⁰ Esad Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 330.

¹⁸¹ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 2014, s. 24.

¹⁸² Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, s. 637.

2.2. Yunan Cephesi'nde Türk ve Yunan Orduları

Ekim 1912'de seferberlik ilan edildiğinde, Osmanlı ordusunun donanımı oldukça iyi olsa da Balkanlarda gerekli olan yeterli tedbir alınmamıştı. Mühimmat ve erzak sevkiyatı, savunma mevkiilerindeki yetersiz yığınak ve savaş stratejisi eksikliği fazla dikkate alınmamış ve öylece savaşa girilmişti. Dolayısıyla savaşın ilk gününden başlayarak sonuna kadar askerin yiyeceği ve giyeceği noksandı. Askeri birliklerin nakil ve ikmal durumları da kötüydü. Subaylar arasında siyasi çekişmeler bulunmakta ve alaylı-mektepli çatışması bulunmaktaydı. Orduda disiplin bozulmuş, eğitim konusu göz ardı edilmiş ve milletin manevi motivasyonu da zayıflamıştı.¹⁸³

Balkan devletleriyle arası kötü durumda olan Osmanlı hükümeti, Eylül'den itibaren zaten savaşa girme taraftarı değildi ve sürekli bunu geciktirmekteydi. Askeri durumunu bir an önce toparlamak istiyordu. II. Meşrutiyet döneminde ordu içerisinde birtakım düzenlemelere gidilse de savaş başlayana kadar bu yenilikler bir sonuca kavuşamamıştı. Bunun üstüne iç politikadaki aksaklıklar da işin cabası olmuştu.¹⁸⁴ Savaş öncesinde İngiliz amiralleri göreve getiren Yunan hükümeti ise denizlerde Osmanlı'yı geride bırakmış ve kara ordularını da modernize etmişti. Trablusgarp'ta İtalyanlarla uğraşan Osmanlı hükümeti ne karada ne de denizde hazır bulunmayarak hem askeri hem de siyasi bakımdan Balkan Savaşları'na zayıf girmişti.

Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti, ordusunu *Şark Ordusu (Doğu Ordusu)* ve *Garb Ordusu (Batı Ordusu)* olarak ikiye ayırmıştır. Seferberlik planı gereği bu orduların toplam sayısı 812.663 olarak tespit edilmişti. Osmanlı kuvvetlerinin asker ve birlik mevcudu dikkatlice hazırlanmadığından dolayı savaşın başlangıcında, 21 Ekim 1912'de ordu mevcudu 290.000 olarak görülüyor. Bu esnada tüm ordunun subay sayısı, planlamada 30.653 gözükürken bu sayı 1911 yılının sonunda 16.121 olarak tespit edilmişti. Yapılacak savaşın Osmanlı komuta kademesi içerisinde de ciddi yetersizliği olduğu gözüküyor. Bu çerçevede Osmanlı ordusunun 115.000 askeri *Şark Ordusu* içerisinde Trakya'da Bulgarlara karşı, 175.000 askeri de *Garb Ordusu* içerisinde Arnavutluk ve Makedonya civarında Yunan, Sırp ve Karadağlılarla savaşıyordu. Aynı dönemde Yunanistan,

¹⁸³ Birinci Ferik Zeki Paşa, **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1337, s. 5-6; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, s. 650; İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, haz. İsmet Görgülü, İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32.

¹⁸⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, s. 649.

Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ askeri kuvvetlerinin nüfusu ise 482.000 civarındaydı.¹⁸⁵ Epir’de de Tesalya’da da Osmanlı ordusu sayıca daha azdı. Osmanlı Devleti’nin, savaş planlamasında sayıca geride kalacağını baştan hesaplamadığı ve böyle bir orantısızlıkla karşı karşıya kalacağını tahmin etmediği görülmektedir.

Seferberlik planına göre, II. Ordu Müfettişliği *Garb Ordusu Kumandanlığı*’na dönüşmüştü. Yunan Cephesi’ne iki kolordu verilmiş ve bu kolordular savaş öncesi dönemde var olmadığı gibi, karargahları seferberliğin ilanından sonra oluşturulmuştu. Bu kolordular *Mürettep VIII. Kolordu ve Bağımsız Yanya Kolordusu* idi.¹⁸⁶ Seferberlik planı dikkate alındığında bu iki kolordunun 51 piyade taburu, 4 süvari bölüğü, 5 istihkâm bölüğü, 1931 subay, 51.915 er, 48 sahra ve 24 dağ topu ve 16 ağır makineli tüfeğinin olduğu kabul edilmişti. Ancak bu esnada gereken askerî şartların temini ve sevkiyatı gerçekleştirilemediğinden gerçekte bu iki kolordunun kuvveti 49 piyade taburu, 750 subay, 29.430 er, kadrosundaki 4 süvari ve 4 istihkâm bölükleriyle birlikte 48 sahra topu ve 16 makineli tüfek idi. Buna ek olarak, 5.899 da hayvanı vardı. O dönemde Garb Ordusu Kumandanlığı, Yunan Cephesi’ni en zayıf cephe olarak vasıflandırmaktaydı. Sonradan ilaveten bataryalar katılsa da bunlar savaş için fazlasıyla geç kalmışlardı. Buna karşılık, 16 Ekim 1912’de Yunanistan’ın Tesalya’daki askerî birlikleri 48 piyade taburu ve 24 batarya (96 top) olarak tespit edilmişti.¹⁸⁷

Türk askerî kuvvetleri karşısında Yunan ordusunda 81 piyade taburu, 12 süvari bölüğü, 10 istihkâm bölüğü, 2.771 subay, 113.000 er, 144 sahra ile 36 dağ topu, 96 ağır makineli tüfek ve 29.200 hayvan vardı. Bu kuvvetlerin tamamı cephede hazır halde beklemekteydi. Yunan Cephesi’nde iki ordu arasındaki kuvvetler kıyaslandığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

¹⁸⁵ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Balkan Harbi (1912-1913)**, s. 132-134.

¹⁸⁶ Feroze Yasamee, “Armies Defeated Before They Took the Field?: The Ottoman Mobilization of October 1912”, (Ed. M. Hakan Yavuz and Isa Blumi), **War&Nationalism The Balkan Wars 1912-1913 and Their Sociopolitical Implications**, The University of Utah Press, Salt Lake City, 2013, p. 261.

¹⁸⁷ **Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 3, Kısım: 2, Baskı: 2, Ankara, 1993, s. 102-103.

Tablo 2: Balkan Savaşları'nda Yunan Cephesi'ndeki Türk-Yunan Ordularının Kuvveti¹⁸⁸

Ordu Kuvveti	Türk	Yunan	Fark
Piyade Taburu	49	81	32
Süvari Bölüğü	4	12	8
İstihkâm Bölüğü	4	10	6
Subay	750	2771	2021
Er	29.430	113.000	83.570
Hayvan	5.899	29.200	23.301
Sahra Topu	48	144	96
Dağ Topu	0	36	36
Ağır Makineli Tüfek	16	74	58

Tabloda görüldüğü gibi, cepheye yerleştirilen Yunan kuvvetleri, Türk ordusuyla kıyaslandığında epey fazla gözükmektedir. Savaş planlamasında rakamların da çok önemli olduğunu dikkate alacak olursak, sonuç olarak hangi tarafın galip geleceği rahatlıkla tahmin edilecektir.

1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ndeki zaferden sonra, Osmanlı Rumeli'sinde, ordunun idaresinde ve sevkinde, eğitim ve kontrolünde ciddi bir zafiyet oluştuğu görülmektedir. Bu zafiyetin oluşmasını bölgedeki çetecilik olayları, İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri, orduda yapılan reform sürecinde büyük ve küçük kumandanlardan tecrübeli olanların azlığı ve yerlerine tecrübesizlerin getirilmesi hızlandırmaktaydı. Stratejik şartlara ve ihtiyaçlara uygun sevk, idare ve eğitim gibi konularda yetenekli kumandanların bir araya gelerek makul bir karara varmaları da oldukça güçlü.

Askerlerin eğitimde eksikliğinin yanı sıra 1909 yılına kadar askerî manevra ve tatbikatlar fazla dikkate alınmazken, bu yıl içerisinde ilk kez Edirne'de büyük bir manevra yapılmıştı. Bu manevrayla birlikte daha sonraki manevralarda da anlaşılıyordu ki, ordu büyük bir savaşın idaresinde, yeterince eğitime, donanımına ve hazırlığa sahip bulunmuyordu. Buna rağmen üst düzey kumandanlar arasında, Balkan devletlerinin

¹⁸⁸ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 103.

ordularına karşı bir üstünlük algısı mevcuttu. Katı merkezileşme, üst rütbeli kumandanların inisiyatif alıp kendi başlarına çalışmalarını pasifleştirmektedir. Sefer planları savunmadan çok taarruz hareketine göre planlanmış, teorik aşamada savunma, oyalama, geri çekilme ve sair planlara dikkat edilmemişti. Tahkimatın savaş esnasında ne derece kritik bir rol üstlendiğinin bilinci yoktu.¹⁸⁹

Osmanlı ordusu içerisinde “Alaylı-Mektepli” çatışmaları artmış, konu birbirilerini düşman sayacak kadar ileriye gitmişti. *Tasfiye-i Rütbe Kanunu* ve *Yaş Haddi Nizamnamesi*’yle birlikte de orduya büyük bir darbe indirilmiş, yerlerine liyakat sahibi olmayanlar atanarak pek çok değerli kumandan görevlerinden uzaklaştırılıp veya rütbeleri düşürülüp küstürülmüşlerdi. Subaylar siyasete karışmaya başlamış ve kendi aralarında “Halâskârlar, İttihatçılar ve Ahrarcılar” olarak hizipleşmişlerdi. Ordu gruplara ayrılarak erler subaylarını, subaylar kumandanlarını dikkate almaz hale geldi. Dahası, 1910 yılından itibaren askerlik görevi Müslüman veya gayrimüslim, din veya milliyet farkı gözetmeksizin Osmanlı uyruğunda olan herkese şart koşulmuş olması, özellikle Müslüman Türk kökenli askerlerin savaş psikolojilerini derinden sarsmış ve güvenlerini zedelemişti.¹⁹⁰ Yanya Kolordusu’nda silah altına alınmış olan Rumların tümü Balkan Savaşları’nda Yunanistan’a firar ettikleri gibi Bulgarlar da Bulgaristan’a kaçmıştı.¹⁹¹

Seferberlik planı gereği, Yunan, Sırp, Bulgar ve Karadağ ordularına karşı 5 numaralı proje gönderilmişti. Ancak Garb Ordusu Kumandanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Fevzi (Çakmak) Bey’in aktardığına göre, beş numaralı askerî harekât planı Harp Tarihi Şubesinde yoktu.¹⁹² Daha Balkan Savaşları’nın başlarında, Genelkurmay Başkanlığı’nın işleri doğru düzgün ve güvenilir bir şekilde yürütmediği anlaşılıyordu.

Ayrıca Osmanlı ordusu içerisinde iyi eğitim görmemiş, kötü donanıma sahip ve idare edilemeyen piyade ihtiyatı (redif) bulunuyordu. Rediflerin dikkate şayan bir kısmı Müslüman olmayan askerlerden oluşmaktaydı. Neredeyse tamamı Osmanlı Devleti’ne

¹⁸⁹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 79-80.

¹⁹⁰ Fevzi Çakmak, **Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbî Rumeli’nin Sûret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garp Cephesi**, haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 82-85.

¹⁹¹ Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 1, İstanbul, 1950, s. 40.

¹⁹² Çakmak, **Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik?**, s. 22.

bağlılık hissetmiyorlardı.¹⁹³ Diğer yandan, savaşın bizzat cereyan edeceği topraklarda yaşayan Arnavutların, Avrupa ve diğer devletler tarafından bağımsızlık ve millî hassasiyetleri tahrik edici şekilde kışkırtılmaları, halkın ve ordu içerisindeki Arnavutların Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tavır almalarına neden oluyordu.

Yunan Cephesi'ndeki Yunan orduları ele alınacak olursa, durumun Osmanlı ordularınıninkinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Yunanların 1830'daki bağımsızlıklarından 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne kadar ordu için yeterince hazırlık yapmadıkları görülmektedir. 1897'de Osmanlılar tarafından uğradıkları hezimetten sonra bu durumu dikkate almış olacaklar ki, 1900'de *Ordunun Genel İdaresi Kanunu* adıyla yeni bir kanun çıkarttılar. Bu kanuna göre, ordularını sıkı bir disiplin altına alarak eğitim programlarını yeniden gözden geçirdiler. *Veliaht Organizasyonu* adıyla yeni bir sistem oluşturarak Yunanistan'ı üç bölgeye ayırdılar ve her bölgeye birer tümen verdiler. İşin mali boyutunu da önemseyerek *Millî Savunma Bütçesi* kurdular ve gelecekteki savaşlar için hazırlıklarını tamamlamaya çalıştılar.

Yunan ordusunun seferberlik planına göre Kara orduları; *Tesalya Ordusu*, *Epir Ordusu* ve *Yurtiçi Birlikleri* olmak üzere üç gruba ayrılmaktaydı. Oluşturulan kuvvetlerin tamamı Atina'da bulunan Genel Karargâhtan yönetilecekti.¹⁹⁴ Yunanistan'ın savaş harekâtı planına göre, orduları ikiye ayrılmıştı. Doğru tarafında, Tesalya bölgesinde Prens Konstantin kumandasında 5-6 tümen, Batı tarafında, Epir'de General Sabuncakis kumandasında 1 tümen vardı. Batı tarafındaki tümene, gönüllü Giritliler ve Garibaldiciler de destek verecekti. Harekâtın yapılacağı ana hedef Yanya olacaktı.¹⁹⁵

1909 yılına kadar Yunan ordusunda bazı girişimler yapılsa da tam bir sonuç alınamadı. Aynı yıl içerisinde Yunan idaresi, General Eydoux başkanlığında bir Fransız Eğitim Kurulunu Yunanistan'a çağırdı. Bu kurul bir türlü gelişme kaydedemeyen Yunan ordusunu toparlayacak ve eğitim sistemini düzenleyecekti. Sınırsız yetkiler tanınan bu kurul, titiz ve dikkatli çalışmalarıyla Yunan ordusunu geliştirmişti. Yunan ordusunun savaşa iyi hazırlandığı açıktı. 1912 yılının başında yürürlüğe koyulan *Reorganizasyon*

¹⁹³ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 25.

¹⁹⁴ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 18; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 90-94.

¹⁹⁵ Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 365; Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 112.

Kanunu da bu Fransız kurulunun faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu kanuna göre, Yunanistan'daki 20-54 yaşlarındaki tüm erkekler asker sayılıyordu. Yeni Yunan ordusu başıbozuk birliklerden oluşmuyordu. Düzenli ve eğitilmiş birliklerinin yanı sıra ordu içerisinde gönüllüler de bulunuyordu. Bunlara örnek olarak; İtalyan Garibaldiciler, daha savaşa girmeden akın akın gelen Giritliler, Amerika'dan ve Mısır'dan gelen Rumlar gösterilebilir. Yunan ordusunda, az da olsa, kadınlar da savaşa katılmışlardı.¹⁹⁶ İstanbul'daki Rumlar ise sessizliklerini muhafaza ediyorlardı. Tümen ve alay sayıları artırılan Yunan ordusu, bu kanun gereği meydana gelebilecek bir savaş için sağlam bir temele oturtulmuştu.

Elbette tüm bu iyileştirmelerin arka planında, her konuda olduğu gibi, eğitim yer alıyordu. Yunanistan'da askerlik eğitimi üzerine yeni okullar açılmış ve son derece kaliteli eğitim verilmesine özen gösterilmişti. Bütün bu olumlu gelişmelerin aksine, Yunan ordusunun moral ve disiplini hakkında iyi şeyler söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Yunanistan kanunlarına göre, askerlerin tıpkı siviller gibi politikaya müdahale etmesi, politikada aktif rol alabilmesi ve ilerlemesi serbest durumdaydı. Bu da beraberinde orduda politik konuların tartışılmasını, rekabetin şiddetlenmesini ve bir ordu içerisinde olması elzem olan sevgi, bağlılık ve disiplinin yerine kin ve nefreti getiriyordu.

Yunan kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna kıyasla üstün olduğu önemli bir alan ise Deniz Kuvvetleri'ydi. Savaş öncesinde Yunanistan Deniz kuvvetlerine önem vermiş ve olası bir savaşta etkili bir taarruz gücü olması amacıyla bu kuvvetlerini güçlendirmişti. Bununla yetinmeyerek İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'dan 6 muhrip ve 1 kruvazör satın almış ve donanmalarını pekiştirmişti. Yunan savaş gemilerinin Balkan Savaşları'nda iki önemli görevi vardı. İlki Türk kuvvetlerinin Ege ve Adriyatik'e gemi getirmelerine engel olma amacıyla Çanakkale Boğazı çıkışında devriye gezmek, ikincisi ise hâlâ Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Ege adalarını ele geçirmektir. Donanma içerisinde en güvendikleri zırhlı, İtalyan yapımı kruvazör *Georgios Averof*'tu. Yunan donanması da yapılacak harekâta denizden, Preveze limanını zapt ederek destek verecekti. Savaş esnasında Yunanlar, donanma tarafında dikkat çeken bir başarı elde ederek, Yanya'nın mühimmat ve iaşe temininde sıkıntılar yaşamamasına neden olmuşlardır. Eski gemilerini de yenileyen

¹⁹⁶ Philip S. Jowett, **Balkan Harpleri'nde Ordular 1912-13**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 18-19; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 364-365.

Yunan Deniz Kuvvetlerinin tesiri, Osmanlı ordusu tarafından Balkan Savaşları'nda kötü bir şekilde hissedilmiştir.¹⁹⁷ Ayrıca, Balkan Savaşları'nın başlangıcında Yunan ordusuna ait dört adet savaş uçağı ve savaş boyunca üç adet de deniz uçağı vardı.¹⁹⁸

2.3. Balkan Savaşları'nda Yanya'nın Coğrafi ve Stratejik Önemi

Coğrafya, tarih boyunca savaşların kaderini tayin eden önemli faktörlerden biri olmuştur. Savaşın belirlenen konumda, stratejik veya taktiksel düzeyde yapılan tüm planları, daima coğrafya ve mevsim şartlarının önemi dikkate alınarak hesaplanır. Aksi takdirde, coğrafya, mevsim şartları ve iklim koşulları dikkate alınmadan yapılan savaşlar, orduların hazin sonunu hazırlar. Buna benzer örnekler, tarihi serüven içerisinde fazlasıyla mevcuttur. Balkan Savaşları sırasında Yanya şehri için de bu tanım geçerli ve anlamlı kabul edilebilir.

Yanya, batısında Adriyatik Denizi ve Otranto Boğazı, güneyinde Narda Körfezi ve Yunanistan, doğusunda kısmen Manastır ve Tesalya toprakları, kuzeyinde ise İşkodra'nın bulunduğu bir vilâyet idi.¹⁹⁹ Osmanlı Avrupası'nın güneybatısında bulunan Yanya, Arnavutluk'un güney kısmı ile Epir'i içerisine almaktadır. Pindus sıradağlarının batısında, Yunan ve Adriyatik Denizlerinin kıyıları sırasınca uzanan coğrafyanın başlıca önemli yolları Yanya şehriden geçmektedir. Bu nedenle, Yunanlara karşı Epir bölgesini savunmakla görevli bir ordunun harekât ve lojistik merkezi olması yönüyle, Yanya'nın stratejik önemi son derece fazladır. Bu bölgede harekâta kalkışacak askerî birlikler açısından, güneyden kuzeye yapılan bir harekâta karşı uygulanacak savunma için bu şehir bölgenin en kritik yeri olarak belirlenmiştir.²⁰⁰

Denizden 502 metre yükseklikte bulunan Yanya, etrafı dağlarla kaplı doğal koruma görevi gören bir yaylanın tam ortasında bulunuyordu. Adını taşıdığı Yanya Gölü hemen yanında olmakla birlikte, savunulması zor olmayan bir tabiata sahipti. Tüm bu özelliklerinden anlaşılacağı üzere, bölgenin elde edilmesi için kalkışılacak bir harekâtın zaferle sonuçlanması, Yanya şehrinin ele geçirilmesiyle mümkün olabilecektir.²⁰¹

¹⁹⁷ Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, s. 94-98; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 365.

¹⁹⁸ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 23-24.

¹⁹⁹ Kiel, "Yanya", s. 317.

²⁰⁰ Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, s. 518.

²⁰¹ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 45.

2.3.1. Seferberlik Döneminde Yanya'nın Durumu

Yanya Müstahkem Mevki'nin dönemin gelişmelerine göre mümkün olduğunca üst düzey sağlamaştırılması, onarılıp güçlendirilmesi ve yeni baştan tahkimi II. Meşrutiyet dönemiyle başlamıştır.²⁰² Bir tahkim projesi kapsamında başlatılan bu girişim, aynı zamanda II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ikinci defa Osmanlı ordusuna katılması istenen Alman General von der Goltz Paşa'nın İstanbul'a geldiği yıllara denk gelmektedir. Goltz Paşa, "Yanya'nın Tahkim Projesi" kapsamında temel görüş olarak: "*Epir'in savunması, Yanya'nın elde bulunmasına bağlıdır. Bunun için de şehrin müstahkem bir ordugâh haline getirilmesi gereklidir*" demiştir.²⁰³

Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ tarafından savaş hazırlığı yapıldığı öğrenilince, 1 Ekim 1912'de Osmanlı Başkumandanlığı'nca seferberlik ilan edilmişti. Mürettep VIII. ve Yanya Bağımsız Kolorduları, seferberliğin başlamasıyla birlikte 1911-1912 yılındaki seferberlik planına göre oluşturulacaktı. XXII. ve XXIII. Nizamiye Tümenleri, bu kolorduların kuruluşları, sefer plan ve araç-gereçlerin korunması ve ilgili kolordulara teslimiyle görevlendirilmişlerdi. Yanya'ya gerektiği takdirde 18-19 yaşlarında, hızlı bir şekilde silah altına alınan ve Anadolu'dan eğitilmemiş erlerden oluşan bir "depo kıtası" sevk edilecekti. Seferberlik planı gereği *Garb Ordusu* içerisinde yer alan Bağımsız Yanya Kolordusu, bulunduğu mevkide kaleye kapanmadan düşmanla sınırda temas halinde olması ve güçsüz bulursa sınırın ötesine geçmesiyle görevlendirilmişti. Kendi kuvvetleriyle beraber Senk, Plaka ve Narda Köprüleri güzergâhını gözetim altında tutmak ve bu güzergâhın uygun mevkilerinde siperler kazarak direnişi sağlamakla yükümlüydü.²⁰⁴

İttihatçılar iktidara gelince bütün güçlerini orduya sarf etmişlerdi. Onlar için kalkınmanın ve gelişmenin yolu, ordudan geçmekteydi. Bunun için büyük çaba harcadılar. Almanya'dan von der Goltz Paşa'yı yeniden getirtmişlerdi. Öyle ki, Osmanlı ordusunun talim işlerini Alman subaylar düzenler hale gelmişti.²⁰⁵ Yanya'nın Tahkim Projesi'ni icra etme görevi, Kurmay Yarbay Ahmet Tevfik Bey başkanlığındaki bir komisyona verildi. Yanya'ya giden bu komisyon, Goltz Paşa'nın tespit ettiği kaidelere göre çalıştı. Yapılacak

²⁰² Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt:1, s. 47.

²⁰³ *Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 519.

²⁰⁴ *Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 105-115.

²⁰⁵ Andonyan, *Balkan Savaşı*, s. 213.

tahkimatın hattı belirlenerek batarya mevzileri, irtibat hendekleri, avcı çukurları, kışlalar ve araç gereç depoları belirlendi.²⁰⁶

Yanya Müstahkem Mevki'nin piyade ordusu, dört piyade alayından oluşan bir tümendi. Esas savunma hattı 36 kilometrelik bir uzunlukta olup bu hattın çoğunlukla kapalı ve engebeli araziden geçmesinden dolayı, alaylar bütün kuvvetiyle savunma hattına verilmişti. Tahkimatın yapımına Mayıs 1910'de başlanmasına rağmen Ekim 1912'ye kadar geçen zaman zarfında maalesef yeterli tahkimat oluşturulamamıştı. Yapılan tahkimat hakkındaki tartışmalar, arazide oldukça sarp ve yalçın kayalıkların var olması, inşaat personelinin bulunamayışı ve suyun uzun mesafelerden taşınması gibi gerekçelerle doğru düzgün bir mesafe alınamadığı yönündeydi.²⁰⁷ Dolayısıyla seferberlik ilan edildiğinde, yapılamayan hazırlıktan dolayı tam bir panik havası mevcuttu.

Yanya Müstahkem Mevki Kumandanı Vehib Bey²⁰⁸, bölgeyi gezdiği sırada şaşkınlık içerisinde kalmıştı. Toplar oldukça eski, mantelli, mevziler yapılmamış, her şey rastgele hazırlanmıştı. Bunların bir an önce yapılandırılması için Harbiye Nezaretine başvurursa da savaş aniden patlak vermiş ve Balkan devletlerinin sınırı geçmesi üzerine bu çalışma yarım kalmıştı.²⁰⁹

Seferberliğin ilan edildiği esnada, bölge ile şehir arasındaki ulaşım kısmen Manastır-Yanya şosesi ve kısmen de şoseden bataryalara bağlanan bazı yollarla sağlanmaktaydı. Bölgeyi şehre bağlayan yollar, arabaların gidiş gelişine pek uygun gözüküyordu. Bazı bölgelerde piyadeler için hiçbir savunma yeri oluşturulmamıştı. Mevziler tasarlanan amaçtan uzak olarak, adeta göstermelik olarak kurulmuştu. Mevzilerin oluşturulmamış olması ve önceden ulaşım ve iletişim konularının üzerinde durulmaması tam bir sorun idi. Planlamada da planlamanın uygulamaya konulmasında da pek çok aksaklıklar mevcuttu. Seferberliğin ilanından sonra bölge istihkâmında biraz daha gelişmeler olduysa da beklenen sonuç elde edilememişti.²¹⁰

²⁰⁶ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 45.

²⁰⁷ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 523-524.

²⁰⁸ Yanya Bağımsız Kolordusu Kumandanı Mehmed Esad Paşa'nın kardeşi Mehmed Vehib (Kaçı) Paşa. İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, TTK Yayınları, Baskı: 2, Ankara, 2014, s. 49-51.

²⁰⁹ İhsan İlgar, "I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 5, İstanbul, Haziran 1972, s. 17.

²¹⁰ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 46-48.

Epir bölgesinde gerçekleşecek olan muharebelerin sonucunu, Yanya Müstahkem Mevki'nin dayanma gücü belirleyecektir. Bununla birlikte Yanya Müstahkem Mevki, Yunanların Epir'deki ilk taarruz yeriydi. 30 Ağustos 1912'de Yanya Müstahkem Mevki'ne getirilen Kurmay Yarbey Mehmed Vehib Bey²¹¹ halihazırdaki durumun istenilen amaca ulaşmasından oldukça uzak olduğunu fark ederek durumun düzeltilmesi için çalışmaya başlamıştı. Yapılan tahkimat dikkatle incelendiğinde, bölgeyi doğru düzgün tanımayan kimseler tarafından bu projenin uygulamaya konulduğu rahatlıkla görülecektir. Söz konusu vaziyet, savaşın sonunda Osmanlı ordusunu tam bir felaketle yüzleştirebilecek kadar kötü bir durumun göstergesidir. Hatta 31 Ekim 1912'de Garb Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa karargâhı ile birlikte Yanya'ya geldiğinde, Garb Ordusu Kumandanlığı Kurmay Başkanı Yarbey Fevzi (Çakmak) Bey birçok eksiği görüp bunların düzeltilmesini istedi. Bunun üzerine Yanya'da yeniden bir tahkimat düzeni oluşturularak bölge altıya bölündü. Ama ne yazık ki, bunu uygulamak için geç kalınmıştı. Kısa zaman içerisinde fazla detaylı ve savunma işlerinde çalışacak insan sayısı yoktu.²¹²

Bu bölgedeki haberleşmede de ciddi problemler vardı. Emir ve komuta, gözetleme ve benzeri hizmetlerin sağlanabilmesi için gerekli araçlar seferberliğin ilanından kısa bir süre önce getirilmişti. Bu haberleşme ağının nasıl kurulacağını bilen uzman veya bir kılavuz da gönderilmemişti. Araçların kullanma kılavuzu tamamıyla Fransızcaydı. Bu iletişim araçları idareten kullanılmaya başlanmış ve daha sonra düzeltilmişti. Seferberliğin ilanından itibaren yaklaşık iki aylık zaman içerisinde çok sıkı bir şekilde çalışılan tahkimat konusu, ancak durumu idare edebilecek düzeyde belirli bir konuma kavuşturulmuştu. İşin garip tarafı şudur ki, yapılan tüm bu düzenlemeler ve savunma sisteminin oluşumu, gizlilikten uzak bir şekilde yapılmaktaydı. Müstahkem Mevki'nin nasıl ve hangi yöntemlerle oluşturulduğu, bölgenin Yunan halkı tarafından gün gün Yunan kuvvetlerine bildiriliyordu. İşin daha tuhaf tarafı, haberleşme için getirilen telefonlar, kablo ve diğer araç-gereçler Yanya'ya bir Yunan casusu tarafından getirilmişti.²¹³

Tüm bunların ötesinde, işin en hayret verici tarafı, “Yanya'nın Tahkim Projesi”ni oluşturan ekibin içerisinde üst düzey rütbeli bir Almanın, 200.000 Drahmiye karşılık

²¹¹ Ilgar, “I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa”, s. 17.

²¹² **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 525-527.

²¹³ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 528-529.

tahkim planını Yunanistan Ataşemiliteri Frans'a satmasıdır. Bu konu Mehmed Esad Paşa'ya, Cumhuriyet döneminde Göçmen Olmayanlar Komisyonu adına Atina'da bulunduğu esnada bizzat Ataşemiliter Frans tarafından itiraf edilmişti.²¹⁴

2.3.2. Bağımsız Yanya Kolordusu

Seferberliğin Ekim ayında ilanı ile birlikte, XXII. ve XXIII. Nizamiye Tümenleri, Mürettep VIII. ve Bağımsız Yanya Kolordularını kurmakla görevlendirilmişlerdi. Yanya Redif Tümeni ve bir kolordu karargâhı, Bağımsız Yanya Kolordusu'nun uhdesinde bulundurulacaktı. Dahası, kolordu ikmal, ulaşım ve sağlık grupları da kuruluşta yer alacaktı.²¹⁵ Oluşturulan kolordu karargâhı 15 Ekim itibarıyla Yanya'ya ulaşmıştı. Seferberlik sırasında Yanya Müstahkem Mevki'nde XI. Ağır Topçu Alayı ve 100 erden müteşekkil bir İnşaat Bölüğü vardı. Diğer cephelerde de görüldüğü gibi, Yanya'da da yeterli sayıda asker bulunmuyordu. Özellikle alaylarda o kadar eksiklik vardı ki, askerliği bilmeyen acemilerle bir yandan talim, diğer yandan inşaat işleri yapılıyordu.²¹⁶ Bu şartlar altında, 19 Ekim 1912'de Bağımsız Yanya Kolordusu 15 tabur, 1 süvari bölüğü ve 6 bataryadan oluşacak şekilde kurulmuştu. Kolorduya ait 104 adet top bulunmaktaydı.²¹⁷ 2 makineli tüfek, 2 istihkâm bölüğü ve 25.894 er mevcudu vardı.²¹⁸

Ne yazık ki, seferberlik planında tasarlandığı gibi Bağımsız Yanya Kolordusu, amaçlanan asker, hayvan, mühimmat ve araç-gereç düzeyine ulaşamadı. Bunda redif ve ikmal erlerinin birliklere alınma konusunda gönülsüz ve moralsiz bir durumda oldukları dikkat çekmektedir. Benzeri durum hayvan, araç-gereç ve diğer mühimmatların temini konusunda da görülmektedir. Denizlerde Yunanların hakimiyeti nedeniyle, Anadolu'dan gelen ikmal erleri kolorduya sevk edilemiyordu. Yanya için büyük önem arz eden ve kuruluşta planlanan II. Kadro Dağ Taburu için gereken toplar ulaşmadığından kullanıma hazırlanmamıştı. Manastır'dan gönderilen iki takımlı Telgraf Müfrezesi olması gereken zamanda ulaşmadı. Seyyar halde bulunan hastane takımları malzeme yokluğundan

²¹⁴ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 49-50.

²¹⁵ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 72-76.

²¹⁶ **ATASE**, BLH, Klasör: 689, Dosya: H-1, Belge: 9; Mirliva Emin (Koral), **Yanya Müdafaası**, Askeri Basımevi, İstanbul, 1927, s. 23.

²¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Balkan Harbi (1912-1913)**, s. 226.

²¹⁸ Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 22.

oluşturulamadı. Seferberlik sürecinde Bağımsız Yanya Kolordusu karargâhı Yanya'da konuşlanmıştı.²¹⁹

Garb Ordusu'na bağlı olan Bağımsız Yanya Kolordusu, yığınaklarını Yunan ordularına karşı oluşturacaktı. Bu yığınaklar Pindus sıradağlarının ayırdığı iki bölgede uygulanarak Bağımsız Yanya Kolordusu Güney Makedonya'da örtme ve gözetleme vazifesi görecekti. Buna göre, bu kolordunun sorumluluğu altında Yanya Müstahkem Mevki de bulunmaktaydı.²²⁰ Garb Ordusu Kumandanlığı'nın, savaş ilan ettiği 12 Ekim 1912'de, Bağımsız Yanya Kolordusu'nun Narda'da sınırı geçecek şekilde hazır bulunması istenmişti. 5 numaralı plan gereğince, Yanya Kolordusu'ndan tam teşekküllü halde Yanya'da hazır bulunması bekleniyordu. Garb Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa, Yanya Kolordusu'nu taarruz için güneyde toplamış ve Epir'in korunmasını sağlamakla görevlendirmişti.²²¹

Mirliva (Tuğgeneral) Mehmed Esad Paşa, seferberlikten önce Yanya Bağımsız Tümen Kumandanlığı görevine tayin edilmişti. Bu dönemlerde memleketin durumu hiç de iç açıcı değildi. Memleket meselesiyle ilgili olanlar tarafından olan bitenler takip ediliyor ve yakında bir savaşın çıkacağı hissediliyordu. Esad Paşa ise geleceği kurtarmak için bir şeyler yapma, çare üretme derdine düşen insanlardan birisiydi. Büyük bir gayret ve özveriyle çalışarak Osmanlı coğrafyası üzerindeki kara bulutları dağıtmak istiyor ve bundan dolayı tedbirler üretiyordu.

Esad Paşa şimdi atalarının fethettiği ve yüzyıllarca yaşadığı Yanya'da bulunmakta ve imparatorluğun günden güne Avrupa'dan çekilişine şahit olmaktaydı. Uzun yıllar Almanya ordusunda bulunmuş biri olarak Avrupa'yı iyi tanıyan ve işinde son derece disiplinli olan bir kumandandı.

Mirliva Mehmed Esad Paşa 26 Eylül 1912'de tam da Balkan Seferberliği'nin hazırlıkları esnasında Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanlığı'na getirildi.²²² Kolordunun Kurmay Başkanları Binbaşı Ali Fuat (Cebesoy) Bey, Binbaşı Hasan Tosun ve Yüzbaşı Turgut Bey idi. Harekât Şube Müdürü Yüzbaşı Kemalettin Sami (Gökçen) Bey, Sıhhiye Başkanı

²¹⁹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 77.

²²⁰ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 123-124.

²²¹ Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 292.

²²² **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 48.

Yüzbaşı Doktor Süleyman Numan Bey ve Emir Subayı ise Üsteğmen İsmail Hakkı (Okday) Bey idi.²²³ Esad Paşa, yaşadığı onca tecrübeden sonra bu sefer de doğup büyüdüğü vilayetin en üst askeri pozisyonuna getirilmişti. Onu o makama getirenler, Yanya'yı en iyi tanıyan ve en iyi savunacak kimsenin Yanyalı Esad Paşa olacağını elbette biliyorlardı.

Göreve getirilişinden itibaren, Osmanlı Rumelisi'nde İstanbul'dan en uzak bulunan vilayet olan Yanya için durmadan çalışan Esad Paşa, araştırmalar yapmış ve bunları rapor halinde hazırlamıştı. Yine seferberlik öncesinde, Aralık 1911'de, Esad Paşa düşünce ve tavsiyelerinden oluşturduğu bir layihayı İstanbul'a göndermişti. Teferruatlıca hazırlanan bu layiha, Balkan Savaşları öncesinde Yanya için büyük öneme sahipti.²²⁴

Layihada ilk olarak, üç bölüm halinde durum tespiti yapılmıştır. Ulaşım, siyasî vaziyet, hükümetin hâl ve vaziyetinden oluşan üç bölümlük durum tespitinden sonra, ne yapılması gerektiği hakkında tavsiyeler içeren bir bölüm bulunmaktadır. Yollar bölümünde, Yanya vilayet merkezinin İstanbul'a denizden beş, karadan sekiz günlük mesafede bulunduğunu ifade eden Esad Paşa, kara yoluyla ulaşımın sadece Yanya-Manastır şosesi olduğunu vurgulayıp buradaki eksikliğe dikkat çekmiştir. Esad Paşa, deniz yolu kesildiği takdirde kullanılacak tek yolun Yanya-Manastır şosesi olduğunu ve tüm ihtiyaçların buradan sevk edilmeye mecbur kalacağını izah eder. Bu yol aracılığıyla da taşımanın yaklaşık on beş gün sürdüğü düşünülünce, savaş durumunda bu Osmanlı ordusunun aleyhine olacağı anlamına gelmektedir. Diğer yollar ise yeterince yararlanılamaz ve kötü durumdadırlar.

Esad Paşa ikinci bölümde, Yanya'nın siyasî durumundan ve bölgedeki üç propaganda hareketinden bahseder: Yunanistan propagandası, İtalya propagandası ve Avusturya propagandası. Yanya aynı zamanda pek çok devletin konsolosluklarının bulunduğu jeopolitik öneme sahip bir Osmanlı vilayeti idi. Çünkü, birçok millete mensup halkı içinde barındırıyordu. Yunan propagandası 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne kadar gayet sınırlı iken, İtalya propagandası Avlonya dışında hemen hemen hiç yok denecek kadar az ve Avusturya propagandası ise henüz ortaya çıkmamıştı. 1911 yılına gelindiğinde ise

²²³ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 48-49.

²²⁴ Ali Kemal Aksüt, **Profesör Mehmet Ali Ayni Hayatı ve Eserleri**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1944, s. 276-277.

Yunan propagandası olanca kuvvetiyle genişlemiş, diğerleri ise Yanya'nın her tarafına yayılmıştı. Hatta kendi bankaları ve postaneleri dahi bulunmaktaydı. Esad Paşa'ya göre, II. Meşrutiyet bunlara son vermesi gerekirken önünü açmış ve milletin "hürriyet ateşi" üzücü bir şekilde Osmanlılık aleyhine dönmüştür. Bu propagandaların kötü etkisi olarak bir de "Arnavut İstiklâli Propagandası" ortaya çıkmıştır.²²⁵

Esad Paşa Yunan propagandasını açıklayarak; Etnik-i Eterya'nın papalar, öğretmenler ve siyasî çeteler tarafından beslendiğini, bunun sonucunda Hıristiyan halkın Yunan yandaşı, İslâm düşmanı yapıldığını, ihtilale kalkışmalarının Arnavutlardan çekinmeleri ve Osmanlı askerlerinin Preveze ile Loros'ta bulunmalarından kaynaklandığını ifade eder. Avusturya ve İtalya propagandalarında ise; bunların birbiriyle rekabet halinde olduklarını, İtalyanların Yanya'da okul, postane ve banka; Avlonya'da ise okul, iskelelerde acente açarak nüfuzlu Arnavut beylerini yanlarına çektiklerini, ülkenin her türlü siyasi durumuyla ilgilenerek ihtiyaç durumunda müdahale etmeye hazırlandıklarını söyler. İtalya bölgede kara propaganda yürüterek, hükümet ile memurların, dolayısıyla hükümet ile halkın arasını açmakla görevlendirildiğini dile getirir. Avusturyalılar ise İtalyanların üstünlüğünü kırmak için yollar arıyorlar ve Arnavutların genel fikrini değiştirmeye çalışıyorlardı. Tabiri caizse, Osmanlı'nın Balkan kazanı artık kaynamaktaydı.

Osmanlı Devleti'ne yüzyıllardan beri tâbi olan Arnavutlar propaganda altına alınmışlardı. Bunun çeşitleri ve yöntemleri vardı: Arnavutlar, Avusturya-İtalya rekabetinden faydalanarak bağımsız bir Arnavut hükümeti kurmak amacıyla işe başlamışlardı. Daha sonra İtalyanların, halkı hükümetten soğutmak için yürüttükleri çalışmayı kendi amaçlarına kullanmışlardı. Eskiden bu yana, Arnavutların bağımsızlığı için Amerika'nın Boston şehrinde çalışan ve birkaç yıldır Korfo'daki yayınlarıyla halkın düşünceleriyle oynayan komitenin yayınlarını yaygınlaştırmışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde durumun derinliğini bilmeyen memurların ortaya çıkış ve kökenini bilmeden açıktan açığa bütün Arnavutlar aleyhine konuşmaları ise Arnavutların, okları hepten Osmanlı Devleti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne çevirmelerine neden olmuştur. Bu da bağımsızlık yolunda Arnavutların işini kolaylaştırmıştır. Arnavutların işi kolaylaşırken diğer devletlerin hedefleri önünde bulunan engeller kalkmıştır. Bu bahsin sonunda Esad

²²⁵ Aksüt, **Profesör Mehmet Ali Ayni Hayatı ve Eserleri**, s. 277.

Paşa o gün, o şartlarda, Osmanlılarda var olan meselelere hâkim olmamayı, yüzeyselliği ve mantıksızlığı eleştirir.

Esad Paşa üçüncü bölümde, Yanya'nın âdil bir hükümete ihtiyaç duyduğunu, Meşrutiyetin ilanından sonra buraya düzgün bir valinin gelmediğini, durumun vahim olduğunu ifade eder. Artık Yanya'nın küçük bir yanlışın bile büyük sonuçlar doğuracağı bir yer haline geldiği görülüyor. Esad Paşa, buraya gönderilecek siyasî memurların sağlam, cesur, bölgeyi tanıyan ve keskin görüşlü olmasını istiyordu. “Şark Meselesi”nin Makedonya'dan başladığını, fakat konunun ağırlık merkezinin Yanya ve İşkodra vilayetleri olduğunu, buralarda bir ayaklanma çıktığı takdirde, bunun tüm Makedonya'nın kaybıyla sonuçlanacağı konusunda Esad Paşa hükümeti uarmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu iki vilayette de tek yardımcısı Müslüman Arnavutlardır. Onlar da propaganda ve hilelerle kandırılmakta ve Osmanlı Devleti'yle karşı karşıya getirilmekteydiler. Şayet bunun önü alınmazsa, Arnavutların ciddi bir ihtilal girişimleri sonucunda Rumlar da ayaklanır ve ortam Yunanistan, Karadağ ve Avusturya'nın müdahale edebileceği bir yer haline gelebilirdi.²²⁶ Buradan çıkacak ateşin, bırakın Yanya'yı ve İşkodra'yı, bütün Osmanlı Avrupası'nı yangın yerine çevirecek bir mahiyet alabileceği konusunda Esad Paşa uarmıştı.

Esad Paşa bu durum için acil tedbirler alınmasını istemekte ve bu tedbirlerin merkez hükümetin amaçlarına uygun olması gerektiğini söylemektedir. Plansızlık ve programsızlığı sert bir şekilde eleştirmekte, valilerin sorumsuzluğundan ve yanlışlarından yakınmaktadır. Gelen her valinin günlük siyasete ve çıkarlarına göre farklı kılığa büründüğü ve konulara ilgisiz kalarak Arnavut propagandasının yayılmasına katkıda buldukları durumun ne kadar kötü olduğunu gösterir.

Esad Paşa yazdığı layihada, tüm bu sorunlara çare olarak İstanbul'a bazı makul önerilerde bulunmuştur. Her şeyden önce hükümetin Yanya'yı dış güçlerden kurtaracak ve halkı en iyi şekilde yönetecek bir idare plan/program düzenlemesi gerekir. Buna göre, her gelen valinin icraatlarına dair her altı ayda bir teftiş yapılmalı ve programın hangi safhada olduğu denetlenmelidir. Yunan propagandasının, zor olsa da yönü değiştirilmelidir. Arnavutlar konusunda son derece hassas olunmalı ve üzerlerinde yapılan propagandalar engellenmelidir. Çünkü bölgede Osmanlı Devleti'nin en güçlü destekçisi Müslüman

²²⁶ Aksüt, **Profesör Mehmet Ali Ayni Hayatı ve Eserleri**, s. 277-280.

Arnavutlardır. Her gün bu propagandaya maruz kalan Arnavutlar şayet ihtilal fikrine kapılırlarsa, diğer unsurlar da hareket geçer ve bu durum tüm Rumeli'nin kaybına yol açabilir. Ciddi tedbirler alınmalı ve ufak yanlışların büyük hatalarla sonuçlanmasına sebebiyet verilmemelidir.

Bunların temini için, Tepedelen bir alay merkezi haline getirilmeli ve alayın kumandanı metin, yerel duruma ve lisanlara hâkim biri olmalıdır. Avlonya, Berat ve Ergiri taburlarının ihtiyat ve redif mensupları için bu alay aynı zamanda bir okul haline getirilmelidir. Yılda birkaç kez Yanya'nın bazı bölgelerinde askerî manevra ve tatbikatlar yapılmalıdır. Yanya Bağımsız Tümen taburlarının nüfusu hiçbir zaman 800'den aşağı indirilmemelidir. Tepedelen'de yüksek okullara geçiş için bir okul açılmalıdır. Ergiri, Tepedelen, Avlonya ve Berat'ta bazı yollar yapılmalı ve bayındırlık işlerine önem verilmelidir. Ergiri sancağı Tepedelen'e taşınmalı ve bu şekilde Yunan propagandası için büyük önem arz eden Yunan konsolosunun da işine son verilmiş olurdu. Loros bölgesi tahkim tabyalarıyla donatılmalı ve vilâyetin jandarma ekibi bir an evvel sağlamlaştırılmalıdır.²²⁷ Balkan Savaşları öncesinde, Esad Paşa bu layihayı büyük bir ciddiyet ve hassasiyetle hazırlamıştır. Tespitleri yerli yerinde ve çok makuldür. Ancak tavsiyelerinin ne kadar dikkate alınıp alınmadığı ileride hazin bir surette anlaşılacak ve Yanya vilayetinin Yunan orduları karşısındaki savunması, ne yazık ki düşecektir.

2.4. Savaşın Başlaması ve İlk Gelişmeler

Savaş öncesinde İttihatçılar seçimleri kaybetmişler, Hürriyet ve İtilafçılar yönetimi ele almışlardı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa olmuş²²⁸ ve ne yazık ki, çok yanlış şekilde savaş arifesinde askerinin terhis edilmesi gibi bir hataya düşülmüştü. Bu uygulama Balkan Savaşları sırasında tüm cepheleeri etkilemiştir.²²⁹ 1912 Ekim'inin başlarında İtalyan Savaşı'nın meydana getirdiği durum, devleti her bakımdan epey zayıflatmış ve iflasın eşiğine getirmişti. Herkes bu durumun çözüme kavuşturulmasını beklerken 1 Ekim 1912 sabahı Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın seferberlik ilanı haberi geldi.²³⁰ Buna karşılık Osmanlı Devleti de aynı gün seferberlik ilan etti. 1 Ekim 1912'deki seferberliğin ilanından sonra gerek seferberlik plan ve projesi gerekse yapılacak olan sevkiyat ve

²²⁷ Aksüt, **Profesör Mehmet Ali Ayni Hayatı ve Eserleri**, s. 280-282.

²²⁸ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 12.

²²⁹ Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 330.

²³⁰ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 196.

hazırlıklar yolunda gitmedi. Özellikle Batı Rumeli’de, seferberlik projesi sürekli engellemelere maruz kaldı. Ordu ve halk arasında, Arnavutluk’un artık bağımsız olduğuna ve savaşa lüzum kalmadığına inananlar bile vardı. Seferberlik sırasında İhtiyat erlerinin zorla sevk olundukları, hatta neredeyse baş kaldırdıkları dahi bilinmekteydi.²³¹ Anadolu’dan ise planlandığı gibi, çok acil şekilde ihtiyaç duyulan erler gelmedi. Batı Rumeli’deki Arnavut ve Boşnaklardan da 100.000 er çağrıya katılmamıştı. Katılanlar da daha savaş başlar başlamaz firar etmişler ve tüm savunma 120.000 kadar Osmanlı askerine kalmıştı. Seferberlik öncesinde, terhis edilen askerlerin yokluğundan dolayı bazı taburların sayısı 100 askere kadar düşmüştü.²³²

Bu günleri bizzat yaşayıp gören Mirliva Emin (Koral) Paşa, şu bilgileri nakleder: “*Yanya Kolordusu’nun esas kuvvetini oluşturan Güney Arnavutluk halkı daha top patlamadan bölük bölük er meydanını terk ederek memleketlerine kaçmışlardı. Bu durum üzerine, gerçek Türk evlatlarından oluşan bir kısım kuvvet, Sırp sınırından alınarak Yanya’ya yola çıkarıldı. Bunların Yanya savunmasına yetişmeleri de ayrı bir dram idi. Bu Türk evlatları, Sırp sınırından itibaren yürüye yürüye, takatten düşerek, neredeyse bir deri bir kemik olmuş, tanınmayacak halde Yanya’ya vardılar. Yolda hiçbir kapıdan bir dilim ekmek bile alamadan Allah’ın bitirdiği otları yiye yiye Yanya’nın imdadına koştular.*”²³³

Balkan devletleriyle bir savaş yaklaşırken Osmanlı ordusunun henüz savaşa hazır olmadığı anlaşılıyordu. Teçhizat, araç-gereç ve taşıt yetersizliği vardı. Devlet bir yandan iç ayaklanmalarla uğraşırken diğer yandan Trablusgarp’taki İtalyan orduları, Osmanlı Devleti’ni iyice zor duruma sokmuştu. Osmanlı tarafı bu haldeyken Balkan orduları ise millî duygularla dolup taşarak tam teşekküllü halde yığınaklarını hazırlıyor ve savaş açmak için bahane arıyorlardı. Her biri bir cephede savaşacakken Osmanlı ordusu dört devletin ordusuna karşı savaşmak durumundaydı. Bu nedenle devlet erkânı savaştan uzak tavır takınıyordu. Bu esnada Başkumandan Vekili Nazım Paşa, Şark Orduları Kumandanı Abdullah Paşa ve Garb Orduları Kumandanı ise Ali Rıza Paşa idi.²³⁴

İlk önce Karadağ 8 Ekim 1912’de bildirdiği bir nota ile Osmanlı Devleti’ne savaş açtı ve sınırları ihlal etti. Karadağ savaş ilan edince Osmanlı bürokrasisi şaşkına döndü. Çünkü

²³¹ Birinci Ferik Zeki Paşa, **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**, s. 6.

²³² Çakmak, **Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik?**, s. 96.

²³³ Mirliva Emin, **Yanya Müdafaası**, s. 1.

²³⁴ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 13-14; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 215-217.

Karadağ'a tüm Balkan devletleri içinde en son savaş açacak devlet gözüyle bakılıyordu. Halbuki yüzyıllardan beri Karadağlıların Balkanlar'da rahat durmayıp Osmanlı ile sürekli çatışma halinde olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak Balkan İttifakı Osmanlı Devleti'ni hiç beklemediği yerden vurmuştu. En ciddi düşman ise Bulgaristan olarak değerlendiriliyordu.²³⁵

Garb Ordusu Kumandanlığı'nca Karadağ'ın ardından diğer Balkan devletleri olan Bulgaristan ve Sırbistan'ın da 11-12 Ekim gibi savaş ilan edeceği tahmin ediliyordu. Bu sırada Rumeli Garb Ordusu'na, seferberlik tamamlanıncaya kadar savunma durumunda kalması emredilmişti.²³⁶ 13 Ekim'de, birlikte hazırladıkları bir notayı elçilikleri aracılığıyla bildirdiler ve savaş kararı aldılar. Osmanlı Devleti'nin seferberlik hazırlıklarını sona erdirmesini isteyen ve diplomatik terbiyeden oldukça uzak olan bu nota, artık kesinlikle savaşmaya karar verdiklerini gösteriyordu.²³⁷ Üç Balkan devletinin verdiği nota hem diplomatik teamüllere aykırı hem de Osmanlı Devleti'nin haysiyetine kastetme amacı taşıyordu. Verdikleri bu notayla, Bâb-ı Âli'den Osmanlı Avrupası'nı otonom hale getirmesini ve bölgede Osmanlı Devleti'nden başka herkese sorumlu Avrupalı bir vali istiyorlardı. Bununla da sınırlı kalmayarak, sadrazamı denetleyecek bir yüksek konseyin kurulmasını ve seferberliğin sona erdirilmesini talep ediyorlardı.²³⁸

Eylül ayının sonuna doğru Yunan silahlı unsurları zaten Dışkâta sınır karakollarına ateş açarak tahrip ve kayıp verdiriyorlardı.²³⁹ Osmanlı ordusu seferberlik ve yığınak planlarını uygulamanın geç kalmışlığı içerisindeyken 18 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan birbirlerine savaş ilan ettiler.²⁴⁰ Bir araya gelen Balkan devletleri artık topyekûn Osmanlı ordularıyla savaşacaktı.

Garb Ordusu'nda Yunan kuvvetlerinin çoğu savaş ilan edildiği sırada Tesalya ve Narda civarında bulunuyordu. Veliht Konstantin tarafından kumanda edilen Tesalya Ordusu, Yunan kuvvetlerinin ana unsuruydu. Temel amacı, Tesalya'yı işgal ederek Selanik'i, Bulgar ordusundan önce almaktı. General Sabuncakis kumandasındaki Epir Ordusunun

²³⁵ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 211.

²³⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1706, s. 7-10.

²³⁷ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 29-31.

²³⁸ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 234.

²³⁹ Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 143.

²⁴⁰ **Garb Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 141.

hedefi ise Güney Arnavutluk'taki Yanya'yı işgal etmektir.²⁴¹ Osmanlı hükümeti 15 Ekim'de Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan ile ilişkilerini keserek Balkan devletlerindeki elçilerini geri çekmişti. Yunan hükümeti Selanik'te bulunan Yunan Konsolosa geri gelmesi emrini verdi. Bunun üzerine Yunanlar tarafından 18 Ekim'den itibaren Velemiş, Dışkata ve Domenik sınır bölgelerinde taarruzlara başlandı.²⁴²

Balkan Savaşları'nda Osmanlı ordusunun durumu daha en başta pek iç açıcı gözüküyordu. Ancak her ne olursa olsun, değerli Osmanlı kumandanlarının bütün tehlikeleri göze alarak fedakârca savaştıkları ve Türk ordusunun izzetini korumak için ölümü göze aldıkları kaçınılmaz bir gerçektir. Yanya, Edirne, İşkodra savunmaları bunun en açık göstergesidir. Yanya'da yapılan muharebeler ve Esad Paşa'nın bu savaşlar sırasındaki rolüne geçmeden önce, Balkan Savaşları'nın başlangıcındaki gelişmelere değinmek, bu bölümün kıymetini ve önemini daha da artıracaktır.

17 Ekim gecesi Osmanlı kuvvetleri, Bulgar ve Sırp ordularına karşı taarruz emri aldılar. Bu savaş ilanı içerisinde Yunanistan yer almıyordu. Yunanistan ile ilgili sadece Osmanlı elçisi geri çağırılmıştı. Osmanlı hükümeti bu süre içerisinde Yunanistan'ı kendi tarafına çekmek için birtakım teşebbüslerde bulunduysa da çabaları sonuçsuz kaldı. Yunanistan 18 Ekim 1912'de savaş ilan edince Osmanlı Devleti de Balkan İttifakı tarafında yer alan Yunanistan'a savaş açtı.²⁴³

Bilindiği üzere Balkan Savaşları, Garb ve Şark Ordularının sorumlu olduğu iki bölgede gerçekleşmişti. Savaşın başladığı sırada I. Ordu İstanbul'da, II. Ordu Selanik'te, III. Ordu Erzincan'da ve IV. Ordu da Bağdat'ta bulunuyordu.²⁴⁴ Garb Ordusu, yani II. Ordu kuvvetlerinin çoğu Koçana, Komanova, Üsküp ve Manastır mıntıklarında savunma pozisyonunda vaziyet almışlardı. Garb Orduları'nın geri kalanı Karadağ ve Yunanistan tarafında kalıyordu. Sırp-Bulgar iş birliği ile karşı kuvvetler neredeyse iki katı güç üstünlüğüne sahipti. İlk gün Bulgarların ve Sırpaların yaptığı taarruzu Osmanlı ordusu durdurmayı başarsa da ordu içerisindeki gayrimüslim askerlerin propagandaları ve Arnavut reislerinin kıtalarıyla beraber firar etmeleri genel anlamda ordunun moralini

²⁴¹ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 78-79.

²⁴² **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 158-160; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 234; Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 143.

²⁴³ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 246-247.

²⁴⁴ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 215.

sarsmış ve geri çekilmesine neden olmuştu. Daha ilk muharebelerde İşkodra, Üsküp ve Manastır şehirleri elden çıktı. Üsküp-Köprülü civarında savunmasını tutamayan ordular bu kez de ilk önce Pirlepe'ye ve kuzey hattına, arından da Karacaova-Manastır hattına çekilmişlerdi. Savaşların kötü mevsim şartlarında başlaması da her iki taraf için dezavantaj oluşturuyordu. Balkan coğrafyasının çetin arazi yapısı, asker ve cephane azlığı nedeniyle Türk kuvvetleri sürekli geri çekildi. Ne yazık ki, sadece Garb Ordusu'ndaki muharebeler sırasında, Sırp ve Bulgarlara karşı 65.000 civarı zayıat verilmişti.²⁴⁵

VIII. Kolordu bölgesindeki muharebeler çok şiddetli geçmişti. 19 Ekim'de Alasonya Muharebesi sırasında Türk ordusu ağır zayıat almıştı. Yunan tümenleri ileri harekâta kalkarak bölgedeki Menekşe Tepesi ve Milona geçidini ele geçirmişlerdi. 19/20 Ekim gecesi Alasonya'yı almışlardı. Bu savaş sırasında Yunan Tesalya Ordu Kumandanı, tümenlerinin taarruzlarını yakından takip ederek gerekli hamleleri zamanında yapmak amacıyla hâkim bir tepeye geçmişti. Türk ordusundaki Mürettep VIII. Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa, göreve getirilmesinden beri savaş bölgesine gelmemiş, kolordunun emir ve kumandasını XXII. Tümen Kumandanı'na bırakmıştı.²⁴⁶ Böylece başarısızlığı üzerinden atarak sorumluluktan kaçmış olacaktı. Bu durum, kolordu adına utanç verici ve esefle kınanacak bir konudur.

Yunan orduları Alasonya'yı ele geçirirken cami minarelerine çıkan altı hoca Yunanlı tüfekleriyle karşılaşmıştı. Şehirden kaçamayan tüm Müslümanlar katliama uğradılar. En çok saldırıyı da yerleşik Rum ahalisi uyguluyordu. 1897 yılındaki harbin intikamını almak için şehre girenler, tüm Türk evlerini yakıp yıkıyorlardı. Halbuki Türk halkı, çekilirken dahi kimsenin canına veya malına kast etmemişti.²⁴⁷

Alasonya Muharebesinden sonra Dışkata Muharebesi (19 Ekim 1912) gerçekleşmiş ve bu da yenilgiyle sonuçlanmıştır. Bu muharebe, Osmanlı ordusundaki emir ve komuta düzeninin nasıl kötü bir hal aldığı açıkça göstermektedir. Dışkata'ya Evzon Müfrezesi saldırmış olup Türk mevziilerini kısa sürede ele geçirmişti. Bu savaş sırasında, LXI. Alay'ın II. Taburu içerisindeki Hıristiyan erler Türk ordusunu terk ederek Yunan tarafına geçmişlerdi. Ardından Kırkgeçit Muharebesi ve Lazarat Muharebesi'yle (22 Ekim 1912)

²⁴⁵ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 34-35.

²⁴⁶ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 166-168.

²⁴⁷ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 371.

Kolordu ve müfrezeler arasındaki bağlantı da kopmuştu. Katerin ve Nalbantköy Muharebeleriyle de (28-29 Ekim) askerlerdeki moral hepten yok olmuştu. Yunan ordusu en stratejik bölgeleri ele geçirmişti.²⁴⁸ Osmanlı ordusunun askerî gücü hakkında Balkan devletleri Türk halkından daha fazla bilgiye sahipti. Balkan devletlerinin Rumeli'deki hızlı ilerleyişi, ordularından daha çok askerlerinin millî ve manevî gücünden kaynaklanmaktaydı.²⁴⁹ Ordularının başında Yunan Velihtı Prens Konstantin'in olduğunu da dikkate alırsak morallerinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Osmanlı ordusunun Garb Ordusu'ndaki başarısızlıklar zincirine bir yenisi de Yenice Muharebesi (1-2 Kasım 1912) ile eklenmiştir. Manastır'dan gelen takviye kuvvetlerle Osmanlılar bir süre direniş gösterdi. 1 Kasım'da Yenice'deki Türk askerleri Yunan ordularının yürüyüşünü bir süreliğine durdurmayı başardı. Ancak bundan nihai bir sonuç alınamadı ve Yunanlar tarafından 2 Kasım 1912'de Yenice işgal edildi.²⁵⁰ Bu muharebenin ardından bir sonraki hedef Selanik olacaktır. Bu muharebenin başarısızlığıyla Osmanlı ordusu bölgeye dair son umudunu da yitirmiş oldu. Halbuki bu muharebe sırasında Yunan ordusunun işlediği bir hata fırsat olarak değerlendirilebilecek iken Mürettep VIII. Kolordu Kumandanlığı'nın beceriksizliği ve aymazlığıyla bu imkân da kaçırıldı. Bu muharebe sonunda Selanik yolu Yunanlara açılmıştı.²⁵¹ Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa'nın siperleri denetlemeden bir hafta kadar Kozana'da kalması ve bununla beraber 21 Ekim'de düşmanın hızla geldiğini bilmesine rağmen geri cepheye çekilmesi başlı başına ciddi bir hata olmuştu.²⁵² Yenice Muharebesi'nin kaybedilmesinin başlıca nedeni, Hasan Tahsin Paşa'nın kolorduyu doğru idare edememesidir.

VIII. Kolordu'nun yaptığı muharebeler, nihayetinde Selanik'in teslimiyle sonuçlandı. Halbuki Başkumandanlık, savaşın sonuna kadar Selanik'in ne olursa olsun elden çıkmaması gerektiğini ifade etmişti.²⁵³ Selanik Osmanlı Rumelisi'nin ikinci başkentiydi. Makedonya'daki en büyük limana sahip olan Selanik şehri, kozmopolit bir yapıya sahipti. Yaklaşık 40.000 kadar Rum nüfusa sahip olan bu şehrin ele geçirilmesi hem sosyal hem

²⁴⁸ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 36-38.

²⁴⁹ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 363.

²⁵⁰ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 80.

²⁵¹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 264-278.

²⁵² Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 289.

²⁵³ Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 273.

de siyasi olarak büyük öneme sahipti. Aynı zamanda bu şehre sahip olmak için Yunan-Bulgar rekabeti de söz konusuydu. Selanik Ortodoks kilisesinin önemli merkezlerinden biri olarak dinî öneme de sahipti.²⁵⁴ Selanik'i ele geçirmek demek, Yunan ordusuna denizden yardım ulaştırmak ve Osmanlı ordusunun ise denizden İstanbul bağlantısının kesilmesi demekti.

Osmanlı donanmasına ait Feth-i Bülend kruvazörü 5 Kasım 1912'de bir Yunan torpidosu tarafından batırıldı. Çünkü bu kruvazör Yunanların ilerleyişine büyük bir engel teşkil ediyordu. Ardından 6 Kasım'da meşhur *Averof* zırhlısı ve üç muhrip Yunan gemisinden oluşan bir filo şiddetli bir şekilde Karaburun istihkâmlarını top ateşi altına aldı. Makedonya ve Trakya'daki Balkan ordularının zaferi üzerine ordunun morali hepten düştü. Kolordu Kumandanı Tahsin Paşa'nın direniş noktasında ümidi artık kalmamıştı.²⁵⁵

Garb Ordusu Kumandanlığı emri altındaki kolorduların ve tümenlerin gücü tamamen tükenmişti. Durum artık en baştaki çekilme veya dağılmalara benzemiyor, ordunun bozguna uğradığı her halden anlaşılıyordu. Ne yazık ki, Türk ordusunun hali Kasım ayına geldiğinde içler acısı bir görüntü almıştı. Yunan, Sırp ve Bulgar orduları Selanik'i almak için adeta birbirleriyle yarışa girişmişlerdi. Sonunda galipler safında yer alarak her isteklerini kabul ettirdiler. Selanik'te toplanan Türk ve Yunan temsilcileri 8 Kasım 1912'de, Selanik'in ve Türk askerlerinin teslim protokolünü imzaladılar. Bu protokolü imzalayanlar, Türk tarafında Osmanlı Ordu Kumandanı Hasan Tahsin; Yunan tarafında ise Yunan Prensini delegeleri V. Dusmanis ve Jan Metaksas idi.²⁵⁶ Yunanistan Velihtı Prens Konstantin'in Selanik'e girmesiyle 25.000'i aşan sayıda asker teslim olmuştu. Yunanların şehre girmesinden önce Alâeddin villasında sürgün hayatında olan sabık hükümdar Sultan II. Abdülhamid, İstanbul'daki Alman elçiliği muhafız gemisi *Lorelei* ile Selânîk'ten alınarak İstanbul'a nakledildi.²⁵⁷

Savaş öncesindeki siyasî hatalar, sevk ve kumanda konularındaki gevşeklikler, harp planının dahi ilgili mevkilere gönderilmemesi, barış zamanı yeterince tedbir alınmaması ve ordu içerisindeki emir ve komuta düzeninin bozukluğu Osmanlı ordusunu sonuç olarak

²⁵⁴ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 366-367.

²⁵⁵ Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, s. 353-354; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 381; Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 82.

²⁵⁶ McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, s. 144; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 39-40.

²⁵⁷ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 82; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 385.

tam bir felakete yüzleştirmişti. Bu şekilde Osmanlı Rumelisi'nin o güzel şehri, Selanik elden çıkmış oldu. Her ne kadar şehir Yunanlara teslim edilmişse de Bulgarların şehir üzerindeki istekleri devam etmekte ve iki müttefik Balkan devleti arasında ufak anlaşmazlıklar baş göstermekteydi.

2.5. Yanya Savunması'nda Yapılan Muharebeler ve Yanya Müdafii

Sınırlarını kuzeye doğru genişletmek isteyen Yunanistan, halkının büyük çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Kuzey Epir bölgesini ve bu bölgenin en önemli şehri Yanya'yı işgal etmek için karar aldı. Bunun için Epir Ordusu'nu, bu bölgeyi ele geçirmesi için görevlendirmişti.²⁵⁸ 20.000'e yakın Yunan askeri 8 Ekim 1912 sabahı Narda'da görüldü. Bunun üzerine Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanı Esad Paşa verdiği emirde, Yunanların savaş açtığını ifade ederek, 2 piyade alayı, Loros yakınlarında 1 tabur, Preveze'de bir süvari bölüğü ve bir de sahra topçu taburundan oluşan ordunun Loros yönüne doğru ilerlemesini istemişti.²⁵⁹ İki tümen kuvvetinde bulunan Yanya Kolordusu Yunan sınırlarını gözetlemekteydi.²⁶⁰ Kolordunun görevi, Narda'da toplanan Yunan kuvvetlerine taarruz edip, onları dağıtmaktı. Ancak kolordunun topladığı ordu, bu görevi başarabilecek düzeyde değildi. Esad Paşa terhis edilen askerlerin geri çağırılması için çabalıyordu. Ne yazık ki, civardaki memleketlerine, köyelerine dağılıp gitmiş olan askerleri bulup, toplayıp getirmek kolay başarılacak bir iş değildi.²⁶¹

Başkumandanlıktan aldığı emir gereğince, Esad Paşa'dan elinden geldiği kadar Yanya'yı savunması ve Yunan birliklerinin kuzey tarafına geçmelerine engel olması istenmişti. Ne yazık ki, askerliklerini tamamlayan askerler kısa süre önce terhis olduklarından dolayı, kolordu kuvvetlerinin mevcudu azalmış ve Esad Paşa'nın işi daha da zorlaşmıştı. Durum böyleyken, Başkumandan Vekili Nazım Paşa, Esad Paşa'dan taarruza geçmesini istiyordu. Bu konuyla ilgili Esad Paşa sonraki yıllarda şu ifadeleri aktarır: "*Hangi kuvvetle taarruz edecektim? Asker terhis edilmemiş olsaydı bu emri beklemeden de taarruz ederdim. Fakat bugünkü vaziyette elim, kolum bağlı bulunuyordu.*" Buna rağmen Esad Paşa alelacele toplayabildiği askerlerle bir Tümen oluşturarak taarruz etmek üzere yola

²⁵⁸ Süleyman Kocabaş, **Balkan Harbi Faciası 1912**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2012, s. 103.

²⁵⁹ **ATASE**, BLH, Klasör: 689, Dosya: H-1, Belge: 1-3a; Mirliya Emin, **Yanya Müdafası**, s. 31.

²⁶⁰ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78 Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1706, s. 7-10.

²⁶¹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 399; Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafası", s. 330-331.

çıkmişti.²⁶² Ordu bu haldeyken taarruza geçmek bir kenarda dursun, savunma yapmak dahi çok güç gözüküyordu. Bu fikri taşıyan Esad Paşa teknik anlamda, savunma mevzusunda özellikle üst düzey kumandanlarla fikir ayrılıklarına düşmüştür.

Yanya Savunması'nın Esad Paşa'nın yaşamında çok değerli bir yeri vardır. Savunma savaşları sırasında, Kasım 1912'den Mart 1913'e kadar Yanya Müstahkem Mevki Kumandanı olan öz kardeşi Mehmed Vehib Bey ile birlikte çalışmıştır. Esad Paşa bu savunma sırasında hem dışarıda Yunan ordusuyla mücadele etmiş hem de içeride Yunanlara yardımda bulunan Rum ahaliyle uğraşmıştır. Bununla da sınırlı kalmayıp, Yanya'nın bir anlamda güvencesi olan yerli Müslüman Arnavutların kaçışları, savunmanın zorluk seviyesini katlamıştır. Gerek VIII. Kolordu Kumandanlığı'nın gerekse Şark Ordusu Kumandanlığı'nın girdikleri muharebelerde kaybetmesi sonucunda, Yanya Kolordusu kendi bölgesi içerisinde sıkışıp kalmasıyla dışarı ile irtibatı da kesilmiştir.

2.5.1. Yanya Civarındaki Muharebeler

Savaşın ilanından hemen sonra, 19 Ekim 1912'de Yunan Epir kuvvetleri ilk saldırıları gerçekleştirmeye başladı. Yanya civarında Türk ordusu hazırlıklarını sürdürürken Epir Ordusu Kumandanı Sabuncakis sınırı geçme emri vermiş ve Yunan askerleri Narda Köprüsü'nü geçip uygun siperlere konuşlanmışlardı.²⁶³ Narda Nehri'nin yanındaki güçsüz durumda olan Türk karakolları geri çekilmek zorunda kaldılar. Yunanlar bir yandan harekâta geçmişken diğer yandan Rum eşkıyası da fırsattan istifade ederek Osmanlı karakollarına taarruz ediyordu. Onlarla birlikte Yunan asıllı köylüler de fırsattan istifade ayaklanmaya geçtiler.²⁶⁴

Yanya Yunanlar tarafından alınana kadar, Rum eşkıyası hep Yunan ordusuyla müşterek hareket etti. Kolordu Kumandanı Esad Paşa ve Müstahkem Mevki Kumandanı Vehib Bey, bir taraftan da sürekli olarak bu çetelerle mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Yunan ordularının sadece kendileri değil aynı zamanda çetelerle gerçekleştirdikleri

²⁶² Esad Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 331.

²⁶³ ATASE, BLH, Klasör: 689, Dosya: H-1, Belge: 1-4a; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 51; Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 291.

²⁶⁴ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 408; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 51; Mirliva Emin, **Yanya Müdafaası**, s. 35.

taarruzlar da Türk kuvvetlerini fazlaca yıpratmış, Etnik-i Eteryâ Türklere karşı girişilen bu amansız saldırı için köylüleri ayaklandırmış ve isyana teşvik etmişti. Bağımsız Yanya Kolordusu daha yeni muharebelere girmişken redif birliklerinden 1.000'e yakın asker kaçmış, geri kalanları disiplinsiz hareket etmeye başlamış, emirleri dikkate almamaya ve kontrolsüzce mühimmat harcamaya başlamışlardı.²⁶⁵ Buna rağmen Esad Paşa, vazifesini mümkün olduğu kadar yapmaya çalıştı. Yunan ordusunu, Yanya Kalesi'nin tahkimatı²⁶⁶ tamamlanıncaya kadar uzak tutmayı başardı. Yunan birlikleri Yanya'ya geldikleri zaman sahra istihkâmının tamamı bitmişti.²⁶⁷

20 Ekim sabah saatlerinde, Narda'nın doğusundan Yunan ordusu yeniden taarruza geçti. Ancak beklemedikleri bir şekilde Türk topçu birliklerinin yoğun top atışına maruz kalarak bozguna uğratıldılar. Bunun üzerine Yunanlar yeniden toparlanmak için ciddi bir tahkim faaliyeti içerisine giriştiler. Kolordu Kumandanı Esad Paşa, verdiği emirle, birliklerin görevlerini ve Yunan ordusunun vaziyetini anlatmış ve Kolordu karargâhının o akşam itibarıyla Mişo Hanı'na nakledileceğini bildirmişti.²⁶⁸

Yunan kuvvetleri 21 Ekim 1912'de Komçiadis Köyü'nü piyadelerle ele geçirdiler. Türk ordusu ise Komçiadis Boğazı'nı geçerek Yunanları arkadan kuşatmak amacındaydılar. Fakat Filat Taburu'nun kendilerine emir gelmediği gerekçesiyle ilerleme gerçekleşmedi ve taarruz yerine sadece savunma yapılabildi.²⁶⁹ Yanya civarında, Mirliya Mehmed Esad Paşa'nın emrindeki Bağımsız Yanya Kolordusu ile Yunanlar arasındaki birinci muharebe 23 Ekim 1912 sabahında başlayan *Komçiadis Muharebesi* olmuştu. Esad Paşa'nın Komçiadis'e gelmesi ve Harapkale'ye yerleşmesi, bölgede bulunan Türk birliklerinin sarsılmış olan motivasyonunu güçlendirdi. Esad Paşa Harapkale'den sonra 16.50 civarında Loros'ta Hacı Mahmut Hanı'na yerleşerek göreve başladı.²⁷⁰

Önceki gün Efsun taburları karşısında Türk Redif birliklerinin çok sert bir direnişiyile karşı karşıya kalan Yunan Epir Ordusu'nun komuta heyeti karamsarlığa düşmüş ve

²⁶⁵ ATASE, BLH, Klasör: 689, Dosya: H-1, Belge: 1-7a; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 406; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 51-53.

²⁶⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Nizamoğlu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 55-64.

²⁶⁷ Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 63.

²⁶⁸ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 52.

²⁶⁹ Nizamoğlu, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, s. 66.

²⁷⁰ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1708, s. 14-16; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 413; Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 331.

kurdukları cepheleri tahkim edememişlerdi. Türklerin de bu direniş sırasında yıprandığı bir gerçektir. Buna rağmen Esad Paşa'nın karargâhıyla beraber muharebenin en önemli yeri olan Komçiadis'e gelmesiyle, askerler moral anlamında daha da güçlenmişlerdir. Komçiadis Muharebesi sırasında rediflerin elde ettikleri başarı, Yanya Kolordusu'nu daha da güçlendirdi ve yapılacak savaşlar adına umut oldu.

Kolordu, Komçiadis Muharebesi esnasında başarı elde etse de ardından gerçekleştirdiği Gribova sırtlarının alınma harekâtı tam aksi bir sonuç aldı. *Gribova Muharebesi* 23-24 Ekim tarihinde gerçekleşmiş ve sonuç Türk ordusu için kötü olmuştu. Başta Türk taarruz birlikleri Yunan mevzilerini ele geçirse de ilerleyen saatlerde Yanya Kolordu Kumandanlığı, birliklerin harekâtını tam anlamıyla organize edememişti. Disiplinsiz ve karmaşık bir halde davranan birlikler ne yazık ki, kazanılan yerleri kaybettiler. İlgisiz kişilerin muharebeyi yönlendirmesi, emirlerin gece muharebelerinde en ince detayına kadar verilmemesi, emir ve komutada yaşanan sıkıntılar oldukça büyüktü. Gribova Muharebesi'nde, savaş Osmanlı ordusu lehine dönebilecek bir başarı olabilecekken Yunan ordusunun lehine dönmüş oldu. Savunma sırasında belli ölçüde başarı gösterilse de taarruzlar Türk ordusunun aleyhine sonuçlanıyordu. Askerlere ne olduğu baştan anlaşılamadı. Yapılan soruşturma sonucunda, askerler arasında siyasi kavga ve propaganda olduğu anlaşıldı.²⁷¹ Subaylar ve erler arasında Yanya'da yaşanan bu sorun Balkan Savaşları sırasında diğer cephelerde de yaşanmış ve genel anlamda savaşın hazin bir şekilde sonuçlanmasına neden teşkil etmiştir.

Ayrıca, Nizamiye Tümeni'nin gösterdiği düzensizlik ve ikmal erlerinin kaçış, Yunanların Papas Köprüsü'nden taarruza başlaması, kolorduyu tehlike sokmuştu. Bu nedenle Esad Paşa, 24-25 Ekim 1912'de Loros Caddesi'yle Beşpınar yollarından Yanya'ya çekilmeye karar vermişti.²⁷² Esad Paşa, kaybedilen bölgelerin alınmasını değil, elde bulunan yerlerin savunulmasını uygun görmüştü.

Esad Paşa, yaşanan mağlubiyetin moralleri düşürmemesini istediğinden, soğukkanlı ve vakur duruşundan ödün vermemişti. 26-27 Ekim'de Esad Paşa birliklerini, tek tek denetleyerek, morallerini yükseltici konuşmalar yaptı.²⁷³ Esad Paşa'nın Arnavut

²⁷¹ Esad Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 331; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 55-56.

²⁷² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1710, s. 20-22.

²⁷³ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 430-432.

birliklerine birkaç kez yaptığı hitaptan biri şöyleydi: “Askerler, arkadaşlar!.. Siz Arnavutsunuz, ben de Yanyalı bir Arnavudum. Fakat dünden beri Arnavut olduğumu söylemekten utanıyorum. On dört sene evvel hemen Atina’ya kadar püskürtmüş olduğunuz bu miskin ve korkak Yunanlıların önünden çakallar gibi kaçtınız. Ey cesur Arnavutlar, size ne oldu!? Siz Yemen, Asir ve Trablusgarb’ın sıcak çöllerinde arslanlar gibi savaştınız, kanınızı Osmanlı Devleti için akıttınız. Şimdi kendi vatanınız olan Yanya’yı müdafaa etmiyorsunuz. Bu yaptıklarınıza âlem ne der? Şimdi size takviye birlikleri gelecek ve yine ileri gideceğiz. Yapılan bu son gerileme stratejik bakımdan yapılmıştır. Yanya istikametine doğru bir ric’at değildi. Düşman kan dökmeden memleketimize girmemelidir. Bir iki gün sonra ileri yürüyüşe emir vereceğim ve dünyaca bilinen cesâretiniz ve sebâtınız sâyesinde Narda ve Misolongi’yi zapt ile Atina’ya doğru yürüyeceğimiz ümidindeyim. Padişahımız ve Osmanlı Devleti çok yaşa!”²⁷⁴ Bu nutuk Arnavut birlikleri tarafından heyecanla dinlenmiş ve bayraklar açılarak coşkuyla tezahüratlarda bulunmuşlardı.

Ayrıca Esad Paşa, Yanya Müstahkem Mevki Kumandanı Vehib Bey’e kaçan askerlerin durumunu anlatarak o tarafa gitmekte olanları durdurmasını istedi. Vehib Bey, Yanya-Narda yolu üstündeki Pistalı bölgesinde askerleri durdurdu ve o askerlerden bir savunma hattı oluşturdu. Yaşanan bu gelişmeleri Yunan ordusu bir tür savaş hilesi zannederek günlerce taarruza kalkışamadı ve Yunan saflarında askerler arasında tereddüt yayıldı.²⁷⁵ Yunan ordusundaki bu panik havası, Osmanlı ordusuna da zaman kazandırmış oldu.

Bağımsız Yanya Kolordusu’nun savunma reflekslerini diri tutmakta kararlı olan Esad Paşa’ya, Garb Ordusu Kumandanlığı, savunmayı veya çekilmeyi değil bilakis taarruzu emrediyordu. Fakat hem Nizamiye Tümeni’nin hem de Redif Tümeni’nin kuvveti çok zayıftı. Dağ topçularının noksanlığı ve ikmal kuvvetlerinin kötü durumda olduğu ortadaydı. Bu durumun dikkat çekici olan tarafı, Garb Ordusu Kumandanlığı’nın Bağımsız Yanya Kolordusu’ndan, gücünün çok üstünde bir görevi tamamlamasını istemesidir. Buna rağmen kolordu, kendi gücünün sınırlarını zorlayarak direnmektedir. Esad Paşa geri çekilmeler karşısında dikkatini koruyarak iyi bir kumandan olarak gereken tedbiri almıştı. Geri çekilişin sebebi belli olmasına rağmen Esad Paşa bunu, Alasonya’da

²⁷⁴ Okday, **Yanya’dan Ankara’ya**, s. 55-56.

²⁷⁵ Esat Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 331.

ilerleyen Yunan ordusunun sol kanadına taarruz için olduğunu ifade etmiş ve ilk çarpışmalardan ortaya çıkan sonucun meydana getirebileceği moral bozukluğunu engellemeye çalışmıştır.²⁷⁶

Mehmed Esad Paşa'nın karşı karşıya kaldığı sorunlar sürekli artmaktaydı. Redif birliklerinin kaçıışı, subay ve acemilerin kontrol dışı hareket etmeleri bunlar arasında yer alır. Yunanlar her ne kadar püskürtülse de yeniden kuvvet toplayıp gece baskın yapmaktaydılar. Esad Paşa ise cephenin en önlerinde mücadele ederek Yunan ordusunun taarruzunu savuşturmak için uğraşıyordu. Mevsim şartları savunmayı daha da zor hale getiriyor ve her iki ordu da bu durumdan etkileniyordu.

30 Ekim 1912 tarihinde Garb Ordusu Başkumandanlığı'na gönderilen telgrafta Esad Paşa, Prozgl ve çevresindeki eşkıyaları tepelemek ve Meçova'da bulunan müfrezeyle yiyecek ulaştırdıktan sonra tekrar geri dönme görevi verilen iki redif taburundan bahsediyor ve dağ topçusunun yokluğundan dolayı, girişilecek hareketin başarı getiremeyeceğinden söz ediyordu. Aynı zamanda Kolordu birliklerinin neredeyse tamamının bu yöre ahalisinden olması dolayısıyla memleketlerinin dışına çıkmaması konusunda gösterecekleri itaatsizlik konusunda uyarıda bulunuyordu. Kolordunun bu esnada mevcudu, 3.831 Nizamiye Tümeni eri ve 6.113 Redif Tümeni erinden oluşuyordu.²⁷⁷

Savaş sırasında bir yandan da propaganda faaliyetleri yürütülüyordu. Bağımsız Yanya Kolordusu'nun ihmal edilmesine karşın, Yunan ordusu her taraftan yardım alıyor ve cesaretlendiriliyordu. Esad Paşa eline geçen Rumca gazeteleri inceliyor ve asılsız birçok yazıyla karşılaşılıyordu. Örneğin Rum gazetelerinde, Yanya'da Türk askerlerinin birçok mezalim yaptıklarından, hatta papazların sakallarını tıraş ettiklerinden, Rum kızlarının ırzına tecavüz ettiklerinden bahsettiklerini görüyordu.²⁷⁸ Bunun sonucunda Rum halk ile Osmanlı askerlerinin arası açılıyordu. İntikam hırsıyla yerel halk da ayaklanıyor ve Yunan çeteleriyle beraber hareket ediyorlardı.

Esad Paşa bu sorunlarla uğraşırken diğer yandan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yediği tokadın hincını almak isteyen Avlonyalı İsmail Kemal Bey, Arnavutluk'un bağımsızlığını

²⁷⁶ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 424.

²⁷⁷ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1715, s. 36-38.

²⁷⁸ Esad Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 331.

ilan edip Yunan Cephesi'nde ne kadar Arnavut asker varsa, tamamını zaten komşu olan Arnavut topraklarına çağırdı.²⁷⁹ Halbuki, İsmail Kemal Bey Osmanlı Devleti'ne yaptığı düşmanlık ve kötülük kadar bizzat kendi memleketine de zarar veriyordu. Esad Paşa bu durumu şöyle izaha kavuşturur: “*eğer Arnavutluk'un istiklâlini ilan etmeyip de bekleyeydi, harp sonunda Yanya'nın Arnavutluk hudutları içinde kalması muhtemeldi.*”²⁸⁰ Bu nedenle, ordudaki Arnavut askerler daha savaşın başında kaçmaya başladılar. Düşmanın karşısında bu vaziyete düşen bir ordudan başarı beklemek çok zordu.

Yanya bölgesinde Yunanların, her bakımdan, çetelerle birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktaydı. Dahası, Preveze'nin durumu günden güne kötüye gidiyordu. Preveze-Loros arasındaki bölge, tamamen Yunan çetelerinin kontrolü altına girmişti.²⁸¹ 3 Kasım'da, Yunanlar Preveze'yi alarak Yanya'nın çevresini iyice sarmışlardı.²⁸² Preveze'nin elden çıkmasıyla Osmanlı kuvvetleri denizdeki kuvvetini tamamen yitirmişti. Yunanların ilerleyişi, Arnavut askerlerin firarları diğer birliklerin düzenini de dağıtmış ve kolordudaki vaziyet önu alınamaz bir hale gelmişti.²⁸³ Yunanistan veliahtı Prens Konstantin, 8 Kasım 1912'de Selanik'i aldıktan sonra Manastır ve Güney Makedonya'ya yöneldi. Ayrıca, Tesalya Ordusu'nun birliklerinin büyük bir bölümü de Epir Ordusu'na desteğe gönderildi. Beşpınar (6-7 Kasım), Konduvraki ve Drisko Muharebeleri (8-11 Aralık), Aya Saranda (7-11 Aralık) ve Pista (11-12 Aralık) muharebeleri sonucunda, Türk ordusunun geri çekilişi başarısızlıkla devam etmiştir. Yunan birlikleri kısmen savuşturulsa da Yanya Kalesi'ne yaklaşımları durdurulamıyor ve günden güne geriye çekilmeler devam ediyordu.²⁸⁴

Bu zamandan sonra, Osmanlı birliklerinin Yanya Kalesi'ne sığınmasıyla, kale savunması başlamış ve kale muharebeleri dönemine girilmiştir. Yanya Müstahkem Mevki, Bağımsız Yanya Kolordusunu destekleme ve hareket halinde olan ordu kuvvetlerine yardım etme görevlerini gücü nispetinde yerine getirmiş ve şimdi Yanya Kalesi'ni korumakla görevlendirilmişti.²⁸⁵ Ancak henüz kale muharebeleri başlamadan, kolordunun erzak

²⁷⁹ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 15.

²⁸⁰ Esat Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 331.

²⁸¹ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 15; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 408.

²⁸² Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 57-61.

²⁸³ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 12.

²⁸⁴ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 8-1.

²⁸⁵ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 59; **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1720, s. 51-53.

ihtiyacı olduğu biliniyordu. Yunan kuvvetleriyle başa çıkmak için çok vakte ve paraya ihtiyaç duyuluyordu. Aksi takdirde Yanya Kalesi'nden fazla bir şey beklenmemesi gerektiği Esad Paşa tarafından Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirilmişti.²⁸⁶ Ayrıca çevrede bulunan jandarma kuvvetleri, eşkiya ile mücadele etmekte zorlandığı için Yanya Kolordusu'ndan da destek isteniyordu.²⁸⁷

Esad Paşa, Harbiye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti'ne çektiği bir telgrafta, birtakım eksikliklerden söz etmişti. Manastır tarafında bir değişiklik olmadığını, her taraftan Yanya'ya keşif kuvvetleri gönderildiği halde, Yunan ordusu hakkında herhangi bir bilgi alınmadığını ifade etmişti. Yolların pek bozuk olması nedeniyle, karşılıklı olarak harekât da pek zordu. Selanik'ten de hiçbir haber gelmiyordu. Bu da yetmezmiş gibi, iki Yunan torpidosunun Avlonya'ya gelerek köyleri bombardıman altına aldığı ve haberleşme kablolarını kestiği bildirilmişti.²⁸⁸ Anlaşıyor ki, muharebeler sırasında istihbarat ve muhabere konusunda da ciddi sorunlar ve eksiklikler bulunuyordu. Bu zorluklara rağmen, Yanya'da bulunan Fransız konsolosunun eşi Guy Chantepleure, 18 Aralık'ta Mehmed Esad Paşa'yı karargahında ziyaret etmiş ve halinden anladığı kadarıyla ümitli ve emin bir duruşta olduğunu görmüştür.²⁸⁹

2.5.2. Yanya Kalesi Muharebeleri

Balkan Savaşları'ndaki üst üste yaşanan başarısızlıkların etkisiyle, Yanya Kalesi Muharebeleri ve bu muharebeler sırasındaki Osmanlı ordusunun üstün dirayet ve başarısı, tarihî süreç içerisinde neredeyse unutulmuştur. Detayları incelendiğinde görülecektir ki, bu kale muharebeleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki Plevne Savunması'yla ortak benzerlikler taşımaktadır. Emir ve komutada yaşanan sorunlar, nakliye, sevk, idare ve muhabere konularında yaşanan eksiklikler her iki müdafaa için de müşterek özellikler taşır.²⁹⁰ Bu savunma muharebelerinin sonucu da hemen hemen aynıdır. Her nasıl ki Plevne'de Osman Paşa üstün bir başarı gösterdiyse, Yanya Savunması'yla da Esad Paşa

²⁸⁶ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 24.

²⁸⁷ **ATASE**, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 4-3; **ATASE**, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 4-4; **ATASE**, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 4-8.

²⁸⁸ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 8.

²⁸⁹ Guy Chantepleure, **Kuşatılmış Kent Yanya**, çev. Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010, s. 60.

²⁹⁰ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 60.

büyük bir direniş ve kahramanlık göstermiş ve tarihin tozlu sayfalarında övgüye değer yerini almıştır.

Birinci Yanya Muharebesi sırasında Pista'daki mağlubiyetten arta kalan birlikler, Esad Paşa'nın emri üzerine Müstahkem Mevki etrafında toplanmıştır. Bu emir 14 Aralık 1912'de verilirken Yunan ordusu da karşı taarruza hazırlanmaya başlamıştır.²⁹¹ Kısa süre içerisinde yeniden taarruza kalkan Yunanlar, bu sefer Yanya Müstahkem Mevki'ni ele geçirmek niyetindeydiler. Taarruz sonrası Yanya Kolordu Karargâhına gelen raporlar pek iç açıcı gözüküyordu. Yunan ordusu sürekli keşif kıtaatlarıyla bölgeyi geziyor ve gittikçe Yanya'ya yaklaşıyordu.²⁹² Bundan dolayı komuta kademesi, Müstahkem Mevki Karargâhında bir araya gelip kaybettikleri tahkim edilmiş bölgeleri yeniden ele geçirme kararı aldılar. Bunun üzerine 15 Aralık'ta *Manulasa Muharebesi* başladı ve Osmanlı ordusu ileri atıldı. Askerler aldıkları emir üzerine ilerlemelerini sürdürüyorsa da sayıları az ve kendilerine güveni tam değildi. Kumandanlar askere moral ve güç vermek amacıyla durmadan çalışıyorlardı. Bu muharebenin ve kumandanların gayretleri sonucunda akşama doğru, Türk ordusu Yunanların elinde bulunan sırtları geri alarak karşı ordunun moralini bozdu.

Bu muharebeye ilişkin Kolordu Kumandanı Esad Paşa'nın, 15 Aralık 1912'de Garb Ordusu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta değerli bilgiler mevcuttur. Manulasa Muharebesi, Kozmira'dan başlayarak Lunaç sırtlarına kadar olan hat üzerinde başlamıştı. Manulasa Boğazı Yunanlardan geri alınmış ve Kozmira Bataryası tarafından, ortaya çıkan eşkıya da bertaraf edilmişti. Türk ordusu yalnızca düzenli birlikleriyle değil, aynı zamanda düzensiz çeteciler ve eşkıya ile de mücadele ediyordu. Bu bakımdan üstün düşman kuvvetine karşı dayanması çok zordu. Diğer yandan oldukça fazla sayıda er ile Kumandan Cavit Paşa'nın şehit ve Erkân-ı Harp Kolağası Emin Bey'in yaralanmış olmaları nedeniyle XXI. Tümen, Manulasa Boğazı'nın kuzey tarafına çekilmeye mecbur kalmıştı. Redif birliklerinin çekilmesi ve iki Yunan dağ bataryasının bir türlü susturulamaması yüzünden söz konusu sırtlar, Yunan piyadesi tarafınca ele geçirildi. Türk ordusuna mensup birlikler ise, Müstahkem Mevki'nin avcı hatlarına çekildiler.

²⁹¹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 530.

²⁹² **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 15.

Bu sırada Yunan tarafına, içinde bazı subayların da bulunduğu birliklere epeyce zayıt verdirilmiş ve esirler ele geçirilmişti. Türk ordusu tarafında yaralı ve şehirlerin sayısı tam olarak bilinmese de Esad Paşa tarafından yaklaşık 200 kadar olduğu bildirilmiştir. Ardından Bağımsız Yanya Kolordusu, yeni kuvvetler gelinceye dek beklemeye geçmişti.²⁹³ 16 Aralık'ta gönderdiği telgrafta Yanya bankalarında üç bin liradan başka para kalmadığını belirten Esad Paşa, para ile iâşe takviyesi olmadığı takdirde, bir hafta içinde sonuçların elem verici olacağını, hayvanların aç kaldığını, erlerin günlerdir iâşeden yoksun kaldıklarını Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirdi.²⁹⁴

Osmanlı birliklerinin büyük bir özveriyle savaşmasına karşın günden güne sayıları azalıyor, Yunan ordusu ise ardı arkası kesilmeyen takviyeler almakta ve sürekli gücünü tazelemekteydi. Bu durum sonucunda, birliklerin maddi ve manevi kuvveti epey zayıflamış ve akşam karanlığını kullanarak geri çekilmek durumunda kalındı.²⁹⁵ Yunan kuvvetleri Türk ordusunun içindeki sorunları haber alınca, Manulasa ve Çuka tepelerine taarruz edip bu iki istikametten Yanya'ya doğru yürümeye başladı.²⁹⁶

15 Aralık'ta başlayıp 25 Aralık 1912'ye kadar kesintisiz devam eden *Lüzeç Muharebesi* sırasında çok dehşet verici çarpışmalar yaşandı. Önceki muharebenin olumlu etkisiyle birlikte Nizamiye birlikleri büyük kahramanlık göstermişlerdir. Mesela Müstahkem Mevki Seyyar Kuvvet Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri, Zagor bölgesindeki düşmanın oradan çıkarılması, Kesriye, Grebene civarında gösterdiği cesaret ve başarıdan dolayı Kolordu Kumandanı Esad Paşa'nın övgü ve teşekkürünü kazanarak, kendisine takdimname verilmiştir.²⁹⁷ Fakat savaşın genel anlamda oluşturduğu olumsuz etki nedeniyle bu savaştan güzel bir sonuç çıkartılamamıştır.

Esad Paşa, Müstahkem Mevki'nin çok yakınında cereyan eden muharebelerin, hafife alınamayacak derecede ciddi olduğunu ifade ediyordu. Yunanlar Preveze ve Narda tarafından her gün aldığı yeni ve büyük kuvvetlerle genel bir saldırıya hazırlanmakta ve

²⁹³ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 27; **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1721, s. 54-56.

²⁹⁴ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 27.

²⁹⁵ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 533-534; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 60-62.

²⁹⁶ Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 332.

²⁹⁷ Bekir Fikri, **Balkanlarda Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri**, Belge Yayınları, İstanbul, 1985, s. 412-413.

buna karşılık Türk ordusu, gelen takviyelere rağmen dağınık bir vaziyetteydi.²⁹⁸ 16-17 Aralık tarihinde Yanya tarafında meydana gelen muharebenin şekliyle ve Kolordu Kumandanlığı'nın ümidi tamamen azalmış gözüküyordu. Esad Paşa, Kuzey Yanya'nın düşmesi durumunda, yerli Rumların alacağı vaziyet ve ordunun uğrayacağı kötü sonuçtan endişe ettiğini dile getirmişti.²⁹⁹ Rumların böyle bir durumda alacakları vaziyet tamamen siyasî ve Türk ordusu aleyhine olacaktı.

Esad Paşa tarafından, 18 Aralık 1912'de, Yanya Kalesi'nin hiçbir şekilde düşmana teslim edilmeyeceği Garb Ordusu Kumandanlığı'na bildirilmişti. Bu zamana kadar Yunan ordusuyla boğaz boğaza pençeleşen ve bu uğurda canını esirgemeyen muhafız ve kumandanların şahsî onur ve erdemlerinin değerlendirilmediğini ifade eden Esad Paşa, bütün fedakâr arkadaşlarıyla birlikte üzülmekte ama yine de Kumandanlık tarafından gösterilen güven için teşekkür etmekteydi.

Bu esnada Yanya ve İşkodra Kaleleri İstanbul'da mukayese ediliyor ve bu kıyas orduda dedikodulara yol açıyordu. Esad Paşa, dolaşan söylentilerden rahatsız olmuş olacak ki, bu tarz kıyaslamaların yapılmasına karşı çıkmış ve Yanya Kalesi'nin oranlamaya tabi tutulacak bir yanının olmadığını ifade etmişti. Esad Paşa bu tutumunda haklıydı, zira böylesine kritik bir dönemde kale içinde ölmeye hazır bulunan muhafızların bu gibi gereksiz meselelerle uğraşması çok tehlikelidir. Esad Paşa gerek Harbiye Nezareti'nden gerekse Başkumandanlık Vekâleti'nden doğu ile batının, kuzey ile güneyin kıyaslanmasının bir tarafa bırakılmasını, yiyecek ve özellikle de seri ateşli ve on iki santimetrelik Krupp toplarının gönderilmesini istemişti. İleri mevzide yirmi beş gündür devam eden direnişin ardından müstahkem mevkiye çekilen kolordu maalesef altı topu orada bırakmak zorunda kalmıştı. Bundan dolayı Esad Paşa, Garb Ordusundan dağ topçusu istemiş ancak bu dileği yerine getirilmemişti. Esad Paşa, bu şartlar altında düşman kuvvetlerini oyalayamacağını arz ederek zaman kazanma noktasında bunu tekrar tekrar dile getirmektedir. Gönderilmeyen topların ortaya çıkarabileceği sonuçları önceden bildiren Paşa, bu konuda üst makamları uyarmış ve dağ topu yerine bu bölgeye sahra topu koyanları da eleştirmiştir.³⁰⁰ 18 Aralık'ta Berat'taki Süvari Kıtaatından Yanya'ya gelmesi

²⁹⁸ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 538.

²⁹⁹ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 27-1.

³⁰⁰ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1722, s. 57-59.

beklenen bir bölük ise Vardar Ordusu Kumandanlığı'nca Berat'ta bulunan V. Kolordu'ya sevk edilmiş ve Yanya'ya gönderilmemişti.³⁰¹

19 Aralık'ta taarruza kalkan Esad Paşa'nın kuvvetleri, Yunan ordusunu yıldırılmış ve ordularında genel bir kargaşa ve telaşa sebebiyet vermiştir. Ancak Bağımsız Yanya Kolordusu'na ilk başta az veya çok asker ve mühimmat yardımı yapılmışsa da son zamanlarda hiç yardım gönderilmemişti. Buna rağmen Ordu Kumandanlığı Esad Paşa'dan sürekli galibiyet beklemekteydi. Güçlü bir takviye sağlanmadan daha fazla başarı elde edilmesi mümkün değildi. Esad Paşa bu duruma sitem ederek, "*Esas emelim ve bütün gayretim düşmanı bir an önce sınırımızın dışına atmaktır. Bu konuda, yol gösterme ve teşviklere ihtiyacım yoktur*" demişti. Esad Paşa her defasında aynı maksatla asker, silah ve mühimmat istemiş ve adeta bu yardımların gelmesi için yakarmıştır. Yine de beklenen isteklere olumsuz cevaplar verilerek yerine getirilmemişti.³⁰²

Kolordu Kumandanı Esad Paşa, 21-22 Aralık 1912'de Dolyana'da bulunan kolordu karargâhından Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta elde bulunan orduya ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre, VII. Kolordu karargâhı kaldırılmıştı. 2.400 kişiden oluşan XIX. Tümen, XX. ve XXI. Tümenin bir araya gelmesiyle oluşan XXI. Tümen ise 3.500 kişiyle Yanya'daydı. Bu sırada Vardar Ordusu nezdinde bulunan taburlardan bir batarya seri atışlı süvari, 7 adet seri, 10 adet âdî cebel topu dışında, 7 adet Yunan sahra, 5 adet seri ve 10 adet âdî cebel topu Yanya'da bulunuyordu. İstanbul'dan gönderilen 6.000 gayrimüslim ise Berat'taydı. Tüfek cephanesi bir miktar olsa da top cephanesi bitmeye yakın durumdaydı.³⁰³ Bütün dağılmış redif ve nizamiye bölüklerine mensup subaylar ve komuta kademesi Berat'taydı. Süvari 450 mevcudunda bir alay ile Yanya Kalesi'nde bir bölükten oluşuyordu.³⁰⁴

22 Aralık'ta Yanya'nın güneyinde son iki günde gerçekleşen muharebeler Türk ordusunun lehine olmuştu. Yunanlar bu süre zarfında geri çekilmişlerdi. Türk birlikleri Manulasa ve Lunaç sırtlarını ele geçirmiş, Kozmira'da ise eşkıya ile mücadele devam etmekteydi. Buna karşılık, tazelenen kuvvetleriyle 8.000 mevcudundaki Yunan ordusu, Yanya Kalesi'ne hızla yaklaşmaktaydı. Ayrıca, Osmanlı kolorduları durmadan zayıf

³⁰¹ ATASE, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 1-41.

³⁰² Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa, s. 65-67.

³⁰³ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 31.

³⁰⁴ ATASE, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 31-1.

vermekte ve özellikle de bataryalarını kaybetmekteydi. Yunanların mümkün mertebe Yanya Kalesi'ne geç yaklaştırılması gerektiği, Kolordu Kumandanı Esad Paşa tarafından emredilmekteydi. Daha önce defalarca arz ettiği gibi, Esad Paşa yine hızlı bir şekilde Başkumandanlık Vekâleti ve Garb Ordusu Başkumandanlığı'ndan erzak, mühimmat ve yardımcı kuvvet gönderilmesini istemişti. Aksi halde, durumun felaketle sonuçlanacağı noktasında ikazda bulunmuştur.³⁰⁵

Yunan ordusuyla birlikte hareket eden eşkıya, Yanya Kalesi'ne günden güne yaklaşırken yerel halk da bundan zarar görmüştü. Kolonya civarındaki bir İslam köyüne gelen Yunan eşkıyası erkek, kadın ve çocukları fark gözetmeksizin asarak, ellerini ve ayaklarını kesmek suretiyle katlettikleri bilinmektedir. Bu tarz cinayetlerin engellenmesi konusunda Esad Paşa Başkumandanlık'tan yardım talep ediyordu.³⁰⁶ Sonuç olarak, *Birinci Yanya Muharebesi* her türlü fedakarlıkta bulunan Türk ordusunun sabır ve başarı örnekleriyle doludur. Ancak bu dönem, ordu için olumlu neticelere ulaşmayan ve çok kaybın verildiği bir dönem olarak anılmaktadır.

Yunan ordusu, Yanya'ya kalkışılacak harekât öncesinde gerek Dristinik gerekse Aydonat Muharebelerinde hedefledikleri sonuca varamadı.³⁰⁷ 5-9 Ocak tarihlerinde meydana gelen Dristinik ve 6-8 Ocak'ta Aydonat (Çamlık) Muharebeleri oldukça kanlı ve şiddetli geçmiştir. 6 Ocak'ta Yüzbaşı Bekir Fikri'nin kuvvetleri Yunan ordusunu bozguna uğratmış ve geri püskürtmüştür. Yanya'ya yapılacak taarruza bir hazırlık mahiyetinde olan Dristinik ve Aydonat Muharebeleri, Yunanlar için beklenmedik bir yenilgiye dönüştü. Hatta Esad Paşa'nın bu sırada düşündüğü bir taarruz gerçekleştirilebilseydi Epir Ordusu bir daha harekâta kalkışamayacak duruma gelebilirdi.³⁰⁸ Yanya Kolordusu'nun savunma ve mukavemeti oldukça kararlı bir biçimde sürüyordu. Bu savunma durumu, Epir Ordusu'nu ve Kumandanlık karargâhını şaşkın bıraktığı gibi farklı yollar aramaya başladılar. Bu kayıplardan ve Epir Ordusu içerisindeki memnuniyetsizliklerden dolayı, Yunanistan Savunma Bakanlığı Epir Ordusu'nun başına kumandan olarak Sabuncakis

³⁰⁵ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 31-2; **ATASE**, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 1-44.

³⁰⁶ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 31-3.

³⁰⁷ Erickson, **Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, s. 378-379.

³⁰⁸ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 588.

yerine Prens Konstantin'i atadı. Konstantin ordunun başına geçene kadar tüm taarruz durduruldu.³⁰⁹

Garb Ordusu'nun cephede varlığı ve devamı Yanya Kalesi'ne bağlıydı. Harbin gidişatı sırasında bu kalenin ne olursa olsun düşmemesi gerekiyordu. Ama bu öneme dair gereken yardım yapılmıyordu. 7 Ocak'ta Yunanlar tarafından yapılan bir taarruz daha başarıyla savuşturuldu. Osmanlı subayları ve erleri Yanya'yı bırakmamak konusunda son derece kararlı ve özverili gözükiyordu.³¹⁰ Dört-beş katı fazla Yunan kuvvetleri karşısında Türk ordusu şanlı direnişini gösteriyor ve Yanya Kalesi'ni bırakmamak için elinden gelen gayreti son raddeye kadar sarf ediyordu.

İki ordu arasında yaşanan çetin muharebelerin sonunda ciddi kayıplar verilmişti. Her gün şartlar daha da zorlaşmış, kış iyice etkisini hissettirmeye başlamış, Yanya çamur ve bataklık içerisinde kalmıştı. Başta mühimmat yokluğu olmak üzere, askerin morali neredeyse tamamen kalmamış bir durumda acıklı bir direniş gösteriliyordu. Esad Paşa Kolordu Kumandanı olarak elinden gelen her türlü önleme başvurmuş, becerilerini son raddesine kadar kullanarak Yunanlara karşı duruyordu.

Ne yazık ki, bir aydır askere sıcak yemek verilemiyordu. Ekmek yapılacak un artık tükenmişti. Civar köylerden zor şartlarda temin edilen mısır, koçanı ve sapıyla beraber öğütülerek günlük ekmek çıkarılmaya çalışılıyordu. Erler ve subaylar, çamur içerisinde kalan siperlerde bulunmak mecburiyetindeydiler. Siperlerde ısınmak için odun veya yakacak malzeme yoktu. Bundan dolayı, soğuktan donan ve hastalanan birlikler perişan hale geldiler. Cephane ve erzak ihtiyacı gittikçe artıyor ve hiçbir yardım gelmiyordu.³¹¹

Yanya Kalesi'nin çevresinde, 25 Ocak'tan itibaren beş gün şiddetle süren Yunan hücumu geri püskürtüldü. Bu muharebeler sırasında Yunan askerleri kaleye daha da yaklaştı. Vardar Ordusu'nun büyük bir kısmı da Yanya'ya kaydırıldı. Bütün yokluklar içinde savaş devam ediyordu. Fakat bu zamandan sonra Yunanların güçlü bir taarruzu karşısında elde ne mermi ne de cephane kalmıştı. Garb Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa, 11-12 Şubat 1913'te gönderdiği bir telgrafta, cevap gelmediği için hükümete ve Başkumandanlığa sitem etmekteydi. Zira Yanya'nın güneyinde erler kıyafetsizlikten ve soğuktan

³⁰⁹ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 413; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 72-75.

³¹⁰ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1725, s. 66-68.

³¹¹ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 42; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 609.

donmaktaydı. Yanya Bankası'ndan mecburiyetten 3.000 lira borç para alındı. Bir an evvel cephaneye ve para gelmediği takdirde, Yanya Kolordusu'nun dört aylık şanlı direnişinin acıklı bir olayla sona ereceği, cephaneye gelirse, onurlu savaşlarla değerli hizmetler yapılacağı Ali Rıza Paşa tarafından İstanbul'a, Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirilmişti.³¹²

Selanik'i teslim aldıktan sonra, Yanya'nın uzun süre ele geçirilememesi nedeniyle Prens Konstantin harekete geçti. Konstantin, Yanya'nın da Selanik gibi kısa sürede teslim olmasını bekliyordu. Ancak Esad Paşa ve Yanya'yı canlarını siper ederek savunan kumandanlar, Prensi hayal kırıklığına uğratmışlardı.³¹³ Sonunda *İkinci Yanya Muharebesi*'nin ardından Epir Ordusu Kumandanı Prens Konstantin Esad Paşa'ya bir ateşkes teklifi sundu. 30 Ocak 1913'de Garb Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen yazıda Esad Paşa, kolordunun on ikilik cephanesinin kalmadığını, sahra toplarının mühimmatının bitmek üzere olduğunu, her top için 50 top mermisi kaldığını, piyade cephanesinin de artık sona yaklaştığını, 500 küsur askerin hastanede yattığını, askerlerin kıyafet bakımından perişan halde olduğunu, bundan dolayı ateşkesin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁴

Garb Ordusu Kumandanlığı, Esad Paşa'ya cevaben gönderdiği yazıda, teslim teklifine olumsuz dönüş yapmıştır. Bunun üzerine durumu tetkik etmesi amacıyla, Esad Paşa ve Vehib Bey'in de isteğiyle, Garb Ordusu Kumandanlığı Miralay Cemal Bey'i Yanya'ya göndermiştir. Cemal Bey'in raporuna göre, Esad Paşa ile yaptığı görüşme sonucunda, Yanya'daki mühimmat eksikliğinden, hasta olan askerlerin sayıca çok olduğundan, kuvvetlerin takviye konusunda sorun yaşandığından ve teslim olursa bile Yunanlara güvenilmeyeceğinden bahsetmiştir. Buradan Esad Paşa'nın ve Vehib Bey'in Yanya'yı ateşkesle teslim edilmesi görüşünde oldukları sonucu çıkarılabilir. Garb Ordusu Kumandanlığı Yanya'yı bir oyalama mevkisi olarak gördüğünden şehrin teslim edilmemesini istiyordu. Ancak şehrin çektiği erzak sıkıntısı, karşı koyulamayan firarlar, mühimmat ve cephaneye eksikliği, hastanedeki hastaların sürekli artması, şehrin tesliminden başka çare bırakmıyordu. Yine de Garb Ordusu Kumandanlığı, bu ateşkes

³¹² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1726, s. 69-73.

³¹³ Kocabaş, **Balkan Harbi Faciası 1912**, s. 103.

³¹⁴ **ATASE**, BLH, Klasör: 655, Dosya: 39, Belge: 29; **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 43.

fikrini uygun bulmamış ve reddetmiştir.³¹⁵ Esad Paşa, Galib Paşa, Cevad Paşa, Vehib Bey, Faik Bey ve Emin Bey'in içinde bulunduğu komuta heyeti toplanıp nihai kararı verdiler. Bunun üzerine Esad Paşa Fransızca olarak yazılan bir mektupta, ateşkes teklifinde bulunan Yunanlara karşı,

“Yunan Başkomutanı, Isparta Dükü Konstantin Cenaplarına;*

Prens Cenapları;

İnsanlık ve medeniyet adına yapılan asil teklifleri, aynı önem ve titizlikle inceledim. Derin saygılarımla bildiririm ki, cesur ordunuzun her ciddi teşebbüsüne karşı Tanrı'nun yardımıyla Yanya'yı savunmak için gerekli tedbir ve araçlar mevcuttur. Askeri şeref ve namusun, bir kalenin savunucularına yüklediği görevin amacı, tek bir ere, tek bir atıma kadar uygulamada ısrar edileceğine inanıldığından dolayı, özellikle teşekkürlerimi belirtirim. Ancak zât-ı asilâneleri gibi, ben de bir görev almış, her ne pahasına olursa olsun, onun yapılmasına ve bitirilmesine karar vermiş ve azmetmişimdir. Cesur ordunuzla çarpışmayı, sonuna kadar sürdürmek, şerefim gereğidir” diyerek, insaniyet ve medeniyet namına kan dökülmesini istemiyorlarsa geri çekilmelerinin yeterli olacağını ifade etmiştir. Kan dökülmesinin esas nedeni olarak, *“İlahi adalet (Allah'ın adaleti) bu sorumluluğu savaşa sebep olanlara yükler”* sözleriyle Yunanları işaret ediyordu.³¹⁶

Sırbistan'da yaşanan Arnavutların firar etme durumu, Yunanistan Cephesi'nde, Yanya'da da yaşandı. O dönem Kale Kumandanı olan Mirliva Emin (Koral) Paşa bu konuyla ilgili şunları aktarır: *“Kale artık hemen hiçbir kuvvete ve bir kurşuna intizar etmiyordu. Her şeyi kendi kuvvetiyle hal ve fasl edecekti. Arnavut efradı ise, mütemadiyen firarda berdavam idi. Muharebenin bütün yükünü Anadolu'nun asil evlatlarının azim ve imanı yüklenmişti.”*³¹⁷ Halbuki, Türk ordusu Yanya'da Yunanlara karşı Arnavutların vatanını müdafaa ediyordu.

³¹⁵ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1726, s. 69-73; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 414. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nizamoglu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 18.

* Muhtemelen Esad Paşa'nın bahsettiği Isparta, bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Mora Yarımadası'ndaki Sparta bölgesi olmalıdır.

³¹⁶ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 623; Mirliva Emin, **Yanya Müdafası**, s. 99; Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 119-120.

³¹⁷ Mirliva Emin, **Yanya Müdafası**, s. 101.

Yanya Kolordusu Kumandanı Esad Paşa, 1 Şubat 1913'ten sonra da firar edenlerin sayılarını Garb Ordusu Kumandanlığı'na iletmiştir. Arnavut askerler ordudan sürekli firar ediyor ve esas gücü oluşturan kuvvetler bu şekilde kaybediliyordu.³¹⁸ Ateşkes teklifinin ardından Yunanların bir süreliğine durgunluklarını Osmanlı ordusu fırsata dönüştürememişti. Yunan topçularının ateşleri, savaşın gidişatını altüst eden mevsim şartları, yiyecek ve iâşe eksikliği, firarilerin durumu Bağımsız Yanya Kolordusu'nu iyice güçsüz bırakmıştır. Dahası, kolordunun yaklaşık 28.000 askeri olmasına karşılık, bunların yarısı hasta durumuna düşmüş, bir kısmı da muharip sınıfının dışında kalmıştır. Ne yazık ki, 28 kilometrelik hattın müdafaasında, sadece 10.000 piyade bulunmaktaydı. Kaleyi savunacak askerlerin sayısı da çok azdı. Kolordu tarafından bu vaziyet Garb Ordusu Kumandanlığı'na iletilmiş ve yardım talep edilmişti. Bu sırada Garb Ordusu da kötü durumdaydı ve yardım gönderme gibi bir durum çok zordu. Osmanlı ordusunun sıkıntı içerisinde olduğu durumu iyi değerlendiren Yunan ordusu, bu süre zarfında planlar yaparak hem yıpratma faaliyetlerinde bulunmuşlar hem de büyük harekâta gizlice hazırlık yapmışlardır. Kolordu Kumandanı Esad Paşa, bu faaliyetlerden Yunan ordusunun yakında büyük bir taarruza kalkışacağını fark etmişti.³¹⁹

Şubat 1913'de karşılıklı olarak şiddetli muharebelere girilmemiş, bu ay her iki taraf için de nihai sonuca hazırlık safhası olarak kabul edilmiştir. Bu safhada mühimmat, asker ve iâşe sevkiyatı çalışmaları üzerine yoğunlaşan Yunan ordusu gücünü artırmıştır. Yanya Kolordusu ise büyük bir takviyeye ihtiyaç duyuyordu. İstanbul'dan Yanya'ya giden deniz yolları kapanmış, Arnavutlar sürekli firar etmiş, hükümet merkezinde durumlar iyice karışmıştı. 1913 yılının Ocak ayında Bâbîâli Baskını esnasında Başkumandan Vekili Nazım Paşa öldürülmüş ve yerine Sadrazamlıkla beraber Harbiye Nezareti'nin başına Mahmut Şevket Paşa atanmıştır. Yeniden kurulan hükümet Arnavutluk'un muhtariyetini 11 Şubat 1913'de kabul etmiştir.³²⁰ Yine de bu teşebbüs Arnavutları tatmin etmemiş ve sahada savaş tüm hızıyla sürmeye devam etmiştir.

Yanya Savunması sırasında Esad Paşa ve Vehib Bey, Yanya'nın her zaman ihtiyaç duyduğu ve bir türlü tam anlamıyla ikmal edilemeyen mühimmat ve iâşenin temini için

³¹⁸ ATASE, BLH, Klasör: 655, Dosya: 36, Belge: 12-6.

³¹⁹ Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa, s. 86-87.

³²⁰ Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esad Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 19.

çok üstün bir çaba sarf ettiler. Bu da yetmezmiş gibi, bir de savaş sırasında eşkıyalarla uğraşmak Osmanlı ordusunun mukavemetini örseledi. Kolordu tarafından Zıça ve Aydonat'tan harekete geçecek takip müfrezelerinin bir araya gelerek eşkıya ile mücadele etmesi ve Yanya-Aydonat yolunun emniyet altına alınması emredilmişti. Fakat aynı zamanda Yunan kuvvetlerinin çetelerle karışık halde 1.000 civarı askeri, Yanya'nın dışarıdan bağlantısını tamamen koparmak, telgraf hatlarını kesmek ve aç bırakmak istedikleri görülüyordu.³²¹ Şubat'ın sonuna doğru, Yanya yakınlarındaki köylerin isyan faaliyetleri artmış ve çevredeki Rum köyleri de buna destek vermiştir. Müslüman halkın köyleri basılarak katliamlar yapılmış ve köyler ateşe verilmiştir.³²²

Bu esnada Yanya'yı savunan en kuvvetli Müstahkem Mevki olan Bijan'ın kumandanı, Binbaşı Ali Fuat (Cebesoy) Bey'di. Fuat Bey aynı zamanda Bağımsız Yanya Kolordusu Kurmay Başkanı'ydı. 20 Şubat'ta Yunanlar, tüm kuvvetiyle saldırdıklarında Ali Fuat Bey yaralanmıştı. Buna rağmen vazifesi başından ayrılmayarak sonuna kadar direnişe devam etti. İşte o zaman askerler arasında ona "Bijan Kahramanı" diye hitap edilmişti.³²³

Yanya Muharebeleri içerisinde, 28 Şubat 1913 tarihinin özel bir yeri vardır. Söz konusu tarihte çok mühim bir karar alınmıştır. Yunan Genel Karargâhı, o güne kadar sürdürdüğü planı değiştirmiştir. IV. Tümen Kumandanı, taarruzun esas Yanya Müstahkem Mevki'nin batı tarafından olmasını önerince, Yunan Genel Karargâhı bu öneriyi dikkate alarak kabul etmişti. 1 Mart'tan itibaren yeni plan tüm Yunan tümenlerine duyurulmuştur. Genel taarruz öncesinde alınan bu kararlar Yunan ordusunun lehine olmuştur. Taarruzdan önce silah ve mühimmat bakımından da Yunan ordusu son derece iyi durumdaydı. Toplar her iki tarafta da iyi durumdayken Osmanlı ordusunda mermi yok denecek kadar azalmıştı.³²⁴ Türk ordusunda, coğrafi özellikler nedeniyle cebel topu bulunması gerekirken sahra topunun bulunması da dezavantaj oluyordu. Yunanların yeni planına göre, Yanya'daki Müstahkem Mevki yanıtılacak ve sağ kanattan harekete geçmiş gibi görünüp sol kanattan Yanya üzerine taarruz yapılacaktı.³²⁵

³²¹ ATASE, BLH, Klasör: 655, Dosya: 36, Belge: 22, 22-1, 26.

³²² Mirliva Emin, **Yanya Müdafaası**, s. 113; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 411.

³²³ Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 332; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 48.

³²⁴ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 635.

³²⁵ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 408-409.

Yunan ordusu 4 Mart 1913'te sabah 7 civarında topçu atışlarıyla *Üçüncü Yanya Muharebesi*'ni başlattı. Esad Paşa'ya gelen malumat, Yunanların Bekir Efendi Müfrezesi'ne taarruza başladığı yönündeydi.³²⁶ Yanya'yı kolayca alamadıkları için bir süre sonra top atışları o kadar sıklaştı ki, Kaçka'daki Müstahkem Mevki Karargâhından tepelere bakıldığında ortalığın yangın yerine döndüğü görülüyordu. Esad Paşa, gördüğü şiddetli top atışları sonunda bölgede canlı ve çalışır halde hiçbir şeyin kalmayacağı kanısına vardı.³²⁷ Esad Paşa, Petra'da kurduğu karargâhta artık barınamaz duruma gelmişti. Ovaya inen Yunan birliklerinin yağdırdığı mermi yağmuru dinmek bilmiyordu. Gün içerisinde Yunan ordusu yaklaşık 10.000 adet mermi ateşledi. Arada sırada piyade takımları da top atışlarına eşlik etti. Taarruz geceye kadar devam etti. Osmanlı ordusunun ise mühimmat yokluğundan elinden bir şey gelmiyordu. Bu sırada İstanbul veya diğer cephelerle yapılan yazışmalar iâşe ve mühimmat sevki için hiçbir anlam ifade etmiyordu.³²⁸ Esad Paşa o esnadaki izlenimlerini şöyle ifade etmektedir: “*Şimdi, Ali Fuat Bey ve kuvvetleri Bijan'da, Vehip Bey de Kocka'da (Kaçka) muhasarada, biz ise Petra'da, düşman kurşununun altında ve karşısında bulunuyorduk. Ben, atımın üstünde, o civardaki seyyar hastanelerimizden yatak kıyafetleriyle fırlayıp Yanya'nın iltica için koşuşan hastalarımıza kurşun yağdıran Yunanlılara karşı ne yapacağımı bilemiyerek çürpünip dururken aynı ateşe öyle tutulmuştum ki, artık her şeyden ümidimi kesmiş, oracıkta, yanımda kalan erkâniharp reisi ve birkaç askerimle can vermekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Bir ana baba günü idi.*”³²⁹

Bir müddet sonra Yunan ordusu yoğun taarruz altında kalan Yanya'ya kadar girdiler. Müstahkem Mevki Karargâhı'nın bulunduğu Kaçka düşmüştü. Bu sırada Esad Paşa karargâhını yoğun ateş altında Yanya'ya çekmiş, Müstahkem Mevki Kumandanı Vehip Bey ise Kaçka'dan Gastriçe'ye geçmiştir. Ardından göl yolunu kullanarak sandallarla Yanya'ya çekilmiştir.³³⁰ Zira kara yolu bağlantısı tamamen kopmuştu. Kumandanlar ordunun bu duruma düşmesini, askerlerinin azlığıyla, iâşe ve mühimmat eksikliğiyle birlikte çetin mevsim koşullarıyla gerekçelendiriyorlardı.³³¹

³²⁶ ATASE, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 1-25.

³²⁷ Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, s. 655.

³²⁸ ATASE, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 1-26; ATASE, BLH, Klasör: 654, Dosya: 34, Belge: 1-27.

³²⁹ Esad Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 332-333.

³³⁰ Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?*, s. 517.

³³¹ ATASE, BLH, Klasör: 689, Dosya: H-6, Belge: 1-17.

2.6. Yanya'nın Teslim Olması ve Esaret Günleri

Yunan ordusu, 5 Mart 1913'te tarihinde ve bütün cephe sathında, üç koldan saldırıya geçmişti. Asker, silah ve her bakımdan üstün durumda olan Yunanlara karşı Türk ordusu direnmeye gayret etse de teknik yönden başarısız ve mağlup bir duruma düşmüştü.³³² Yanya Müstahkem Mevki'nin, gecesı gündüzüyle 138 günlük (4 ay) olağanüstü direnişini artık sona ermiştir. Esad Paşa artık yapılacak bir şeyin kalmadığını anlamıştı. Mühimmat, cephane ve iaşe tamamıyla bitmişti.³³³ Savunma sırasında Esad Paşa'nın kumandasındaki 10 bin kişilik orduda 5 bin kişilik bir kayıp vardı.³³⁴ 5-6 Mart gecesı Esad Paşa askerî komuta kademesindeki tüm subayları toplayarak bir toplantı yaptı. Esad Paşa, şehri koruyan bütün müstahkem mevkiilerin kaybedildiğini, cephane ve erzakın tamamen bittiğini, askerlerin büyük bir kısmının hasta olduğunu ve savunmanın artık mümkün olmadığını açıkladı. Komuta heyeti daha fazla kan dökülmemesi için teslim olmaya karar verdi. Bunun üzerine Esad Paşa Rusya, Fransa, Avusturya ve Romen konsolosluklarına müracaat ederek şehrin teslim olduğunu Yunan Velihtı Konstantin'e iletilmesini istedi.³³⁵ Asırlardır Osmanlı himayesinde bulunan Yanya, tıpkı Balkan Savaşları'nda kaybedilen Selanik, İşkodra ve Edirne gibi diğer önemli Balkan şehirleri gibi elden çıkmak zorunda kalmıştı.³³⁶

Esad Paşa, Epir Ordusu Kumandanı Veliht Prens Konstantin'e, askerlerin güvenli bir şekilde Yanya'dan çıkmaları şartıyla şehri teslim etme teklifini kabul edeceğini ifade etti. Prens Konstantin, Esad Paşa'nın teklifini reddederek Yanya'nın kayıtsız şartsız bir şekilde teslim edilmesini belirtti. Sadece subayların kılıç ve eşyalarını yanlarına alabileceklerini ifade etti.³³⁷ Bağımsız Yanya Kolordusu ve Yanya Müstahkem Mevki'nin yaralı askerleri Prens Konstantin'in emriyle şehirde toplandı. Subay ve erler ise

³³² Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 415.

³³³ **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 48; **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 48-1; **ATASE**, BLH, Klasör: 659, Dosya: 52, Belge: 49.

³³⁴ Fikretin Yavuz, "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Aralık 2013, s. 171.

³³⁵ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 415-416; Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 119.

³³⁶ M. Şükrü Hanioglu, "The Second Constitutional Period 1908-1918", (Ed. Reşat Kasaba), **The Cambridge History of Turkey**, Cambridge University Press, Vol: 4, New York, 2008, s. 89.

³³⁷ Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 132.

Delvine'ye doğru hareket ettiler. Kaçka'daki Müstahkem Mevki karargâhı ise Yanya'ya nakledildi.³³⁸

6 Mart'ta öğle vaktine doğru bir Yunan süvari alayı Yanya'ya giriş yaptı. Yunan ordusu postaneye ve resmî dairelere girdiler. Şehri zapt eden Yunan Süvari Alayı Kumandanı General Suços, askerî vali sıfatıyla şehrin idaresini ele aldı.³³⁹ Yunanların şehre girişini büyük bir üzüntüyle izleyen Esad Paşa, bu anı şöyle aktarır: “*Şafak sökerken Yanya hükümet meydanında yüreklerimizi parçalayan bir boru öttü. Düşmanın zafer borusu... Vehip ile birbirimizin yüzüne, ağılyan gözlerle bakıyoruz; artık müdafaanın sonu gelmiş ve her şey hakikaten bitmişti...*”³⁴⁰ Yanya Müdafii'nin yürek burkan bu sözleri, tarih sayfalarına unutulmayacak bir hatıra olarak kazanmıştır.

6 Mart 1913'te Yunan Epir Ordusu tarafından görevlendirilen Yüzbaşı Metaksas ve Yüzbaşı Stratigos ile Yanya Müstahkem Mevki Kumandanı Vehib Bey arasında Yanya'nın teslim protokolü imzalandı.³⁴¹ Bu protokolda, Yanya Kalesi'nin Yunanlara teslim edildiği, kalede bulunan askerlerin artık savaş esiri olduğu, tüm silah, sancak, silah, savaş araçları ve hayvanlar Yunan ordusuna teslim edildiği ve tüm subay, er ve yaralılara savaş kanunlarına göre muamele edileceği gibi maddeler yer alıyordu.³⁴²

Yunan askerleri resmî daireleri ele geçirdikten sonra Esad Paşa ile Vehib Bey'i almak üzere karargâhlarına bir otomobil gönderdiler. Esad Paşa o esnadaki duygularını şöyle aktarır: “*Bunun içinden çıkan bir Yunan zâbiti Vehip Beyle bana: Buyurun evinize!.. dedi. Bir mumya gibi cansız, kalktık, gittik...*”³⁴³ Veliht Prens Konstantin Yanya'ya ulaştıktan sonra, Esad Paşa ve Vehib Bey'i üniformalı halde yanına davet etmiş ve üç prens eşliğinde ayakta kabul etmiştir. İki öz kardeşi, Esad Paşa ve Vehib Bey'i gösterdikleri kahramanca savunma nedeniyle tebrik etmiş, kılıçlarını almayarak onları esir gibi değil,

³³⁸ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 665.

³³⁹ Jacob Gould Schurman, **The Balkan Wars 1912-1913**, The Floating Press, 2008, s. 69; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 91.

³⁴⁰ Esat Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 333.

³⁴¹ Nizamoğlu, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, s. 21; Ilgar, “I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa”, s. 17.

³⁴² Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 417; **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 668; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 92.

³⁴³ Esat Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 333.

misafir olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.³⁴⁴ Ne acı bir rastlantıdır ki, Prens Konstantin ile Esad Paşa Berlin Askeri Akademisi'nden aynı sınıfta okul arkadaşıydı.³⁴⁵

Yanya'nın Yunanlar tarafından ele geçirilmesi Atina'da büyük bir coşkuyla kutlanmıştır.³⁴⁶ Yunanlar şehre girdiğinde, Rumlar Yunan bayrakları ve çiçeklerle karşılama töreni yapmışlardır.³⁴⁷ Ne yazık ki, Esad Paşa ve Vehib Bey'in savunmaları başarısız oldu ve Yanya Yunanlara teslim edildi. Mahmut Muhtar Paşa bu konu için şöyle der: *“Biraz evvel idi ki Yanya'yı Türklüğe layık bir şecaat ve metanetle savunan bir avuç askerimiz hastalık, açlık ve cephanesizlik yüzünden yedi sekiz misli düşmana karşı aylarca çılgınca bir mukavemetten sonra cesur kumandanları Esat Paşa ve Vehib Bey ile beraber düşmeğe mecbur kaldı.”*³⁴⁸

Yanya Savunması'nda görev alan Türk birliklerinin sayısı 15.000 kadardı. Halbuki Yunan ordusunda Epir'e getirilen tümenlerle, Giritliler, Epirli çeteler, gönüllüler ve Garibaldicilerin de bir araya gelmesiyle en az 60.000 kadar asker mevcuttu.³⁴⁹ Buna rağmen, Yunan ordusunun ilk taarruzundan itibaren Esad Paşa, Tesalya ile kıyaslandığında çok daha fazla metin ve cesur bir şekilde direndiği görülür. Epir bölgesinde, Yunan ordularının ilerleyişini sürekli kesintiye uğratmıştır.³⁵⁰

Esad Paşa 7-8 Mart'ta Delvinaki'de bulunan Miralay Hüsnü Bey'e gönderdiği telgrafta tümenindeki subay ve erleri, Yanya Kalesi'nin Manulasa sırtlarındaki meşakkatli hava şartlarına karşın 79 günden beri, son kurşunu atana kadar sürekli olarak savunduğu için tebrik etti. Yapılan bu savunmayı, *“millî namus ve Türk askerinin şanlı direnişinin bir kanıtı”* olarak nitelendirdi. Kendisinin de ata mirasına gösterdiği son ayrılık saygısından dolayı Hüsnü Bey'e şahitlik edeceğini ifade ederek takdir ve teşekkürlerini iletmişti.³⁵¹

Yanya'nın düşmesinden bir gün sonra, Yunan ordusu karargâhında bulunan ve Yanya'ya gelen yabancı gazeteciler, muhabirler ve ataşemiliterler, Yunan kumandanlarının kaleyi

³⁴⁴ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 101; Esad Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, s. 333; Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 439; Pakize Yöner Sağun, “Balkan Harbinde Yanya”, **100. Yılında Balkan Savaşı Sempozyumu Bildirileri**, Isparta, 2012, s. 97.

³⁴⁵ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 409.

³⁴⁶ Ömer Seyfettin, **Balkan Harbi Hatıraları**, DBY Yayınları, İstanbul, 2011, s. 172.

³⁴⁷ Selahattin Güngör, **Kumandanlarımızın Harp Hatıraları**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 189.

³⁴⁸ Mahmut Muhtar Paşa, **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Tercüman 100 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 187.

³⁴⁹ **Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, s. 672.

³⁵⁰ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913**, s. 112.

³⁵¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1727, s. 74-76.

çok uzun bir süre alamamalarına gerekçe olarak uydurdıkları hayalî zırhlı tabyaları görmeye gitmişlerdi. Ertesi gün, Veliht Konstantin, maiyetindekilerle savunma bölgesini gezince, yabancıların değil, hatta kendi subaylarının dahi buraları gezmesini yasaklamıştı. Çünkü, yalnızca toprak ve taş arkasına sığınarak üç ay burayı savunan bir ordunun karşısında hareketsiz kalmışlar ve başarısız olmuşlardı.³⁵² Bu durum, her türlü takviyeyi alan bir ordu için bu övünç değil, utanç duyulacak bir durumdu.

Balkan Savaşları esnasında Bağımsız Yanya Kolordusu oldukça uzun süren direnişiyle önemli bir vazifeyi icra etmiş ve bu anlamda bakıldığında başarılı olmuştur. Esad Paşa, olumsuz pek çok faktöre rağmen pes etmeden savunmasını sürdürerek unutulmayacak bir takdir sahibi olmuştur.³⁵³ Harbiye Nezareti'nde bulunan raporlara göre, Esad Paşa'nın ve kolordusunun askerî şeref ve şanına yakışacak bir savunma yaptıkları ve görevlerini hakkıyla ifa ettikleri bilinmektedir. Bunun aksini yazan birtakım neşriyatın gerçeklikten tamamıyla uzak ve farklı maksatlarla yazıldığı söylenebilir.³⁵⁴ Kardeşi Vehib Bey ile beraber Esad Paşa, tam anlamıyla donanımlı olmayan bir müstahkem mevki, bir nizamiye ve bir redif taburuyla Yanya şehrini epey bir süre savunmuşlar ve bu savunma, kale muharebesinden çok cephe muharebesi şeklinde gerçekleşmiştir. Vardar Ordusu'ndan gelen yardım da bu savunmaya büyük katkıda bulunmuştur. Yanya'yı savunan kumandanlar hakkında Zeki Paşa, *"her halde Esad Paşa Hazretlerinin ve Cephe Kumandanı Vehip Bey'in mesaisi şayan-ı şükran ve imtisaldir"*³⁵⁵ ifadelerini kullanır. Buna ek olarak Esad Paşa, *"Yanya müdafaası, Balkan bozgununda yüzümüzü ağartan kahramanlık abidelerinden biri olmuştur"*³⁵⁶ diyerek mevzunun önemine dikkat çeker.

Yanya Savunması'nın kıymetli kumandanı Esad Paşa'yı Le Temps muhabiri evinde ziyaret etmiş ve karşılaştığı vaziyeti şöyle anlatmıştır: *"Komutanın izniyle Esad Paşa'yı ziyarete gittik. Paşa kendi evinde oturuyor, çünkü kendisi Yanyalı. Yirmi beş yıldır orada bulunmadığı için ev harap olmuş. Bizi basit bir odada kabul etti. Esad Paşa, cüsseli ve yakışıklı adam. Kırlaşmış sakalı, ağır dik bir bakışı var, bilgin bakışı. Fransızca ve Almanca konuşuyor. Direnişin ruhu olan kardeşi Vehip Bey, daha kısa, şişmanca ve sert*

³⁵² Ilgar, "I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa", s. 17.

³⁵³ Valery Kolev and Christina Koulouri (Edited by), **The Balkan Wars**, CDRSEE, Second Edition, Thessaloniki, 2009, s. 70.

³⁵⁴ BOA, HR.SYS., 2081/7-14.

³⁵⁵ Zeki Paşa, **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**, s. 93-94.

³⁵⁶ Esad Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 333.

tabiatlı; her şeyi tahrip ettikten sonra teslim olmak istemiş. Çok yumuşak kalpli bir insan olan Esat Paşa kabul etmemiş. Paşa, asker olarak görevini son kerteye kadar yerine getirdiğini umduğunu söyledi.³⁵⁷ Fransız konsolosunun eşi Guy Chantepleure ise Esad Paşa'yı, "Uzun, narin ve sağlam yapılı, kararlı, net yüzlü, giysilerle zarif, kurallara uymada sert Alman subaylara has duruşlu" şeklinde tasvir etmektedir. Celal Bayar ise Balkan Savaşları sırasında Esad Paşa ve diğer cesurca savaşan kumandanlar hakkında, "Genel durum böyle olmakla beraber isim yapmış bazı kumandanlar da vardı. Onları da tarihimize, haklarını vererek takdim etmek borcumuzdur. Mesela Mahmut Muhtar Paşa, Cavit Paşa, Yanya ve İşkodra müdafileri Esat ve Hasan Rıza Paşalar gibi sayılı komutanlar cevherlerini göstermişlerdir. Fakat onların başarıları da umumi perişanlık içinde kaybolup gitmiştir"³⁵⁸ ifadelerini kullanır.

Mehmed Esad Paşa, Vehib Bey ve beraberindeki subaylar otomobillerle birlikte önce Preveze'ye, ardından vapurla Pire üzerinden Atina'da esir tutulacakları Kifisya'ya götürülmüştür. 8 Mart 1913'de Yunanlara esir düşen ve 2 Aralık 1913'de İstanbul'a dönen Esad Paşa'nın esaret hayatı yaklaşık 9 ay devam etmiş ve kardeşi Vehib Bey'in ele geçen bir mektubuna göre, Atina Oteli'nde³⁵⁹ yaşamıştır.³⁶⁰ Esad Paşa'nın Atina'daki esaret hayatı sırasında kimlerle görüştüğü, ne işler yaptığı bilinmemektedir. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın günlüğünden anlaşıldığı kadarıyla, Esad Paşa kardeşi Vehib Bey'le birlikte Osmanlı hükümetiyle Yunanistan arasında yapılması planlanan bir ittifakta arabuluculuk görevi görmüşlerdi.³⁶¹ Konstantin tarafından büyük hürmet gören Esad Paşa'ya, esaret yıllarında esirlere nezaret etmek ve gerektiği takdirde denetlemede bulunmak ve Osmanlı Harbiye Nâzırıyla açık ve şifreli haberleşmek gibi birtakım haklar ve yetkiler verildi.³⁶²

³⁵⁷ Andonyan, **Balkan Savaşı**, s. 419.

³⁵⁸ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, Sabah Kitapları, Cilt: 3, İstanbul, 1997, s. 109.

³⁵⁹ Esad Paşa'nın kendi kaleme aldığı öz geçmişinde ise "Atina civarında Kifisya mesiresinde Melâ Oteli" diye geçmektedir. **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 101.

³⁶⁰ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askeri Safahat Belgesi*; Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", s. 333; Ilgar, "I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa", s. 17; Nizamoğlu, "Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", s. 23-24.

³⁶¹ Mahmut Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 142.

³⁶² Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 3, İstanbul, 1950, s. 44; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 101.

İstanbul'daki Harbiye Nezareti ise genel manada Balkan Savaşları'nda aldığı yenilginin acısını çıkaracak bir sebep aramakta ve sonucun getirdiği sorumluluktan kaçmak için bahaneler peşinde koşmaktaydı. Bu konu hakkında bizzat Yanya'da muharebelere Kolordu Kumandanı Emir Subayı olarak katılmış olan ve Esad Paşa'nın red cevabını Veliâht Konstantin'e götüren Üsteğmen İsmail Hakkı (Okday) Bey şöyle der: *“İstanbul'daki Harbiye Nezâretinde yeşil mesâi masası başında sıcak odada geniş ve rahat koltuklarda oturan ve orada Esad Paşa'nın hareket tarzını tenkid eden karınları tok paşalar bile yapacak bir hareket tarzı bulamamışlardı. Başka bir millet olsa Esad Paşa, Vehib Bey, Küçük Cavid Paşa, Fuat Bey (Cebesoy) ve Faik Bey gibi kumandanlar için âbideler dikerdi. Bizde ise aksine bu cesur, vazifeşinas ve yurtsever kahramanların hareketlerini tenkid etmiş ve hatta onlara lânet okumuşlardır. Bu bedbaht, feci ve talihsiz savaşta Esad Paşa'nın ve Kale Kumandanı Vehib Bey'in davranışları ve hareket tarzları hayret ve takdire şâyândır. Gerçekten Türk Harb Tarihi'nde bu iki kumandanın “Yanya Müdafaası”nda gösterdikleri dirâyet, faaliyet ve kahramanlık altın yıldızla yazılacak şanlı bir sahife teşkil eder. Bu kahramanlar, bundan böyle yetişecek Türk subaylarına parlak bir örnek teşkil edecek vasıftadır.”*³⁶³

Yanya Muharebeleri, Balkan Savaşları içerisinde en çetin ve kanlı çarpışmalara tanıklık etmiştir. Esad Paşa'nın asıl görevi, Makedonya ve Trakya askerî harekâtlarından bir sonuç alınıncaya kadar, Güney Epir bölgesinden gelen Yunan kuvvetlerini durdurmak veya oyalamaktı. Ne hazindir ki, Trakya ve Makedonya'da meydana gelen kötü ve acıklı olaylar, Yanya'yı olumsuz olarak etkilemişti. Karşılaşılan tüm zorluklara rağmen, kuvvetli bir şahsiyet sahibi olan Esad Paşa, yetenekli subay kadrosuyla görevini son mermi atılıncaya kadar yerine getirmiştir. Yanya Kalesi'ni tahkim etmek amacıyla kolordusuyla ileri atılmaktan ve canını ortaya koymaktan kaçınmaması, Balkan Savaşları içerisinde Türk ordusunun, bir nebze de olsa, yüz akı sayılabilecek bir özelliğe sahiptir. Yanya Savunması'nın en dikkat çekici tarafı, Yunan ordusunun her türlü asker, silah ve iaşe ile çok üstün durumda olmasına karşın, Türk ordusunun çok az miktardaki silah, kıyafet, iaşe ve tüm olumsuz hava şartlarına rağmen aylarca direnmesidir. Kolordu Kumandanı Mirliya Esad Paşa'nın kumandası altında yürütülen bu görev, büyük bir fedakârlığın ve kararlılığın sonucudur.

³⁶³ Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 142-144; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 48.

Tüm sorunlara ve eksikliklere rağmen, Balkan Savaşları'nın en şiddetli ve buhranlı günlerinde, Yanya'da Esad Paşa ve fedakâr komuta heyetinin üstün meziyeti sayesinde, Yunan ordusu Epir'de uzun süre durdurulmuş ve daha fazla ilerlemeleri engellenmiştir. Sonunda mağlubiyet yaşansa da Yanya Savunması sırasında Esad Paşa, Yanya Müdafii olarak Türk Harp Tarihi'ne geçmiş ve hafızalarda derin bir iz bırakmıştır.

BÖLÜM III: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA VE SONRASINDA MEHMED ESAD PAŞA

3.1. Savaşın Başlangıcına Kadar Mehmed Esad Paşa

Esad Paşa yaklaşık 9 aydır esaret hayatı yaşadığı Atina'dan, 2 Aralık 1913'te İstanbul'a dönmüştür.³⁶⁴ Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşması'nın (1913) ardından Harbiye Nâzırı'ndan aldığı emir gereğince, Yunanistan'da bulunan Osmanlı ordusuna mensup esirlerin sevk ve nakil işlemlerini yapmıştır. Kendisine güvenilerek verilen 15.000 liranın 13.800 lirasıyla 30.063 er, 3 tuğgeneral ve 1.445 üst rütbeli subayı 17 gün içerisinde Türkiye'ye ulaştırmıştır. Esad Paşa da gelenler içerisinde olup İstanbul'a yerleşmiş ve elinde kalan 1.200 lirayı, fatura ve makbuzlarıyla beraber Genel Levazım İşleri Başkanlığı'na vermiştir.³⁶⁵

Esad Paşa İstanbul'a geldikten sonra, 32 yıllık arkadaşı ve Almanya'daki yurt dışı tecrübesi sırasında yoldaşı olan Harbiye Nazırı ve I. Dünya Savaşı'nın başında Sadrazam olan Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret etti. İzzet Paşa'ya, esaret yıllarında zâbitân heyetinin tasfiye ve ıslahı hakkında derlediği bilgileri vermek ve bu konu hakkında kendisiyle konuşmak istedi. Ancak İzzet Paşa'nın "büyük meşguliyetleri" dolayısıyla ne bu konu hakkında ne de gelecekteki görevi hakkında konuşmadan Kadıköy Acıbadem'deki evine giderek sıradaki görevini bekledi. Bir süre sonra Paşa'nın tayin haberi geldi. Kendisi 30 Aralık 1913 itibarıyla, merkezi Halep olan VI. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilmişti.³⁶⁶ Kardeşi Vehib Paşa ise Hicaz Valisi ve Kumandanı olarak atanmıştı.³⁶⁷

Esad Paşa tam gideceği sırada, Enver Paşa'nın Harbiye Nâzırı olduğu haberini aldı. Harp Okulu'ndan öğrencisi olan Enver Paşa'yı hem tebrik hem de veda etmek üzere ziyaretine gitti.³⁶⁸ Enver Paşa, hocası Esad Paşa'yı büyük bir nezaketle karşılayarak ona iltifatlarda

³⁶⁴ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; Mesut Uyar, "Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, **Experience of a Lifetime**, (Ed. John Crawford, David Littlewood & James Watson), Massey University Press, Auckland, 2016, p. 49; Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 171.

³⁶⁵ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 101.

³⁶⁶ **BOA**, BEO., 4243/318179; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 13-14.

³⁶⁷ Ilgar, "I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa", s. 18.

³⁶⁸ Esad Paşa, öğrencisi olan Enver Paşa'yı şöyle tasvir eder: "*Enver Paşa orta boylu, nahif vücutlu, ince belli, kaşları geniş, gözleri koyu kestane renginde, göz kapakları uzun kirpiklerle süslü, yakışıklı, ciddi bir gençti. Kahkaha ile asla gülmez, gülmesi de tebessüm derecesini geçmezdi. Sol kaşının ucunda beyaz*

bulunmuş ve Halep'e gitmesini geçici olarak ertelemesini istemişti.³⁶⁹ Bunun üzerine Esad Paşa, bir müddet daha İstanbul'da kalarak bilfiil görev yerine gidip başlamamıştır.

Enver Paşa, Esad Paşa'nın İstanbul'a yakın bir bölgede durmasını ve görev almasını istiyordu. İlerleyen zamanlarda kritik bir görev vereceği muhtemeldi. Nitekim Esad Paşa kısa bir süre sonra, 6 Ocak 1914'te, 4719 numaralı emir gereği, karargâhı Tekirdağ'da bulunan III. Kolordu Kumandanlığı'na atandı.³⁷⁰ Böylece Esad Paşa Halep'e değil, Tekirdağ'a gitmek üzere Sirkeci Tren Garı'ndan hareket ederek, Muratlı üzerinden memuriyet yerine gidip görevine başladı. O tarihlerde III. Kolordu, son yıllarda yapılan savaşlardan etkilenmesine rağmen az ya da çok halen dinamik yapısını ve gücünü koruyan tek kolorduymuştu. Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanistan sınırına yakın olan bu bölgede göreve başlayan Esad Paşa'yı, tamamlanmayı ve ilgilenilmeyi bekleyen pek çok sorun vardı. Esad Paşa, başta ordu içerisindeki disiplin olmak üzere pek çok soruna sahip konuyla bizzat uğraşacaktı.

Karşılama veya buna benzer törenlerden hoşlanmayan Esad Paşa, Kolordu merkezini haberdar etmeden III. Kolordu Karargâhına ulaştı. Eski III. Kolordu Kumandanı Mirliya Veli Paşa Esad Paşa'nın geldiğini haber alınca yanına gitti. Kendisinden Balkan Savaşları sırasındaki Gribova Muharebesi'nde gösterdiği cesaret ve başarıdan dolayı güzel bir şekilde bahseden Esad Paşa, görevi Veli Paşa'dan devralarak işbaşına geçtiğini Harbiye Nezâreti'ne ilettiler. Esad Paşa genellikle göreve geldiği zaman bir genelge yayınlardı. III. Kolordu Kumandanlığı'na başladığı vakit de bu alışkanlığını tekrar etti. Yayınladığı genelgede emirlere itaat, kanun ve nizama uyma ve onları uygulama, metanet ve her işte fedakârca çalışma gayreti istediğini söyledi. Herkesin görevini bilmesini, yapılan işin geliştirilmesini, ilerletilmesini ve sevilmesini talep etti. Çalışmanın ve çalışkanlığın önemine değinerek "*Tevfikât-ı Rabbâniye cümlemizin refîki olsun, âmin*" duasıyla bitirdi.³⁷¹

İlk gittiği zaman kalmak için müsait bir yer bulamayan Esad Paşa, bir süre Askerî Dairenin kumandana mahsus odasını, ikametgâhı kabul etti. Görev başına gelir gelmez

kullardan mürekkep bir alâmeti farıkası var idi. Emr ü nehyini ikaa muktedir, azm u şiddet sahibi idi."
Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 14.

³⁶⁹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 13-14.

³⁷⁰ Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 171; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 15.

³⁷¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 16.

çalışmaya koyuldu. Bunun için Erkân-ı Harbiye dosyalarını, haritaları, asker durumunu ve genel kuvvet bilgilerini isteyerek onlar üzerinde çalışmaya başladı. Derhal kumanda edeceği kıtaları ve buldukları yerleri öğrendi. Tekirdağ sınırlarına en yakın olması nedeniyle, Yunanistan Ordu Teşkilatı ve askeri yapısına ilişkin bilgileri içeren rapor ve harita hazırladı. Esad Paşa, daha önce 27 Mart 1911 tarihinde merkezi Tekirdağ'da bulunan II. Kolordu Kumandan Vekilliği³⁷² yaptığından dolayı, Tekirdağ ve çevresi onun için yabancı sayılmazdı. Asker sevkinin kolayca olmasının arz ettiği önemden dolayı, daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Tekirdağ'ın müstahkem mevki haline getirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak bu sağlanmadan savaş başlamıştı. Ayrıca Esad Paşa'da, son dönem Osmanlı subaylarında sıklıkla görülebilen çalışma titizliği, bu görevini yürütürken de fazlasıyla görülüyordu.³⁷³ Esad Paşa'nın askerî idare tarzı, kendine özgü nitelikler taşıyordu. Bir kumandanın işleri zorlaştırmak ve cezalandırmaları artırmak yerine öncülük ve eğitmenlik yapması gerektiğini düşünüyordu.³⁷⁴

Esad Paşa'nın Tekirdağ'da bulunduğu sırada karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, merkez kıtaatta ortaya çıkan tifüs hastalığı idi. Yeterince kapasiteye sahip olmayan hastane dolunca, çadırlar hastaneye çevrildi. Bu hastalığa karşı, ne yazık ki, daha önce şehirde hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Balkan Savaşları sırasında Yanya Savunması'ndaki başarısıyla tanınan Harbiye Nezareti Sıhhiye Reisi Dr. Süleyman Numan Paşa'ya durumu arz eden Esad Paşa, az zamanda çok ocaklar söndüren, talim ve terbiyeyi sekteye uğratan bu bulaşıcı hastalığı acilen Kolordu merkezinden temizledi.³⁷⁵

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ordusunun durumu pek içi açıcı değildi. Esad Paşa Tekirdağ'da bulunduğu süre zarfında, Kolordunun hemen hemen tüm işleriyle uğraşmıştır. Kıtaldaki saatlerin düzenlenmesinden hastaların nakil işlemlerinin düzgünce yapılmasına, emir ve komuta ve törenlerin işleyişinden kıtaların genel hizmet durumlarına, harp cerideleri ve piyadenin talim ve terbiyesine önem verilmesinden temizlik, silah, mühimmat ve iaşe işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesine kadar, bir kolorduyu alakadar eden tüm konular hakkında çalışmalar yaptığı görülmektedir. Yaptığı bu çalışmaları bilfiil yerinde takip etmişti. Üstlerin astlarına örnek olmalarını istemiş ve

³⁷² BOA, İ.HB., 94/3, 3-1.

³⁷³ Bu görevi sırasında Esad Paşa'nın maaşı 6.500 kuruş idi. Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 17-18.

³⁷⁴ Uyar, "Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, s. 50.

³⁷⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 24-25.

birliklere çeki düzen vermek için elinden gelen gayreti göstermişti.³⁷⁶ Enver Paşa'nın doğru kolorduya doğru bir kumandanı atadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Şayet bu değerli kumandanların ilgi ve çabaları olmasa, Balkan hezimetinden sonra, bir dünya savaşına girme ihtimali olan ordunun temin ve tedariki mümkün değildi.

Balkan Savaşları sırasında yaşadığı acı tecrübe sonucunda, Esad Paşa'nın anlamlı dersler çıkardığı görülmektedir. Özellikle gayrimüslimlerden oluşturulan birlikler konusunda, Balkan Savaşları'nda ordunun tamamını etkileyecek büyüklükte kötü olaylar yaşanmıştı. Meşrutiyet'in ilanından sonra, gayrimüslim milletlerden de silah altına asker alınmıştı. Yanya Kolordusu'nda silah altına alınmış olan Rumların tamamı Balkan Savaşları'nda Yunanistan'a firar ettikleri gibi, Bulgarlar da Bulgaristan'a kaçmışlardı. 1914'e gelindiğinde, ordunun yeni teşkilat yapısında Hıristiyan ve Musevilere yer verilmişti ancak silahlı görevlere değil, amele taburlarına verilmişti.³⁷⁷

26 Ocak 1914 tarihli ve 3 numaralı günlük emrinde Esad Paşa, iki gün sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın maiyetiyle beraber saat 11'de Tekirdağ'a geleceğini bildirdi. Bunun için bir merasim düzenlendi. 28 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı Enver Paşa, Tekirdağ'a deniz yoluyla geldi. Karşılama merasimi Esad Paşa'nın emri üzerine yapılmıştı. Nişancı Alayından bir bölük ve VII. Tümen mızıkası karşılama töreninde görevlendirilmişlerdi. Bu esnada, kolordu daire başkanları ve şube müdürleri hazır vaziyette iskele önünde bekliyordular. Enver Paşa kolordu karargâhında biraz dinlendikten sonra, kolordunun asker durumuna dair bilgi aldı ve ardından Tekirdağ'da bulunan birlikleri teftiş etti. Gerek talim ve terbiye gerekse ikamet ve iaşe konularında epey eksiklikler gördü. Enver Paşa, göreve geleli daha dokuz gün olduğundan bunların sorumlusu olarak Esad Paşa'yı muhatap almadı. Ancak kolorduyu yakın zamanda mükemmel bir halde göreceği ümidini bildirerek öğleden sonra saat 4'te Tekirdağ'dan yine deniz yoluyla ayrıldı.³⁷⁸

Esad Paşa'nın Tekirdağ'da bulunduğu sırada, verdiği günlük emirlerinde önemli bilgiler vardır.³⁷⁹ Yanya kaybının acısı hala yüreğinde taptaze bir şekilde durmaktaydı. Bu

³⁷⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 27-38.

³⁷⁷ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 40.

³⁷⁸ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 33-44.

³⁷⁹ Mesela Esad Paşa, 4 Şubat 1914 tarihli ve 7 numaralı emrinde, kolordunun savaş için hazırlanırken dikkat etmesi gereken konulara değinmiştir. Bu konuda öncelikle zâbitân heyetine büyük sorumluluk düştüğünü ifade etmiştir. Ordunun namuslu ve fedakârca çalışması, vatana taze bir hayat kazandıracığı ve

nedenle, çalışmalarında azami gayret ve hassasiyet gözetmekteydi. Esad Paşa, “felâket-i âhire” olarak nitelendirdiği Balkan Savaşları’na sürekli atıflar yaparak yaraları saracak ve orduyu iyileştirecek subay heyetlerinin yetişmesine gayret etmişti. Askerliğin şeref ve haysiyetine uygun olmayan her kim olursa olsun ordudan göndermiştir. Tekirdağ’da “şadırvan” denilen kahvede ve nerede olursa olsun, yol üzerinde ümera, zâbitân ve askeri sınıfın oturmasını kesinlikle yasaklamıştı.³⁸⁰ Esad Paşa III. Kolordu Kumandanı olarak Tekirdağ’da bulunduğu sırada, askeri tatbikatlara ve bunların düzenli bir şekilde uygulanmasına son derece önem vermişti. Osmanlı Devleti daha Birinci Dünya Savaşı’na girmeden cephe gerisine ve hastanelere büyük önem atfeden Esad Paşa, Tekirdağ ve Çanakkale hastaneleri başta olmak üzere Gelibolu, Bandırma, Lüleburgaz, Çorlu, Maydos, Seddülbahir, Kilitbahir, Kumkale hastanelerini düzenlemeye ve mümkün mertebede iyileştirmeye çalışmıştı.³⁸¹

Balkan Savaşları’ndan sonra imzalanan antlaşmalar, Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki meseleleri tam anlamıyla çözmüş sayılmazdı. Boğazlar bölgesi hala tehlike altında bulunup, Anadolu sahilleri tedirgin bir durumdaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti seferberliğini orduya 2 Ağustos’ta emrettiği halde, Boğaz bölgesi daha önce 16 Haziran’da “kısmen seferberlik” emrini aldı. Seferberliğin başlangıçta kısmî düzeyde olması, Yunan hükümetiyle olan anlaşmazlıktan kaynaklanıyordu.³⁸²

Esad Paşa 13 Haziran 1914 tarihinde, teftiş için Çanakkale’ye gitmişti. Bu sırada “müstacel, mühim ve mahrem” işareti ile Harbiye Nezareti’nden bir telgraf aldı. Gelen telgrafta, Yunan donanmasının denizde birtakım hareketlenmelere giriştiği yazılıyordu. Savaş ilan edecek devletlerin henüz bilinmediği fakat yine de buna karşılık limanlarda ve

milletin felakete uğramasını engelleyecektir. Gecikme ve tembelliğin vatanın kaybına kadar gideceğini vurgulamıştır. Esad Paşa Balkan hezimetinin en önemli sebebini, maddi ve manevi savaşa hazırlanmamış olmasında görmektedir. Astın üstünü, üstün astını tanıması ve aralarındaki emniyet ve itaat hissi son derece önemlidir. Bu manevi kuvvet orduya asıl kıymetini veren etmendir. Esad Paşa’ya göre, eğitimin değeri gerektiği kadar ülkede henüz anlaşılammıştır. Bundan dolayı asker yetiştirme konusunda büyük yardımlara ihtiyaç vardır. Tüm bunlar için bir programın takibini elzem gören Esad Paşa, zâbitlerin adeta bir baba gibi davranıp askerin eğitiminde özveri gösterilmesine değinmiştir. Erlere terbiye ilmi vermek ve kalplerine vatan sevgisi yerleştirmek zâbitin yapacağı en büyük hizmetlerden biridir. Astın refahını düşünmek, dinlenmesini sağlamak, hastanelerde yatan kendi birliğini sorgulamak ve hatırlarını sormak da zâbitin görevleri arasında yer almaktadır. Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 47-49.

³⁸⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 59.

³⁸¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 120.

³⁸² Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 21.

boğazda gereken tedbirleri alması Esad Paşa'dan istendi. Donanmanın Çanakkale'ye gelmesi durumunda, derhal ateşle karşılık vermesi emredilmişti.³⁸³

1914 yılının Haziran ayı başlarında dünyanın yeni bir savaşa doğru sürüklendiği hissediliyordu. Nitekim bilindiği üzere, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da Sırp bir genç tarafından öldürülmesiyle savaş başladı. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik ve liberalizm gibi yeni fikir akımları, dünya tarihinin seyrini değiştirecek bir özelliğe sahipti. Almanya'ya ve Avusturya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Rusya birleşmişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin savaş girmesi biraz daha vakit alacaktı.

7 Temmuz 1914'te, Esad Paşa Tekirdağ'da iken o sırada Genel Hicaz Vali ve Kumandanı olan kardeşi Vehib Paşa'dan bir mektup aldı.³⁸⁴ Vehib Paşa, görev bölgesinde okullar açmış, yerli şeyhlerle iyi ilişkiler kurarak devlet idaresini sevdirmeye çalışmış ve büyük hizmet göstermişti. Diğer yandan da Hicaz'da bayındırlık, Kâbe'yi tamir ettirme ve Şerif Hüseyin ile oğullarını takip etme gibi görevleri yürütmüştü.³⁸⁵ Ağabeyi Esad Paşa'ya, yaptığı faaliyetler ve bölge hakkında bilgiler verirken aynı zamanda kendisini Hacca davet etmişti. Esad Paşa'nın 2 Ağustos 1914'te cevaben yazdığı mektupta, kardeşi Vehib Paşa'yı icraatlarından dolayı tebrik ve Hacca daveti için teşekkür etmişti. Ancak bazı sebeplerden dolayı bu sefer o şereften mahrum kalacağını söylemişti. Ayrıca, savaşa giren Avusturya ve Sırbistan muharebelerinden bir bilgi alamadığını, Balkanlar'da parlayan savaşın bir yangına dönüşeceğini, Avusturya ve Rusya'nın genel seferberlik ilan ettiğini, Avrupa'da tüm hükümetlerin hareket halinde olduklarını, çok kısa süre içerisinde ortaya çıkacak olayların Osmanlı Devleti için hayırlı olmasını temenni ediyordu.³⁸⁶

Savaş başladığı sırada, Osmanlı Devleti de böyle bir dünya savaşına kayıtsız kalamamış ve kendine müttefik edinmek için çalışmaya başlamıştı. İlk önce İngiltere'ye giden Osmanlı heyeti, ardından Bulgaristan'a, Fransa'ya, Yunanistan'a, Romanya'ya ve Rusya'ya giderek ittifak girişimde bulunmuşsa da bundan herhangi bir sonuç alamamıştı. Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid döneminden beri ilişkileri bakımından oldukça sıkı olan

³⁸³ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 125.

³⁸⁴ Esad Paşa ve Vehib Paşa'nın gönderdikleri mektuplar için bkz.: Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 132-134.

³⁸⁵ Ilgar, "I. Dünya Savaşı'nın Komutanlarından: Vehib Paşa", s. 18.

³⁸⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 133-134.

Almanya ile Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ilişkilerini daha da geliştirmişti. Buna binaen 27 Temmuz 1914 Türk-Alman iş birliği görüşmeleri başlamıştı. Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis Başkanı Halil Bey ile Alman büyükelçi Wangenheim³⁸⁷ arasında 2 Ağustos 1914 Türk-Alman Askeri İttifak Anlaşması³⁸⁸ imzalandı.³⁸⁹

Başkumandanlık, 23 Temmuz 1914 tarihinde gönderdiği bir emirle, yeni ordu kuruluşunu şöyle bildiriyordu: Başkumandanlığa bağlı savaşa hazır birlikler, I., II. ve III. Ordularla Karadeniz ve Çanakkale Boğazı Müstahkem bölge kumandanları ve donanma kumandanlığıdır. Mareşal Liman von Sanders Paşa³⁹⁰ kumandasındaki I. Ordu³⁹¹ İstanbul'da olup 24 Temmuz itibarıyla III. Kolordu doğrudan doğruya Başkumandanlığa bağlıdır.³⁹² Aynı zamanda Liman Paşa, İstanbul'da Alman Askerî Misyonu'nun da başkanlığını yapıyordu.

31 Temmuz 1914'te, Harbiye Nezareti'nden III. Kolordu Kumandanlığı'na gelen özel seferberlik emriyle, Gelibolu'da IX. Tümenin piyade alayları ve kolordunun istihkâm ve ağır topçuları ihtiyatlarının mevcutlarının artırılması, gerektiğinde Gelibolu'ya yardım için gönderilecek kuvveti götürmek için Tekirdağ'da her an bir vapur bulundurulacağı bildirildi.³⁹³

³⁸⁷ Hans Freiherr von Wangenheim (1859-26 Ekim 1915): İlk diplomatik görevini 1899-1904 tarihinde İstanbul'da yapan Wangenheim, daha sonra da Meksika, Fas ve Yunanistan'da birtakım diplomatik kademelerde görevlendirilmiştir. 1912'de Almanya'nın Osmanlı Büyükelçisi olan Wangenheim, Tarabya Alman Elçiliği bahçesindeki mezarlıkta yatmaktadır. Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, s. 11.

³⁸⁸ Anlaşma hakkında detaylı bilgi için bkz. Carl Mühlman, **İmparatorluğun Sonu 1914**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 77-84.

³⁸⁹ C. F. Aspinall Oglanlar, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, Arma Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2005, s. 25; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 61.

³⁹⁰ Otto Liman von Sanders (17 Şubat 1855-22 Ağustos 1929): Polonyalı bir Yahudi olan Liman Paşa 1911'de Korgeneral olmuş ve Haziran 1913'te Türkiye'ye gelen Alman Askerî Misyon Heyeti'nin başkanlığını yapmıştır. Önce I. Ordu Kumandanı, ardından da V. Ordu Kumandanı olmuştur. Çanakkale Cephesi'nde verdiği şahsi kararlardan dolayı başta Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey ve Cevat Paşalarla ihtilaflar yaşamıştır. "Pour Le Mérite" madalyasına sahip olan Liman Paşa 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olup Şubat 1919'da da Malta'ya sürülmüştür. 6 ay sonra serbest kalınca Almanya'ya geri dönüp Münih'te ölmüştür. Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, s. 12.

³⁹¹ Mustafa Selçuk, **Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 18; Oglanlar, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, s. 36.

³⁹² G. D. Clayton, **Britain and the Eastern Question Missolonghi to Gallipoli**, University of London Press, London, 1971, s. 214; **Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, (Yay. Haz. İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 29.

³⁹³ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 20.

Almanya ile kurulan ittifakın hemen ardından 2-3 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti seferberlik ilan etti.³⁹⁴ Osmanlı idarecileri seferberlik ilan ettikten sonra, Almanya ile yapılan anlaşmanın sadece bir savunma iş birliği anlaşması olduğunu bildirerek başlangıçta savaşa girmemiştir. Almanya ise biran evvel Osmanlı Devleti'nin de savaş girmesi gerektiğini düşünüyor ve acele ediyordu. Bunun için Akdeniz'de bulundurulan Goeben ve Breslau zırhlılarının derhal İstanbul'a gitmeleri emri verildi.³⁹⁵ 7-8 Ağustos 1914 tarihinde Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na "müstaceldir" işaretiyle çektiği telgrafta, Alman zırhlılarının boğaza gelmeleri durumunda girişlerine müsaade edilmesini emretti.³⁹⁶ 10 Ağustos'ta Çanakkale'ye gelen bu zırhlılar, İngiltere ile Osmanlı hükümetinin aralarını açacak nedeni oluşturacaktı. İngiliz hükümeti, Osmanlı hükümetini hemen protesto ederek 24 saat içerisinde Alman zırhlılarının Türk kara sularından çıkarılmasını istedi.³⁹⁷ Bunun üzerine 11 Ağustos 1914'te, Sultan V. Mehmed Reşad'ın emriyle, asker silah altına alındı.³⁹⁸ 12 Ağustos'ta Enver Paşa yine Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na bir telgraf çekerek, Goeben ve Breslau zırhlılarının isimleri Yavuz Sultan Selim ve Midilli adıyla değiştirilerek Osmanlı tarafından satın alındığını ve bunun boğazın girişinde bekleyen İngiliz zırhlısına bildirilmesini acele ve gizli bir şekilde emretti.³⁹⁹

Artık Türk donanması himayesinde olan bu savaş gemileri, 29 Ekim 1914'de Amiral Souchon⁴⁰⁰ kumandasında Karadeniz'de Sivastopol, Odesa ve Novorosisk limanlarını bombalayınca, 3 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine, Osmanlı Devleti de 11 Kasım'da bu devletlere karşı savaş ilan etti. Bu şekilde Osmanlı Devleti büyük devletlere karşı savaşa girmişti. Bundan dolayı

³⁹⁴ Ogländer, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, s. 24-25; Vahdettin Engin ve Muzaffer Albayrak, **Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915**, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 24-25; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 1, Ankara, 2012, s. 3-4; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 2, Ankara, 1978, s. 2-3.

³⁹⁵ Ogländer, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, s. 36; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 72.

³⁹⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2123, s. 1-2.

³⁹⁷ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 4.

³⁹⁸ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2124, s. 3-4.

³⁹⁹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2125, s. 7-8.

⁴⁰⁰ Wilhelm Souchon (2 Haziran 1864-13 Ocak 1946): Goeben ve Breslau gemilerinin kaptanı olarak Alman Askerî Misyon Heyeti'nde bulunan Souchon, 1914-17 tarihlerinde Osmanlı Donanma Kumandanı olmuş ve görünüşte Türkiye'nin harbe girmesine neden olmuştur. Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, s. 17.

Osmanlı Devleti “son imparatorluk coğrafyasının” dört bir yanında, Kafkas (Doğu), Irak, Filistin-Suriye, Çanakkale, Avrupa (Galiçya, Makedonya, Romanya), Yemen ve Hicaz, İran ve Libya’da savaşmak için cepheler açıldı.⁴⁰¹

3.2. III. Kolordu’nun Çanakkale’ye Nakli ve Gelibolu’ya Gelişi

III. Kolordu’da Haziran ayından itibaren bir hazırlık olduğu hissediliyordu. Esad Paşa teftişlere büyük önem veriyor ve yapılan teftişlerin ardından bazı emirler gönderiyordu. Özellikle idarî ve lojistik konularında son derece titiz bir tutum içerisinde olmuştu.⁴⁰² Kabalaksız⁴⁰³ hiçbir neferin bulunmamasını, askerlerin kılık ve kıyafet düzenlerine fevkalade önem vermesini, resmî saygı ve disiplin son derece riayet edilmesini istiyordu. Resmî saygısızlık veya disiplinsizlik içinde olan olursa, şiddetli bir şekilde cezalandırılacaktı. Çarşı ve pazarda düzensiz bir halde askerin dolaşmasına kesinlikle meydan verilmeyecekti. Böyle askere rastlanırsa, bölük kumandanı dahi olsa, cezalandırılacağı bildirildi.⁴⁰⁴ Askeri daima tetikte tutan Esad Paşa, sık sık kolordu merkezinde ve diğer ordugahlara giderek baskınlar yaptı. Görevi başında tetikte olanları takdir eder, olmayanları ise tenkit edip düzeltmeye çalıştı.⁴⁰⁵

Tekirdağ’da bulunan kıtaların, yakında başka bir bölgeye nakli muhtemel olduğu için, Esad Paşa seferberlik sırasında 1 sahra, 1 cebel ve 1 obüs bataryasını kullanarak askerlere nakil işlemleri için iskelede talimler yaptırırdı. Paşa, her alaya ve her kıtaya kırmızı, vişne, sarı, yeşil ve mavi olmak üzere birer renk vererek hepsini düzene soktu.⁴⁰⁶ Yaptıklarına bakılırsa Esad Paşa, esasen kolordusunu, devletin girme ihtimali olan bir savaşa tam teşekküllü bir biçimde hazırlamaya çalışıyordu.

⁴⁰¹ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, s. 25-26; **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 5-6.

⁴⁰² Mesut Uyar, “Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, s. 50.

⁴⁰³ Osmanlı ordusunda 1909’dan sonra ilk başta kalpak, daha sonra da “Enveriye” adıyla kabalak kullanıldı. Kabalak, enseyi kapatarak sıcakta görev yapan askerlerin kullanımını için tasarlanan özel bir şap kaydı. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın talimatıyla yapıldığı için Enveriye diye isimlendirildi. Özellikle Çanakkale Cephesi’nde V. Ordu’da bulunan tüm askerler kabalak kullanmıştı. Mehmet Ö. Alkan, “Fes İnkılabından Şapka Devrimine: Fes-Kalpak-Kabalak”, **Atlas Tarih**, No: 45, Şubat 2017, s. 116-123.

⁴⁰⁴ **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 51; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 131.

⁴⁰⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 136.

⁴⁰⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 137.

Tam bu günlerde siyasi ve seferberlik durumuna ilişkin Harbiye Nezareti'nden III. Kolordu Kumandanlığı'na sürekli telgraflar gelmeye başladı. Avrupa'da hükümetler seferberlik ilan ediyor, ordularını savaşa hazırlıyordu. Rusya tüm ordusunu seferber etmişti. İngiltere şimdilik tarafsız gözüküyordu. Devletler arasındaki bağlar kopmuştu ve durum artık ciddi bir tehlike arz ediyordu. Aldığı emirler doğrultusunda Esad Paşa kendi tümenlerine de günlük emirler gönderiyor ve piyade alaylarının, makineli tüfek bölüklerinin bir an önce seferî durumda olmasını istiyordu.⁴⁰⁷ 2 Ağustos'ta Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na, XII. ve XIII. Tümenlerin piyade ve mitralyöz bölüklerinin seferberliği emredildi.⁴⁰⁸ Aynı gün III. Kolordu Kumandanlığı'na da seferberlik emri gitmişti. Esad Paşa gece yarısı yatağından kalkarak seferberlik emrini okudu ve çalışmalarını hızlandırdı.⁴⁰⁹ Harbiye Nezareti'nden III. Kolordu Kumandanlığı'na tüm gelişmeler gün gün bildiriliyordu.

III. Kolordu ile Müstahkem Mevki Kumandanlığı arasındaki haberleşme, bu dönem içerisinde büyük önem arz etmektedir. Esad Paşa, 4 Ağustos 1914'te Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nı bilgilendirerek, genel durum hakkında herhangi bir değişiklik olmadığını ancak Rus, Alman ve Fransız sınırlarında çatışmaların çıktığını bildirdi.⁴¹⁰ III. Kolordu, seferberlik döneminde tedarikli olan ve destek birliklerini harekete geçirebilen tek kolordu idi. Esad Paşa'ya, seferberlik emrinden sonra, Anadolu yakasında bulunan VIII. Tümenin Tekirdağ'a nakledilmesi konusunda Harbiye Nezareti'nden emir gelmişti. Bunun üzerine tüm kıtalar Tekirdağ'da toplanmaya başlamış ve savaşa hazır durumda olması sağlanmıştı. Çalışmalar hem denizden hem de karadan yürütülmekteydi. Ona göre nakliye arabaları ve hayvanları getirilmiş ve askerlerin de buna hazır halde bulunmasına büyük önem verilmişti. Askeri talimler sıklaştırılıp eğitimlerin zamanında yapılmasına dikkat edilmişti. Cuma günleri hocalar tarafından askerlere dinî kaideler ve vatan görevi konusunda dersler vermesi istenmişti.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 137-139.

⁴⁰⁸ **Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2019, s. 1.

⁴⁰⁹ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, Baskı: 2, İstanbul, 2003, s. 106.

⁴¹⁰ **Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri**, s. 20.

⁴¹¹ Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 2, İstanbul, 1950, s. 163-180.

Esad Paşa, 10 Ağustos 1914'te VIII. Tümenin Balıkesir'de bulunan Piyade Alayı ve Topçu Taburunun seferberliklerini tamamladıktan sonra karayoluyla Bandırma'ya hareket etmelerini, Ayvalık'ta bulunan XXIII. Piyade Alayının da Soma'dan demir yoluyla Bandırma'ya nakledilmesini emretmişti.⁴¹² Hava şartlarının pek elverişli olmamasına rağmen yine de verilen emirler yerine getirilmeye çalışılıyor, nakil ve sevkiyat geciktirilmiyordu.

Çanakkale Cephesi'ni kapsayan bölge bu dönemde, merkezi İstanbul'da bulunan I. Ordu Müfettişliği'ne bağlıydı. I. Ordu Kumandanı Mareşal Liman von Sanders olup ordunun kuruluşu oldukça gizli tutulmaktaydı. VII., VIII. ve IX. Tümenlerden oluşan III. Kolordu, Tekirdağ ve çevresinde (Çanakkale, Balıkesir) bulunuyordu. Çanakkale Boğazı'nı savunma görevi, I. Ordu Müfettişliği'ne bağlı olan III. Kolordu Kumandanlığı'na verildi.⁴¹³ İlk başta Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı da III. Kolordu'nun emrinde olsa da daha sonra doğrudan Başkumandanlığa bağlanacaktır.⁴¹⁴

Çanakkale Boğazı'na yapılacak bir taarruza, Cevat (Çobanlı) Paşa kumandasındaki Müstahkem Mevki Kumandanlığı karşı koymakla görevlendirilmişti.⁴¹⁵ Esad Paşa'nın III. Kolordu Kumandanlığı ise 20 Ağustos'ta gelen emre göre, Çanakkale Boğazı'na yönelik yapılan bir taarruzda Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na takviye birlik gönderecekti.⁴¹⁶ Mesela 7 Eylül'de Esad Paşa'nın emrine göre, Keşan ve Mecidiye mevkilerine gönderilen iki seyyar jandarma bölüğü bu bölgeyi koruyacaktı. Ayrıca II. Kolordu tarafından Müstahkem Mevki sahil savunma bölükleriyle irtibat halinde olması bu bölüklere emredilmişti.⁴¹⁷

Esad Paşa'nın sorumluluğunda bulunan III. Kolordu'da, her anlamda hummalı bir seferberlik çalışması yürütülüyordu. Esad Paşa 30 Ekim'de "müstacel" işaretiyle çektiği telgrafta, 31 Ekim sabahı vapurla XIX. Piyade Alayı ile VII. Topçu Alayı Cebel

⁴¹² **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 49-50.

⁴¹³ Esad Paşa ve Kurmay Başkanı Fahrettin (Altay) Bey Çanakkale'ye gittiğinde kendilerini Cevat (Çobanlı) Bey ve Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin (Adil) Bey karşıladı. Akşam yemeği beraber yenilirken Esad Paşa, bu bağlantının bir şekilden ibaret olduğunu, kendilerinin eskiden olduğu gibi işlerinde tam bir serbestiye sahip bulduklarını söyleyip hep beraber vatan için çarpışılacağını anlattı. Fahrettin Altay Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2002, s. 13-14.

⁴¹⁴ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 18-22.

⁴¹⁵ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 76.

⁴¹⁶ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 80.

⁴¹⁷ **Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri**, s. 136.

Taburunun hareket edeceği haberini verdi.⁴¹⁸ 2 Kasım'da I. Ordu Kumandanlığı'ndan Esad Paşa'ya gelen emre göre, Gelibolu'ya giderek Boğazın iki yakasındaki birliklerin tümünün komutasını üstlenmesi istenmiştir.⁴¹⁹

Bu gelişmeler esnasında, 3 Kasım 1914'te Harbiye Nezareti'nden gelen emre göre, Esad Paşa'nın Çanakkale Müstahkem Mevki'ni de kendi kumandası altına alması istendi. Çanakkale Boğazı'nın savunulması, İstanbul için son derece hayati bir önem arz etmekteydi. Bunun üzerine Gelibolu iki bölgeye ayrıldı. Sultan II. Mehmed Çanakkale Boğazı'nın savunulması amacıyla Boğaz'ın en dar yerine karşılıklı iki kale yaptırmıştı. Bu kalelerden Rumeli tarafında olana Kilitbahir, Anadolu tarafında olana ise Kale-i Sultâniye ismi verildi.⁴²⁰ Boğazın her iki tarafındaki sahiller istihkâmat, bataryalar ve deniz müdafaası bakımından Müstahkem Mevki Kumandanlığına, Anadolu tarafı ise ayrı bir mıntika olarak Kolordu Kumandanlığı'na bağlı olacaktı. Kısa bir süre sonra da III. Kolordu Karargâhının Çanakkale'ye gitmesi hem denizden hem de karadan savunulması ve doğrudan Başkumandanlığa bağlı olacağı Enver Paşa tarafından bildirildi.⁴²¹

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte, 1 Kasım 1914'te Rusya savaş ilan ederek Kafkasya tarafından ilerlemeye başladı. Rusya'nın ardından 3 Kasım 1914'te, İngiltere ve Fransa'nın savaş gemileri, Çanakkale'de Seddülbahir ve Kumkale istihkâmlarını bombardıman altına aldılar.⁴²² 3 Kasım saldırısından hemen sonra İtilaf Devletleri'nin donanması Limni Adası'nı üs olarak kullanmaya başladı. Henüz Çanakkale Cephesi açılmış değildi. Ancak yaşanan olaylar İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazı'na karşı şiddetli bir harekât yapacakları ihtimalini doğuruyordu.⁴²³

3 Kasım'daki saldırıdan sonra Tekirdağ'da bulunan III. Kolordu Karargâhı, Esad Paşa kumandasında 4 Kasım 1914'te Gelibolu'ya nakledildi.⁴²⁴ Nakliyat işlemleri kısa süre içerisinde gerçekleşmedi. Sevkiyat sırasında Tekirdağ ile Çanakkale arasında mekik dokur gibi sürekli gidip gelen Esad Paşa, bir ara hastalandı. Bu sırada Çanakkale'de bulunuyordu. 8 Kasım'da sağlık durumundan dolayı görevini tastamam yapamayacağını

⁴¹⁸ Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri, s. 237.

⁴¹⁹ Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), s. 84.

⁴²⁰ Engin ve Albayrak, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, s. 27-28.

⁴²¹ Yanyalı Esat Bütkat, Çanakkale Hatıraları, Cilt: 3, s. 28-31.

⁴²² Erol Kılınç, Çanakkale Savaşları Günlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 27.

⁴²³ Engin ve Albayrak, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, s. 33-34.

⁴²⁴ Edward J. Erickson, Gelibolu Osmanlı Harekâtı, çev. Orhan Düz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

ifade ederek I. Ordu Kumandanlığı'ndan emekliliğini istedi. "Müstacel" işaretiyle gelen cevapta Liman von Sanders şöyle diyordu: "*Enver Paşa ile görüştim. Vaziyeti askeriyenizde kalmanızı sizden talep ediyorum. Böyle mühim bir anda, vatan en iyi zâbitlerinden mahrumiyeti kabul edemez. Tahriratla mükemmel salâhiyeti haiz yeni emirler alacaksınız. Bu salâhiyete binaen karargâhı umumunuzu hemen Gelibolu'ya nakledersiniz.*"⁴²⁵ Böylece 4 Kasım'dan itibaren Esad Paşa'nın Gelibolu'da bulunduğu görülmektedir. Karargâhı Gelibolu'ya alınan bu kolorduya, Başkumandanlık emri gereğince Koyun Limanı-Değirmenler çizgisinin kuzeydoğusundan Saros Körfezi'ndeki Karaçalı'ya kadar olan kıyı bölgesini gözetleme ve koruma görevi verilmiştir. Kolordunun Kurmay Başkanı olarak Kurmay Yarbay Fahrettin (Altay) Bey görev almıştı. Fahrettin Bey aynı zamanda Esad Paşa'nın Ders Nazırlığı döneminden de öğrencisiydi.⁴²⁶ Esad Paşa'nın kurmay kadrosu oldukça seçkin subaylardan oluşuyordu.⁴²⁷

Daha önce Çanakkale Boğazı'nın tahkimat kumandası "Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı" adıyla Albay Cevat Bey'in (daha sonra Paşa olan Cevat Çobanlı) uhdesine verilmişti. Cevat Paşa 10 Ağustos itibarıyla Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı olarak özellikle Çanakkale Deniz Muharebeleri için son derece önemli bir mevkiye atandı.⁴²⁸ Cevat Paşa kumandasındaki Müstahkem Mevki doğrudan Başkumandanlığa bağlıydı. Cevat Paşa, Alman kumandanlar Usedom⁴²⁹ ve Merten⁴³⁰ Paşalarla beraber Çanakkale Boğazı'nın savunma planını hazırlamıştı. Savaş öncesinde İstanbul'u koruma amacıyla Çanakkale Boğazı'nda 32 ve Bağımsız Topçu Taburu'nda

⁴²⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 30.

⁴²⁶ Fahrettin Altay Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, s. 11-12; Uyar, "Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, s. 50; **Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 30; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 166; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 102.

⁴²⁷ Kolordu Harekât Şube Müdürü Ohrili Kemal, Kolordu İstihbarat Şube Müdür Binbaşı Ziya, Kolordu Harekât Subayı Yüzbaşı Remzi (Yiğitgüden), Kolordu Karargâh Kurmayı Yüzbaşı Nazmi (Kurar) ve Kolordu Emir Subayı Üsteğmen Baki (Vandemir). **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 78.

⁴²⁸ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Deniz Harekâtı**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 8 Ankara, 1976, s. 96.

⁴²⁹ Guido von Usedom (2 Ekim 1854-24 Şubat 1925): 1871'de Alman Donanması'na giren Usedom, Müttefik Donanma içerisinde Boxer Ayaklanması'nın bastırılmasındaki faal rolü ile Pour Le Mérite madalyası alarak 1908'de Koramiral rütbesine sahip olmuştur. Alman Askerî Misyon Heyeti'nde Çanakkale Boğazı'nı tahkim etmekle görevlendirilen Usedom Paşa, Çanakkale Muharebelerinde gösterdiği başarı üzerine 1916 yılında Amiral olmuş ve 26 Kasım 1918'de de emekli olmuştur. Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, s. 17.

⁴³⁰ Johannes Merten (15 Aralık 1857-8 Nisan 1926): 1875'te Alman Donanması'na katılan Merten, Çanakkale Boğazı'nda Başkumandanlık Delegatesi olarak görev yaptı. Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nın görevini hafifletmek amacıyla su üstü gözetleme ve mayın hizmetleri faaliyetlerini yürüttü. Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 76.

da 3 batarya bulunuyordu.⁴³¹ Çanakkale Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı ise Selahaddin Adil (Paşa) Bey idi.⁴³² Cevat Paşa kumandasında Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı, yapılacak deniz harekâtlarına karşı hazırlıklarını büyük bir uğraş ve çaba ile sürdürüyordu.

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı, yapılması muhtemel bir deniz harekâtına karşı hazırlıklarını sürdürürken bu arada 20 Ocak 1915'te XIX. Tümen Kumandanlığı'na Kurmay Yarbay (Kâimmakam) Mustafa Kemal Bey atandı. Osmanlı Devleti savaşa girince Mustafa Kemal Bey Sofya Ataşemiliterliği'nde kalmak istemeyip kendisine cephede görev verilmesini istemişti. Bundan dolayı, 20 Ocak 1915'te Tekirdağ'da yeni kurulan XIX. Tümen Kumandanlığı'na tayin olan⁴³³ Mustafa Kemal Bey, 24 Ocak'ta Tekirdağ'a gelerek görevine başladı ve 25 Şubat'ta Maydos'a (Eceabat) geçti.⁴³⁴ Esad Paşa Gelibolu'dan Yarbay Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, ne bahasına olursa olursun nakliye işlemlerinin yürütülmesi gerektiğini ve söz konusu Tümenin doğrudan doğruya III. Kolordu'ya bağlı olduğunu yazıyordu.⁴³⁵ İtilaf Devletleri 19 Şubat'tan itibaren denizden Çanakkale'yi vuruyordu.⁴³⁶ Müstahkem Mevki Kumandanlığı, İtilaf Devletlerinin karadan çıkarma yapması durumunda savunma görevini XIX. Tümen Kumandanlığı'na verdi. Mustafa Kemal Bey, aldığı emre göre, stratejik olarak hem Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na hem de III. Kolordu Kumandanlığı'na bağlıydı. Kurmay Başkanlığına ise İzzettin (Çalışlar) Bey getirildi.⁴³⁷ Ayrıca, Müstahkem Mevki Kumandanlığı, III. Kolordu kuruluşunda yer alan, Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey komutasındaki XIX. Tümene de emir verme yetkisi verdi.⁴³⁸

Kasım ayı içerisinde nakliye işlemleri devam ederken diğer taraftan günlük emirler Esad Paşa tarafından kolorduya duyuruluyordu. Bu süreçte bazı gelişmeler olmuştu. Esad Paşa, 9 Kasım 1914'te verdiği emirde, boğaza karşı bir taarruz girişimi olması durumunda tüm

⁴³¹ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 32.

⁴³² **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, s. 368.

⁴³³ **BOA**, İ.HB., 165/3-3; Sermet Atacanlı, **Arıburnu'nun İlk Müdafaası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 35.

⁴³⁴ Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, Sadeleştiren: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 9-10.

⁴³⁵ Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, s. 22; Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s. 14.

⁴³⁶ Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 33.

⁴³⁷ **Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 30; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 88; Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 35-36; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 102.

⁴³⁸ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 158.

kıtalar tarafından bunun hızlı bir şekilde görülmesini, diğerlerinin bu durumdan haberdar edilmesini ve Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na iletilmesini istedi.⁴³⁹ 2 Aralık 1914'te I. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa, Esad Paşa'ya bir hafta sonra teftişe geleceğini söyledi. Liman Paşa teftiş edeceği konular üzerinde durarak kolordunun önceden hazır bulunmasını istedi. Esad Paşa da ona göre tedbirlerini almıştı.⁴⁴⁰

III. Kolordunun sorumluluğu altında bulunan bölgede hazırlıklar devam ederken bir yandan da gündelik yaşama ilişkin sorunlar da meydana gelebiliyordu. Esad Paşa sorumlu olduğu kolordu içerisinde asayiş konularını da yakından takip etmiş ve bu konulara olan ilgi ve alakası günlük emirlerine yansımıştır. Sözelimi, Ocak ayı içerisinde askerler arasında birtakım koyun hırsızlığı artışı tespit edildi. Esad Paşa bu konuda, askerlerin erzakının düzenli bir şekilde verildiğini, asker aç kalsa da açlıktan ölme raddesine gelse de yine kimsenin malını çalmaması gerektiğini, bu durumdan dolayı üzülüğünü ifade ediyor. Yakalandığı takdirde böylelerinin cezalandırılacağını, bir lokma et için senelerce hapis hapsede çürümeleri için subayların erleri uyarmasını istemişti.

Bunun dışında temizlik konusunda da son derece hassas bir kumandan olan Esad Paşa, karavanalarda hem yemek yemenin hem de çamaşır yıkamanın sağlık ve temizlik bakımından son derece tehlike arz ettiği konusunda subayları ve erleri uyarıyordu. Bu durumun üstesinden gelmek için türlü tedbirler üretiyordu. Esad Paşa, kolordusundaki çalışma ve uğraşlarının yanı sıra dış basında olup bitenleri de yakından takip etmekteydi. 17 Ocak 1915'te Osmanlı ajansı tarafından kolorduya gönderilen bir habere göre, Doğu Cephesi'nde yaşanan muharebeler sürecinde Rusların savaştan bıktıkları ve Rus ordusunda dikkate değer bir yılgınlık görüldüğü, Şattularap'ta İngilizlerin tahkimatına karşı yapılan bir gece taarruzunda, düşmanın tamamıyla baskına uğratıldığı, yaklaşık 1.010 kadar ölü ve mecruh olduğu bildirilmekteydi.⁴⁴¹

21 Ocak'ta Esad Paşa Tekirdağ'da bulunduğu sırada, Çanakkale'de bulunan Sahil Genel Müfettişi von Usedom Paşa'dan bir telgraf geldi. Usedom Paşa, yarın Gelibolu'ya geleceğini ve Bolayır tahkimatı ile yeni topçu mevzilerini görmek istediğini ifade etmişti. Fakat Esad Paşa Tekirdağ'da olduğundan dolayı, müsaade olarak cuma günü eski Bolayır

⁴³⁹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 35.

⁴⁴⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 50.

⁴⁴¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 66-67.

tahkimatını ve cumartesi günü de saat 10'da birlikte yeni topçu mevzilerini görmek istediğini söyledi. Esad Paşa, derhal Gelibolu'da bulunan Kolordu Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'e yarın sabah Usedom Paşa'nın geleceğini, bunun için birkaç bineğe ihtiyaç olduğunu ve Paşa'nın müzika ile beraber bir piyade bölüğüyle karşılanmasını istedi.⁴⁴²

Esad Paşa, 7 Şubat 1915'te XIX. Tümen'e, bölüklerin kullanacağı silah modelleri, hangi alay ve taburda ne kadar silah bulundurulacağı hakkında birtakım bilgiler vermiştir. Kullanılan tüfek modellerinin genellikle Mavzer ve Martin olduğu bilinmektedir. Ayrıca kamalı ve anahtarlı tüfeklerin eksik olduğu taburlarda, eksikliklerin Tekirdağ Silah Ambarından tedarik edilmesi istenmiştir. Mühimmat ve cephaneye konusunda hassas olan Esad Paşa, bu dönemde henüz kurulmamış olan taburların da cephaneye ve mühimmatını hazırlamaya çalışmıştır.⁴⁴³

Deniz muharebeleri henüz başlamadan önce Genel Karargâh İstihbarat Şubesi, Kala-i Sultaniye'ye ve Saros Körfezi'ne bir taarruz olabileceğini III. Kolordu Kumandanlığı'na bildirdi. Bunun üzerine Esad Paşa, böyle bir olayın gerçekleşmesi durumunda XIX. Tümenin derhal buraya hareket etmesini emretti. Bu sırada XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey Tekirdağ'da bulunuyordu. Esad Paşa ise Gelibolu'da II. Cebel Bataryasını ikmal etmekle meşguldü. Görev alacak subayların isim cetvelleri, söz konusu kolordu ve tümen arasında gidip geliyordu.⁴⁴⁴

Esad Paşa'nın III. Kolordu Kumandanlığı'na getirilişindeki esas amaç, askeri birlikleri savaşa kadar hazırlamak ve yetiştirmektir. Acemi askerlerin talim ve terbiyesinden, kolordu manevralarına kadar ordunun pek çok ihtiyacı olan konuları temin etmeye çalıştı. Arazi üstünde bölüklere ve subaylara bilfiil tatbikat yaptırarak, talimnamelere aykırı olan fikirleri ve kararları düzeltmeye çalıştı. Bu sayede yetiştirdiği subaylar ve erler başka kolordulara örnek olabilecek kuvvete erişti. Bu durum hem Enver Paşa'nın hem de Liman von Sanders Paşa'nın teftişlerinde daima takdire şayan bir durum olarak görülmektedir. Seferberliğin ilanından savaşın başlangıcına kadar geçen süre zarfında, Esad Paşa III.

⁴⁴² Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 69.

⁴⁴³ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2015, s. 3-4.

⁴⁴⁴ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 13-14.

Kolordunun ikmali için çalışmıştır. Yeniden XIX. Tümen oluşturulmuş ve VII. Tümenle Gelibolu'ya gelerek XIX. Tümene Maydos'ta talim ve terbiye yaptırmıştır.⁴⁴⁵

Mirliva Esad Paşa'nın, merkezi Tekirdağ'da bulunan III. Kolordu Kumandanlığı'na atanmasından (6 Ocak 1914) Çanakkale Deniz Muharebelerinin başlangıcına kadar (19 Şubat 1915) yaşadıkları genel anlamda bu tür olaylardan oluşmaktadır. Bir savaş zamanında atılan toplar, patlayan tüfekler, verilen veya alınan zayıat her ne kadar önemliyse, savaş öncesinde yapılan tahkimat, cephe gerisindeki eğitim, sağlık, iaşe ve sevkiyat gibi konular da o kadar önemlidir. Tüm bunlar bir bakıma askerin iyiliği ve dolayısıyla vatanın selameti için yapılmaktadır. Esad Paşa, titizlikle idare edilmesi gereken bu işleri Çanakkale Muharebeleri öncesinde başarıyla yürütmüş ve orduyu elinden geldiğince cepheye hazırlamıştır. Bu süre zarfında Tekirdağ ile Gelibolu arasında adeta mekik dokur gibi sürekli gidip gelmiştir. Balkan Savaşları'nın ardından güç ve moral olarak hayli yorgun bir orduyu, çıkacak olan dünya savaşına hazırlamak, Esad Paşa gibi kıymetli ve fedakâr kumandanların başarısıdır.

3.3. Çanakkale Muharebelerinde

Birinci Dünya Savaşı içerisinde Çanakkale Muharebeleri, yalnızca Türk tarihinde değil, ayrıca dünya tarihinde de önemli olaylar arasında yerini almıştır. Bu muharebeler sırasında Türk ordusu, dünyanın en güçlü ordularına karşı gerek denizden ve karadan gerekse havadan karşı koymuştur. Türkleri “Şark Meselesi” çerçevesinde önce Avrupa'dan ve daha sonra da Anadolu'dan atmaya çalışan emperyalist devletler, Çanakkale'de tam bir bozgunla karşı karşıya kalmışlar ve sukutuhayale uğramışlardır. Türk milletinin geleceğini bu muharebelerde teminat altına alan Türk ordusu, Balkan Savaşları'nda yüzüne sürülen kara lekeyi Çanakkale'de temizlemiş ve tüm dünyaya hâlâ güçlü bir orduya sahip olduğunu göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İtilaf Devletleri, Osmanlı'yı savaş dışı ve müttefiki olan Almanya'yı da yalnız bırakmak için başşehir İstanbul'u işgal etmek zorundaydılar. Fakat bunun için Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi ve Marmara Denizi'ne çıkılması gerekiyordu. Savaş hem Avrupa'da hem de Asya'da bir an önce kazanmak

⁴⁴⁵ Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 4, İstanbul, 1950, s. 512.

isteyen İngilizler, Çanakkale'den kolaylıkla geçebileceklerini düşündüler. Ayrıca, Çanakkale'de bir cephe açılması, Kafkasya'daki Rus ordusunun üzerindeki Türk baskısını da hafifletecekti.⁴⁴⁶ Bu nedenle Kasım ayından itibaren Çanakkale çevresinde birtakım saldırılara giriştiler. 3 Kasım'da yaptıkları saldırı sonrasında İtilaf Devletleri Limni Adası'nı kendilerine üs konumuna getirdiler. Burada bir cephe açılacağı Kasım ayından itibaren artık belli olmuştu. Buna karşın Osmanlı ordusu da daha önce yapılan istihkamları Alman subaylarla beraber daha da sağlamlaştırarak Gelibolu'ya asker nakletmeye devam etti.⁴⁴⁷ Çanakkale Boğazı'nda denizde, denizaltında, karada ve havada tarihte eşi benzeri olmayan şiddetli muharebeler yaşandı. Bu muharebeler, önce Deniz Muharebeleri (19 Şubat-18 Mart 1915) ve sonra Kara Muharebeleri (25 Nisan 1915-Ocak 1916) olmak üzere iki safhada meydana gelmişti.

Hem deniz hem de kara muharebelerinde Çanakkale'de başarıya neden olan etmenlerden birisi, şüphesiz komuta kademesindeki kumandanların özverisi ve çalışma disiplini. Taktik düzeyde arada yaşanan bazı anlaşmazlıklar dışında, emir ve komuta son derece güzel bir şekilde çalışmıştır. Bu kumandanlar arasında yer alana Esad Paşa da III. Kolordu ve Arıburnu Şimâl (Kuzey) Grubu Kumandanı sıfatıyla, görevini fevkalade fedakârlık ve başarıyla yürütmüştür. Deniz muharebeleri sırasında, sorumlu olduğu kolordu, daha çok takviye ile görevlendirilse de⁴⁴⁸ kara muharebeleri sırasındaki icraatlarının hatırı sayılır ve Türk tarihinin asla unutamayacağı büyüklükte katkıları vardır. Daha çok kara muharebelerinde öne çıkan Esad Paşa, İtilaf Devletleri'ne ait donanmanın Boğaz'dan geçip İstanbul'a gitmesine fırsat vermeyen üç Türk kumandan arasında ikincisi olma şerefini taşımaktadır.⁴⁴⁹

3.3.1. Deniz Muharebelerinde (19 Şubat-18 Mart 1915)

19 Şubat'ta başlayan deniz muharebeleri sırasında Esad Paşa Gelibolu'da, Kolordu Karargâhındaydı. Esad Paşa'ya gün içerisinde, Genel Karargâh tarafından mevcut gelişmeler bildiriliyordu. Esad Paşa da kendi tümenlerine telgraflar çekerek mevcut gelişmeleri aktarıyordu. Birçok savaş gemisinin, 19 Şubat 1915 sabahı Bozcaada önünden

⁴⁴⁶ Basil Liddell Hart, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 180.

⁴⁴⁷ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 30-33.

⁴⁴⁸ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 80.

⁴⁴⁹ Birincisi Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat (Çobanlı) Paşa, üçüncüsü ise Anafartalar Kahramanı, Arıburnu Kuvvetleri ve XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey'dir.

Boğaz'a doğru ilerledikleri ve Saros Körfezi istikametine yöneldikleri, Esad Paşa tarafından takip ediliyordu. Müttefik donanmasının çıkarma yapması durumunda, XIX. Tümenin tamamı veya bir kısmının Gelibolu Yarımadası'na gelmesi ve bunun için tümenin her zaman hazır bulundurulması emredildi. Nitekim 12 parçalık savaş gemisinden oluşan bir filo, 19 Şubat'ının akşamına kadar Boğaz'a giriş istihkamlarını bombalamış ancak hiçbir şekilde hasar verememişti. Hatta Türk bataryaları tarafından atılan top mermileri düşman harp gemilerinden ikisine büyük hasar vermişti. Bu durum III. Kolordu Kumandanı adına Kurmay Başkan Fahrettin Bey tarafından Mustafa Kemal Bey'e bildirildi.⁴⁵⁰ 19 Şubat sabahı 8 İngiliz ve Fransız zırhlısı Çanakkale'nin haricî tabyalarını 7 saat boyunca bombardıman altına almıştı. Buna karşılık Türk tabyaları da susmadan aralıksız karşılık verdi. Taarruza kalkışan İtilaf kuvvetlerinin amiral gemisi ağır bir biçimde yara aldı. Türk ordusunda ise bir subay ve bir nefer şehit düşmüş ve bir nefer de yaralanmıştı.

İtilaf Devletleri'nin donanması önce Boğaz'daki tabyaları döverek muharebeyi başlattı. Buna dair haberler III. Kolordu Karargâhına gelmekteydi. Bu esnada I., II., III. ve VI. Kolorduları, I. Ordu Kumandanı Müşir Liman von Sanders Paşa kumanda ediyordu. I. Ordu, Rumeli tarafından sorumluydu. II. Ordu ise Anadolu tarafında bulunan V. Kolordu, III. Tümen ve IV. Kolorduyu yönetiyordu.⁴⁵¹

Karargâhı Tekirdağ'da olan XIX. Tümenin, 22 Şubat'ta LVII. Alay ve Cebel Bataryası, Sıhhiye Bölüğü, Seyyar Hastane, Ekmekçi Taburu ve Tümen Karargâhı ile birlikte Maydos'a nakledileceği Esad Paşa tarafından emredildi. Bununla birlikte XIX. Tümen, III. Kolordu Kumandası altında aynı zamanda Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nın da genel ihtiyatı oldu. Yani XIX. Tümenin hem III. Kolorduya hem de Müstahkem Mevkiye bağlı olması kararlaştırılmıştı. LVII. Alay da bu sırada Maydos'a nakledildi. Söz konusu nakiller Reşid Paşa, Halep ve Millet vapurlarıyla yapıldı. Nakiller zor hava şartları altında yapılıyordu. Esad Paşa hareket edecek ilk vapurla Mustafa Kemal Bey'in Maydos'a gitmesini istedi ancak 23 Şubat günü hava şartları nakliye muhalif görünüyordu. Bu hava durumunda, piyadelerin gönderilmesi de mümkün değildi. Mustafa Kemal Bey, gitmesi elzem ise bir vapurun kendisine tahsis edilmesini istedi. Esad Paşa da

⁴⁵⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 22.

⁴⁵¹ Bülkat, Çanakkale Hatıraları, Cilt: 3, s. 74-75.

Tekirdağ'daki vapurlardan en küçüğüne binmesi suretiyle mümkünse karargâhı ile beraber bir an önce Maydos'a varması gerektiğini bildirdi. Fırtına veya kötü hava şartlarından dolayı bu da mümkün değilse, o zaman yalnızca veya bir subayla ve trenle Uzunköprü İstasyonu'na gelerek orada bulunan posta arabasıyla Maydos'a gitmesi istendi. Mustafa Kemal Bey'e acilen ihtiyaç duyulduğu için, Esad Paşa hızlıca Gelibolu'ya gelmesini istiyordu. Esad Paşa'nın isteği üzerine 24 Şubat'ta Tekirdağ'dan hareket eden Mustafa Kemal Bey, 25 Şubat'ta Reşid Paşa vapuru ile Maydos'a ulaştı.⁴⁵²

Aynı gün içerisinde, birtakım süvarinin yarın karadan Maydos'a sevk edileceğini bildiren Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey'den, Müstahkem Mevki Kumandanlığı ve Boğaz'ın Rumeli yönündeki IX. ve VII. Tümen ile daima irtibat halinde olmasını istedi. Gelişmelerin derhal kendisine bildirilmesini emreden Esad Paşa, her akşam saat 6'da genel manada telefonla vukuat olup olmadığına dair kendisini bilgilendirmesini istedi. Mehmed Esad Paşa ayrıca, XIX. Tümenin muharebeye hazırlık derecesinin bir seviye daha artırılmasını istedi.⁴⁵³ Bu saatten sonra Yarbay Mustafa Kemal Bey, Boğaz'daki ve kendi tümeninin sorumluluğu altında bulunan bölgedeki gelişmelerden Esad Paşa'yı sürekli haberdar etti. Esad Paşa ise tümenlerde bulunan noksanları gidermek için elinden gelen takviyeyi ve desteği sağladı.

Liman Paşa'dan 25 Şubat'ta gelen bir telgrafa göre, düşman donanmasının denizden çıkarma yapması durumunda III. Kolordu ile Müstahkem Mevki Kumandanlıkları'nın iletişim halinde olup birbirlerine destek olması emredilmekteydi. Bu tarihte Liman Paşa, I. Ordu Karargâhında yani İstanbul'da bulunuyordu.⁴⁵⁴ İstanbul'da bulunan Ordu Kumandanı'nın, Gelibolu'da bulunan ve muharebe eden kolorduları idare etmesi gayet şaşırtıcı bir durumdur.

Bundan dolayı olacak ki, 4 Mart 1915 tarihli Esad Paşa'nın günlük emrine göre, III. Kolordunun bundan sonra artık doğrudan doğruya Başkumandanlık Vekâleti'ne bağlı olarak hareket edeceği bildirildi. Ayrıca bu emirle beraber XIX. Tümenin de Maydos'ta (Eceabat) ikamet etmesi, Esad Paşa tarafından emredilmişti. III. Kolordunun Karargâhı halen Gelibolu'da tutulmaktaydı.⁴⁵⁵

⁴⁵² Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 27-35.

⁴⁵³ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 42-43.

⁴⁵⁴ Bülkat, Çanakkale Hatıraları, s. 77.

⁴⁵⁵ Bülkat, Çanakkale Hatıraları, s. 77-78.

4 Mart 1915'te Müttefik Devletlerin 3 dritnot ve 5 torpidosu, Seddülbahir ve çevresini bombalamaya başladı. Bu sırada bir nakliye gemisi ile üç mavnası, Seddülbahir iskelesine yanaşarak asker çıkarmaya başladı. Seddülbahir bataryasından açılan ateş üzerine karşılıklı bir mücadeleye girişilmişti. Üç saat kadar süren bir muharebeden sonra Türk askeri süngü hücumuna kalkmasıyla, düşman kuvvetleri dayanamayıp kayıplar vererek sandallara binmiş ve firar etmişlerdi.⁴⁵⁶ Mustafa Kemal Bey bu durumu Esad Paşa'ya bildirirken Sarıtepe Burnu'nda da büyük bir nakliye gemisinin bulunduğunu haber vermişti. Müttefik kuvvetlerin bu çıkarma teşebbüsünü akamete uğratan Mustafa Kemal Bey, tümenini Kayaltepe ve Anderya Çiftliği'nde bekletirken kendisi Kirte'de olduğunu söylemiş ve tehlike geçinceye kadar mevcut pozisyonunu koruyacağını bildirmiştir.⁴⁵⁷ Bu esnada Esad Paşa da Boğaz'daki düşmanın genel hareket durumlarını Mustafa Kemal Bey'e bildirmekteydi.

5 Mart 1915'te Başkumandanlık'tan Esad Paşa'ya, Ermenilerle ilgili özel bir emir gelmişti. Bu emrin sadece Tümen ve Alay Kumandanları'na gönderilmesi ve gizli tutulması istendi. Başkumandanlık, Kolordu bölüklerinde %3'ü geçmeyen gayrimüslimler hakkında tedbirli olunması yönünde uyarıda bulundu. Özellikle Ermenilerin çoğunluğunun sanatkâr olması nedeniyle, ordu içerisinde silahlı hizmetlerden alınarak kendi sanatlarına göre görevlere getirilmeleri istendi. Bu emir yerine getirilirken sadakat ve itaati sağlam olanların rencide edilmemesi ve yapılan uygulamanın kendilerine hissettirilmemesi istenirken güvenilirliğinden şüphe duyulan şahısların derhal kontrol altına alınıp Kolorduya bildirilmesi söylendi.⁴⁵⁸

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada, Ermenilerin İtilaf Devletleri'ni destekledikleri bilinen bir gerçektir. Buna ek olarak, Ermenilerin elinde bu yıllarda büyük ölçüde silah ve bomba da vardır. Şubat ayında Zeytun'u ele geçiren Ermeniler, tüm Müslüman aileleri katletmeye başlamışlardı.⁴⁵⁹ Zira Çanakkale Cephesi'nde muharebeler devam ederken Bitlis'te birtakım Ermeni eşkıyası ortaya çıkmış, bazı askerleri kaçırmaya başlamış, Halep'te ve Dört Yol'da Ermeniler tarafından askere ve jandarmaya saldırılar düzenlenmiş ve Kayseri'deki Ermeni evlerinde yüklü miktarda bomba, Fransızca, Rusça ve Ermenice

⁴⁵⁶ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2128, s. 15-16.

⁴⁵⁷ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 156.

⁴⁵⁸ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, Cilt: 3, s. 78-79.

⁴⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 252-254.

şifre grupları ele geçirilmişti.⁴⁶⁰ Başkumandanlık tarafından, bu durumun bir ihtilale hazırlık olabileceği şüphesiyle, azami derecede hassasiyet gösterilmesine dikkat çekilmişti.

Bu özel durumdan dolayı Çanakkale Cephesi'nde gerek seyyar orduda gerekse seyyar ve sabit jandarmada kati surette Ermenilere silahlı görevlerde yer verilmeme kararı alındı. Hatta kumandanların ve karargâhların maiyetinde dahi bulundurulmamaları istenmişti. Asayişin temini noktasında durumun ciddiyeti hemen anlaşılmaktaydı. Zira gelen aynı emir telgrafi içerisinde, herhangi bir şekilde hükümete muhalefet, silahlı tecavüz ve direniş gösterilmesi durumunda, kumandanlara Divan-ı Örfî ilan etmesi izni verilmişti. Bu uygulama sırasında daima teyakkuzda olunması ve aynı zamanda sadakatte herhangi bir şüphe bulunmayan yerde ahalinin moralinin bozulmaması söylendi.⁴⁶¹ Her iki şekilde de Esad Paşa kolordunun asayişini sağlamaya çalıştı.

8 Mart'ta Gelibolu'ya önemli bir ziyaret yapıldı. Almanya'dan gelen Müşir Goltz Paşa⁴⁶² vapurla Gelibolu'ya geldi. Müttefik Devletlerin Çanakkale Boğazı'na karşı bombardımanın başlamasıyla birlikte Goltz Paşa Gelibolu Yarımadası'nda, Boğazın Asya yönündeki Türk mevzilerinin ve savunma yerleşkelerinin gücü hakkında yerinde gözlem yapmak üzere, Sultan V. Mehmed Reşad'ın iradesiyle teftiş gezisine çıktı. Muharebelerin başından beri Goltz Paşa'nın kanaati, Türklerin cephanesinin bakımından güçlü olduğu müddetçe Çanakkale'nin geçilemeyeceği yönünde idi.⁴⁶³ Muharebeler başladıktan sonra V. Ordu Kumandanı Liman Paşa da benzer kanaatte olacaktı.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Haluk Selvi, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu**, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2003, s. 34.

⁴⁶¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 79.

⁴⁶² Colmar Freiherr von der Goltz Paşa (12 Ağustos 1843-19 Nisan 1916): Kasım 1914'te Belçika Genel Valiliği'nden daha önceleri de görev yaptığı İstanbul'a getirilerek hem Sultan V. Mehmed Reşad'ın hem de Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak görev yaptı. Savaş boyunca I Ordu Kumandanlığı ve VI. Ordu Kumandanlığı görevlerinde bulundu. Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 121, 229.

⁴⁶³ Goltz, **Goltz'un Hatıraları**, s. 40.

⁴⁶⁴ Ağustos ayında cepheye giden kadın gazeteci Wanda Zembrzuska, Liman Paşa ile bir röportaj yaptı. Zembrzuska'nın ifadesiyle, Liman Paşa mevcut durumdan gayet memnun ve gelecekte de umutlu görünüyordu. Liman Paşa, "*Mükemmel. İngilizler bir adım ilerlemek için boşuna uğraşılıyor, yakın zamanda geri dönmek zorunda kalacaklar. Üç aydır hep aynı pozisyonlarda duruyorlar ve eğer şimdiye kadar onları oradan söküp atmadıysak, bu, bize bağlı olmayan hususlardan ve gereksiz yere kahraman askerimizin hayatını tehlikeye atmak istemediğimizden kaynaklanıyor. Ancak buldukları yerde neredeyse tehlikesiz ve tamamen güçsüzler. Kendiniz de göreceksiniz, baylar*" demişti. Wanda Zembrzuska, **Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 52.

Goltz Paşa, Esad Paşa ile birlikte Gelibolu'da ve Bolayır bölgesinde Yeniköy'e kadar giderek bir keşif gezisi yaptı. Gezi grubunun Bolayır tabyasında oldukça kalabalık olması nedeniyle bir ara Saros'da bulunan İtilaf Devletleri zırhlıları atışa başladı. Bereket versin ki, Esad Paşa, misafiri Goltz Paşa ve gezi heyeti oradan ayrıldıktan sonra mermiler tabyaya düşmüştü. Goltz Paşa, Esad Paşa'yı, Kolordu Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'i, Topçu Kumandanı Hasan Rıza Bey'i, VII. Tümen Kumandanı Ali Remzi Bey'i ve I. Şube Müdürü Sedat Bey'i, Yörük Vapurunda akşam yemeğine davet etti. Yine aynı gün Maydos'a gitmek üzere hareket eden heyet, havanın sisli ve yağmurlu olması nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. Esad Paşa maiyetiyle beraber Gelibolu'ya, Goltz Paşa ise Çanakkale'ye döndü.⁴⁶⁵

Takvimler 16 Mart'ı gösterdiği zaman, Gelibolu semalarında Müttefik Devletlerin tayyareleri gezinmekteydi. Çanakkale, deniz muharebelerinin en şiddetli günleri günlerine tanıklık ediyordu. Esad Paşa, geçen tayyarelere karşı birtakım tedbirler almaya çalıştı. Tayyareye karşı top atışında, her topun bir diğerinden büyük aralıklarla hatta beşer yüz metre farklı nişangâhlarla ve piyade takımlarının da ikişer yüz metre farklı nişangâhla ateş etmesi emredildi. Düşmanın bakış ve ateşine maruz yerlerden geçen karargâh heyetlerinin, ayrı ayrı gitmeyip topluca ve bir iki sıra ile gitmeleri ve emir erlerinin de iki yüz metre kadar gerilerinde aynı şekilde topluca yürümleri istendi. Kolordu Kumandanı Esad Paşa, verilen emirlerin vaktinde uygulanmasını kesin surette gerekli görüyordu. Emrin ertelenmesi durumunda hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceğini ifade etti. Hatta LXXII. Alayın III. Bölük Kumandanı Yüzbaşı Hayri Efendi'ye bölüğünün ne yemek yediği hakkında soru sorulmuş ve Hayri Efendi'nin bilgisi olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Esad Paşa şu cevabı vermiştir: *“Bölüğündeki askerlerin ne yemek yediğini bilmeyen bir yüzbaşının kolordumda varlığına ihtimal vermezdim. Böyle bir zâbite kolordumda kıt'a tevdi edemeyeceğimden kendisini bugünden itibaren açığa çıkardım.”*⁴⁶⁶ Verilen görev ve üstlenen sorumluluk konusunda son derece hassas olan Esad Paşa'dan böyle bir kararın çıkması gayet normal karşılanmaktadır.

19 Şubat'ta başlayıp 18 Mart'a kadar süren deniz muharebeleri, karada bulunan Türk topçusu ve Müttefik donanması arasında kıran kırana devam etti. Amacı İstanbul'u ele

⁴⁶⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 80.

⁴⁶⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 84.

geçirmek olan İtilaf Devletleri'nin donanması, 18 Mart günü hava kararırken tam bir mağlubiyet içerisinde geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁶⁷ İngiltere Bahriye Nazırı Churchill'in teklifiyle açılan Çanakkale Cephesi'nde, bozguna uğrayan kendileri olurken, güçlü donanmalarını gördüğü an kaçacaklarını zannettikleri Türk ordusu ise Çanakkale'yi bırakmadı. 18 Mart günü Türk ordusu tarafından kazanılan zafer, 25 Nisan'da başlayacak ve yaklaşık 8,5 ay devam edecek olan kara muharebelerinin provası niteliğinde olmuştur.

3.3.2. Kara Çıkarmasına Kadar (19 Mart-25 Nisan 1915)

Çanakkale Boğazı'ndaki tabyaları imha ettikten sonra rahatlıkla İstanbul'a gidebileceklerini düşünen Müttefik Devletler, 18 Mart'ta büyük bir mağlubiyet yaşadılar. Boğaz'ı sadece donanmayla geçemeyeceklerini anlayınca hem karadan hem de denizden eş zamanlı gerçekleşebilecek bir amfibi harekât yapmaya karar vererek hazırlıklara başladılar. Çanakkale'yi her ne bahasına olursa olsun koruyan Türk topçusu ise, deniz muharebeleri sırasında zor günler yaşasa da 18 Mart'ta kazanılan zaferin verdiği motivasyonla yeni saldırılara karşı mücadele edebilecek güçteydi. Deniz muharebeleri 18 Mart'ta sona erse de kara muharebeleri 25 Nisan'da başladı. Aradan geçen yaklaşık 1 aylık süre zarfında, Türk ordusu mevcut eksiklerini tedarik ve takviye etmeye çalıştı. Hem Müstahkem Mevki'de hem de Gelibolu Yarımadası'nda sağlam tedbirler alındı.

Yaşanan gelişmeler Türk ordusu için büyük bir gurur kaynağı olurken İngilizler ve Fransızlar için hiç de öyle değildi. Dünyanın en donanımlı ve büyük savaş gemileri, Türk topçusu karşısında akamete uğramıştı. Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa, Müttefik kuvvetlerin yaşadıkları bu yenilginin ve itibar kaybının geri kazanılması için yeniden taarruza geçeceklerini tahmin etti. Bunun için 20 Mart'ta Başkumandanlık'tan, hâlihazırdaki savunma düzeninin kuvvetlendirilmesi amacıyla talepte bulundu.⁴⁶⁸ Müttefiklerin amfibi harekâta kalkışacakları bilgisi alınınca, cephede bulunan kara ordusunun güçlendirilmesi için karar alındı. Bunlardan en mühim olanı da cephede yeni bir ordunun kurulmasıydı.

⁴⁶⁷ Uyar, "Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, s. 52.

⁴⁶⁸ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 189.

Çanakkale Cephesi'ni korumak amacıyla, 25 Mart 1915'te, daha önce I. Ordu Kumandanı olan Alman Müşir Liman von Sanders kumandasında V. Ordu kuruldu.⁴⁶⁹ V. Ordu, Çanakkale Müstahkem Mevki bölgesinde ve Gelibolu Yarımadası'nda bulunan birliklerden, yani III. Kolordu, IX Tümen, XI. Tümen, V. Tümen ile Jandarma Alayları ve LXI. Alaydan sorumluydu. Müstahkem Mevki hâlâ bizzat Genel Karargâha bağlıydı. V. Ordu, sahil istihkâmlarının yakından korunması için gereken birlikleri vereceği gibi, Müstahkem Mevki Kumandanlığı da daima V. Ordu Kumandanlığı'yla temas halinde olarak birlikte çalışacaktı.⁴⁷⁰ Liman Paşa, 26 Mart'ta karargâhını Gelibolu'da kurarak görevine başladı.⁴⁷¹

Deniz muharebeleri sırasında XIX. Tümenin işlevi ise çok önemliydi. Bu önemini kara muharebeleri sırasında da sürdürmeye devam etti. Yarbay Mustafa Kemal Bey'in kumandasında olan bu tümen, 25 Mart 1915 tarihi itibarıyla gerek Anadolu gerekse Saros yönünde, herhangi bir çıkarma durumuna karşı bekletilen genel ihtiyat kuvvetiydi. Tümen, III. Kolordu Kumandanlığı'na bağlı olacaktı ancak Müstahkem Mevki Kumandanı kuvvetli bir çıkarma kafilesine karşı, Gelibolu Yarımadası'nın güney taraflarında veya Anadolu yönünde kullanılabilecek ve Esad Paşa'ya da bilgi verecekti. Esad Paşa'nın Kumandasındaki III. Kolordu ise, Bolayır'dan başlayarak Gelibolu Yarımadası'nı korumakla görevliydi.⁴⁷²

Esad Paşa, XIX. Tümene 29-30 Mart'ta bir telgraf çekerek bir alayın Çanakkale'ye gönderilmesini istemiş ve Sarafim Çiftliği'nde bir alayın bulunmasına lüzum olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey, LXXVII. Alay Çanakkale'ye geçirerek gereken düzeni şehirde sağlamıştır.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 75; Edward J. Erickson, **Gallipoli: Command Under Fire**, Osprey Publishing, 2015, s. 119.

⁴⁷⁰ ATASE, BDH, Klasör: 180, Dosya: 774, Belge: 1-5. **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2129, s. 18-19; Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, s. 24.

⁴⁷¹ Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, s. 76; Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s. 111; Carl Mühlman, **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayın Anıları**, çev. Sedat Umran, Timaş Yayınları, Baskı: 9, İstanbul, 2009, s. 71.

⁴⁷² Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, s. 48-49; Oglanlar, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı**, s. 59; Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s.113; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 204-209; **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 354.

⁴⁷³ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 363-371.

2 Nisan'da Mirliya Esad Paşa, kolordu karargâhının bir kısmıyla geçici olarak Maydos'a gitti. Kasabada mevcut birliklerin konaklarını teftiş ederek karargâhını, XIX. Tümenin boşalttığı binada kurdu. Aynı zamanda tümen için yeni oluşturulan Müzika Bölüğü de Maydos'a gelerek tümene katıldı. Giden LXXVII. Alay ise Liman Paşa'nın emri üzerine yeniden Maydos'a döndü.⁴⁷⁴ Esad Paşa 2-6 Nisan tarihleri arasında Maydos'ta bulunurken birtakım düzenlemeler yaparak tekrar Gelibolu'ya döndü. Kısaca bu düzenlemelere göz atmak gerekirse, Müstahkem Mevki emrinde Çanakkale'de bulunan öküz arabalı sahra topçu kollarından cephanesiz olan birini Bolayır Ağır Topçu Taburuna, diğerini ise XIX. Tümenin Mantelli Taburuna verildiği görülmektedir. O zamana kadar VII. ve VIII. Piyade cephane kollarını oluşturan develi kollardan biri, Birinci Develi Erzak Kolu adıyla VII. Tümene; diğeri ise VIII. ve II. Develi Erzak Kolu adıyla önceden olduğu gibi IX. Tümen savaş düzeninde kalmıştır.⁴⁷⁵ Esad Paşa'nın yaptığı düzenlemelerden bazıları bunlardı. Esad Paşa bu düzenlemeleri yaparken diğeri taraftan teftişlerde bulunuyor ve Mustafa Kemal Bey'den raporlar istiyordu.

Son zamanlarda birliklerde iskorpit hastalığı⁴⁷⁶ ortaya çıkmıştı. Savaş ve kuraklık dönemlerinde daha çok görülen bu hastalık, Çanakkale Cephesi'ndeki askerlerde de görülmüştü. 6 Nisan'da Esad Paşa Gelibolu'da olduğu sırada bir genelge yayınladı. Bu hastalığın nedeni, uzun bir süre sıcak yemek yememek olduğu tespit edildi. Bu hastalığa karşı, en zor zamanlarda dahi ancak iki gün sıcak yemek verilememesi mazeret olarak kabul edileceğini ifade eden Paşa, bu süreden fazla askere sıcak yemek verilmezse, bundan bölük kumandanlarını sorumlu tutacağını bildirmiştir. 9 Nisan'da da bu konuyla ilgili V. Ordu Kumandanı Liman Paşa, mümkün mertebe her gün yeşil sebze; ıspanak, pırasa, ebegümece, kereviz, yeşil soğan, marul, soğan, sarımsak, turp, kuru üzüm, portakal, limon, taze sebze yerini almak üzere; çorba konserveleri, nohut, bezelye fasulye, mercimek, fındık, hurma, zeytin ve haftada en az üç defa et verilmesini emretti.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, s. 202.

⁴⁷⁵ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 373-376.

⁴⁷⁶ İskorpit hastalığı, yeterince taze sebze ve meyve yenmemesi durumunda ortaya çıkar. C vitamini (askorbik asit) eksikliğinin yol açtığı bir hastalık türüdür. C vitamini, bağ dokusunun yapımı için gereklidir. Yüzlerce yıldır bilinen bir hastalık olan iskorpitin, sebeplerinin kesin açıklaması ancak XX. yüzyılda, C vitamininin tanımlanmasından sonra yapılabilmektedir. Bu vitaminin yetersizliğinde, vücudun bağ dokusunu yenileyememesi sonucu ortaya çıkan iskorpitin, diş etlerinin kanayıp şişmesi, dişlerin dökülmesi, bacakların güçsüzleşmesi ve deri altı kanamaları gibi belirtileri vardır. "İskorbüt", **Sağlık Ansiklopedisi**, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, s. 266.

⁴⁷⁷ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 87-92.

Esad Paşa, 6 Nisan'da öğleden önce saat 8'de karargâhı ile birlikte LXXVII. Alayı, talimleri esnasında teftişe gitti. Giderken Mustafa Kemal Bey'i de yanında götürdü. Öğleden sonra ise yalnızca Çanakkale'de LXXVII. Alayı teftiş etti. Bu alayı nerede ve hangi düzende görmek istediğini Alay Kumandanı'nı gördüğü zaman emretti.⁴⁷⁸ Mustafa Kemal Bey, Esad Paşa ile yola çıkmadan önce LVII. ve LVIII. Alaya haber verdi. Mustafa Kemal Bey, özellikle askerlerin elbise ve teçhizatlarının usulüne göre ve düzenli bir şekilde olmasına son derecede dikkat çekti. Alay Kumandanı'na, şayet köprüye yakın talim eden tabur nezdinde olursa Esad Paşa'ya vaktinde ulaşabileceğini söyledi. Esad Paşa herhangi bir birliğin yanına yaklaştığı zaman, subayın derhal koşup canlı ifadelerle bilgi vermesini ama bölüklerin fuzuli saygı gösterisinde bulunmaması konusunda LVII. Alay Kumandanı'nı uyardı.⁴⁷⁹

Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey'den 6 Nisan'da LXXVII. Alayın yeniden Maydos'a nakledilmesini, bu nakil için Müstahkem Mevki Kumandanlığı ve Çanakkale Sevkiyat Riyaseti ile irtibat kurulmasını ve nakil sonucunun kendisine bildirilmesini istedi. XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey gereğini yapsa da söz konusu alayın Maydos'a gitmesi ertelenmek durumunda kalmıştı.⁴⁸⁰

Sultan V. Mehmed Reşad, 7 Nisan'da Esad Paşa'nın Çanakkale'deki başarıları nedeniyle eşi Esmâ Asime Hanım'ı özel bir şekilde davet etti. Esmâ Asime Hanım'ı huzuruna kabul eden padişah, takdir nişanı olarak kırmızı bir kese içerisinde 35 Reşadiye altını hediye ederek iltifatta bulundu. Esad Paşa'ya bu haberi veren kardeşi Vehib Paşa, Sultan'a teşekkürde bulunmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Esad Paşa'da Sultan'ın Başyaveri Ferik Salih Paşa'ya şu maruzatta bulundu:

“Huzur-ı hümayûnlarına kabul ve iltifât-ı şehriyârilerine mazhariyetle müebbeden mes'ud buyurdıkları ailem cariyelerinin işbu nâiliyetten dolayı hâsıl olan ubûdiyyet-i ezeliyye-i kemterânemle tezeyyün eden minnettarlığımın Hâkpây-ı Şâhâneye arzını istirham eylerim.

27 Mart 1331 (9 Nisan 1915)

⁴⁷⁸ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 379.

⁴⁷⁹ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 380-281.

⁴⁸⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 382-383.

Üçüncü Kolordu Kumandanı Mirliva Esad⁴⁸¹

7 Nisan 1915'te V. Ordu, Liman von Sanders Paşa'nın kumandası altında Gelibolu'daki karargâhında görevini yürütmekteydi. Esad Paşa'nın kumandasındaki III. Kolordu ise bu orduya bağlıydı. Esad Paşa 7 Nisan'daki kolordu emrinde bazı görevlendirmelerde bulundu. Buna göre, IX. Tümen Maydos'a geçerek tekrar kolordu savaş düzenine girmiştir. Çanakkale'nin güneyinde XV. Kolordu, Şarköy batısındaki Yeniköy ve civarında V. Tümen, Keşan'ın kuzeyinde Karapınar ve civarında Bağımsız Süvari Livası bulunmaktaydı. Her tümenin ve taburun görevi belliydi. VII. Tümen, Bolayır hattından Deliyani Limanı'na kadarki bölgeyi gözetleyip gizleyecektir. Kolorduya bağlı olan Bolayır Ağır Topçu Taburu, gerektiği zaman VII. Tümen Kumandanlığı'ndan emir alabilecektir. Kolordu Süvari Bölüğü, gözetleme bölgesini teslim almakla görevli olacak bölüğün gelmesinden sonra Kızıklı'ya giderek oraya yerleşecek, askerin talim ve terbiyesi ile meşgul olacaktır. Tayfur'da bulunan ve yine kolorduya bağlı olan Gelibolu Seyyar Jandarma taburu, Koyun Limanı bölgesini gözetleyecektir. Düşman hakkındaki önemli gelişmeler, Maydos'ta IX. ve XIX. Tümen Kumandanlıkları'na da bildirilecektir. Her bölüğe, gündüz veya gece, haftada üç gün mutlaka yürüyüş yaptırılacaktır. Hava durumunun iyi ve denizin sakin olduğu 7 Nisan'da Esad Paşa, bu talimatları XIX. Tümene göndermişti.⁴⁸²

Bir süre önce ortaya çıkan iskorpit hastalığına karşı bazı önlemler alınmaya çalışılmıştı. 13 Nisan'da Esad Paşa tarafından, taze sebze bulunmadığı takdirde yapılması gerekenlerle ilgili bir emir verildi. Ebegümece, kuzu kulağı, deve diken, ısırgan gibi yerden bitebilen ve kırlarda bulunabilen yeşillik toplatılarak çorbalara karıştırılmak suretiyle yararlanılması bildirilmekteydi. Her bölüğün ordugâhı çevresinde uygun bir bahçe yapması ve bir bahçıvan müfrezesi oluşturarak sebze ektirilmesi emredildi. Yapılanların sonucunda kolorduya da bilgi verilmesi istendi.⁴⁸³

11 Nisan'a kadar Boğaz'da herhangi bir olay görülmedi. Ancak 11 Nisan'da, Kemikliler istikametinde Müttefiklerin bir tayyaresinin uçarak Ağıldere, Kabatepe ve Kumtepe tarafına gittiği görüldü. Diğer yandan da bir zırhlı Maydos Limanı'nı bombalamaya

⁴⁸¹ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 91.

⁴⁸² Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 88; *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 384-386.

⁴⁸³ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 97.

başladı. 16 Nisan'da da yine bir tayyare, Bozcaada ve Seddülbahir tarafından gelip Maydos üzerinden uçarak Zeytinlik civarına bir bomba attı. Türk topçu ve piyadesinin karşılık vermesiyle kimi tayyare düşürülürken kimi de ağır hasar almıştı. Müttefik kuvvetler kara çıkarmasından önce havadan saldırıya geçmiş veya en iyi ihtimalle Türk kuvvetlerinin gücünü yoklamaya çalışmıştır.⁴⁸⁴ Anlaşıldığı üzere, 11 Nisan-25 Nisan 1915 tarihleri arasında büyük bir çıkarma yapılmasa da Müttefik Kuvvetler gerek havadan ve denizden gerekse denizaltından girişimlerde bulunarak Türk tabyalarını yoklamıştır.

3.3.3. Kara Muharebelerinde (25 Nisan 1915-12 Ekim 1915)

Çanakkale kara muharebelerinin başlangıcında V. Ordu, iki kolordudan oluşturulmuştu. V. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa, III. Kolordu Kumandanı Esad Paşa ve XV. Kolordu Kumandanı Tuğgeneral Weber'di.⁴⁸⁵ V., VII. ve IX. Tümenlerden oluşan III. Kolordu Gelibolu Yarımadasını, III. ve XI. Tümenlerden oluşan XV. Kolordu da Boğaz'ın Anadolu yönünü, Kumkale, Beşiğe tarafını savunacaktı. Bigalı'ya geçen XIX. Tümen ise Mustafa Kemal Bey kumandasında ordunun ihtiyat kuvveti olarak belirlenmişti. Mustafa Kemal Bey'in emrinde LVII. Alay, LXXII. Alay ve LXXVII. Alay bulunuyordu.⁴⁸⁶ Bu piyade alayları hem eğitimsiz hem de paniğe kapılacak bir yapıya sahipti.⁴⁸⁷

Liman Paşa, Müttefik Kuvvetlerin çıkarmayı Beşiğe Koyu ve Bolayır'dan yapacağını tahmin etmişti.⁴⁸⁸ Bu iki bölge her ne kadar önemli olsa da Müttefik Kuvvetlerin stratejisinden uzak görünmekteydi. Zira daha önce bu bölgede bulunan Esad Paşa, IX. Tümen Kumandanı Albay Halil Sami Bey ve XIX. Tümen Kumandanı Yarbey Mustafa Kemal Bey bu fikrin yanlış olduğu kanaatindeydiler. 25 Şubat'tan beri Maydos'ta bulunan Mustafa Kemal Bey'in fikrine göre, Müttefik Kuvvetler Seddülbahir ve Kabatepe tarafından çıkarma yapacaktı ve buna karşılık daha karaya çıkmadan onları imha etmek gerekiyordu. Liman Paşa bu fikri kabul etmeyerek kendi bildiğini uygulasa

⁴⁸⁴ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 2015, s. 1-5; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 103.

⁴⁸⁵ Zekeriya Türkmen, **Çanakkale 1915 Türk Ordusunun Kara ve Hava Harekatı**, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 30.

⁴⁸⁶ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 73; Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 77-78.

⁴⁸⁷ Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, s. 87.

⁴⁸⁸ Uyar, "Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, s. 52.

da daha sonra bu Türk ordusunun zararına olacak ve savunma için zaman kaybedilmiş olacaktı.⁴⁸⁹

24 Nisan'da Esad Paşa Gelibolu'dan Maydos'a gitti. 23 Nisan'da Müttefik donanmasından atılan bombaların meydana getirdiği hasarı inceledi. Ölenler arasında Maydos Ortodoks Metropolit Vekili dahi bulunuyordu.⁴⁹⁰ Ölenlerin bir kısmı zaten gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Esad Paşa Maydos halkını büyük bir endişe içinde görerek Maydos Kaymakamına, kasabanın hemen tahliye edilmesi gerektiğini söyledi ve akşamüstü Gelibolu'ya döndü. Esad Paşa, Gelibolu'da kirada kalıyordu. 24-25 Nisan saat 5.50'de Paşa'nın telefonu çaldı. Arayan Maydos'ta bulunan XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'di. Mustafa Kemal Bey, zırhlı kruvazörlerin himayesi altında birçok nakliye gemisinin Seddülbahir'e, Arıburnu'na ve Saros'a doğru ilerlediklerini söyledi. Derhal karargâha giden Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey'den bu sefer de Müttefik Kuvvetlerin Arıburnu civarına, Seddülbahir yönünde Zığındere'ye asker çıkarmaya başladığını ve Teke Burnu'nu işgal ettiğini öğrendi. Bu sırada Mustafa Kemal Bey düşmanı karşılamak üzere bir alayı ile Maydos'tan Arıburnu'na doğru hareket etmişti.⁴⁹¹

25 Nisan'da çıkarma yapmaya başlayan İngiliz ve Fransızlar, sabahın ilk saatlerinde Seddülbahir ve Arıburnu'na ayak basmışlardı.⁴⁹² Düşman ateşinin büyük bir kısmı, Seddülbahir ve Hisarlık yönlerine ve kısmen de İntepe'ye yapılıyordu.⁴⁹³ Çıkarma hem Seddülbahir'de hem de Kumtepe'de peş peşe başladı.⁴⁹⁴ Esad Paşa bir yandan durumu anlatmak, diğer yandan da talimat ve emirleri olup olmadığını anlamak üzere bazı raporlar hazırlayıp Bolayır'a, Liman Paşa'nın yanına gitti.⁴⁹⁵

Esad Paşa'nın IX. Tümen Kumandanı Halil Sami Bey ve XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e açık ve kesin emirler vermek yerine Bolayır'a gitmesinden dolayı,

⁴⁸⁹ Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 79; Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-25 9 Ocak 1916)**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 5, Kitap: 3, Ankara, 2012, s. 12; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 73; Enğin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 66; Atacanlı, **Arıburnu'nun İlk Müdafaası**, s. 45.

⁴⁹⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 4, s. 517-518; Zekeriya Türkmen, "Çanakkale Kara Savaşlarında İlk Gün", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Cilt: 65, Nisan 2019, s. 56.

⁴⁹¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 4, s. 517-518.

⁴⁹² Ian Hamilton, **Gelibolu Hatıraları 1915**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 101.

⁴⁹³ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2132, s. 27-28.

⁴⁹⁴ Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 47.

⁴⁹⁵ Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, s. 129; Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, çev. Günay Salman, Milliyet Yayınları, 1972, s. 168.

kendisiyle tümen kumandanları arasında iletişim sorunu yaşamasına neden oldu. Paşa'nın bu hareketi, çıkarmanın ilk günü yapılmaması gereken ciddi ve tehlikeli bir hataydı. Ayrıca IX. ve XIX. Tümenlerin koordinasyonu bu günlerde çok önemliydi. Türk subayları arasında muhtemel çıkarma yerleri, Seddülbahir ve Kabatepe bölgesi görülürken, kolordu karargâhının çıkarma yerine yaklaşık 50-60 kilometre uzaklıkta kurulması da başlı başına bir hataydı. Belli olan şu ki, daha çıkarmanın ilk gününde üst-ast düzey kumandanlar arasında ciddi iletişim noksanlığı görülüyordu. Ne yazık ki bu koordinasyon hatasının bedeli, fazladan verilen şehitlerin kanıyla ödendi.

Liman Paşa, yanında yaveri ile birlikte bir çalının arkasında dürbün ile Müttefik filosunun hareketlerini takip ediyordu. Raporlara göre, Gelibolu Yarımadası'nın güney tarafından İngilizler çıkarma yapmış ve IX. Tümen savuşturmayı başarsa da düşman dirençli çıkmıştı. Arıburnu kıyıları ve bu bölgedeki tepeler düşmanların eline geçmişti. Karşı koymak için XIX. Tümen yürüyüşe geçti. Düşmanın Saros Körfezi'ne girmekle bir gösteriş çıkarması yapabileceği ihtimalini söyledi.

Esad Paşa bu görüşme sırasında, Liman von Sanders'ten VII. Piyade Tümeninin harekete geçirilmesini istedi ancak Liman Paşa bu isteği geri çevirdi. Liman Paşa bu görüşme sırasında Arıburnu'na öncelik tanımaya sonunda razı oldu. Bir an önce Maydos'a gidip kumandayı yakından ele almak isteyen Esad Paşa, Liman Paşa'dan geçici olarak Şirket-i Hayriye vapurunu emrine vermesini istedi. Liman Paşa, Müttefik Devletlerin gemileri hakkında Esad Paşa'nın değerlendirmesini uygun buldu ve karargâhına dönmesini isteyerek Şirket-i Hayriye vapurunu Esad Paşa'ya verdi. Ancak hiçbir talimat vermemişti. Esad Paşa, arabasıyla hızlıca karargâhına döndü. Gerektiği kadar görev arkadaşını ve haberleşme teçhizatı yanına alarak vapurla Maydos'a döndü ve yarımadanın güneyinde kumandayı ele aldı.⁴⁹⁶ Esad Paşa Maydos'a vardığında Liman Paşa'ya bir telgraf çekerek, yarımadanın Seddülbahir ve Morto Limanı'ndaki Eskihişarlık tarafları için takviye kuvvet istedi.⁴⁹⁷ Daha kara muharebelerinin ilk gününde Esad Paşa çıkarmanın getirdiği

⁴⁹⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 4, s. 520.

⁴⁹⁷ Liman von Sanders Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 63.

zorluklar karşısında büyük bir direnç gösterdi. Liman Paşa bunun üzerine III. Tümenen bir piyade alayını Esad Paşa'nın yardımına yetişmek üzere Maydos'a gönderdi.⁴⁹⁸

Esad Paşa 25 Nisan'da Kilye İskelesi'nden Maydos'a çıkıp düşman ateşine siper olma özelliği olan Maltepe'ye karargâhını kurdu. Esad Paşa hem Arıburnu hem de Seddülbahir harekâtını idare etmekle sorumlu olduğundan dolayı karargâhını tam ikisi arasında bir mevkiye kurması gerekirdi. Ancak o sırada Arıburnu savaş stratejisi bakımından daha fazla önem taşıdığı için Maltepe karargâhını tercih etmişti.⁴⁹⁹

25 Nisan muharebelerinde sahillerde az sayıda bulunan Türk kuvvetleri, makineli tüfek eksikliğine rağmen şiddetli düşman saldırısına karşı büyük bir savunma yapmışlardı. İlk çıkarma planının suya düşmesinde, XXVII. Alay Kumandanı Yarbay Şefik (Aker) Bey ile LVII. Alay ile beraber muharebelere katılan Mustafa Kemal Bey'in etkisi çok büyüktür. Liman Paşa başından beri Beşige Koyu'na yani Anadolu tarafına odaklansa da durum tam tersi, Esad Paşa ve Mustafa Kemal Bey'in dediği gibi oldu. Düşman donanması göstermelik çıkarmalar yaparak esas çıkarmayı Seddülbahir ve Kabatepe'den yaptılar. Kumkale çıkarması ise Fransızlarla 48 saatlik bir mücadeleden sonra savuşturulabildi.⁵⁰⁰ Böylelikle Ordu Kumandanı Liman Paşa'nın kurduğu savunma düzeni de daha ilk günden başarısız sayılmıştı.

Tekeburnu tarafında XXVI. Alay, VII. Bölük tarafından en son kahramanca yapılan süngü hücumuyla düşman birçok ölü vererek denize dökülmüştür. Ne yazık ki, Bölük Kumandanı ve subaylar şehit olmuş ve bölük pek çok kayıp vermiştir. Burasının takviyesi için XXV. Alaydan bir tabur ileri sevk edilmiştir. IX. Tümenen Esad Paşa'ya gelen habere göre, XXV. Alay diğer iki taburla ve bir sahra bataryasıyla birlikte Zığındere'den çıkan düşmana karşı taarruz etmek üzere ileri sevk edilmiştir.⁵⁰¹

25 Nisan'da Müttefik Devletler donanmasından gelen atışlar Yıldız tabyalarına, Fransız mezarlığına ve çevrede bulunan kışlalara isabet etmişse de Merkez tabyada bulunan 15

⁴⁹⁸ Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, s. 83-85; Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 5, Kitap: 2, Ankara, 2012, s. 7-16.

⁴⁹⁹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 521.

⁵⁰⁰ Oglander, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, s. 171; Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 48; **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 82; Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 83-84.

⁵⁰¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2131, s. 25-26.

santimetrelik toplara ve cephaneye bir zarar vermemiştir. Bu esnada Türk toplarının menzili, düşman donanmasını vurabilecek yeterliliğe sahip değildi. Ancak düşman tayyarelerine karşı piyade takımı oldukça iyi atışlar yapıyor ve indirmeyi başarıyordu. Tüm hatalara ve noksanlıklara rağmen ilk günkü muharebede önemli mevkiiler teslim edilmedi. Bunda, Mustafa Kemal ve Şefik Beylerin inisiyatif alarak daha büyük sorunların ortaya çıkmasının engellenmesindeki rolleri büyüktür. Bu nedenle çıkarmanın ilk günü öne çıkan isimler, Mustafa Kemal Bey ile Şefik Bey oldu. Esad Paşa ise 25 Nisan'da bu isimlerin yanında gölgede kaldı. Her ne olursa olsun yine de Ordu Kumandanı Liman Paşa ile tümen kumandanları arasındaki bağlantıyı kurmada önemli bir rol oynadı.

Nisan ayının başında IX. Tümen, Müstahkem Mevki'ye bağlı iken bu kez III. Kolordu'ya verildi. XIX. Tümen ise Bigalı ile Kilye arasında bulunuyordu. Liman Paşa Gelibolu'ya gelince dağılık halde vaziyet alan IX. Tümeni Maydos ve Sarafım'de topladı. Liman Paşa, ayrıca XIX. Tümenin Anadolu yakasına geçmesini istemişti ama daha sonra vazgeçerek yerinde bırakmıştır.⁵⁰²

Kumandanlar arasında bazı sorunların olduğu da bilinmektedir. Örneğin Selahaddin Adil Paşa, hatıralarında bu sorunlara kısaca değinir. V. Ordu Kumandanı Liman Paşa bir ara III. Kolordu Karargâhını Çanakkale'ye nakletmiş, daha sonra yeniden Gelibolu'ya geri gelmişti. Selahaddin Adil Paşa, Esad Paşa ile Liman Paşa arasındaki bu durumun, kısmen emir ve kumanda anlaşmazlıklarından kısmen de çekememezlik hislerinden kaynaklandığını söylemektedir.⁵⁰³

Muharebeler sırasında en zor günler yaşanırken bazen V. Ordu'daki Alman subaylarla Türk subaylar arasında anlaşmazlıklar çıkıyordu. Sadece V. Ordu'da değil, diğer askerî birliklerde de Almanlarla Türkler arasında sorunlar baş gösterebiliyordu. Kibirli ve ukala tavırlarda bulunan Alman subaylara karşı Türk subaylar da bazen sert tepki koyabiliyordu. V. Ordu Kumandanı Liman Paşa ile Esad Paşa'nın da savaş planı hakkında

⁵⁰² Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 513-514.

⁵⁰³ Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 78.

anlaşmazlıkları vardı.⁵⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda bunu çok açık bir şekilde anlatır.⁵⁰⁵

25-26 Nisan'da Seddülbahir kıyısında çetin muharebeler yaşandı.⁵⁰⁶ Esad Paşa, Seddülbahir Muharebeleri sırasında takviye ve çıkarma harekâtını takip ederek Ordu ve Tümen Kumandanlıkları arasında gerekli muhaberati yürütmüştür. Telgraf bölüğünün telefoncu askerleri, yağın mermiler altında cansiperane ve fedakârca çalışarak III. Kolordu ile IX. ve XIX. Tümenler ve sair mevkilerle olan irtibatı sağlamışlardır.⁵⁰⁷ III. Kolordu Karargâhı ancak 26 Nisan akşamı gece yarısı Maltepe'ye geldi. Kocadere Köyü'nden Maltepe'deki LXXII. Alaya doğru giden Mustafa Kemal Bey, tepede Esad Paşa ile görüşmüştü. Gelibolu'dan vapurla gelen Kolordu Kumandanı Kilye İskelesi'ne inerek daha yeni Maltepe'ye gelmişti. İki kumandan durumu beraber incelediler. Mustafa Kemal Bey bu görüşme sırasında Esad Paşa'ya dertli bir halde orduya yaptığı girişimlerden hala bir karşılık alamadığını, vaktin gecikmekte olduğunu ve kendi tümeninin tamamının bir an önce kullanılmasını istemişti. Daha önce tümeninin tüm kuvvetiyle Arıburnu'ndaki Anzakları denize dökmesine izin verilmesiyle ilgili Ordu Kumandanlığına yaptığı tekliflerinin karşılıksız kaldığını söyledi.⁵⁰⁸ Tümenini düşman donanması tarafından atılan toplardan kurtarmak için planını söyledi. Esad Paşa da bu fikirdeydi ve XIX. Tümen Kumandanı Yarbey Mustafa Kemal Bey'i Arıburnu Cephesi'ne ve IX. Tümen Kumandanı Miralay Sami Bey'i de Seddülbahir Cephesi'ne kumandan olarak tayin etti.⁵⁰⁹

Esad Paşa'nın yanında o sırada Topçu Kumandanı Hasan Rıza Bey ve yaveri Süvari Yüzbaşı Selâmi Bey bulunuyordu. Paşa, askerinin hala eğitim durumunun iyi olmadığını bildiğinden taarruzu ve bunun sonucunda olabilecek ricatin olmamasını istediğinden XIX. Tümenin yerinden kıvıldamamasını ve gerektiğinde düşmana taarruz edilmesini

⁵⁰⁴ Kılınc, **Çanakkale Savaşları Günlüğü**, s. 129.

⁵⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 15.

⁵⁰⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2134, s. 31-34.

⁵⁰⁷ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)**, s. 22-24; Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 83-84; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 521.

⁵⁰⁸ Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 5, Ankara, 1997, s. 69.

⁵⁰⁹ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-5; Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, s. 85.

söyledi. “Ölmek var dönmek yoktur” diyerek Mustafa Kemal Bey’i muharebe cephesine gönderdi.⁵¹⁰ Esad Paşa, bu görüşmenin ardından XIX. Tümenin derhal ileriye atılması, XXVII. Alayın emir altına alınması ve Arıburnu’ndaki düşmanın en kısa sürede denize dökülmesi yönünde karar aldı.⁵¹¹

Mustafa Kemal Bey, bulunduğu bölgeyi kahramanca savunarak düşmanın daha fazla ilerlemesini durdurmuş ve ihtiyatlarını ileri sürerek taarruza kalkmıştır. Tümenin cebel bataryası, düşman hatlarına büyük zarar vermiştir. Ancak düşmanın karaya çıkardığı mitralyözlerin güçlü atışı karşısında, taarruz neticeye kavuşamamıştır. IX. Tümen, Zığındere ve Tekeburnu’nda akşama kadar taarruzda bulduysa da düşmanı savuşturmada başarılı olamamıştır. Fransızlar aynı zamanda Kumkale civarına da bir müfreze çıkarmış fakat gördüğü sert direniş üzerine gemilere binip gitmişlerdir.⁵¹²

Düşman çıkarması sırasında, tümenlerin içinden kaçan askerler de bulunuyordu. LXXII. ve LXXVII. Alaylardan muharebe meydanı terk ederek çadırlarına kaçan Arap askerlere en şiddetli cezalar verilmiş ve bazılarına da sopa atmakla yetinilmişti. Bu cezalandırma XIX. Tümeni kendine getirmiş ve diğer yandan yardım kuvvetinin yola çıkarıldığı haberi gelince askerinin manevi gücü de iyice yükselmiştir. Bu esnada alınan esirlerden değerli haritalar ve bilgiler ele geçiriliyordu. Ele geçirilen haritalar Türk ordusunun durumu için büyük bir önem arz ediyordu. Ele geçirilen bir harita Lieut P. J. Patterson isminde bir İngiliz subayına aitti. Mustafa Kemal Bey’in hediye olarak Esad Paşa’ya verdiği bezli haritada iki dipnot vardı. Biri haritayı ele geçiren LVII. Alay Kumandanı Binbaşı Avni Bey’in imzasını ve yazısını, diğeri ise XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey’in imzasını taşıyordu ve şöyle yazıyordu:

“12/Nisan/331 (25 Nisan 1915) tarihinde Gelibolu şiphi ceziresinin Arı burnuna çıkan düşmanı ilk savlette sahile kadar defeden elli yedinci alay tarafından, düşmanın esir zâbitinden iğtinam edilen numaralı haritası olup bir hatırai naçiz olarak muhterem ondokuzuncu Firkamızın kumandanına taktim olunur.

16/Nisan/331

⁵¹⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 521-522.

⁵¹¹ **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)**, s. 75.

⁵¹² Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 522.

Sağcenah
Kumandanı Al. 57 K.

Binbaşı Avni

17-2-331 (30 Nisan 1915)

Bu hatıranın umum Kolordumuz namına muhterem Kolordu kumandanımız Esad Paşa hazretlerine arz ve takdimi enseptir.

*Mustafa Kemal*⁵¹³

İngilizlerin gösteriş üzerine yaptığı çıkarmalar karşısında, Türk kuvvetleri zor anlar yaşadı ve zaman kaybetti. Yine de Türk subayların koşuşturması sonucunda, daha büyük felaket yaşanmasının önü alındı. Maydos'a gelen V. ve VII. Tümenlerden oluşan takviye kuvvetler, Esad Paşa tarafından 26 Nisan'da derhal Seddülbahir tarafındaki Güney Grubu'na gönderildi. Zira muharebelerin en şiddetli saatleri orada meydana yaşıyordu. Bu sırada Liman Paşa, Arıburnu Cephesi'nin emir ve komutasını Esad Paşa'ya verdi.⁵¹⁴ Esad Paşa, Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'le gözetleme yapmak üzere Maltepe höyüğünün tepesine çıktı. Etrafı gözetledikleri sırada bir düşman zırhlısının höyüğe atış yapması üzerine sipere indiler. İsalet eden mermilerin siperi şiddetlice sarstığını hissetmişlerdi. Bir müddet sonra buldukları yerden 100 metre kadar uzağa bir top mermisi düşmüş ama infilak etmemişti. Esad Paşa infilak maddesini çıkarttırarak "harp yadigârı" olarak hem top mermisini hem de "İngiliz Seferiyye Nizamnamesi"ni Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya gönderdi.⁵¹⁵

Esad Paşa, 27 Nisan'da tan yerinin ağarmasıyla beraber XIX. Tümen, VI. Alay, 6 batarya ile düşmanın Kabatepe Arıburnu mevziine yaptığı taarruzda, düşmanın sağ kolunu ve merkezini geri püskürtmeyi başardı. Muharebelerin başında Liman Paşa'nın genel

⁵¹³ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 523-524; **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1903-1915)**, Kaynak Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 1998, s. 217.

⁵¹⁴ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2138, s. 43-44; Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, s. 87; Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s. 126.

⁵¹⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 535.

savunma düzeninde yaptığı bazı yanlışlar yüzünden Esad Paşa'nın elinde yeterince ihtiyat yoktu.⁵¹⁶ Öğleden önce saat 10.30'da düşmanın sol koluna taarruza devam edildi. Dün akşam ise "Zığın" bölgesi düşmandan temizlenmişti. Düşman donanmasının şiddetli ateşi altında er ve subayların kahramanca ileri atıldıkları görülüyordu.⁵¹⁷

Öğleden sonra düşmanın Kabatepe'nin kuzeyinde, bütün cephe üzerinde geri çekilmeye mecbur edilmişti. Sabah iki kilometrelik bir cephe varken şimdi sallara binecek kadar sahile indirilmişti. Bunun dışında düşmandan küme küme teslim olanlardan da oluyordu. Bunlar Mustafa Kemal Bey tarafından Esad Paşa'ya bildiriliyordu. Arıburnu önünde bir düşman nakliye gemisinin arkadan battığını IX. Tümen bildirmişti.⁵¹⁸

27 Nisan'da Mustafa Kemal Bey, düşmanın bir-iki günlük muharebe sırasında manevi kuvvetinin sarsılmış olduğunu, dört liva kadar kuvveti denize döküldüğünü Esad Paşa'ya bildirmişti. Buna karşılık Maltepe'de Karargâhında bulunan Esad Paşa cevap olarak, Mustafa Kemal Bey'i tebrik etmiş ve bazı uyarılarda bulunmuştur. Düşmanı tamamıyla püskürttüktan sonra deniz tarafından donanmanın şiddetli ateş başlatabileceğini hatırlatarak bu konuda askerlerini de olası bir donanma ateşinden koruma noktasında uyarıda bulunmuştur. Tam bu sırada IX. Tümen de gerçekleştirdiği hücumla Zığındere'deki düşman birliklerini denize dökmüştü. Esad Paşa bu vesile ile Mustafa Kemal Bey'den, derhal kalan düşman kuvvetini de denize dökmesini emretti.⁵¹⁹

IX. Tümen Kumandanı Halil Sami Bey, XXV. ve XXVI. Alayı Seddülbahir'e doğru ileri aldığı halde taburları çok fazla zarar gördüğünden ilave kuvvete ihtiyacı olduğunu ve önceki siperlere çekileceğini bildiren bir telgraf göndermişti. Bunun üzerine Esad Paşa Maltepe civarında ihtiyatta bekleyen XIX. Alay ile Mitralyöz Bölüğünü Kirte istikametinde hareket ettirdi ve IX. Tümenin emrine verdi. Paşa, Halil Sami Bey'e son nefesine kadar sebat etmesini emretti.⁵²⁰

XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, Esad Paşa'nın dikkatlice takip ettiği ve muharebeler sırasında güven duyduğu bir subaydı. Hatta yapılan incelemeler

⁵¹⁶ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi**, s. 76.

⁵¹⁷ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2140, s. 47-48.

⁵¹⁸ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2143, s. 53-54.

⁵¹⁹ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncü Tümen Cerideleri**, s. 89-92.

⁵²⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 536.

sonucunda, sorumluluğu altında bulunan tümenler arasında en çok güven duyduğu tümen XIX. Tümen denilebilir. Daha kara muharebelerinin ilk günlerinde, gösterdiği çeviklik ve üstün başarı üzerine kendisine *Gümüş İmtiyaz Harb Madalyası*'nı bizzat Esad Paşa taktı. Ayrıca Harbiye Nezareti'nden aldığı onay doğrultusunda, Mustafa Kemal Bey'e bir de *Altın İmtiyaz Madalyası* verilmiştir. O tarihte Altın İmtiyaz Madalyası, gümüşü ile birlikte verilip ikisi aynı kutu içine konulurdu. O halde Mustafa Kemal Bey, bir Altın ve iki Gümüş İmtiyaz Madalyası almış oldu.⁵²¹ Bu madalyayı 30 Nisan'da kendisine verirken Esad Paşa şu ifadeleri kullandı:

“19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemâl Bey'e

Hidemât-ı fa'âl-âne ve fedâkârînize bir mükâfât olmak üzere Nâm-ı Nâmî-i Hazret-i Pâd-şâhîye izâfetle taraf-ı vâlâlarına bir Gümüş İmtiyâz Harb Madalyası gönderildi. Geceli gündüzlü devâm eden harbi muvaffakiyetkârâne bir sûretde idâre ederek her ân bir başka sûretde tecelli etmekde olan hizmet-i fedâkârînizin tevâlîsini bekler ve an-samîm-il-kalb tebrik eylerim. Maiyyetinizdeki zâbitân ve efrâddan Harb İmtiyaz ve Liyâkat Madalyası'na kesb-i liyâkat edenleri de bildiriniz.

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Mîr-livâ

Esad'

Bu ödüle karşılık Mustafa Kemal Bey de Esad Paşa'ya şöyle karşılık verdi:

“Üçüncü Kolordu Kumandanı Mîr-livâ Es'ad Paşa Hazretlerine

Henüz vazife-i askeriyemi hüsn-i ifâ edemediğim hâlde mahzâ takdîrât-ı sâmilere üzerine mazhar-ı taltif buyurulduğumdan dolayı lütfen vuku' bulan iltifât-ı kumandanîlerine arz-ı teşekkürât eylerim. Evâmir ve ta'lîmât-ı musîbe-i kumandanîleri dâiresinde hareket olundukça muvaffakiyyet-i kat'iyyenin tecelliyâtına zât-ı kumandanîlerini daha pek çok intizârda bırakmayacağımı kaviyyen ümîd ederim.

19. Tümen Kumandanı

⁵²¹ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 540; Esat Paşa'nın *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, s. 75; Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 69.

*Mustafâ Kemâl*⁵²²

Esad Paşa, çıkarma yapılan ilk günden itibaren görevi başında ve teyakkuzdaydı. 26 Nisan sabahı Bigalı'dan karaya çıkan düşman bölüklerinin bir kolordu kadar olmasına rağmen birçok zarar verildiğini ve Mustafa Kemal Bey'e de bölüklerini uygun bir bölgeye toplayarak düzenli bir şekilde düşmana karşı direnilmesini ve savuşturulmasını istedi. Ayrıca askerin yemeği konusunda da son derece hassasiyet gösteriyordu. Muharebe sırasında mümkün oldukça askere sıcak yemek yedirilmesinin önemine vurgu yaparak bölüklere Maydos'tan daima taze ekmek getirilmesini istiyordu. Erzakta noksanlık varsa, bunun Gelibolu'dan talep edilmesini ve tümenlerden her 24 saatte bir ihtiyaçlarını bildirmelerini istemiştir.⁵²³

Seddülbahir Muharebelerinin ilk ayağı 28 Nisan'da meydana gelen Birinci Kirte Muharebesi'dir. Alçıtepe'de ciddi çarpışmalara yaşıyordu. Esad Paşa Birinci Kirte Muharebesi sırasında ihtiyat kuvveti bakımından eksik kalsa da Seddülbahir ve Arıburnu'ndan gelen takviye isteklerine karşı "*Dayanınız, mevzilerinizi koruyunuz, ihtiyat kuvvetler yetişecektir*" diyordu. Başkumandanlık ve V. Ordu Kumandanlığı Arıburnu bölgesini hafife alıyorlardı. Ordu Kumandanı Liman Paşa, daha ilk çıkarmadan itibaren düşman kuvvetlerinin durumu, çarpışan Türk askerinin başarısı ve yaşadığı zorluklar hakkında eksik bilgiler vermiş, Başkumandanlığın düşüncesini yönlendirmiştir. Buna karşın Esad Paşa uzunca bir rapor yazarak durumun zorluğunu ve bunun için güçlü bir tümen oluşturulması gerektiğini ifade etti. Esad Paşa'nın raporu hemen dikkate alınarak Başkumandan Vekili Enver Paşa yeni ihtiyatları gönderileceğini, bir an bile geri adım atılmamasını, Liman Paşa'ya da talimat verildiğini Esad Paşa'ya iletmiştir. XV. Tümen, Liman Paşa'ya rağmen İstanbul'dan Çanakkale'ye Esad Paşa'nın bu teşebbüsü ve kararlılığı sonucunda gönderilmiştir.⁵²⁴

Seddülbahir cephesinde, düşman Kirte istikametinde taarruzuna şiddetle devam ediyor ve Kirte'yi bomba ateşiyle dövüyordu. Esad Paşa, XIX. Alayı ve mitralyözünü IX. Tümen Kumandanı Albay Halil Sami Bey'e göndermiş ve tümeninin manevi gücüne destek

⁵²² Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 147.

⁵²³ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 55-56.

⁵²⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915), s. 94-95.

vermişti. XIX. Tümene de CXXV. Alayı gönderdi. Her iki tümen de kendilerine gönderilen yardım kuvvetiyle düşmanın taarruzunun durdurulmasını sağladılar.⁵²⁵

Esad Paşa, her kumandan gibi savaş sırasında kaçanlara karşı kesinlikle tavizkâr olmadı. 28 Nisan'da, savaş hattı gerisinde kalan bazı askerleri görünce, kolordusunda ilgili birimlere derhal bu askerlerin tutuklanmasını emrederek birtakım uyarılarda bulunmuştur. Bugünden itibaren gerilerde karşılaşılabilecek sağ ve firarî askerlerin idam edilebileceklerini hızlıca ve yayınlarak tüm bölüklere iletilmesini istedi. Tümenlerin de tutuklayabilme yetkileri olan bu gibi askerlerin derhal subaylardan oluşan bir Divân-ı Harb kurarak orada ifadelerinin alınması ve firar olduğuna kanaat getirilirse idam edilmesi emredildi. Esad Paşa bu konuda, kendisine idam etmeden önce mutlaka bilgi verilmesini istedi. Ateş hattından firar edenlerin ise subaylar tarafından derhal öldürülmesi emri verildi.⁵²⁶ Nitekim 30 Nisan'da LXXII. ve LXXVII. Alaylara mensup olup savaş hattından kaçan üç nefer derhal idam edildi. Kolordusu içerisinde böyle namussuzların daha fazla olduğuna ihtimal vermek istemeyen Esad Paşa vatan ve orduya ihanet fikir ve amacında olanların aynı akıbete uğrayacaklarını tüm askerlere duyurmuştur.⁵²⁷ Savaş sırasında arkada kalmak veya firar etme teşebbüsünde bulunmak, tüm orduyu ve savaş düzenini etkileyebilecek nitelikte kötü ve sonu ihanete kadar varan bir davranıştır.

29 Nisan tarihine gelindiğinde, V. Tümen Kumandanı Miralay von Zodenstern Bey kolorduya bağlı olmak üzere Maydos'un Güney Bölgesi Kumandanlığı'na atanmıştır. VII. Tümen Kumandanı, daha önce olduğu gibi Miralay Sami Bey'di. Esad Paşa'nın gün içerisinde verdiği vazife, Boğaz'ın Rumeli yönündeki istihkâmlarını korumak ve karaya çıkan düşmanı denize dökmektir.⁵²⁸

29 Nisan akşamına doğru II. Ordu Menzil Müfettişi Hasan Tosun Bey'den bir satırlık bir tezkere ile bu tezkerenin altında yer alan bazı açıklamalar geldi:

“Paşa Efendimize

Çam sakızı çoban armağanı kabilinden takdimedir

⁵²⁵ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 544-545.

⁵²⁶ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 120.

⁵²⁷ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 152.

⁵²⁸ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 136.

İkinci Ordu Menzil Müfettişi

Kaymakam

Hasan Tosun

Düşmanın pek şiddetli top ve tüfek ateşi altında içilmeğe mahsus purolar olup her çektikçe, dumanının düşman tarafına savurulması şart ve lâzımdır.

İkinci Ordu Kumandanı

Mirliva

Vehip bin Mehmed

Kemâli ihtiram ile ellerinizi öper ve parlak muzafferiyetlerinize dört gözle muntazır ve Cenabı Kibriyadan mutazarri' bulunduğumu arz ederim

12/2/1331

Miralay Nihat (Vehibin kayın biraderi)⁵²⁹

Saros Körfezi'nde bulunan düşman donanması, doğrudan Maydos kasabasını bombaladı. 29 Nisan'da Esad Paşa Maydos kasabasına gitti. 411 hasta ve yaralı bulunan Maydos hastanesi, düşman bombardımanı altında kaldı. 3'ü yaralı İngiliz esir olmak üzere 28 yaralı ölmüştü. Atılan mermilerden kasabaya isabet edenlerin meydana getirdiği yangın sebebiyle peksimet ambarı ve kasabanın yarısından fazlası yandı. Esad Paşa ikindiye doğru Kirte'ye giderek buradaki bölükleri gözden geçirdi. Bir gün önce meydana gelen bombardımana rağmen askerin manevi gücünün yerinde olduğunu gördü ve tümen karargâhına uğradı. Duruma dair Sami Bey tarafından, askerin pek cesurane muharebe ettiği bilgisini alıp Maltepe'ye döndü.⁵³⁰ Fransız askerleri ikinci kez 29 Nisan'da Kumkale'ye çıkmaya çalışsalar da hayli ölü ve üç makineli tüfek bırakarak geri çekilmeye mecbur kaldılar. Fransızlar bugünden sonra artık Anadolu yönüne çıkmaya cüret

⁵²⁹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 548.

⁵³⁰ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 547-548.

edememişlerdir. Bu sırada Mirliva Esad Paşa'ya, muharebelerde gösterdiği başarı ve hizmet üzerine *Altın Muharebe Liyakat Madalyası* verildi.⁵³¹

2 Mayıs'ta güney bölgesinde, sabahtan akşama kadar düşman donanmasının bazen şiddetli bazen de hafif ateşi devam etti. Bununla birlikte Türk askerinin göstermiş olduğu cesaret sonucunda Zığındere'de bulunan düşman defedildi. Esad Paşa akşama doğru bu bölgeyi ziyarete gitti. Bir gece taarruzu için hazırlık yapıldığını gördü. 2-3 Mayıs'ta gerçekleşen bu taarruzda bizzat bulundu. Düşmanın çok sağlam olan siperine karşı hücum ne yazık ki başarısız oldu ve gece muharebelerine henüz alışmamış durumda olan Türk askeri büyük bir zayıf vererek ancak bulunduğu mevziye çekilebildi. Gece yarısı karargâhın dönen Esad Paşa sabahleyin Mustafa Kemal Bey'in karargâhına gitti. İki gün devam eden ama sonuçsuz kalan muharebede, Türk askerinin gösterdiği kahramanlığı ve bu askeri kumanda eden Mustafa Kemal Bey'i takdir ederek yeniden karargâhına döndü. Her iki bölgede de asker iyi besleniyordu ve avcı hatlarına dahi yemekler sıcak gidiyordu.⁵³²

4 Mayıs'ta V. Ordu Kumandanı Liman Paşa, karargâhını Gelibolu'dan Maltepe'ye, yani Esad Paşa'nın karargâhının en korunaklı olan yerine nakletti. Güney bölgesinden sorumlu Alman Weber Paşa'ya doğrudan doğruya Almanca emirler vererek Güney bölgesinin harekâtına müdahale etmesi, Esad Paşa'yı kızdırdı. Bu nedenle Esad Paşa, Güney bölgesiyle olan irtibatının başka bir kumandana devredilmesini istedi. Böylece Güney bölgesinin idaresi, tamamıyla Weber Paşa'nın sorumluluğuna geçti. Bu geceden itibaren de Esad Paşa sadece Kuzey bölgesini ve Kumtepe müfrezesini idare etti.⁵³³

Arıburnu'nda meydana gelen muharebelerde esir edilen ve Türk ordusunun karşısında ölen bazı İngiliz subay ve neferlerin üzerinde hatıra defterleri, adres yazılmış zarf içerisinde mektuplar, aile fotoğrafları, sevgilileri olması muhtemel olan üryan fotoğraflar, Bank of New South Wales tarafından imzalanmış açık çekler, İstanbul'u ele geçirecekleri hülyasında bulduklarını gösteren ve Türkiye'de tedavül etmek üzere hazırlanmış olan banknotlar, Gelibolu Yarımadası'nın 1/40.000 ölçekli mükemmel haritalar, Çanakkale

⁵³¹ BOA, İ.TAL., 501/8-1-1; BOA, İ.TAL., 501/8-2-1; MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*; *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2005, s. 84-85.

⁵³² Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 555.

⁵³³ Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 556.

Boğazı'nın girişinde bulunan tabyaları gösteren kartpostallar ve icra edecekleri muharebeye ilişkin vesikalar bulundu. Bulunan bu materyallerin büyük bir kısmı, Çanakkale'deki subayların çok işine yaradı. Haritaların biri üzerinde, İngilizlerin hangi bataryaları bombardıman altına alacakları, hangi yerleri zapt etmek istedikleri ve hangi yolları takip edecekleri işaretlenmişti. Esad Paşa ve diğer Türk subayların işine yarayan bir diğer konu da esirlerin sorgu esnasında verdikleri cevaplardır. Düşman askerinin sayıca ne kadar olduğu tespit edilemese de niteliği ve özelliği hakkında bilgi edinilebiliyordu.

XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, muharebeler sırasında esir aldığı bir İngiliz subayını ata bindirerek Esad Paşa'ya gönderdi.⁵³⁴ İngiliz subay Esad Paşa'nın karargâhına geldiği zaman benzi sapsarıydı ve vücudu titriyordu. Attan indirilmesini ve kendisine iyi davranılmasını isteyen Esad Paşa, ayrıca konyak ve çay verilmesini söyledi. Subay Almanca bildiği için Esad Paşa bizzat sorguya çekti. Esad Paşa, adı Peterson ve rütbesi teğmen olan bu subaya, neye titrediğini sordu. Subay, *“beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum; haber aldığımızı göre Türkler esirlerini öldürüyorlar”* cevabını verdi. Esad Paşa buna karşılık, *“biz Türkler esirlerimizi hiçbir zaman öldürmeyiz, kendi askerimize ettiğimiz muamelenin aynısını onlara da tatbik ederiz, müsterih olunuz, şimdi size yiyecek ve içecek versinler sonra görüşürüz”* dedi. Esad Paşa nezaket göstererek, heyecanlı bir anında sorguya çekmek istemediğini hatıralarında dile getirir.

Esad Paşa yaklaşık bir saat istirahatten sonra İngiliz esiri tekrar yanına çağırır. Subayın bu sefer benzi yerine gelmişti ve artık titremiyordu. Karaya çıkan İngiliz kuvvetlerine dair bilgilerini sorgulayan Esad Paşa, esirin detaylıca bilgi vermek istemediğini hissetti. Sıkıştırmayarak yalnız ne kadar tümenin karaya çıkarıldığını sordu. Esir subay, Avusturalyalı ve Yeni Zelandalı olmak üzere dört tugayın karaya çıkarıldığını söyledi. Ardından Esad Paşa İngiliz esiri V. Ordu Karargâhına, Liman Paşa'nın yanına korunaklı bir şekilde gönderdi.⁵³⁵

⁵³⁴ Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, s. 7.

⁵³⁵ Bülkat, Çanakkale Hatıraları, s. 562-563.

3.3.3.1. Kuzey Grubu'nun Kurulması ve 19 Mayıs Taarruzu

Arıburnu'nda 25 Nisan-5 Mayıs tarihleri arasında yaşanan çıkarma ve muharebelere karşı neredeyse tüm birlikleri, XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey komuta etti. 5 Mayıs'ta, V. Ordu Kumandanlığı hem Arıburnu hem de diğer taraflardaki savunma birliklerini yeniden düzenlemeye tabi tuttu. Bu düzenlemeye göre, Anadolu Grubu (III. Tümen), Güney Grubu (Alçıtepe ve güneyindeki kuvvetler: VII., IX., XII., XV. ve XI. Tümenler), Kuzey Grubu (Arıburnu ve Anafartalar'daki kuvvetler: V., XVI., XIX. Tümenler ve Anafartalar Müfrezesi) ve Saros Grubu (VI. Tümen, I. Süvari Tugayı ve Gelibolu Jandarma Taburu) olmak üzere dört grup oluşturuldu. Birliklerde artan asker sayısı üzerine, 17 Mayıs'ta Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa, karargâhını Maltepe'den Kemalyeri'ne taşıdı. Maiyetinde bulunan Mustafa Kemal Bey ise XIX. Tümen Kumandanlığı'nı Conkbayırı'na yakın bir bölgeye nakletti.⁵³⁶

Anlaşıldığı üzere, Esad Paşa taze bir tümen kuvvetiyle beraber Kuzey Grubu⁵³⁷ Kumandanı olarak atandı.⁵³⁸ Ayrıca 15 Mayıs'ta, geçmişte yaptıkları olağanüstü hizmetlerine binaen Şimâl (Kuzey) Grubu Kumandanı Esad Paşa ile XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey ve V. Ordu Kurmay Başkanı Kâzım (İnanç) Bey'in taltif edilmeleri konusunda V. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa, Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya görüşlerini sordu.⁵³⁹ Enver Paşa'dan gelen onay üzerine Liman Paşa, Eltutan Baba Tekkesi'ne Esad Paşa'yı çağırdı. Esad Paşa'nın göğsüne, Almanya İmparatoru tarafından verilen nişanı bizzat Liman Paşa taktı. Bunun üzerine Esad Paşa, 29 Mayıs 1915'te *Birinci Sınıf Demir Salib Nişanı*'yla ödüllendirildi.⁵⁴⁰

⁵³⁶ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, s. 84; *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)*, s. 111-113; Turhan Seçer, *Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008, s. 195.

⁵³⁷ Esad Paşa'nın yanında ve çevresinde oldukça seçkin ve çok iyi yetişmiş kurmaylar vardı. Kuzey Grubu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay) Bey, Harekât Şube Müdürü Binbaşı Çolak Kemalettin Sami Bey, Karargâh Kurmayı Binbaşı Ohri Kemal (Ohri) Bey ve diğer Karargâh Kurmayı da Yüzbaşı Burhanettin (Denker) Bey idi. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, s. 109.

⁵³⁸ Zekeriya Türkmen, "Çanakkale Savaşlarında Kara Harekâtı", *Çanakkale Tarihi IV*, (Editör: Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 2197; Selahattin Âdil Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, (Yay. Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2001, s. 150.

⁵³⁹ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2146, s. 59-60.

⁵⁴⁰ *MSB Arşivi*, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

Kuzey Grubu tarafından 19 Mayıs'ta gerçekleşecek olan taarruz, bizzat yöneteceğinden dolayı Esad Paşa için çok önemlidir.⁵⁴¹ 11 Mayıs'ta Arıburnu'nu teftişe gelen Enver Paşa, Arıburnu tarafında genel bir taarruz yapılarak düşmanın denize dökülmesini istedi.⁵⁴² Ordu Kumandanı Liman Paşa da aynı kanaatte olduğundan dolayı Esad Paşa'ya bu taarruzun yapılması için baskıda bulundular. İstanbul'dan yeni bir tümen gönderilmesi şartıyla Esad Paşa bu taarruzu kabul etti ve hazırlıklara başladı.⁵⁴³ Ancak Kolordusunun iki tugayı Seddülbahir'e gönderilmişti. Liman Paşa, Esad Paşa'dan yapılacak taarruza ilişkin ayrıntılı bir rapor istedi. Bundan dolayı, muharebe vaziyeti, Arıburnu'ndaki birlikler ve gerçekleşecek taarruzdaki hareket şekli 14 Mayıs 1915'te Esad Paşa tarafından açıklandı.⁵⁴⁴ Liman Paşa'nın kararıyla Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa, elinde bulunan kuvvetle ve İstanbul'dan gelen II. Tümeni de ona dahil ederek 19 Mayıs'ta taarruza geçecek ve Arıburnu'ndaki düşmanı denize dökenecekti.⁵⁴⁵

Bu günlerde Esad Paşa, yapılacak taarruza hazırlık maksadıyla cephaneye ve mühimmata ayrıca önem verdi. Yaklaşık 501 sandık piyade cephanesi temin etti. Esad Paşa, ne karşı taraftan ne de Türk ordusu tarafından hiçbir taarruz olmadığı halde cephanenin gereksiz yere israfını kesinlikle yasakladı. Bazı askerlerin siper arkasında nişan bile almaksızın ateş ettiği görülmüş olduğundan tümenlere bu minvalde emir göndermişti.⁵⁴⁶

16 Mayıs gecesi, Arıburnu'nda bazı cephaneliklere iki defa düşman hücumu gerçekleşmiş ve bunlar püskürtülerek karşı tarafa yaklaşık 1.500 küsur zayıat verdirilmişti. İsmailtepe ve Palamutluk'taki bataryalar düşmanın arka kısımlarını ve iskelesini daima ateş altında tutmaktaydı. Esad Paşa savaş sırasında birbiriyle karışmış olan taburların fırsat oldukça peyderpey düzenlenmesini istedi.⁵⁴⁷

Esad Paşa 17 Mayıs'ta Maltepe Kolordu Karargâhından, daha merkezî olması nedeniyle Kemalyeri'ne geçti. XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'i, daha kuzeyde

⁵⁴¹ Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum!*, s. 119.

⁵⁴² C. F. Aspinall Oglanlar, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı*, Arma Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2005, s. 28.

⁵⁴³ Engin ve Albayrak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, s. 132.

⁵⁴⁴ **ATASE**, BDH, Klasör: 4528, Dosya: 4, Belge: 1.

⁵⁴⁵ Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar*, s. 90; *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, s. 123.

⁵⁴⁶ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 3, Ankara, 2015, s. 74-75.

⁵⁴⁷ *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, s. 112-113.

kendisinin uygun göreceği bir yere geçmesi konusunda serbest bıraktı.⁵⁴⁸ Müttefik donanmasının Arıburnu'ndan karaya çıkmaktaki asıl amacı, Türk ordusunu gaflet içinde zannedip kolaylıkla Kocaçimen Dağı'nı ele geçirmek ve orada kalıp Boğaz siperlerini arkadan dövmek olduğu anlaşıldı. XIX. Tümen ile XVII. Alayın ve bunları takviye eden XX. Alayın III. Taburu ve XXXIII. ve LXIV. ve CXXV. Alaylarla V. Tümen birliklerinin kumandanlarından neferine kadar yaptıkları kahramanca taarruz sonucunda düşman geriye püskürtüldü. Tüm bölüklere ve bu bölüklerin başında bulunan XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e özellikle teşekkür eden Esad Paşa, tüm bölüklerin temsilcisi olarak kendisine Arıburnu Muharebatı hatırası olarak Muharebe Altın Liyakat Madalyası ve Kurmay Başkanı İzzeddin Bey'e⁵⁴⁹ de Gümüş İmtiyaz Madalyası verilmesini istedi. Ayrıca, yakında gerçekleşecek büyük taarruz için kolordu teşkilatını yeniden düzenledi.⁵⁵⁰

17 Mayıs'ta V. Ordu Kumandanı Liman von Sanders el yazısı ve imzasıyla, kendi kurşun kalemiyle Almanca yazmış olduğu taarruz emrini Bigalı'dan Esad Paşa'ya gönderdi.⁵⁵¹ Esad Paşa, 18 Mayıs'ta tümenlere gönderdiği emirlerle, 19 Mayıs taarruzu için gereken düzenlemeleri tamamlamaya çalıştı ve akşam 20.00'da taarruz emrini verdi. Verilen emre göre, düşman Arıburnu'nun bir kilometre doğusunda 23 günden beri mevzilenmişti. Kuzey Grubu, Allah'ın izni ve Peygamberimizin ruhani yardımıyla 19 Mayıs saat 03.30'da baskın vererek düşmanı denize dökülecektir.⁵⁵² Söz konusu baskın, tam bir soğukkanlılık, sessizlik ve sadece süngü ile yapılacaktır. Düşmanı gafil avlayacak bir baskın ancak bu şekilde mümkün olabilir. XIX. Tümen düşmanın kuzey kanadına, V. Tümen düşmanın merkezine, II. Tümen Kırmızısırt-Kanlısırt üzerindeki Yeşiltarla istikametinde düşmanın merkezi ile güney kanadı arasına, XVI. Tümen de Kanlısırt'a yani güneyine olmak üzere her tümen kendi karşısındaki düşman mevziine hücum edecektir. En önemli bölgeler en önce elde edilmeye çalışılacaktır. Tümenler daimî surette birbiriyle irtibat halinde olacaktır. Birlikler hücum sırasında, büyük ağırlıklarını

⁵⁴⁸ Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 5, İstanbul, 1950, s. 583.

⁵⁴⁹ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-7.

⁵⁵⁰ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 131-132.

⁵⁵¹ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-34; **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-34a; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 584.

⁵⁵² **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-45; **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-46.

ve çantalarını ordugâhlarında bırakacaklardır.⁵⁵³ Bütün hazırlıklar gizlilikle yürütülecektir. Esad Paşa ise Kemalyeri'nden taarruzu yönetecektir.⁵⁵⁴ Zira akşamüzeri Kolordu Karargâhı taarruzu yönetmek için Kemalyeri'ne taşındı.⁵⁵⁵ “Müstacel ve mahremdir” işaretiyle gönderilen emirde Esad Paşa, dört tümen kumandanlığına (II., V., XVI. ve XIX. Tümenler) siperlerdeki topların düşmanı etkili bir şekilde dövdüğünü, 19 Mayıs'ta düşmana sessiz, sadasız baskın şeklinde süngü ile şiddetle hücum edileceğini, 15 numaralı kolordu emrinin aynıyla uygulanması gerektiğini, her tümenin gerekli tedbirleri almasını, askerlerin güzelce karınlarının doyurulmasını ve manevi kuvvetlerinin artırılmasını istedi.⁵⁵⁶

II. Tümen Kumandanı Yarbay Hasan Askerî Bey, I. ve V. Alayların siperlere girip hazırlandıklarını bildirdi. Her ihtimale karşı, Birinci ve Üçüncü piyade cephane kolları Kocadere'ye gönderilmişti. İlk hücumla beraber durum hakkında tümenlerden bazı raporlar gelmişti. V. Tümen Kumandanı Hasan Basri Bey, düşmanın en ilerideki siperlerine girildiğini söylerken XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey, Sarıyar'ın şarkındaki düşman siperlerinin işgal ettiğini bildiriyordu. II. Tümen Kumandanı Hasan Askerî Bey ise taarruzun başarıyla sonuçlandığını, tümeninin bulunduğu siperleri koruyacağını söyledi.⁵⁵⁷

Bunun üzerine Esad Paşa II. Tümene, taarruza devam edilmesini ve düşman mevzilerinin derhal işgal edildiğini bilmek istediğini söyledi. Diğer yandan Mustafa Kemal Bey, düşman mevzilerini işgal ettiğini, yalnız V. Tümenin Merkeztepe ve Boyun noktasındaki düşman mevzilerine hücum etmemesinin kendi tümeninin hareketini ertelediğini bildirdi. Söz konusu tümenin sadece ateş muharebesiyle değil, gerideki bölükleriyle birinci hattı takviye ederek karşısındaki düşmanın siperlerine girilmesini rica etmiştir. Şayet kuvvete ihtiyaç varsa, kendisine bildirilmesini söylemiştir.⁵⁵⁸

Türk askerinin büyük bir cesaretle yaptığı taarruz sonucunda istenilen başarı elde edilemedi. Düşman mevzileri baştan ele geçirilse de yan taraftan yapılan mitralyöz atışı

⁵⁵³ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-46a.

⁵⁵⁴ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-32; Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, s. 181-183.

⁵⁵⁵ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-35.

⁵⁵⁶ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-35a.

⁵⁵⁷ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-36.

⁵⁵⁸ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-36a.

çok fazla zarar uğratmıştır.⁵⁵⁹ Taarruz sırasında denizden gelen bomba atışlarına karşı tamamıyla açık halde bulunan Türk birlikleri ağır kayıplar verdi. Ne yazık ki, taarruz düşman mevzilerinin önünde tıkanı. Gece kalkışılan Türk taarruzuna karşı, gün ağarırken düşman donanması tarafından sert bir karşılık verildi. Türk ordusunda ağır topçunun ve top cephanesinin azlığı, baskının yapılamaması ve yeni gelen II. Tümenin araziye tanımaması başarısızlığı getiren nedenler arasında yer aldı.⁵⁶⁰ Ayrıca Ordu Kumandanı Liman von Sanders, daha sonra “*taarruzun benim açımdan düşmanın küçümsenmesine dayanan bir hata olduğunu düşünüyorum*” dedi.⁵⁶¹ Cephe bu tür lüzumsuz taarruzlar yüzünden fazlaca şehit verilmişti.

XVI. Tümen Kumandanı Miralay Rüştü Bey, Esad Paşa’ya tümenin gayet sağlam bir durumda olduğunu, taarruza devam edildiğini, ihtiyattan bir taburla sol kolu takviye ettiğini söyledi. Ayrıca, Kabatepe’den ilerleyen müfrezenin firara kalkıştığını görmüş ve geri dönenleri kurşuna dizmek için Esad Paşa’dan izin istemişti. Çünkü II. Tümen geri dönenler yüzünden artık ilerleyemez hale gelmişti. Savaş sırasında bu durum bozguna yol açabilecek bir durumdu. Esad Paşa bu durum üzerine, II. Tümene hızlıca ilerlemesini, düşmanın hangi mevzilerini işgal ettiğini ve nerelere kadar ilerlendiği hakkında kendisinin bildirilmesini söyledi. Son olarak, geri dönenlerin kurşuna dizilmesini emretti.⁵⁶²

Bu sırada LVII. Alay da siperlerinden ilerleyemez hale geldi. Hasan Basri Bey, Boyun ve Merkeztepe’ye hücum edeceğini bildiriyordu ama bu hiç de kolaylıkla olabilecek gibi gözüküyordu.⁵⁶³ V., II. ve XVI. Tümenler ise hala ilk mevzilerinde ateş muharebesi yapmaktaydılar. Tümen Kumandanları taarruza devam etmek ve düşman siperlerini zapt etmek için birliklerine tekrardan emir verseler de emirlerin uygulanması o kadar da kolay olmuyordu. XLVIII., XLVII. ve CXXV. Alaylar başarıyla ilerleseler de sağ taraftan gelen düşman ateşi, söz konusu alayları kötü bir şekilde etkiliyordu. Durum böyle devam ederse taarruzun başarısızlıkla sonuçlanacağı hissedilmeye başlandı.⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-37.

⁵⁶⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri, s. 161-162; Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi, s. 133-137.

⁵⁶¹ Jenny Macleod, **Great Battles Gallipoli**, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 1.

⁵⁶² ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-37a.

⁵⁶³ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-37a.

⁵⁶⁴ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-38.

19 Mayıs taarruzundaki en kötü durumlardan biri, tümenler arasında uyumun sağlanamamasıydı. XVI. Tümen ilerlerken II. Tümenin geride kalması ilerleyişi aksatıyor ve bu durum her iki tümen için de tehlike oluştuyordu. Esad Paşa ise taarruzun devam edip düşman mevzilerinin seri bir şekilde işgal edilmesini bekliyordu.⁵⁶⁵ LVII. Alayın ihtiyattaki I. Taburunun V. Tümenle ortaklaşa Boyun noktasına hücum etmesini söylerken, ihtiyatta olan XIV. Alayın ise bir an önce Boyun noktasını ele geçirmesini emretti. Bu esnada iki mitralyöz ele geçirildi ve mitralyözleri ele geçiren askerler Esad Paşa tarafından Gümüş Liyakat Madalyası ile ödüllendirildi.⁵⁶⁶

XIX. Tümen artık ilerleyemez duruma gelmişti. Hatta bölüklerin hemen hemen hepsi düşman siperlerinden geri püskürtüldü. Bu sırada V. Tümen de Boyun noktasına hücum etmeye çalışsa da siperlere bile yanaşamamışlardır. Merkeztepe’de durum hiç iyi gözüküyordu. Siperler arasındaki meydan, cenazelerle doluydu. Yerinden kalkan asker hemen yere düşüyordu. Geride bulunanlar için en iyi ihtimal, buldukları yerde tutunup daha fazla kayıp vermemektir. Bir süre sonra buldukları yeri tutabilmek amacıyla Türk askerleri yerleri kazmaya başladı.

Kırmızısirt ile Kanlısirt’ta her yer şehit cesetleriyle doluydu. Gerideki hiçbir nefer artık ilerleyemez hale gelmişti. Eğer bölgeye hâkim olan XIX. Tümen düşman kuvveti tarafından imha edilirse, III. Kolordunun çok zor duruma düşeceği söyleniyordu. Bu nedenle Esad Paşa derhal XIX. Tümen’e bir emir yolladı. Bu emre göre XIX. Tümen, düşmanın karşı taarruzunu savuşturması, tahkim edilen hattın bir kısmının bile bırakılmaması ve gerideki bölüklerden oldukça kuvvetli bir ihtiyat oluşturması istenmişti.⁵⁶⁷

Tümenlerin zayıflığı anbean çoğalıyordu. Ölenler arasında subaylar da vardı. Birlikler buldukları yerde taarruzu değil, savunmayı düşünür hale gelmişti. Taarruza kalkışan birlikler kısa süre içerisinde büyük bir zayıflıkla yüzleşiyordu. Teknik olarak dünyanın en iyi silah ve mühimmatını kullanan Müttefik Devletler, belli ki Çanakkale çıkarması için epey masraf yaparak tahkimatlarını sağlam yapmışlardı. Yine de Türk topçusu, taarruzun

⁵⁶⁵ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-38a.

⁵⁶⁶ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-39.

⁵⁶⁷ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-39a.

tamamen başarısızlıkla sonuçlanmasına engel olacak nitelikte ve Müttefik Devletler donanmasına hayli kayıp verdirecek düzgün atışlar yapıyordu.

Hasan Askerî Bey, II. Tümenin ilk hatta olduğunu ve artık elde ihtiyatın kalmadığını Esad Paşa'ya söyledi. Öne atılan bölükler düşman siperlerinin bir kısmını ele geçirerek buldukları yerlerde kaldılar ve daha fazla ilerleyemediler. I. Alay Kumandanı, Tabur Kumandanları, subayların büyük bir kısmı ve diğer alaylardan da oldukça fazla subay şehit ve yaralı düştü. II. Tümen Kumandanı Hasan Askerî Bey, Esad Paşa'nın taarruz emrini bütün varlığı ve gücüyle kuvveden fiile geçirmeye çalışsa da askerinin gitgide eridiğini gördü Bundan dolayı, düşman siperlerinin ele geçirilmesini artık imkânsız olarak görüyordu.⁵⁶⁸

Düşmanın kendine güvenerek düzenlediği sıralı makineli tüfekli ateşleri, el bombalarının ve piyadesinin gücüyle baskın başarıya ulaşamadı. İlerleyen erlerle beraber subaylar da bu taarruz sırasında şehit düşmüşlerdir. Tam yedi saat sonra sonuçlanan taarruzun gidişatında, birliklerde yarıya yarıya kaybın olması nedeniyle taarruzun daha ileriye götürülmesi Esad Paşa tarafından sakıncalı görülerek taarruz durduruldu ve alınan bölgelerde kalınmasını istedi. Bunun üzerine başta Mustafa Kemal Bey olmak üzere tümenler muharebeyi durdurdular.⁵⁶⁹ Esad Paşa yine de kuvvetli ihtiyat oluşturulması durumunda ve karşı taarruz savuşturulabilirse tekrar taarruz imkânı olduğu zaman fırsattan istifade ederek düşman siperlerinin ele geçirilmesini Mustafa Kemal Bey'e emretti.⁵⁷⁰

Esad Paşa da gerek gelen telefon ve telgraflardan gerekse Kemalyeri'nden gördüğü üzere daha fazla ilerlenemeyeceğini anladı. Hemen XIX. ve II. Tümenlere muharebeyi durdurmalarını ve buldukları hattı tahkim etmelerini emretti. V. Tümenle haberleşen Paşa, adı geçen tümenlerle irtibat halinde kalınmasını, daha fazla ilerlenemiyorsa buldukları yerin tahkim edilmesini ve karşı taarruza karşı hazırlıklı olunmasını söyledi.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-40.

⁵⁶⁹ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-40a; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 107-108; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 592.

⁵⁷⁰ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-40a.

⁵⁷¹ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-41.

19 Mayıs'taki muharebe sona yaklaştığında Esad Paşa XIX., V., II. ve XVI. Tümen Kumandanlıkları'na bir telgraf çekti. Bugünkü hücumdan esas maksadın baskın şeklinde olması gerektiği diyerek bunda başarı sağlanamadığını ifade etti. Ancak bununla birlikte, elde bulunan tahkim edilen siperlerde düşmana karşılık vermek ve onu topçu ve piyade ateşiyle ezmek gerektiğini söyledi. Böylece adım adım ilerleyerek her kazanılan sipere kuvvetlice yerleşmek, karşıdan gelen taarruza göre tedbir almak ve fırsattan istifade etmek gerektiğini ilave etti. Bu nedenle tümenlerin, muharebenin geldiği durum ve düşmanın haline göre, düşman siperlerine hâkim bir vaziyet almasını ve düşman hattının bazı noktalarını ele geçirme konusunda gayret göstermelerini emretti. Her tümenin durumu, düşman hakkındaki bilgisi ve kendi kaybı hakkında mümkün olabildiği kadar hızlı bir şekilde kendisine bilgi verilmesini tembihledi.⁵⁷²

19 Mayıs'ta meydana gelen muharebeler kolayca bitebilecek durumda değildi. Çünkü her iki ordu da ısrarcı ve çok şiddetli bir şekilde savaşıyordu. Düşman birlikleri XIX. Tümen, karşı taarruzda bulunmaya başladı. XIV. Alay da düşmanın sağ koluna taarruz ediyordu. Mustafa Kemal Bey kumandasındaki XIX. Tümen düşmanı püskürtmeyi başardı.⁵⁷³ LVII. ve XIV. Alayın sağ kolunu, düşman donanması sert bir şekilde dövmekteydi.⁵⁷⁴ Esad Paşa, püskürtmeden istifade ederek XVI. Tümen ile II. Tümen'den ortaklaşa XIX. Tümen'e yardıma gitmelerini ve düşmanın başka yöne kuvvet nakletmesinin önüne geçilmesini emretti. Bu gelişmeler Kolordu Karargâhında Esad Paşa tarafından anbean takip ediliyordu.⁵⁷⁵ 19 Mayıs taarruzunun emrini veren Liman von Sanders Paşa ise taarruz esnasında Kuzey Grubu'na hiç uğramadı.⁵⁷⁶

XVI. Tümen, sol koldan (Kanlısirt'in solunda) uyguladığı taarruzda kısmen başarı sağladı. Ancak bu tümenle II. Tümen arasında bir boşluk olduğundan ne yazık ki bir önceki hattına çekilmek durumunda kaldı. Taarruzun başlangıcından beri yalnızca XVI. Tümen ilerlemiş olduğu mevzide tutunabildi. Fakat artık taarruza geçecek gücü kalmadığı anlaşılıyordu. İstanbul'dan gelen II. Tümen sahiden büyük zayıf verdi. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal Bey de kolundan hafifçe yaralandı.⁵⁷⁷ V. Tümen hakikaten

⁵⁷² **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-41a.

⁵⁷³ **ATASE**, BDH, Klasör: 4528, Dosya: 4, Belge: 24-18.

⁵⁷⁴ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-42.

⁵⁷⁵ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-42a; **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-43.

⁵⁷⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 588.

⁵⁷⁷ **ATASE**, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-43a.

hücum etmiş ve ilk atılanlardan büyük bir kısmı düşman siperlerine ulaşmadan şehit düştü. Etkisi oldukça güçlü olan düşman ateşi karşısında Türk askerinin takviye edilmesi de mümkün olmadı.⁵⁷⁸

3.3.3.2. Kara Muharebelerinin Sonuna Kadar

20 Mayıs'ta düşman Merkeztepe'de bir Kızılhaç bayrağı açtı. Esad Paşa tarafından bu durum, ölümlerin karşılıklı olarak defnedilmek istendiği şeklinde anlaşıldı. Karşılık olarak XIII. Alay da Kızılay bayrağı açarak sıhhiye neferlerini gönderdi ve şehitlerin gerekli definlerinin yapılmasını istedi. Bu arada Esad Paşa, belli etmeden silahların da toplanmasını emretti.⁵⁷⁹ Ayrıca 23 Mayıs'ta iki taraf arasında ölümlerin defni ve yaralıların nakledilmesi için dokuz saatlik bir mütareke imzalandı.⁵⁸⁰ Esad Paşa, tümen kumandanlarından bu işlemleri yapmak üzere görevlendirilecek kişilerin açıkgozlu, terbiyeli ve çevik olanlarından seçilmesini istedi. Türk askerlerinin kesinlikle İngiliz askeriyle görüşmeye girmemesini, gayet ciddi davranmakla beraber tavır ve hareketlerinin nazik olmasını tembihledi.⁵⁸¹ Liman Paşa, piyade ve topçu cephanesinin tasarrufla kullanılmasından tümen kumandanlarını sorumlu tutarak düşman taarruz ettiğinde cephaneye ihtiyaç olduğunu söylüyor ve yararsız, hedefsiz gece gündüz cephane israfının vatana haksızlık olduğunu söylüyordu.⁵⁸²

23 Mayıs'ta, Esad Paşa V. Ordu Karargâhına gitti. Liman Paşa ile defin için yapılan mütarekenin tatbikatı hakkında konuştular. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa, her buluşmalarında Esad Paşa'ya en iyi Havana purolarından birer kutu hediye ederdi. Aslında Esad Paşa sigara ve puro kullanmazdı ama bu hediyelerle beraber kendisinde bir puro alışkanlığı ortaya çıktı. Neyse ki, muharebelere sonra tamamen puro kullanmayı da terk etti.⁵⁸³

Esad Paşa 24 Mayıs'ta, gözetleme dürbünüyle meydana gelen olayları takip ediyordu. Her şeyin düzenli bir şekilde cereyan edişini görüyordu. Avustralyalılar siperlerinde

⁵⁷⁸ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-44.

⁵⁷⁹ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 351-352.

⁵⁸⁰ Aubrey Herbert ve Henry Morgenthau, Devler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 66-67; Bülkat, Çanakkale Hatıraları, s. 593-600.

⁵⁸¹ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 383-385.

⁵⁸² Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, s. 165-166; Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 365.

⁵⁸³ Bülkat, Çanakkale Hatıraları, s. 602.

ayağa kalkarak ve mütareke hükümleri dışında bir harekette bulunmayarak sadece boylarını gösteriyorlardı. Osmanlı askerleri ise aldıkları emre uygun olarak siperlerinde gizleniyorlardı. Hatta Avustralyalı ve Osmanlı askerleri arasında işaretlerle dostane diyalog ve münasebetler bile oluyordu. Avustralyalı neferler muharebe yadigârı olarak Osmanlı neferlerinden elbise düğmesi alıyorlar ve karşılığında çikolata veriyorlardı.⁵⁸⁴

Cepheye muhabirlerin geldiği de görülmekteydi. 24 Mayıs'ta üç savaş muhabiri ellerinde Almanca bir vesika ile Esad Paşa'nın karargâhına geldi. V. Ordu Kumandanlığı'ndan gönderilen bu vesikada savaş muhabirlerinin isimleri ve hangi ajanstan oldukları yazıyordu. Dahası, isimleri yazan muhabirlerin Kuzey Cephesi'ni gezmelerine müsaade edildiği ve hareket şekillerinin "Kolordu Kumandanı Esad Paşa Hazretleri"nin uygun gördüğü şekilde olacağı bildiriliyordu. Muhabirler saat 5'te Kemalyeri'nde bulunan III. Kolordu Karargâhına geldiler. Kendilerine kahve ve çay ikram edildikten sonra gözetleme dürbünüyle düşman siperleri gösterildi. Muharebelerin durumu hakkında, söylenilebilecek kadar açıklama yapıldı. Teşekkür ederek geri döndüler. Esad Paşa fotoğraf çekimi sırasında, tedbir olarak sadece karargâhın fotoğrafının çekilmesine izin verdi.⁵⁸⁵

5 Haziran'da Dahiliye Nazırı Talat Bey, Edirne Valisi Hacı Adil Bey, Doktor Nazım ve İsmail Canbolat Beyler, Kemalyeri Karargâhında Esad Paşa'yı ziyaret ettiler. Batarya dürbünü ile etrafı seyrederek birtakım araştırmalarda bulundular. Esad Paşa da kendilerini bilgilendirdi. Öğle yemeğini tabldotta yediler ve yemek listesi şöyleydi: Kadınbudu köfte, etli enginar, pancar turşusu ve kahve. Yemeğin ardından Maydos-Kilitbahir yoluyla Güney Grubu'na gittiler. Gece boyunca hafif piyade ateşi ve bomba atışları devam etti.⁵⁸⁶

Çanakkale'de Türk ordusu gayet iyi bir şekilde besleniyordu ve kumandanlar bu konuda çok titiz davranıyorlardı. Savaş uzadıkça, özellikle uzak cephelerde yiyecek ve içecek durumu kötüye gitmişti ancak Çanakkale için bu geçerli değildir. Çanakkale Cephesi İstanbul'a en yakın cephedir. Ayrıca bu cephe hiçbir cepheye benzemeyecek derecede hayatî önem arz ettiğinden dolayı Harbiye Nezareti de üstünde önemle duruyordu.

⁵⁸⁴ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 603.

⁵⁸⁵ Bu savaş muhabirleri Wolff Telgraf Ajansı'ndan Mösyö Schwedler, Tagliche Rundschau Ajansı'ndan Mösyö Zabel ve Societe de la Presse Americaine Ajansı'ndan Mösyö Domon idi. Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 604-605.

⁵⁸⁶ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 624.

Cephane bakımından eksiklikler olsa da yiyecek konusuna son derece dikkat ediliyordu. Esad Paşa da hatıralarında Çanakkale’deki normal bir tabldotun şöyle olduğunu ifade eder: Kadınbudu köfte, omler, domates dolması, pilav, ayva kompostosu ve kahve.⁵⁸⁷ Aksi takdirde, aylarca süren muharebeler boyunca, hangi ordu olursa olsun direnmesi akla sığabilecek bir durum değildir.

18 Haziran’da Wilmer adında bir Alman subayın Anafartalar Bölgesi Kumandanlığı’na tayin edildiğine dair V. Ordu Kumandanlığı’ndan bir haber geldi.⁵⁸⁸ Esad Paşa, yeni kumandanı ve bu mıntıka ile XIX. Tümenin sınırının Sazlıdere olacağını bildirdi. XIX. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey, Sazlıdere’yi çok önemseydiğinden bu emrin yanlış olduğunu, gerekçeleriyle birlikte açıkladı. Ancak Mustafa Kemal Bey’in Kolordu Kumandanı Esad Paşa’nın emrine, karşı değerlendirmede bulunması askerlik bakışı açısından hoş görülmedi ve bu durum Esad Paşa’yı rahatsız etti. Esad Paşa, kolordu tarafından alınan tertibatı uygulayarak Mustafa Kemal Bey’in tezkeresine cevap vermedi. Ancak bununla birlikte, Mustafa Kemal Bey’in değerlendirmesi, sıradan bir değerlendirme deyiş geçilemeyecek kadar önemli olduğundan bu durum Esad Paşa’nın dikkatinden de kaçmadı ve kendisiyle görüşmek üzere Kurmay Başkanı Fahrettin Bey’e gönderdi. Anlaşıldığı üzere, Mustafa Kemal Bey’in Esad Paşa’ya sunduğu önerisinde haklı olduğu bir gerçektir ancak orduda alt rütbelinin üst rütbeliye karşı itiraz ve öneride bulunması hoş karşılanmadığı için Esad Paşa hem öğrencisi hem de emri altındaki bir kumandandan böyle bir tepkiyi yadırgamıştır.⁵⁸⁹

Gereğinden fazla açıklamayla Mustafa Kemal Bey amacına ulaşamadı ancak Esad Paşa ve Fahrettin Bey, Mustafa Kemal Bey’in karargahına gelerek fiili olarak durumu açıklamasını istediler. Düztepe’ye çıktılar ve Mustafa Kemal Bey düşmanın geleceği Arıburnu yönünü ve Suvla’ya kadar olan bütün sahili gösterdi. Hareket noktalarını ise Arıburnu’ndan başlayarak Kocaçimen Tepesi’ne doğru yarım daire çizerek işaret etti fakat Esad Paşa bunu dikkate almayarak omzunu okşadı ve “*merak etme Beyefendi gelemez*” cevabını verdi. Mustafa Kemal Bey tartışmayı uzatmanın bir anlam ifade etmeyeceğini anladı. Nitekim Mustafa Kemal Bey’in dediği gibi, düşman harekâtı

⁵⁸⁷ **Esad Paşa’nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 11.

⁵⁸⁸ Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 3, İstanbul, 2003, s. 39.

⁵⁸⁹ Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 5-6, İstanbul, 1950, s. 643-645; **Esad Paşa’nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 132-136.

gösterdiği istikamette gerçekleşti.⁵⁹⁰ Sonuç itibarıyla, Mustafa Kemal Bey'in askeri hayatı incelendiğinde, askerî kişiliğinin de bu doğrultuda olduğu görülür. Gördüğü yanlış ve hatayı kim olursa olsun, üstü de olsa, bildirir. Yani her iki kumandan da kendi bakış açısıyla haklıdır. Bu durum emir ve komutada bir sıkıntı oluşturmayacak derecede küçük bir sorun olarak kalır.

23 Haziran'da Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı ve Esad Paşa'nın arkadaşı Cevat Paşa, III. Kolordu Karargâhına gelerek Esad Paşa'yı ziyaret etti. Gözetleme dürbünüyle etrafı seyretti. Kuzey Grubu'nun harekâtını takdir etti. Öğle yemeğini karargâhta Esad Paşa ile yiyerek kendi karargâhına geri döndü. Gün içerisinde tek tük tüfek, bomba ve top atışları devam etti.⁵⁹¹

Cemil (Conk) Bey 7 Ağustos sabahı Kemalyeri'ne geldi. O esnada etraf şiddetli topçu ateşi altında bulunuyordu. Cemil Bey, Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa'yı ziyaret ederek kaldığı sığınağı görmüştü. Esad Paşa'nın sığınağında bir yol karyolası, portatif küçük bir masa vardı. Esad Paşa iki üç iskemle alabilecek büyüklükte bir toprak oyukta kalıyordu. Kara muharebelerinin en önemli günlerinde Esad Paşa gibi saygın ve ciddi bir kumandanı yorgun, küskün ve bezgin bir halde buldu. Cemil Bey'in kendisi bu durumu, Esad Paşa ile Mustafa Kemal Bey'in geçimsizliği üzerine yordu.⁵⁹² Ancak adı üzerinde, bu tahmin yalnızca bir varsayımdan ibarettir.

29 Haziran'da Başkumandan Vekili Şehzade Faruk Efendi ve İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey Esad Paşa'yı Kemalyeri'ndeki karargâhında ziyarete geldiler. Önce XIX. Tümen karargâhına gittiler. Faruk Efendi, halılarla bezenmiş olan Mustafa Kemal Bey'in kabul salonuna (yerin altında bir oda) girdiği zaman yorgunluktan halsiz idi. Kendisine bayılır gibi bir hal geldi. Su ve ardından Mustafa Kemal Bey'in hazırlattığı limonata içirilerek kendine geldi. XVI. Tümeni de ziyaret ettikten sonra Esad Paşa'nın karargâhına döndüler. O esnada düşmanın cepheye şiddetli bir ateş açması ve taarruza kalkması üzerine Osmanlı askeri de karşı taarruza kalktı ve yüksek sırttaki düşmanın iki siperini

⁵⁹⁰ Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, s. 10-11; Cemil Conk Paşa, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2002, s. 294-295.

⁵⁹¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 6, s. 647.

⁵⁹² Cemil Conk Paşa, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, s. 198-199.

ele geçirdi. Faruk Efendi ve Hüseyin Cahit Bey bu başarıdan dolayı memnun olarak Enver Paşa ile beraber Çamlıbel Karargâhına⁵⁹³ gittiler.⁵⁹⁴

Müttefik ordusu muharebeden sonra tahkimatını takviye etmeye başladı. Boğaz'da da torpidoları dolaşmaya devam etmiştir. 20 Haziran'da Arıburnu Cephesi Merkeztepe'nin güneyindeki Kemikderesi'nden itibaren iki kısma ayrılmıştır. Kuzey kısmına XIX. Tümen, güney kısmına ise XVI. Tümen görevlendirilmiştir.⁵⁹⁵ Bu başarısız taarruz girişiminden sonra Kuzey Grubu'nda, Anafartalar çıkarmasına kadar iki aydan fazla süredir neredeyse muharebeler tamamen durdurulmuştu. Her iki ordu arasında bazen mevzi çarpışmalar yaşandı.⁵⁹⁶

6 Mayıs-6 Haziran tarihleri arasında yaşanan İkinci ve Üçüncü Kirte Muharebeleri'nde Esad Paşa'nın aktif rolü olmadı. Birinci ve İkinci Kerevizdere (21 Haziran-13 Temmuz) ile Zığındere Muharebeleri (28 Haziran-5 Temmuz) sırasında da durum aynıydı. Kerevizdere ve Zığındere Muharebeleri özellikle Güney Grubu'ndaki birlikleri oldukça kötü etkilemişti.⁵⁹⁷ Bölükler birbirine karışmış ve fazlaca zayıat verilmişti.⁵⁹⁸ Düşman tayyareleri sürekli Boğaz'da geziyor ve zaman zaman mitralyöz atışı yapıyorlardı.⁵⁹⁹ Çanakkale'de en kanlı muharebeler bu sırada yaşandı.

Peş peşe gerçekleşen muharebeler sonucunda ağır zayıatlar veriliyordu. Bu nedenle Temmuz'un ilk yarısında Güney Grubu'nda birtakım değişikliklere gidildi. Kaybı fazla olan birliklerin yerine yeni birliklerin takviye edilmesine karar verildi. Bundan dolayı Esad Paşa'nın kardeşi Vehib Paşa'nın kumandasında olan II. Ordu kuvvetleri Çanakkale'ye gönderilmeye başladı. Kaybı fazla olan tümenler geriye çekilerek II. Ordu

⁵⁹³ Çamlıbel Karargâhı, ziyaretler için Kemalyeri'nde bulunan III. Kolordu Karargâhına gelip gidenlerin istirahatlerine ve geceyi geçirmelerine özel olarak Kuzey Grubu'nun gerisinde Esad Paşa tarafından özel olarak yaptırdığı bir karargâhtır.

⁵⁹⁴ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 5, s. 659-660.

⁵⁹⁵ ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-47; ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-48; Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 5, s. 621.

⁵⁹⁶ ATASE, BDH, Klasör: 4528, Dosya: 4, Belge: 24-16; ATASE, BDH, Klasör: 4532, Dosya: 26, Belge: 1-11; Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, s. 90; **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 4, Ankara, 2015, s. 33-38.

⁵⁹⁷ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2150, s. 67-68.

⁵⁹⁸ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 112-113; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 96-97.

⁵⁹⁹ ATASE, BDH, Klasör: 4528, Dosya: 4, Belge: 27-136.

tümenleri ileri sürüldü. 9 Temmuz'da Alman Kumandan Weber Paşa görevden alınarak yerine II. Ordu Kumandanı Vehib Paşa atandı.⁶⁰⁰

Artık Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa ve Güney Grubu Kumandanı ise Vehib Paşa idi. Balkan Savaşları'nda olduğu gibi iki kardeş yine aynı cephede birlikte savaşıyordu. Liman Paşa'nın Çanakkale Cephesi'nde yaptığı en önemli işlerden biri, general olan ve birlikte çalışma tecrübesi olan iki kumandanı buraya atamış olmasıdır. İki kardeş birbirinden farklı karakterlerde olsalar da birbirleriyle çok güzel bir şekilde yardımlaşma içerisinde muharebeleri yönettiler. Esad Paşa halûk, tedbirli, bilgili ve vakur bir kumandandır. Vehib Paşa'nın ise zeki, çok çalışkan ve asabi bir yapısı vardır. Aynı zamanda, Vehib Paşa ağabeyine karşı çok saygı duyan birisidir. Yanya'nın teslimi sırasında yaşlı gözlerle birbirlerine bakan iki kardeş, iki kumandan aynı zamanda Çanakkale Cephesi'nde ordunun genel durumu için de büyük bir fayda sağladılar. Esad ve Vehib Paşaların birlikte çalışmaya başlamasıyla Türk subayları arasında görülebilen çekişmeler de ortadan kalktı.⁶⁰¹ Oldukça çalışkan olan bu iki kumandan, çok iyi yetişmiş olmaları nedeniyle dayanıklılıkları Balkan Savaşları sırasında sınanmıştı. Hem Vehib Paşa hem de Esad Paşa, kendileri için sarf edilen övgü ve takdir sözlerini fazlasıyla hak etmektedirler.

9 Temmuz'da Esad Paşa ile Vehib Paşa Ordu Karargâhına gittiler. Liman Paşa ile Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey de oradaydı. Kuzey ve Güney Gruplarının halihazırdaki durumu hakkında müzakere yaptılar. Yemeği yedikten sonra Vehib Paşa, Güney Grubunun Kumandanlığı'nı yürütmek üzere karargâhının bulunduğu Salim Bey Çiftliği'ne hareket etti. Esad Paşa da Kemalyeri'ne geri döndü.⁶⁰²

Esad Paşa'nın Temmuz ayı içerisinde üst ve alt kumandanlıklarla yaptığı yazışmalar ve telefon görüşmeleri, kara muharebeleri sırasında meydana gelen birçok sıkıntıyı gözler önüne sermektedir. Çekilen mühimmat sıkıntısı, özellikle topçu askerlerin yaşadığı sorunlar ve bunlara karşı Esad Paşa'nın çabaları, savaşın seyri için hayli önem taşımaktadır. Üst makamlardan, cephaneyi tasarruflu bir şekilde kullanılması yönünde Esad Paşa'ya sürekli emir gelmektedir. Bundan dolayı Esad Paşa da bir yandan ilgili

⁶⁰⁰ Cemil Conk Paşa, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, s. 120.

⁶⁰¹ Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, s. 99-100; Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s. 123; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 127.

⁶⁰² Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 6, s. 665.

tümenlere ve topçu subaylara bu durumu bildirirken diğer yandan da üst makamlara cephane mevcudunun gitgide azalma gösterdiğini ve yardım etmelerini istemiştir.⁶⁰³

Temmuz ayı içerisinde Esad Paşa Boğaz'daki gelişmeleri takip ediyor ve ilgili mevkilere gelişmeleri bildiriyor ve emirler veriyordu. Tayfur ve Anafartalar bölgesinde genel anlamda ciddi bir gelişme yaşanmadı. Düşman tayyareleri Türk siperleri üstünde geziyor ve keşif çalışmaları yapıyordu. Ara sıra Türk ve düşman tayyareleri arasında hava muharebesinin gerçekleştiği de görülebiliyordu.⁶⁰⁴ Boğaz'da genellikle atışlar düşman torpidolarından yapılmaktaydı. Özellikle Kırmızısırt ve Kanlısırt geceleri ara sıra bombalanıyordu. Aynı şekilde bazen XIX. Tümene bağlı topçular da karşılıklı bulunuyordu. Elbette bunlar mevzi muharebeler olarak görülmektedir. Boğaz'da nakliye gemileri gezerken ciddi bir çıkarma teşebbüsü meydana gelmemiştir.⁶⁰⁵ Diğer yandan muharebelere ara verilen bu zaman zarfında her iki ordu da tahkimat çalışmalarını sürdürüyordu.

II. Meşrutiyet'in ilan tarih olarak 10 Temmuz (M. 23 Temmuz) günü, 1909'dan itibaren Millî Bayram olarak kutlanmaya başlanmıştı. 10 Temmuz 1331 (23 Temmuz 1915) tarihinde Çanakkale Cephesi'nde de Millî Bayram unutulmamış ve Esad Paşa silah arkadaşlarıyla beraber bu bayramı kutlamıştır. Aynı zamanda kolordusunu, böyle özel günlere daha dikkatli olması noktasında sıkıca tembihlemiştir. Paşa'nın oldukça müşfik ve samimi kutlama mesajı şöyledir:

“10 Temmuz gününün idrakinden dolayı bugünü ebediyyen yaşatmak için harb eden bütün silah arkadaşımı samîm-âne tebrik ederim. Fedâkâr silâh arkadaşlarımla 10 Temmuz günü gibi hem târihde ve hem de kalb-i ihtirâm-ı milletde mârrü'z-zamân yaşamaya müstahak büyük günleri taaddüd etdirecek muzafferiyetlere nâiliyyetleri temenniyyâtını ref'-i bârgâh-ı ahziyyet eyler ve tekmîl silâh arkadaşlarımda mevcudiyetine maa'l-teşekkürât gördüğüm ve bu gayenin istihsaline ma'tûf şiddet-i azmin bana bu husûsda verdiği ümîd ve itminânın da pek kat'î olduğunu ilave eylerim. Ancak düşmanlarımızın bize hücum için bu gibi eyyâm-ı mübârekeyi müsâid zann ettikleri emsaliyle müsbet ve gerek bu gece ve gerekse yarın veyâ yarın gece bir hücum

⁶⁰³ Bıyıklı, **Esad Paşa'nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 62-63.

⁶⁰⁴ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2160, s. 95-96.

⁶⁰⁵ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Ankara, 2015, s. 67-75.

yapmaları muhtemeldir. Her ihtimâle karşı diğer günlerden daha ziyâde müteyakkız bulunulmasını tavsiye ederim.

Şimâl Grubu Kumandanı

Ferîk

Es 'ad'⁶⁰⁶

14 Temmuz'da bazı edipler, şairler, gazeteciler, musikişinaslar ve benzeri zümrelere mensup entelektüel bir heyet cepheyi ziyarete gelmişti. Gelişlerindeki temel amaç, cephe gerisinde bulunan halkın moralini zirvede tutmak, cephede muharebe eden askerin motivasyonunu artırmak ve firar olaylarının önüne geçmektir. Ayrıca bu heyetten savaşın bütün şiddet ve felaketini görmeleri, bunları kamuoyu ile paylaşmaları, böylece hem askerde hem de halkta millî ve manevî duyguların perçinlenmesi istenmişti. Mehmet Emin (Yurdakul), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Enis Behiç (Koryürek), Orhan Seyfi (Orhon), Hıfzı Tevfik (Gönensay), Muhiddin (Birgen) Selahaddin (Öksüzcü), Celal Sahir (Erozan), Ahmet Agayev (Ağaoğlu), Hakkı Süha (Gezgin), İbrahim Aladdin (Gövsa), Ali Canip (Yöntem), Ömer Seyfettin, Ahmet Yekta (Madran), Nazmi Ziya (Güran), Yusuf Razi (Bel) ve Ressam İbrahim (Çallı) Beylerden oluşan heyet Çanakkale'ye geldiklerinde Esad Paşa'nın karargâhını da ziyaret etmişlerdir. Ancak Esad Paşa o gün Bigalı'da Kolordu adına yapılan tamirhanenin açılış törenine gideceğinden kendisinin mazur görülmesini heyetten rica etti. Onları Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'in yanında bırakarak ayrılmak zorunda kaldı. Esad Paşa, Bigalı'daki kışlaya giderek açılış törenine katıldı ve tamirhaneyi bütün ayrıntısına varıncaya kadar gezdi. Karargâhına dönerken o esnada geri dönen heyete rast geldi ve kendilerini selamandı.⁶⁰⁷

Çanakkale Cephesi'ne gelen bu seçkin heyetin mensupları, XIX. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'i de ziyaret etmek istediler ancak Esad Paşa, yolların tehlike ve ateş altında olması nedeniyle gidişlerine müsaade etmemiştir. Heyet üyeleri III. Kolordu Karargâhındayken, öğle vakti uzaklardan duyulan bando sesiyle birlikte başlayan düşmanın yaylım ateşinin nedenini sordular. Bu soruya Esad Paşa, Mustafa

⁶⁰⁶ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, s. 14.

⁶⁰⁷ Yücel Özkaya, "Çanakkale Savaşı ve Basın", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, Sayı: 25, Mart 1987, s. 40; Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 671; Selçuk, *Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi*, s. 47-59.

Kemal Bey'in bando eşliğinde askerlere yemek yedirdiğini ve İngilizlerin de Mustafa Kemal Bey'e kızdıkları için müzik başladığında gemilerden ateş ile karşılık verdiğini söylemiştir. Bu yöntemin Mustafa Kemal Bey'e mahsus bir gelenek olduğunu ve her öğle vakti uygulandığını ifade etmiştir.⁶⁰⁸

19 Temmuz'da Veliht Yusuf İzzettin Efendi Çanakkale Cephesi'ni ziyaret etmek üzere maiyetiyle beraber İstanbul'dan geldi. Esad Paşa bu haberi V. Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey'den öğrendi. Kâzım Bey, veliahdın Kemalyeri Karargâhına da geleceğini bildirdi ancak Esad Paşa cephenin karşısında savaş gemilerinin ve havada kaptif balonunun bulunması nedeniyle bir süreliğine hareketlerinin ertelenmesini tavsiye etti. Esad Paşa hemen kalktı ve V. Ordu Karargâhına gitti ve durumu sözlü olarak anlattı. Veliht, Ordu Kumandanı, Velihdın maiyeti ve Esad Paşa otomobillerle hareket ettiler. Eltutan Baba Tekkesi'nin yakınlarına geldiklerinde bir tayyarenin Conkbayırı tarafında dolaştığını gördüler ve otomobili ağaçlar arasında sakladılar. Gezen tayyareler hareket halinde olan hemen hemen her şeyi bombalıyorlardı. Veliht Yusuf İzzettin Efendi bulunduğu yerde sinirlenmeye ve ne olursa olsun hareket etmeye çalışıyordu. Yanındakiler “*bir veliahdımız vardır, bütün ordu muhafaza etmek mecburiyet ve mesuliyetindedir*” deyince biraz sakinleşti. Kemalyeri'ne varıp düşman siperlerini izledikten sonra Esad Paşa Veliht Efendi ile yeniden Ordu Karargâhına gitti. Velihdın ziyareti şerefine verilen ziyafete, Yusuf İzzettin Efendi'nin mihmandarı Hüsnü Paşa Esad Paşa'nın da ziyafete kalmasını istedi. Yemeğin ardından kendisine altın bir saat verdi.⁶⁰⁹

22 Temmuz 1915'te III. Kolordu Kumandanı Mirliva Mehmed Esad Paşa'nın muharebelerde gösterdiği olağanüstü hizmet ve başarıları üzerine rütbesi Ferikliğe (Korgeneral) yükseltildi.⁶¹⁰ Daima güneşin batışından sonra III. Kolordu karargâhına gelen Liman von Sanders Paşa, terfi ettiği rütbe için Esad Paşa'yı bilgilendirdi ve tebrik etti. Çok durmadan savaş yadigârı olmak üzere fotoğrafını ve her zaman yaptığı gibi bir kutu Havana purosunu vererek kendi karargâhına geri döndü.⁶¹¹ II. Meşrutiyet döneminde, Tasfiye-i Rütbe Kanunu gereğince rütbesi Mirlivalığa indirilen Esad Paşa, bu duruma çok

⁶⁰⁸ Selçuk, **Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi**, s. 60-61; Mustafa Kemal, **Arıburnu Savaşları**, s. 218-220.

⁶⁰⁹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 675-677; **Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s. 10-11.

⁶¹⁰ BOA, İHB., 172/71-1; BOA, İHB., 172/71-2; BOA, BEO., 4365/327338; MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, s. 178-179.

⁶¹¹ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 674.

üzülmüştü. Bu sefer savaş cephesinde girdiği muharebelerdeki üstün başarısı üzerine rütbesini geri kazanmış ve hak yıllar sonra da olsa yerini bulmuştu.

Esad Paşa'nın yükseldiği rütbe için Ordu Kumandanı Liman Paşa'dan sonra kendisini ilk tebrik eden Mustafa Kemal Bey oldu. İki değerli kumandan arasındaki yazışma şöyle cereyan etti:

“Şimâl Grubu Kumandanı Ferik Esat Paşa Hazretlerine

Mazide olduğu gibi hâlde de Osmanlı Milletinin namus ve haysiyetini bülend kılan âsâr-ı âlîyye hidemâtnın istihkak kesbettirdiği rütbe-i cedîde-i sâmiyelerinden dolayı arz-ı tebrikât eylerim.

19 cu Fırka Kumandanı

Miralay

Mustafa Kemâl”

“Mahzâ sizin gibi fa'al, cesur silâh arkadaşlarımın gösterdikleri fedakârlık ve kahramanlık neticesidir ki, bugün bu rütbeyi ihrâz eyledim. Bu bâbda en büyük medâr-ı ijtihârım 19. Fırka ve muhterem, müteşebbis kumandanıdır. Tebrikât-ı vâkı'anızdan dolayı teşekkürât-ı samîmânemin kabûlünü rica ederim.

Şimâl Grubu Kumandanı

Ferik

Esad”⁶¹²

Temmuz ayının sonunda, Çanakkale savaş alanında gerek Arıburnu Cephesi'nde gerekse Seddülbahir'de muharebeler kilitlendi. Karşılıklı olarak mevziler iyice güçlendirilmiş, birlikler dinlenmeye alınmış, İngiliz ve Fransız birliklerinin makineli tüfekleri karşısında, eski bölgeler yeniden elde edilemez duruma gelmişti. Geline nokta, her iki taraf da ilerlemenin bu şekilde olmayacağını anladı. Ancak düşman kuvvetleri inatçı davranarak Ağustos ayında bir dizi muharebeye daha yol açtılar.

⁶¹² Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, s. 674; *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1903-1915)*, s. 229; *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*, s. 10.

Bu muharebelerden önce Kuzey Grubu Kumandanlığı emrinde XIX., XVI. ve V. Tümenler; 9 Ağustos Anafartalar Muharebesinde, Albay Mustafa Kemal Bey'in kumandasında VII., XII. Tümenler bulunuyordu. Yarbay Şefik Bey XIX. Tümen Kumandanlığı'na getirilirken diğer yandan da 7 Ağustos'ta Anafartalar Grubu Kumandanlığı kuruldu. 9 Ağustos itibarıyla da bu grubun kumandanlığına, Miralay (Albay) Mustafa Kemal Bey getirildi.⁶¹³ Mustafa Kemal Bey Esad Paşa'ya, "*Bugüne kadar bana gayret ve fedâkârlığınızla kazandırdığınız muvaffakiyyâtı işbu yeni der-uhde etdiğim vazîfede dahi bana olan muhabbet ve i'timâdınızla itmâm edeceğime büyük itminân ile sizinle vedâ' ediyorum*"⁶¹⁴ diyerek yeni görevi için harekete geçmiştir.

6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasında meydana gelen Arıburnu-Anafartalar-Conkbayırı Muharebeleri sırasında, Müttefik Ordu Kumandanlığı Çanakkale'yi artık teslim almak istedi. Buna karşın Türkler V. Ordu Kumandanlığı yönetiminde kıyasıya bir mücadele vererek Çanakkale Cephesi'ni bırakmadı. 6 Ağustos'ta Seddülbahir'den başlayan İngiliz taarruzu başlangıçta ilk Türk mevzilerini ele geçirse de gelen takviye bölükleri sayesinde püskürtüldü. Seddülbahir'de İngiliz-Fransız ortak taarruzunun amacı, iki ayrı birliklere sahip olan Kuzey ve Güney Grubu'nun birbirine yardım göndermesini engellemektir. Ancak esas düşman yükü Arıburnu ve Anafartalar'da olduğundan Vehib Paşa IV. Tümen'i derhal Kuzey Grubu'na, yani Esad Paşa'ya destek olarak göndermişti.⁶¹⁵ Ağabeyine ciddi ölçüde ve fedakarlıkla yardımda bulunan Vehib Paşa'nın, elindeki alayları Kuzey Grubu'na göndermekle Conkbayırı'nın işgalden kurtulmasında katkısı çoktur.

Esad Paşa Ağustos ayında Kemalyeri'nden Şimal Grubu'nu kumanda etmiştir. Genel anlamda tüm cephede hafif surette piyade ateşi ve bomba atışları ve ara sıra da topçu ateşi devam ediyordu. Ancak Ağustos ayının ilk günlerinde ciddi bir vukuat olmadı.⁶¹⁶ Arıburnu bölgesinde ilk İngiliz ve Anzakların taarruzu 6 Ağustos'ta öğleden sonra Kanlısirt bölgesine yapıldı.⁶¹⁷ İkinci taarruz ise 7 Ağustos sabahı Cesarettepe mevzilerinden Kılıçbayırı istikametinde yapıldı. Esad Paşa bu muharebe sırasında derhal

⁶¹³ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2165, s. 106-107; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 111.

⁶¹⁴ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 6, Ankara, 2015, s. 193.

⁶¹⁵ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 143.

⁶¹⁶ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 59.

⁶¹⁷ **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, s. 90.

ihtiyatta olan V. Tümene bağlı XIII. Alay ile LVII. Alayın I. Taburu ile Kanlısirt'ı destekledi. Elinde artık ihtiyat kalmayınca V. Ordu Kumandanlığı'na Arıburnu'ndaki tehlikeli durumu ileterek takviye birlikler istedi. Ancak ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın, düşman eline geçen siperler geri elde edilemedi.⁶¹⁸

Cesarettepe'de 6-7 Ağustos tarihlerinde İngiliz taarruzu çok ağır ve büyük kayıplarla sonuçlansa da Türk ordusu bir nebze düşman ilerleyişini durdurabildi. Esad Paşa siperlerin geri alınması için elinden gelen tüm çabayı sürdürüyor ve gerekli birliklere birlikleri yönlendiriyordu. Diğer yandan 21.00'da Arıburnu'nun kuzeyine çıkarma yapıldığına dair haber alan Esad Paşa, Liman Paşa'nın bu bölgede yapılma ihtimali olan bir çıkarmaya karşı hazırda tuttuğu IX. Tümeni harekete geçirdi ve hızlıca kuzeye doğru yürümesini emretti.⁶¹⁹ XV. Tümen Kumandanı Rüştü Bey'e şöyle diyordu: “*Sizden her neye mâl olursa olsun, derhâl siperlerin geri alındığı haberini kesinlikle beklerim.*” Ancak yine de elden çıkan siperler geri alınamadı. 6-9 Ağustos 1915 tarihleri arasındaki Kanlısirt çarpışmalarında, Türk ordusunun kaybı büyük olmuştu.⁶²⁰

V. Ordu Kumandanlığı'nın, düşman taarruzunun daha en başında tüm dikkatleri Kanlısirt'a çevirmesi ve Conkbayırı-Kocaçimen hattını boş bırakması, İngilizlerin en büyük başarılarından biri olmuştu. Ancak bölgede Esad Paşa ve Mustafa Kemal Bey gibi kumandanların vaktinde müdahalesiyle gereken takviye derhal gönderilmiş ve tehlike bertaraf edilmişti. Arıburnu-Anafartalar taarruzunun en can alıcı noktası, Conkbayırı-Kocaçimen hattıydı. 9 Ağustos'ta Anafartalar Zaferi ve hemen ardından 10 Ağustos'ta Conkbayırı Süngü Hücumu ile İngilizlerin morali tamamen çökmüş ve Mustafa Kemal Bey'in kumanda ettiği ordu karşısında gücü tamamıyla tükenmişti.⁶²¹ 21 Ağustos'ta gerçekleşen İkinci Anafartalar Muharebesi, kumandanların enerjik sevk ve idaresiyle beraber zaferle sonuçlandı. Bu muharebe Çanakkale kara muharebelerinin son safhasıydı.⁶²² Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa Conkbayırı'nı savunmak için kuvveti

⁶¹⁸ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 145-147.

⁶¹⁹ Kılınç, **Çanakkale Savaşları Günlüğü**, s. 124.

⁶²⁰ Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 148-149.

⁶²¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2167, s. 111-112; **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2168, s. 113-115.

⁶²² Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, 106; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 114.

kalmayınca, Güney Grubu Kumandanı kardeşi Vehib Paşa'dan yardım istemiş ve XVIII. ve XLI. Alayları alarak son ana kadar savunmayı elden bırakmadı.⁶²³

25 Nisan 1915, dünya tarihinin seyrini etkilemesi bakımından şüphesiz tüm tarihçilerin ittifak ettiği bir tarihtir. İtilaf Devletleri'nin büyük hayallerle giriştikleri Gelibolu Harekâtı, önce denizde ve ardından karada, Türk vatanperverliği ve canhıraş savunması karşısında başarısız olmuştur. Devrin en iyi silahlarına ve donanmasına sahip olan Müttefik Kuvvetler hiç beklemedikleri bir savunma ile karşılaştılar. Bu savunmadan çıkan başarı, Türk askerinin rasyonel boyutla hissî boyutunun birleşimi sonucunda kazanılmıştır. Bu savunmanın öncülerinden biri de hiç şüphesiz Mirliya Mehmed Esad Paşa oldu. Özellikle Kuzey Grubu Kumandanı olarak Arıburnu Cephesi'nde üstün gayret gösterdi.

III. Kolordu Kumandanı Esad Paşa, Çanakkale Muharebelerinin ve söz konusu başarının baş aktörlerinden birisi olsa da karizmatik kişiliği ve atılganlığıyla Batılı tarihçiler tarafından öne çıkarılan Mustafa Kemal Bey ve Liman von Sanders Paşa'nın yanında göz ardı edilmiştir. Halbuki, özellikle kara muharebeleri sırasında, III. Kolordu'yu kumanda eden ve Gelibolu Yarımadası'ndaki her türlü muharebe durumundan sorumlu olan Esad Paşa'ydı. Buna neden olan etmen, Esad Paşa'nın yaşamı boyunca kendi isteğiyle siyaset dışında durması da olabilir. Ancak bununla birlikte unutulmamalıdır ki, Esad Paşa yaşadığı dönem içerisinde hem Alman hem de Osmanlı askerî çevrede çok iyi tanınan ve saygı duyulan bir kumandandı. Çanakkale Muharebelerinde görev alan birçok orta ve üst rütbeli kumandan, Esad Paşa'nın hem eski öğrencileri hem de meslektaşlarıydı.

Balkan Savaşları sırasında Yanya'yı savunan Esad Paşa, çok iyi bir eğitmen ve daima orduyu yenileştirme çabası içerisinde olan entelektüel bir kişiliğe sahipti. Muharebeler sırasında Esad Paşa'nın kıymetini artıran etmenlerden biri de üstleri ve astları arasında kendisine duyulan saygıydı. Çevresiyle iyi ilişkiler kurarak gerek Türk gerekse Alman subayların itaatini korumayı başardı. Beraberinde çalıştığı subaylarla birlikte, Balkan Savaşları'nın ortaya çıkardığı travmayı, Çanakkale'de gösterdikleri üstün gayret sonucunda ortadan kaldırdılar.

⁶²³ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2161, s. 97-98; Engin ve Albayrak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, s. 172-174.

Esad Paşa'nın astlarına müdahale etmek yerine, onları izlediği ve gerektiğinde müdahale ettiği görülmektedir. Çünkü hepsi birbirinden yetenekli genç subaylardı. Nitekim Çanakkale'de mücadele eden ve üstün düşman kuvvetine karşı büyük bir direnç göstererek savaşan, başta Mustafa Kemal (Atatürk) Bey olmak üzere, Fevzi (Çakmak) Bey, Fahrettin (Altay) Bey, Kâzım (Karabekir) Bey, Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey, Selahattin (Adil) Bey, Refet (Bele) Bey ve İzzettin (Çalışlar) Bey gibi isimler ilerleyen yıllarda, Türk Millî Mücadelesinin de önde gelen isimleri oldular. Bu subayların Birinci Dünya Savaşı sırasında, özellikle de Çanakkale Cephesi'nde bilfiil tecrübe kazanmalarında başta Esad Paşa olmak üzere, Cevat Paşa'nın ve Vehib Paşa'nın emekleri büyüktür.

3.4. Birinci Dünya Savaşı'nda Diğer Görevleri

Ferik (Korgeneral) Esad Paşa, Goltz Paşa'nın Bağdat'ta bulunan VI. Ordu Kumandanlığı'na gitmesi üzerine, 12 Ekim 1915'te İstanbul'da bulunan I. Ordu Kumandanlığı'na tayin edildi.⁶²⁴ 14 Ekim'de Çanakkale'deki görevini Yakup Şevki Bey'e bırakan Esad Paşa, otomobiline binerek V. Ordu Karargâhına gitti. Akşam yemeğini orada yiyerek Ordu Kumandanı Liman Paşa'ya ve Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey'e veda etti ve yola çıktı. 16 Ekim'de Sirkeci Tren İstasyonuna ulaştı. Harbiye Nezareti'ne uğrayıp Enver Paşa'yı ziyaret etti ve ardından Acıbadem'deki köşküne döndü. Esad Paşa 20 Ekim'de Kurban Bayramı merasimine katıldığı zaman Sultan V. Mehmed Reşad camii mahfelinde huzuruna kabul etti. Padişah, Esad Paşa'nın Çanakkale Muharebelerinde gösterdiği başarı üzerine kendisini tebrik ederken yeni görevinde başarılar diledi.⁶²⁵ 17 Ocak 1916'da Çanakkale Muharebelerinde fedakârca gösterdiği olağanüstü başarılarından dolayı *Muharebe Altın İmtiyaz Madalyası* ile ödüllendirilmiştir. Kendisiyle beraber, Mirliva Vehib Paşa, Mirliva Cevat Paşa ve Miralay Mustafa Kemal Bey de bu ödüle layık görülmüşlerdir.⁶²⁶ Ayrıca 17 Şubat'ta, Avusturya Arşidükü tarafından *İkinci Rütbeden Liyakat-ı Askeriye Salib-i Muharebe Nişanı*, 26 Nisan'da Avusturya-Macaristan Devleti tarafından *Harp Nişanı* ile *Birinci Rütbeden Kron de Fer*

⁶²⁴ BOA, İ.HB., 176/53, 1-1; BOA, İ.HB., 176/53, 1-2; BOA, BEO., 4384/328736; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 117.

⁶²⁵ Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, s. 745-749.

⁶²⁶ BOA, İ.TAL., 507/53, 1-1.

Nişanı ve 23 Eylül 1917’de de Osmanlı Devleti tarafından *Birinci Kılıçlı Mecidi Nişanı* ile ödüllendirilmiştir.⁶²⁷

Esad Paşa I. Ordu Kumandanlığı görevi sırasında, Almanya’nın Doğu ve Batı Cephelerini görmek üzere 7 Ağustos 1917’de Berlin’e gitti. Doğu cephesini kuzeyden güneye kadar gördü ve incelemelerde bulundu. Batı Cephesi’nde, Sedan’a vardığında, İstanbul’a gelecek olan Almanya İmparatoru Kayzer II. Wilhelm’e gezisi sırasında mihmandarlık⁶²⁸ yapmakla görevlendirilmesi üzerine bir an önce İstanbul’a geldi.

Kayzer II. Wilhelm 1917 yılında Bulgaristan üzerinden İstanbul’a gelerek, Osmanlı topraklarına yaptığı ziyaretlerin üçüncüsünü gerçekleştirmiş oldu. Bu geliş bir bakıma savaş sırasında ittifak kurduğu Osmanlı Devleti ve Bulgaristan’a destek ve moral ziyareti kabilindendi. Çünkü bu yıllar savaşın en zor ve buhranlı zamanlarıydı. Ekim 1917’de yapılan bu ziyaret dört gün sürdü. Dört günlük süre zarfında Kayzer birçok resmi görüşme yaptı ve Çanakkale Muharebelerinin cereyan ettiği sahayı gezdi. Tüm gezi süresi boyunca Esad Paşa bir an olsun yanından ayrılmadı. Başta Sultan V. Mehmed Reşad olmak üzere, I. Ordu Kumandanı ve mihmandarı Esad Paşa ve diğer devlet erkânı 15 Ekim’de Kayzer’i karşılayarak ziyaret başladı.⁶²⁹ İstanbul’da yapılan birtakım ziyaretler, sonrasında 17 Ekim’de Çanakkale’ye gidilerek devam etti. Kayzer 18 Ekim’de İstanbul’a dönüp denizyolu ile Almanya’ya geri döndü.⁶³⁰ Esad Paşa bu ziyaret sırasında gittiği hemen hemen her yerde Kayzer’e eşlik edip rehberliğini yaptı.

V. Ordu Kumandanı Liman von Sanders’in Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı’na gitmesi üzerine, 21 Şubat’ta Esad Paşa, Bandırma’da V. Ordu Kumandanlığı Vekâletine getirilmiş ve 8 Haziran 1918’de de Birinci Ferik (Orgeneral) rütbesine yükselmiştir.⁶³¹ 13 Mayıs 1918’de devlete ve orduya yaptığı hizmetlere istinaden, Sultan V. Mehmed Reşad tarafından *Harp Madalyası* ile taltif edilmiştir.⁶³²

⁶²⁷ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi*.

⁶²⁸ Mihmandar: Resmî konukları ağırlamak ve onlara kılavuzluk etmekle görevlendirilen kimse.

⁶²⁹ “Muazzam Bir Vaka-i Tarihiye”, *İkdam*, 16 Ekim 1917; “Muhterem Misafirimiz Geldi”, *Sabah*, 16 Ekim 1917.

⁶³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ö. Kürşad Karacagil, “Alman İmparatoru İstanbul’da (1917)”, **Akademik Bakış**, Cilt: 6, Sayı: 12, Yaz 2013, s. 111-133; Serpil Kirel ve Oya Kasap Ortaklan, “Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Osmanlı İmparatorluğu’nu Son Ziyareti (1917)”, **Sinecine**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 113-158.

⁶³¹ **MSB Arşivi**, *Mehmed Esad Bülkat’ın Askerî Safahat Belgesi*; Sanders, **Türkiye’de Beş Sene**, s. 232; **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 102.

⁶³² **BOA**, İ.DUİT., 157/12, 2-1; **BOA**, İ.DUİT., 157/12; **BOA**, İ.DUİT., 157/12, 1-6.

Esad Paşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında iki cephede görev almıştır. Bunlardan ilki ve askerî kariyerinin en zirve noktası olan Çanakkale Cephesi, ikincisi ise çok kısa süren Kafkas (Doğu) Cephesi görevidir. 9 Haziran 1918’de Şark Orduları Grubu kurulmuştur.⁶³³ Kurulan bu ordu, III. ve IX. Ordulardan oluşturulmuştur. Kardeşi ve aynı zamanda III. Ordu Kumandanı olan Vehib Paşa’nın Şark (Doğu) Ordular Grubu Kumandanlığı’na getirilmesiyle Esad Paşa da 18 Haziran 1918’de yerine Batum’da III. Ordu Kumandanı olarak atanmıştır.⁶³⁴ Ferik Esad Paşa, 26 Haziran’da Batum’a ulaşıp yeni karargâhında yeni görevine 27 Haziran tarihi itibarıyla başlamıştır. Esad Paşa, şimdiye kadar bütün zorluklara göğüs gererek tarih sayfalarında büyük zaferlerle geçen ve zaferden zafere koşan bu muazzam ordunun başında olmakla çok mesut olduğunu ve iftihar duyduğunu ifade etmiştir.⁶³⁵

Esad Paşa bu görevi sırasında, Maverâ-yı Kafkas ve Osmanlı delegelerinin orduca iskân ve iaşe işlerini temin etti.⁶³⁶ Ermenilerle ilgili nüfus mübadelesi gibi birtakım görevleri ve özellikle de Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın bölgedeki emirlerini yerine getirdi.⁶³⁷ Aynı zamanda Şark Orduları Grubu Kumandan Vekili olan Esad Paşa, Temmuz ayı içerisinde Ermeni ve Nasturilerin kadın, çocuk ve yaşlılar dahil olduğu halde Dilman’da 7.000 ve Rumiye’de 3.000 Müslümanı çeşitli işkencelerle şehit ettiklerini Rus subaylarının açıkladığını ifade etmiştir. Ermeni subaylarının her tarafta dolaşarak Ermenileri silah başına davet ettiklerini, masraflarının ise İngilizler tarafından karşılandığını, Ermenilerin Türkler aleyhine savaşa devam edeceklerini Esad Paşa Başkumandanlığa bildirmiştir.⁶³⁸ Yine Temmuz ayında, Gence’deki Ermenilerden silah toplandığı sırada Ermenilerin yaralı kalan Türk askerlerine uyguladıkları mezalimi gösteren dört adet fotoğrafı Başkumandanlığa gönderen Esad Paşa, fotoğraflarda

⁶³³ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 174.

⁶³⁴ **BOA**, İ.DUİT., 157/21, 2; **BOA**, İ.DUİT., 157/21, 1; **BOA**, BEO., 4520/338970; Mustafa Sarı, **Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 160-161; **Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, s. 102; Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı**, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 2, Ankara, 1993, s. 538.

⁶³⁵ **ATASE**, BDH, Klasör: 2938, Dosya: 587, Belge: 5-17; **ATASE**, BDH, Klasör: 2938, Dosya: 587, Belge: 5-16.

⁶³⁶ **ATASE**, BDH, Klasör: 2938, Dosya: 587, Belge: 5-21.

⁶³⁷ **BOA**, HR.SYS., 2886/11, 1-1; **BOA**, HR.SYS., 2886/3, 1; **BOA**, HR.SYS., 2886/3, 2; Enis Şahin, **Diplomasi ve Sınır Gümrü Görüşmeleri ve Protokolleri-1918**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 199-200.

⁶³⁸ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 76, Belge No: 1669, s. 121-122; **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 81, 1982, Belge No: 1886, s. 487-488.

görüldüğü üzere neferlerin burun, kulak ve bazı azalarının kesildiğini ve karınlarında ateş yakılarak türlü işkencelere tabi tutularak öldürüldüklerini söylemiştir.⁶³⁹

1-2 Temmuz 1918'de Enver Paşa'dan Esad Paşa'ya gönderilen "Kişiyeye Özel" işaretli bir belgede, Enver Paşa'nın Almanları Azerbaycan konusunda gücendirmemek amacıyla takip ettiği politika doğrultusunda birtakım istekleri olmuştur. Almanlar aslında Türklerin Bakü ve Gence'de olmasına taraftar değillerdi. Ancak siyasi durum netleşinceye kadar bu bölgede kalmak isteyen Enver Paşa, Esad Paşa'dan durumu idare etmesini, Kafkas İslam Ordusu Kumandanı Nuri (Killigil) Paşa ile irtibat halinde kalmasını, Nuri Paşa'ya istediği kadar silah, cephane ve para göndererek genel olarak bu minvaldeki sorunlarını halletmesini istemiştir.⁶⁴⁰ Anlaşılan o ki, Enver Paşa'nın istekleri doğrultusunda Alman kumandanları bu cephede ikna etme görevi de Esad Paşa'ya verilmiştir. Zira Esad Paşa Alman kumandanları iyi tanıyan, beklenti ve sorunlara karşılık nasıl bir hareket tarzı benimsenmesi gerektiğini iyi bilen bir kumandandı. III. Ordu Kumandanlığı görevini böylece Eylül ayına kadar karargâhında yürütmüştür.

Birinci Dünya Savaşı artık sona eriyordu. Bu nedenle, Esad Paşa savaş bitmeden önce bu cephedeki operasyonlara kısa bir süre katılabildi. 27 Eylül 1918'de III. Ordu Karargâhı, I. Ordu Karargâhını oluşturmak üzere İstanbul'a çağırılınca, Esad Paşa da Genel Karargâh emrine alındı.⁶⁴¹ Paşa, Batum'dan İstanbul'a dönünce, yeniden kurulan ancak gücü sadece bir alaydan ibaret olan I. Ordu Kumandanlığı'na atandı ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bu ordu da lağvedildi.⁶⁴²

Kolordu ve Ordu Kumandanlıkları'ndan sonra Esad Paşa emekli olana kadar müfettişlik görevlerine getirildi. I. ve III. Ordular lağvedilince Esad Paşa 5 Ocak 1919'da Mekâtib-i Askeriye Umûmî Müfettişliği'ne (Askerî Okullar Genel Müfettişliği) atandı. Aynı zamanda, 15 Nisan 1919'da bazı talimnamelerin tashihi için oluşturulan Komisyon Başkanlığına görevlendirildi.⁶⁴³ Ancak ne yazık ki, askerî okulların adları var, kendileri yoktu. Paşa'nın bundan sonraki görevi, askerî yaşamı boyunca aldığı son görev oldu. 24 Temmuz 1919'da II. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Esad Paşa, bölükleri var olmayan

⁶³⁹ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 86, Yıl: 36, 1983, Belge No: 2071, s. 101.

⁶⁴⁰ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, s. 563-564.

⁶⁴¹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, s. 548.

⁶⁴² *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa*, s. 102.

⁶⁴³ *BOA, BEO.*, 4549/341166; *MSB Arşivi, Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

bir göreve getirilmişti.⁶⁴⁴ Paşa son görevinden istifa ederek kendi arzusuyla emekliliğini istedi. 19 Ekim 1919 tarihi itibarıyla da 5.000 kuruş maaşla emekliliğe ayrıldı.⁶⁴⁵

3.5. Emekliliğinden Sonraki Görevleri, Vefatı ve Eserleri

Esad Paşa'ya emekliliğinden kısa bir süre sonra, 23 Ekim 1919'da Almanya İmparatoru tarafından *Birinci Sınıf Kılıçlı Kırmızı Kartal Nişanı* verildi.⁶⁴⁶ Esad Paşa, yaşamı boyunca siyasetten uzak durdu. Mesleğini titizlikle sürdürdü. O nedenle her dönemde ve herkes tarafından el üstünde tutulan ve kıymet verilen birisi oldu. Mütareke ve Cumhuriyet Dönemlerinde de bazı görevler aldı. 14 Mart 1920'de Salih Paşa Kabinesi'nde, 15 gün kadar kısa bir süre Bahriye Nazırlığı yaptı.⁶⁴⁷

Sultan VI. Mehmed Vahîdeddin döneminde, Şehzadelerin İbtidâi ve İdâdi tahsilleri ve ahlâkî terbiyelerinin itina ve dikkatlice kazandırılması için bir Mekteb-i İdâdi kurulması kararlaştırıldı. 23 Mart 1922'de alınan bu kararla beraber, kurulacak olan mektebi idare etmek üzere ilim erbabı, güvenilir bir *Ders Nazırı*'na ihtiyaç duyuldu. Bu göreve getirilebilecek en uygun kişilerden biri şüphesiz ki Mehmed Esad Paşa'ydı. Harp Okulu'nda Ders Nazırlığı yapmasının yanı sıra bu konuda son derece ihtisas sahibi, kültürlü, ahlaklı ve tecrübeli birisiydi. Aslına bakılırsa, bu tam da emekliye ayrılmış birisinin yapabileceği bir görevdi. Bu nedenle dönemin Padişahı, Sadrazamı, Dahiliye Nâzırı ve Şeyhülislamı Esad Paşa'yı Şehzâdegân Hazerâtı Ders Nazırlığına uygun gördüler ve 25 Mart 1922'de tayin ettiler.⁶⁴⁸

Kurulacak olan İdâdi Mektebi'ndeki ders programında Kur'an-ı Kerim, Dîni İlimler, Türkçe, Arapça, Farsça, Yabancı Diller, Matematik ve Kozmografya, Tarih, Coğrafya, Felsefe ve Ahlak Terbiyesi, Mevâlid, Kimya, Hikmet ve Fen Bilgisi, Hüsn-i Hat, Resim ve Mûsikî derslerinin okutulması planlandı.⁶⁴⁹ Şehzadelere özel olarak kurulacak olan bu İdâdi Mektebi'ne uygun yerde ve elverişli bir bina arayışına girişildi. Bunun üzerine Esad

⁶⁴⁴ BOA, İ.DUİT., 159/8, 1-1; BOA, İ.DUİT., 159/8, 2-1; BOA, BEO., 4584/343726; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 103; Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 275.

⁶⁴⁵ BOA, İ.DUİT., 168/21, 1-1; BOA, İ.DUİT., 168/21, 2-1; BOA, BEO., 4596/344654; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 104.

⁶⁴⁶ MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

⁶⁴⁷ BOA, MV., 261/19, 1; BOA, İ.DUİT., 9/95, 1-1; BOA, İ.DUİT., 9/95, 1-2; BOA, BEO., 4622/346581; MSB Arşivi, *Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi*.

⁶⁴⁸ BOA, İ.DUİT., 7/46, 2-1; BOA, İ.DUİT., 7/46, 1-1; BOA, BEO., 4708/353060; BOA, BEO., 4709/353110.

⁶⁴⁹ BOA, İ.DUİT., 2/65, 2-1.

Paşa iki binayı tespit edip burada teftişlerde bulundu. Haklarında en ince ayrıntısına kadar açıklama yaparak durumu 26 Nisan'da saraya bildirdi.⁶⁵⁰ Ancak Haziran ayına kadar herhangi bir yerde bina veya daire tahsis edilmemesi veya edilememesi derslerin işlenişi ve resmi işlerin yürütülmesi konusunda zorluklar yaşanmasına neden oldu. Esad Paşa 15 Haziran'da, en azından geçici bir yer verilmesini istedi.⁶⁵¹ Ancak gerek şehzadelerin bir araya gelmesi gerekse maddi birtakım zorluklar nedeniyle Esad Paşa'nın bu görevi de kısa sürdü ve bir şey öğretme imkânı bulamadan sona erdi.⁶⁵²

Esad Paşa emekliliğe ayrıldığı sırada, Osmanlı Devleti Mütareke Dönemi'nden geçiyordu ve kendisi 57 yaşındaydı. Emekliye ayrılınca İstanbul'dan ayrılmadı ve Kadıköy, Acıbadem'de, Esat Paşa Sokağı'nda 2 numaralı köşkte oturmaya devam etti. Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle "Bülkat" soyadını aldı. Emekliliğinden sonra da politikadan daima uzak durdu. Vaktini ailesine, birtakım özel işlerine ve hatıralarını yazmaya adadı.⁶⁵³

Esad Paşa, Çanakkale harekâtının 10. yıldönümü dolayısıyla 1925 yılında Almanya'ya davet edildi. Paşa, 4 Aralık 1925'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta, sadakatini bildirerek mektuba giriş yapmış, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve diğer cephelerde Türk ordusuna katılan Almanya ve Avusturya askeri mensuplarının 19 Aralık 1925 tarihinde, Berlin'de buluşmak istediklerini, bu buluşmaya kendisinin de davet edildiğini söylemiştir. Esad Paşa yazdığı mektupta, Çanakkale savunmasında Mustafa Kemal Paşa'nın ne derece mühim rol oynadığına değinerek kendisinden övgüyle bahsetmiştir. Ardından Almanya'ya gitmek için izin istemiş ve Gazi Paşa'yı da davet etmiştir.⁶⁵⁴ Ankara'dan gelen cevapta, Mustafa Kemal Paşa, Esad Paşa'ya teşekkür ederek Almanya'da düzenlenecek olan törene katılmanın doğru olmadığını ifade etmiş ve bunun üzerine Esad Paşa da törene katılmamıştır.⁶⁵⁵ Zira bu dönem içerisinde meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanması ve birtakım siyasi meseleler nedeniyle, memleket zaten karışık bir durumdaydı. İçeride var olan bu sorunların, Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir karar almasına neden olduğu düşünülebilir.

⁶⁵⁰ BOA, HSD.AFT., 14/262, 5.

⁶⁵¹ BOA, HSD.AFT., 14/262, 7.

⁶⁵² Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, s. 103.

⁶⁵³ Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, s. 104.

⁶⁵⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016961/693768.

⁶⁵⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016961/696109; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016961/697223.

Emekliliği sırasında, maaşının azlığını dikkate alan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yüksek emri üzerine Esad Paşa'ya, Aralık 1933'te Nafia Vekâleti'nde İdari Meclis Üyeliği verildi.⁶⁵⁶ Bu işlerine ek olarak, İstanbul Sigorta ve sonrasında Tramvay Şirketi Yönetim Kurulu Üyeliği'ne, Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Abdülhalik Renda'nın isteğiyle de Göçmen Olmayanlar Komisyonu'na ve sonunda İsmet İnönü'nün uygun görmesiyle 1942'de Cam ve Şişe Fabrikaları Yönetim Kurulu Başkanlığı'na atandı.⁶⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bu değerli Türk kumandanı, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere diğer idareciler tarafından geçim sıkıntısıyla yüz yüze bırakılmadı.

Esad Paşa, ömrü boyunca hem öğrencisi hem de meslektaşı olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk hakkında daima övgüyle bahseder. Çok erken yaşlarında tanıdığı Gazi Paşa'yı hem öğrenciliği hem de müşterek görevleri esnasında sürekli desteklemiştir. 16 Mayıs 1938'te, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a yazdığı mektup da bunun anlamlı bir göstergesidir. Söz konusu mektubun bir kısmının burada paylaşılması, yapılan bu çalışmanın kıymet kazanması bakımından değerli olacağı düşünülmektedir: Esad Paşa, Mustafa Kemal Atatürk hakkında şöyle bahseder:

“1315-1323 (1899-1908) senelerinde Dersnaziri bulunduğum Harbiye Mektebi talebesi meyanında, nasiyesinde büyüklük vakarı taşıyan zeki sarışın ve sevimli, bir Şakirt nazarı dikkatimi celbediyordu. Derslerde, imtihanlarda kendisine has olan talâkatıyla verdiği cevaplar tahsinlerle alkışlanıyordu.

1317-1320 (1901-1905) de gerek tavru hareketleri ve gerek terbiye ve tahsilleriyle pek yakından ve sıkı bir surette alâkadar olduğun Erkânihap Namzetleri arasında tesadüf ettiğim bu Genci, tavru hareketindeki ciddiyeti ve lisanındaki belâğatıyla bütün muallimlerin ve arkadaşlarının hürmət ve muhabbetini kazanmış buldum.

En ziyade itimat ettiği arkadaşı Fethi'ile Mektebin تنها köşelerinde yaptığı hasbihallerden bu Vatan Evlâdının vatanî münakaşalarda bulunduğunu hiss ediyor ve bu hissi kalbimin en derin köşelerinde saklıyordum.

⁶⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01017625/645006.

⁶⁵⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02003221/466879; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02003221/473191; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 02003221/480979; Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, s. 104.

1320'de (1905) Harbiyeden Erkâniharp olarak çıkanlardan Almanya'ya gönderilmek üzere intihabları naçize tevdi edilmiş ve hernasılsa sevkleri geri kalmış olan genç Erkânihap yüzbaşılıarı arasında, not defterimde en iyi ve en ziyade noktaları haız, o sevimli ve sarışın Genci bulmuş ve başa geçirmişdim.

1323-1324 (1907-1909) tarihinde Selânik'te kumandanlığım esnasında her akşam kendisile hasbihal ettiğim merhum Hüseyin Hilmi (Paşa) nın kulağıma fısıldadığı Cemiyetin Banisi genç ve ateşin Erkâniharp,

Çanakkale harbında Kemalyeri'nden, faık kuvvetlerle saldıran, İngilizlerin seli taarruzunu celik bir cebhe ile durduran ve bu suretle meş'um selin İstanbul sokaklarına kadar akmasına manı olan Büyük Kumandan,

Cenaze namazı kılınmış, firaşi ebedisine taşınmak üzere bulunmuş olan bir Devleti yepyeni bir şekilde diriltten Kurtarıcı ve kurtardığı vatanın istikbali için harikalar yaratan emsalsiz Büyük Adam, KAMAL ATATÜRK'ün şerefli hatıralarını düşündükçe manen en mesut insanlardan olurum."⁶⁵⁸

Son dönem Osmanlı Tarihi'nin en kıymetli kumandanlarından biri olan Mehmed Esad (Bülkat) Paşa 90 yıllık ömrünün sonunda, İstanbul'da 1 Kasım 1952'de vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.⁶⁵⁹

Esad Paşa, son dönem Osmanlı kumandanları arasında hatıralarını kaleme alması bakımından tarihe ışık tutan bir şahsiyettir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Muharebelerini ve hemen öncesindeki dönemi ele alan askerî hatıraları 1950'de *Çanakkale Hatıraları* adıyla tamamlanmış ve 6 cilt halinde daktilo edilmiş olup Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu hatıralar, Esad Paşa'nın III. Kolordu Kumandanlığı'na atanmasından I. Ordu Kumandanlığı'na gelişine kadar olan süreç zarfında, Osmanlı ordusuna ve Çanakkale Muharebelerine dair önemli belgeler ve kişisel detaylar içermektedir. Tam metni yayınlanmamış bir durumda olan bu hatırlarda son derece değerli bilgiler vardır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01014859/532824.

⁶⁵⁹ Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği; Emekli Sandığı Arşivi, Mehmed Esad Bülkat Dosyası; Nüfus Kayıt Örneği'nde Esad Paşa'nın vefat tarihi 1 Kasım tarihi olarak yer alırken dönemin basınında "2 Kasım gece yarısından sonra" diye geçmektedir. "Esad Paşa Vefat Etti", *Akşam*, 3 Kasım 1952, s. 1; **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, s. 106.

⁶⁶⁰ Türkmen, "Çanakkale Kara Savaşlarında İlk Gün", s. 56.

İlk olarak hatıraları *Hayat Mecmuası*'nda 3 Temmuz 1959-9 Ekim 1959 tarihlerinde yayınlanmıştır. Sonrasında üçüncü cildinden birkaç bölüm, “bir fikir verme amacıyla” İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu tarafından 1975 yılında “Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları” adıyla kitap olarak yayınlanmıştır.⁶⁶¹ Bunlara ilave olarak, Esad Paşa'nın Harp Okulu'nda okunmak üzere telif ve tercüme ettiği bazı kitaplar da bulunmaktadır. Ulaşılabildiği kadarıyla, bunlardan ilki matematik üzerine olan *Mebâhis-i Riyâziye*⁶⁶², ikincisi geometriyle ilgili *Hendese-i Mücessemme*⁶⁶³ ve üçüncüsü de kozmografya ile ilgili *Foto Lito Kozmografi Risalesi*⁶⁶⁴ isimli kitaplardır.

Esad Paşa, Çanakkale Cephesi'nde III. Kolordu ve Şimal Grubu Kumandanı olduğu sırada Ocak 1915 ile Eylül 1915 tarihleri arasında bir çeşme yaptırmıştır. Çeşmenin kitabesinde “Esad Paşa Çeşmesi, Rûmî 1331-Hicrî 1333” (1915) yazmaktadır. Söz konusu çeşme, Çanakkale'nin Eceabat İlçesi'ne bağlı Yalova Köyü'nün üç kilometre güneyinde bulunmaktadır. Çeşmenin bu yerleşim merkezinin yakınına yaptırılmış olmasının nedeni, Yalova Köyü'nün Akbaş Limanı'na indirilen asker ve malzeme sevkiyatının Anafartalar güneyine dağıtım kavşağında yer almasıdır. Esad Paşa bu çeşmeyi, muharebeler sırasında cephedeki ve cepheye gelen askerlerin kullanması için yaptırdı. Yapılma amacına uygun olarak bu çeşme, muharebeler sırasında cepheye gidip gelen askerlerin sıkça kullandığı, atlarını dinlendirdikleri bir çeşme ve dinlenme mekânı olmuştur.⁶⁶⁵

Çanakkale Muharebelerinde cephedeki en üst kademedeki Müşir Liman von Sanders Paşa, Esad Paşa'dan “cengâver ve cesur” sıfatlarıyla bahseder.⁶⁶⁶ Esad Paşa ayrıca ikili ilişkilerinde de oldukça güvenilir birisidir. Hem yakınlarına hem de çevresindekilere karşı yardımsever bir kişiliğe sahiptir. Yeğeni Kâzım Taşkent hatıralarında amcasından şöyle bahseder: “Gördüğüm işlerde bana faydası dokunanlara manevî borçlarım vardır, ödenmez. Bana yakınlık, dostluk, insanlık gösterenlere minnet borcumu, hayattan ayrılırken de taşıyacağım. İki büyük dostum vardır. Amcam Esat Paşa ve Birinci Dünya

⁶⁶¹ Esad Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, s. 6.

⁶⁶² Mehmed Esad, *Mebâhis-i Riyâziye*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1316.

⁶⁶³ Mehmed Esad, *Hendese-i Mücessemme*, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1321.

⁶⁶⁴ Mehmed Esad, *Foto Lito Kozmografi Risalesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Numarası: 910 ESA 910 ESA.

⁶⁶⁵ <https://www.cekulvakfi.org.tr/haber/tarihi-esat-pasa-cesmesi-restore-edildi> Erişim Tarihi: 05.12.2019.

⁶⁶⁶ Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, s. 100.

Savaşı'ndan arkadaşım Haydar Salih Tokal."⁶⁶⁷ Babası Mehmed Emin Efendi ise Esad Paşa'nın çok namuslu ve çok temiz bir adam olduğunu, ayrıca Müslümanlıktaki manevî kuvveti nedeniyle hilafete bağlı olduğunu söyler.⁶⁶⁸ Hem Harp Okulu'ndan öğrencisi hem de Çanakkale Muharebelerinde Kurmay Başkanlığı'nı yapan Fahrettin Altay ise, Esad Paşa'yı tecrübeli, bilgili, nazik, üstüne çok bağlı ve itaatkâr bir insan diye tanımlar.⁶⁶⁹

Kafası bilgi, duruşu vakur olan Esad Paşa'nın gözleri renklidir. Kendine özgü, bir taraftan kibar ve nazik tutumu, diğer taraftan kendine son derece güvenen asil, yenilikçi, zeki bir bakışı olan Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, arkasından hayırla anılacak kıymetli bir Türk kumandanıdır.

⁶⁶⁷ Taşkent, **Yaşadığım Günler**, s. 26.

⁶⁶⁸ Duru, **Hatıralar-İttihat Terakki Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları**, s. 28.

⁶⁶⁹ Fahrettin Altay, **On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İnsel Yayınları, Ankara, 1970, s. 81.

SONUÇ

Hakimiyeti altındaki topraklardan çekilen Osmanlı Devleti için XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk çeyreği, çok önemli bir süreci temsil etmektedir. Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, girdiği savaşlar sırasında, bu geri çekilişe en yakından tanıklık eden ve durdurmak için bilfiil mücadele ve muharebe eden kumandanlardan birisidir. Kendisi Osmanlı askeri sistemi içerisinde yetişmekle sınırlı kalmayıp Prusya askeri geleneğinden de istifade etmiştir. Uzun yıllar Almanya'da kalmış, Almanca ve Fransızca öğrenerek eğitime her zaman çok değer vermiştir. Eğitimci yönü hemen hemen her görevi sırasında görülebilen ve yazdığı kitapların Harp Okulu'nda okutulduğu Esad Paşa, mezun olan subayların arasından büyük kumandanların ve liderlerin yetişmesine vesile olmuş ender rastlanabilecek şahsiyetlerden birisidir.

Daha çok Yanya Müdafii ve Çanakkale'de Kuzey Grubu Kumandanı olarak tanınan Esad Paşa, köklü ve nüfuzlu bir aileye mensup olarak 18 Ekim 1862'de, Yanya'da dünyaya gelmiştir. Dönemin en kaliteli okullarına giderek iyi bir eğitimden geçmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nden başlayarak Osmanlı Devleti'nin hemen hemen girdiği tüm savaşlarda üst düzey görevlerde bulunmuş ve önemli başarılar elde etmiştir. Esad Paşa'yı, son dönemde yaşayan diğer kumandanlardan ayırt eden en önemli özelliği, eğitimci yönüdür. Paşa, karşılaşılan her türlü askeri konuda teorik kısma da önem vererek Osmanlı Devleti için çok faydalı işlere imza atmıştır. Almanya'da kaldığı süreçte Prusya askerî geleneğinden ve disiplininden etkilenmekle kalmayıp gördüğü eğitim programlarını yeniden düzenleyerek Osmanlı askerî sistemi içerisinde uygulamaya çalışmıştır. Ders Nazırlığı döneminde, Harp Okullarını neredeyse yeniden ıslah etmiştir. Kendisinin matematik, geometri ve coğrafya gibi alanlarda yazdığı kitaplar bu okullarda okutulmuştur. Esad Paşa siyasete karşı daima mesafeli durarak tam anlamıyla askerî bir duruşa sahip olmuştur. Karşılaştığı hemen hemen her olay karşısında ihtiyatlı davranmış ve hangi dönem olursa olsun devletine bağlı biri olarak yaşamıştır.

Tanzimat dönemine yetişen Esad Paşa, daha çok Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini görmüş ve normal bir insan ömrüne göre oldukça uzun yaşamıştır. Askerlik yaşamı sırasında birçok sürprizlerle karşılaşan Esad Paşa, kendisini derinden etkileyen her ne sorunla karşılaşırsa karşılaşsın, hiçbir zaman mesleğine ve eğitime küsmemiş ve çok çalışarak sebat göstermiştir. Balkan Savaşları sırasında, türlü zorluklara rağmen Yunan

ordularıyla mücadele etmiş ve ata yurdu, memleketi Yanya'yı teslim etmek zorunda kalmıştır. Atina'da yaklaşık 9 ay esaret hayatı sürdükten sonra yeniden İstanbul'a dönmüştür.

Esad Paşa İstanbul'a döner dönmez, Balkan Savaşları döneminde moral ve motivasyon olarak çökmüş durumda olan orduyu yeniden ayağa kaldırmak üzere çalışmış, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen arifesinde bilfiil hazırlık yapmış ve Çanakkale Zaferi'nin mimarlarından biri olmuştur. Esad Paşa, yaşadığı dönem içerisinde hem Alman hem de Osmanlı askerî çevrelerde çok iyi tanınan ve saygı duyulan bir kumandandır. Çanakkale Muharebelerinde görev alan birçok orta ve üst rütbeli kumandan, Esad Paşa'nın hem eski öğrencileri hem de meslektaşlarıydı. Balkan Savaşları sırasında Yanya'yı savunan Esad Paşa, çok iyi bir eğitmen ve daima orduyu yenileştirme çabası içerisinde olan entelektüel bir yapıya sahipti. Muharebeler sırasında Esad Paşa'nın kıymetini artıran sebeplerden biri de üstleri ve astları arasında kendisine duyulan saygı ve sevgiydi. Çevresiyle iyi ilişkiler kurarak gerek Türk gerekse Alman subayların itaatini korumayı başarmıştır. Beraberinde çalıştığı subaylarla birlikte Esad Paşa, Balkan Savaşları'nın meydana getirdiği travmayı, Çanakkale'de gösterdiği üstün gayret sonucunda ortadan kaldıran kumandanlardan birisi olmuştur.

Savaşın sonuna doğru III. Ordu'da görev yapan Esad Paşa, savaştan sonra emekliliğe ayrılmış ve kısa bir süre içerisinde de Salih Paşa Kabinesi'nde Bahriye Nazırlığı yapmıştır. Esad Paşa emeklilik döneminde kendisini, ailesine ve hatıralarını yazmaya adanmış ve 90 yıllık ömrünün sonunda 1 Kasım 1952'de vefat etmiştir. Esad Paşa'nın oldukça uzun ve kayda değer sürdürdüğü yaşam macerasının araştırılması ve öğrenilmesi amacıyla yola çıkılan bu çalışmada, Esad Paşa'nın nezdinde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşamış bir subayın nasıl bir yaşam serüvenine sahip olduğu, eserleri, görüşleri, kimi, neyi, ne ölçüde etkilediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Esad Paşa'yı merkeze alarak, yaşadığı dönem içerisinde ordunun ve devletin durumu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Esad Paşa, Yanya Muharebeleri ve Çanakkale Muharebeleri sırasında en kanlı çarpışmaları görmüş ve yine de direnişinden ödün vermeyerek kumandanlığının hakkını yerine getirmiştir. Balkan Savaşları sırasında, Yanya Kalesi'ni tahkim etmek amacıyla askeri birlikleriyle ileri atılmaktan ve canını ortaya koymaktan kaçınmamasıyla Esad

Paşa, Balkan Savaşları içerisinde Türk ordusunun, bir nebze de olsa, yüz akı sayılabilecek tarafını temsil etmiştir. Kibar ve nezaket dolu üslubu, asil, yenilikçi ve zeki yapısıyla Esad Paşa, çevresindekiler tarafından daima saygı görmüş ve arkasından hayırla anılacak kıymetli bir kumandan olarak yaşamıştır.

Esad Paşa, çalışkan ve yetenekli öğrencilerini her zaman desteklemiş ve onları teşvik etmiştir. Yeri geldiğinde Enver Paşa gibi kimisi üstü olurken Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşa, Ali Fuat Paşa, Yakup Şevki Paşa ve İsmet Paşa gibi kimileri de astı olarak görev yapmıştır. Millî Mücadele'yi gerçekleştiren kadronun yetişmesinde çok büyük emekleri olmuştur. Hepsinde hatırı sayılır emekleri olan Esad Paşa, askeri çevreler tarafından da daima iyi tanınan bir kumandan olup her devirde el üstünde tutulmuştur.

Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, tarih yazımı içerisinde çok tanınmasa da son dönem Osmanlı tarihi için fevkalade öneme sahip bir kumandandır. Ancak bu gibi şahsiyetlerin doğrularıyla ve yanlışlarıyla, başarılarıyla ve başarısızlıklarıyla, her bakımdan araştırılıp incelenmesi ve yazılması gerekir. Tıpkı genel anlamda tarihe yaklaşılması gerektiği gibi, tarihi şahsiyetlere de bu hassasiyetle yaklaşılmalıdır. Türk ve dünya tarihçiliğine en yararlı katkının bu sayede ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Esad Paşa, yaşamı boyunca siyasetten uzak duran ve bir askerin uzak durması gerektiğini düşünen biri olarak hakkında fazla yazılan ve tartışılan biri olmamıştır. Literatürde adının fazla geçmeyişinin belki de en önemli nedeni budur. Fakat özellikle son yıllarda askeri tarih çalışmalarının artmasıyla beraber, bu şahsiyetler hakkındaki merak ve ilgi de artmaktadır. Askeri tarih çalışmalarında, özellikle de arşiv konusundaki kısıtlamaların veya engellerin kaldırılması durumunda, bu ilgi ve alakanın daha da artacağı ve geniş bir yelpazeye yayılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

1. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)⁶⁷⁰

Balkan Harbi Kataloğu (BLH)

Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH)

Osmanlı-Yunan Harbi Kataloğu (OYH)

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)⁶⁷¹

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)

İrade Askeri (İ.AS.)

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)

İrade Harbiye (İ.HB.)

İrade Hususi (İ.HUS.)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye (ML.EEM.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS.)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî (MKT.MHM.)

Satın Alınan Evrak Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT.)

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)

⁶⁷⁰ Belgelerin klasör ve dosya numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

⁶⁷¹ Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

3. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)⁶⁷²

4. Cumhurbaşkanlığı Arşivi⁶⁷³

5. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi

Mehmed Esad Bülkat'ın Askerî Safahat Belgesi.

6. Diğer Arşivler

Emekli Sandığı Arşivi, Mehmed Esad Bülkat Dosyası.

İSAM, Hüseyin Hilmi Paşa Arşivi (HHP Arşivi)

19/1256, 3 Haziran 1324.

19/1274, 5 Haziran 1324.

Mehmed Esad Bülkat'ın Nüfus Kayıt Örneği.

B) YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 76, Belge No: 1669.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 78, Yıl: 29, Aralık 1980, Belge No: 1706-1727.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 81, 1982, Belge No: 1886.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 86, Yıl: 36, 1983, Belge No: 2071.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 88, Yıl: 38, Ağustos 1989, Belge No: 2123-2168.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2005.

⁶⁷² Belgenin fon kodu ve yer numarası dipnotta gösterilmiştir.

⁶⁷³ Belgelerin sıra ve kayıt numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

C) SALNÂMELER

Salnâme-i Askerî, 1311 (M. 1895), Matbaa-i Askerî.

Yanya Vilâyet Salnâmesi, Vilâyet Matbaası, 1308 (M. 1890).

Yanya Vilâyet Salnâmesi, Vilâyet Matbaası, 1311 (M. 1894).

Yanya Vilâyet Salnâmesi, Vilâyet Matbaası, 1319 (M. 1901).

D) KİTAPLAR VE MAKALELER

“Esad Paşa (Bülkant), Yanyalı”, **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 15, Ankara, 1968, s. 393.

“İskorbüt”, **Sağlık Ansiklopedisi**, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, s. 66.

ABAÇ, Sadi, **Yapı ve Kredi Bankası Kurucusu Kazım Taşkent**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1981.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Baskı: 9, İstanbul, 2013.

AKSÜT, Ali Kemali, **Profesör Mehmet Ali Ayni Hayatı ve Eserleri**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1944.

ALKAN, Mehmet Ö., “Fes İnkılabından Şapka Devrimine: Fes-Kalpak-Kabalak”, **Atlas Tarih**, No: 45, Şubat 2017, s. 116-123.

ALKAN, Necmettin, ŞİMŞEK, Eyyub, **Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

ANDONYAN, Aram, **Balkan Savaşı**, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

ARAR, İsmail, “Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 47, İstanbul, 1987, s. 23-30.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)**, Kronik Kitap, Baskı: 18, İstanbul, 2019.

ARTUK, İbrahim, “Nişan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, s. 154-156.

ASLAN, Nurcan, TOKER, Hülya, **Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Albay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 2009.

ATACANLI, Sermet, **Arıburnu’nun İlk Müdafaası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

-----, **Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları**, MB Yayınları, Baskı: 4, İstanbul, 2008.

Atatürk’ün Bütün Eserleri (1903-1915), Kaynak Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 1998.

AYIŞIĞI, Metin, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, TTK Yayınları, Baskı: 2, Ankara, 2013.

Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, TTK Basımevi, Cilt: 1, Ankara, 1991.

-----, **Türk İnkılâbı Tarihi**, TTK Basımevi, Cilt:2, Kısım: 2, Ankara, 1991.

BEYDİLLİ, Kemal, “Tepedelenli Ali Paşa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 40, İstanbul, 2011, s. 476-479.

BIYIKLI, Mustafa, “Mehmet Esat Paşa’nın Çanakkale Cephesi Şimal Grubu Tahrirat ve Telefon Görüşmeleri (02-20 Temmuz 1915)”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Vol: 6, Issue: 2, February 2013, p. 203-221.

-----, **Esad Paşa’nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2016.

BIYIKLI, Mustafa, KAPLAN, Hatice, “Çanakkale Kahramanlarından General Mehmet Esat (Bülkat) Paşa’nın Askerî Hayatı”, **Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi**

- Komutanlar ve Stratejiler**, (Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale, 2015, s. 119-141.
- CHANTEPLEURE, Guy, **Kuşatılmış Kent Yanya**, çev. Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.
- CLAVTON, G. D., **Britain and the Eastern Question Missolonghi to Gallipoli**, University of London Press, London, 1971.
- DELİLBAŞI, Melek, “1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir Defterlerine Göre Yanya Kenti ve Köyleri”, **TTK Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XVII, Sayı: 21, 1996, s. 1-40.
- DELİLBAŞI, Melek, “Selânik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması,” **Bellekten**, Cilt: 51, Sayı: 199, Ankara, 1987, s. 75-106.
- ENGİN, Vahdettin, ALBAYRAK, Muzaffer, **Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915**, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016.
- ERICKSON, Edward J., **Büyük Hezimet Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- , **Gallipoli: Command Under Fire**, Osprey Publishing, 2015.
- , **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, çev. Orhan Düz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- , **Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu**, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, Baskı: 2, İstanbul, 2003.
- Esat Paşa, “Balkan Harbinde Yanya Müdafaası”, **Resimli Tarih Mecmuası**, İstanbul, 1950, s. 330-333.
- Balkan Harbi (1912-1913)**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 1, Baskı: 2, Ankara, 1993.
- Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 3, Kısım: 2, Baskı: 2, Ankara, 1993.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci 2 nci 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914-9 Ocak 1916), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Ankara, 1997.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 2, Ankara, 1978.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Deniz Harekâtı, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 8, Ankara, 1976.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 1993.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 2, Ankara, 2012.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-25 Ocak 1916), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 3, Ankara, 2012.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 5, Kitap: 1, Ankara, 2012.

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 1-6, Ankara, 2015.

Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2019.

GÖKAÇTI, Mehmet Ali, "Geçmişten Günümüze Yanya", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 181, Ocak 1999, s. 31-43.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, TTK Yayınları, Baskı: 2, Ankara, 2014.

GÜMÜŞSOY, Emine, "1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 19, 2008, s. 97-112.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 2014.

- HALL, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913**, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “The Second Constitutional Period 1908-1918”, (Ed. Reşat Kasaba), **The Cambridge History of Turkey**, Cambridge University Press, Vol: 6, New York, 2008.
- Harp Akademilerinin 120 Yılı “Şeref Dolu Yıllar” 1848-1968**, Harp Akademileri, Ankara, 1968.
- HART, Basil Liddell, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- HERBERT, Aubrey, MORGENTHAU, Henry, **Devler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- ILGAR, İhsan, “I. Dünya Savaşı’nın Komutanlarından: Vehib Paşa”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 5, İstanbul, Haziran, 1972, s. 13-21.
- İNALCIK, Halil, “Murad II”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, 2006, s. 164-172.
- JOWETT, Philip S., **Balkan Harpleri’nde Ordular 1912-13**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- KARACAGİL, Ö. Kürşad, “Alman İmparatoru İstanbul’da (1917)”, **Akademik Bakış**, Cilt: 6, Sayı: 12, Yaz 2013, s. 111-133.
- KAŞIKÇI, Nihat, YILMAZ, Hasan, **Mora’dan Viyana’ya Osmanlı Avrupası**, TÜRKAR, Ankara, 2001.
- KIEL, Machiel, “Yanya” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 317-321.
- KILINÇ, Erol, **Çanakkale Savaşları Günlüğü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- KIREL, Serpil, ORTAKLAN KASAP, Oya, “Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Osmanlı İmparatorluğu’nu Son Ziyareti (1917)” **Sinecine**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 113-158.

- KIRMIZI, Abdülhamit, **Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- KIŞ, Salih, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017.
- KOCABAŞ, Süleyman, **Balkan Harbi Faciası 1912**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- KODAMAN, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- KOLEY, Valery, KOULOURI, Christina (Edited by), **The Balkan Wars**, CDRSEE, Second Edition, Thessaloniki, 2009.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Şehir”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, s. 441-446.
- MACLEOD, Jenny, **Great Battles Gallipoli**, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- MCCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Fatma Sarıkaya, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 2018.
- Mehmed Esad, **Foto Lito Kozmografi Risalesi**, İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Numarası: 910 ESA 910 ESA.
- , **Hendese-i Mücesseme**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1321.
- , **Mebâhis-i Riyâziye**, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1316.
- Mirliva Emin (Koral), **Yanya Müdafaası**, Askeri Basımevi, İstanbul, 1927.
- MOOREHEAD, Alan, **Çanakkale Geçilmez**, çev. Günay Salman, Milliyet Yayınları, 1972.
- Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011.

- , **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), TTK Yayınları, Ankara, 1990.
- , **Arıburnu Savaşları**, Sadeleştiren: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.
- MÜHLMAN, Carl, **İmparatorluğun Sonu 1914**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Nazif Hoca, “Yanya”, **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 13, İstanbul, 1986, s. 358-359.
- NİZAMOĞLU, Yüksel, “Çanakkale Savaşı Komutanlarından Esat Paşa’nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 12, Sayı: 16, Bahar 2014, s. 1-34.
- OGLANDER, C. F. Aspinall, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı**, Arma Yayınları, Cilt: 1-2, İstanbul, 2005.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, Baskı: 5, İstanbul, 2003.
- , **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.
- OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- ÖLMEZ, Adem, “II. Meşrutiyet Devrinde Bir Askeri Meclis: “Şuray-ı Askeri””, **Amme İdare Dergisi**, Cilt: 42, Sayı: 1, Mart 2009, s. 43-54.
- ÖZKAYA, Yücel, “Çanakkale ve Basın”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Sayı: 25, İstanbul, Mart 1987, s. 39-43.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 2-3, İstanbul, 1983.
- Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 3, İstanbul, 2003.

- SAĞUN, Pakize Yöner, “Balkan Harbinde Yanya”, **100. Yılında Balkan Savaşı Sempozyumu Bildirileri**, Isparta, 2012, s. 85-100.
- SAKAOĞLU, Necdet, **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası**, DenizKültür, İstanbul, 2007.
- SÂMÎ, Şemseddin, **Kâmûsu'l-Â'lâm**, Mihran Matbaası, Cilt: 6, İstanbul, 1316.
- , **Kâmûs-ı Türkî**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- SARI, Mustafa, **Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- SCHURMAN, Jacob Gould, **The Balkan Wars 1912-1913**, The Floating Press, 2008.
- SEÇER, Turhan, **Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008.
- SELÇUK, Mustafa, **Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- SELVİ, Haluk, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu**, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2003.
- ŞAHİN, Enis, **Diplomasi ve Sınır Gümrü Görüşmeleri ve Protokolleri-1918**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.
- TOKER, Hülya, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Baskı: 2, Ankara, 2017.
- TURFAN, M. Naim, **Jön Türklerin Yükselişi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- TÜRK, Fahri, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti (1871-1914)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “Çanakkale Kara Savaşlarında İlk Gün”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Cilt: 65, Nisan 2019, s. 48-57.
- , “Çanakkale Savaşlarında Kara Harekâtı”, **Çanakkale Tarihi IV**, (Editör: Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul, 2008.

- , **Çanakkale 1915 Türk Ordusunun Kara ve Hava Harekatı**, Berikan Yayınları, Ankara, 2010.
- , **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1993.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, Baskı: 5, İstanbul, 2006.
- UYAR, Mesut, “Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, **Experience of a Lifetime**, (Ed. John Crawford, David Littlewood & James Watson), Massey University Press, Auckland, 2016, p. 43-59.
- UZER, Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK Yayınları, Baskı: 3, Ankara, 1999.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi I**, TTK Yayınları, Ankara, 1961.
- YALMAN, Ahmet Emin, **Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- YASAMEE, Feroze A. K., **Abdülhamid’in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı (1878-1888)**, çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- , “Armies Defeated Before They Took the Field?: The Ottoman Mobilization of October 1912”, (Ed. M. Hakan Yavuz and Isa Blumi), **War&Nationalism The Balkan Wars 1912-1913 and Their Sociopolitical Implications**, The University of Utah Press, Salt Lake City, 2013, p. 261.
- YAVUZ, Fikretin, “New York Times Gazetesi’nin Gözüyle Balkan Savaşları”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Aralık 2013, s. 147-186.
- ZEMBRZUSKA, Wanda, **Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.

E) HATIRALAR

- Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, Nehir Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 1992.
- ALTAY, Fahrettin, **On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İnel Yayınları, Ankara, 1970.
- BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, Sabah Kitapları, Cilt: 3, İstanbul, 1997.
- Bekir Fikri, **Balkanlarda Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri**, Belge Yayınları, İstanbul, 1985.
- Birinci Ferik Zeki Paşa, **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1337.
- CEBESOY, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cemil Conk Paşa, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2002.
- ÇAKMAK, Fevzi, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbî Rumeli'nin Sûret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi**, haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇALIŞLAR, İzzettin, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, haz. İsmet Görgülü, İzzettin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- DURU, Kâzım Nâmi, **Hatıralar-İttihat Terakki Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2017.
- Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, (Yay. Haz. İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Fahrettin Altay Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2002.
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Yapı Kredi Yayınları, Baskı: 6, İstanbul, 2017.
- GOLTZ, Colmar Freiherr von der, **Goltz'un Hatıraları**, çev. Mehmet Mert Çam, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018.

GÜNGÖR, Selahattin, **Kumandanlarımızın Harp Hatıraları**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937.

HAMILTON, Ian, **Gelibolu Hatıraları 1915**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.

Liman von Sanders Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 2002.

Mahmut Muhtar Paşa, **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Tercüman 100 Temel Eser, İstanbul, 1979.

Mahmut Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.

MÜHLMAN, Carl, **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayın Anıları**, çev. Sedat Umran, Timaş Yayınları, Baskı: 9, İstanbul, 2009.

OKDAY, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1975.

Ömer Seyfettin, **Balkan Harbi Hatıraları**, DBY Yayınları, İstanbul, 2011.

SANDERS, Liman von, **Türkiye'de Beş Sene**, haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018.

Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

Selahattin Âdil Paşa, **Çanakkale Hatıraları**, (Yay. Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2001.

TAŞKENT, Kâzım, **Yaşadığım Günler**, Baskı: 1, İstanbul, 1980.

Yanyalı Esat Bülkat, **Çanakkale Hatıraları**, Harp Akademileri Arşivi, Basılmamış Daktilo Metin, Cilt: 1-6, İstanbul, 1950.

F) GAZETELER

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

İkdam Gazetesi

Sabah Gazetesi

G) TEZLER

İGÜS, Esmâ, **II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2008.

NİZAMOĞLU, Yüksel, **Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2010.

H) İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.cekulvakfi.org.tr/haber/tarihi-esat-pasa-cesmesi-restore-edildi> (Erişim Tarihi: 05.12.2019)

EKLER

Çanakkale Cephesi Kuzey Grubu Kumandanı Mehmed Esad Paşa

(Ressam: Wilhelm Victor Krausz)

(Kaynak: Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu)

Mehmed Esad (Bülkat) Paşa, Çanakkale Muharebelerinden sonra

I. Ordu Kumandanlığı görevinde

(Kaynak: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 21, Şubat 2013, s. 178.)

Esad Bey gençlik yıllarında, kardeşi Vehib Bey ile birlikte

Soldan sağa: Lütfi Bey, Esad Bey, Vehib Bey

(Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_000356)

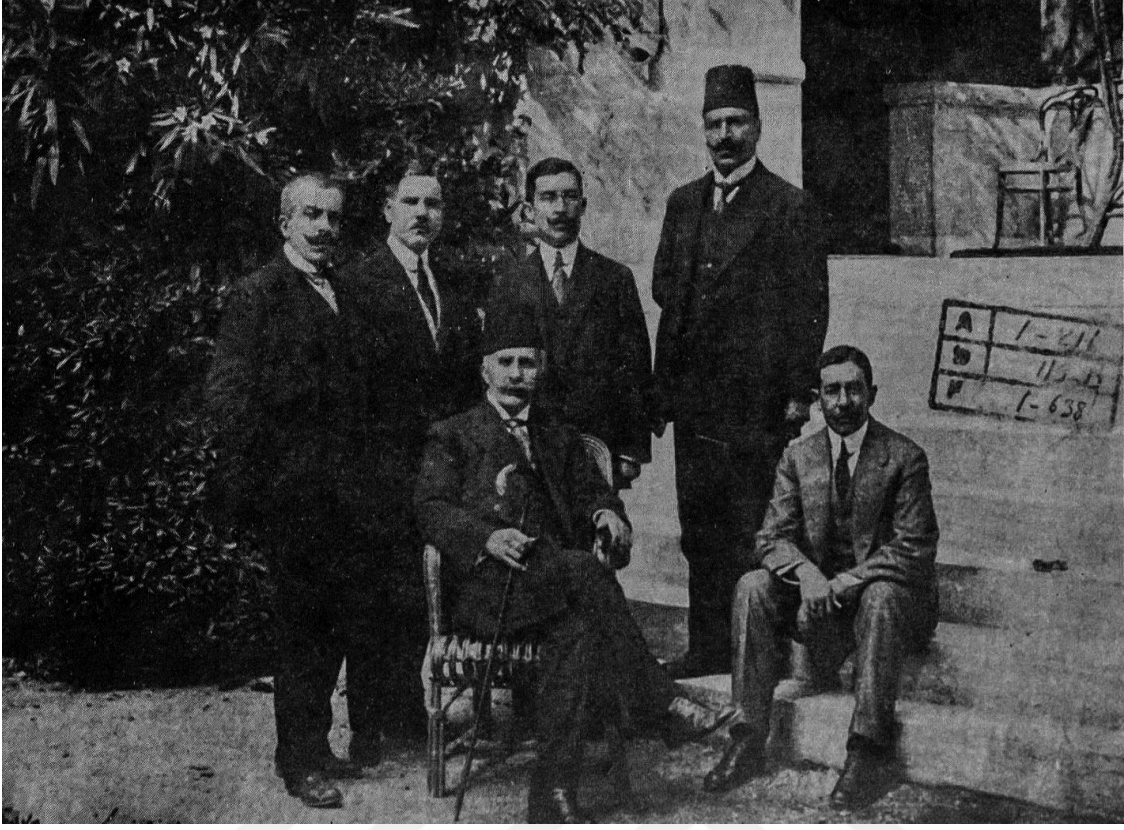
**Esad Paşa'nın Yanya Muharebelerinde bir
Fransız ressamı tarafından çizilen sakallı resmi**

**(Kaynak: Esat Paşa, "Balkan Harbinde Yanya Müdafaası", Resimli Tarih Mecmuası,
İstanbul, 1950, s. 332.)**

**Bağımsız Yanya Kolordusu Kumandanı ve
Yanya Müdafii Mehmed Esad Paşa**

(Kaynak: Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, haz. Genelkurmay
Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
Ankara 1984, s. 109.)

**Yanya Müdafii Esad Paşa, Atina’da bulunduğu 9 aylık esaret döneminde
Soldan sağa: Vehib Bey, Ali Fuat Bey, Esad Paşa, Baha Bey, Hasan Tosun Bey,
Emin Efendi**

**(Kaynak: Balkan Harbi’nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, haz. Genelkurmay
Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
Ankara 1984, s. 110.)**

**Kuzey Grubu Kumandanı Esad Paşa ile
Anafartalar Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Bey yan yana
(Arıburnu, 1915)**

(Kaynak:

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Esad Pasha and other commanders in Arıburnu.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Esad_Pasha_and_other_commanders_in_Arıburnu.jpg)

Erişim Tarihi: 10.12.2019

**III. Kolordu Kumandanı Esad Paşa, Karargâh Subayları ile Çanakkale Cephesi,
Kemalyeri'nde**

(Kaynak: 100. Yılında Fotoğraflarla Çanakkale, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.
77.)

Mehmed Esad (Bülkat) Paşa
(**Kaynak:** Alçıtepe Salim Mutlu Müzesi)

**I. Ordu Kumandanı Mehmed Esad Paşa, Almanya İmparatoru II. Wilhelm'e
İstanbul ziyareti sırasında mihmandarlık ederken
(Tarabya Alman Mezarlığı, 15 Ekim 1917)**

**(Kaynak: Det Kongelige Bibliotek/Danimarka Kraliyet Kütüphanesi:
<http://www.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object179321/en/>)**

Erişim Tarihi: 07.11.2019

Mehmed Esad Paşa, 1944 yılında torunu Zehra Sezer ile birlikte
(**Kaynak:** Şükrü Karaca Arşivi. Bu fotoğraf, Şükrü Karaca tarafından Esad Paşa'nın torunu merhume Zehra Sezer Hanımefendi'den alınmış olup kendi arşivinde mahfuz bulunmaktadır.)

**Mehmet Esat Bülkat yaşlılık döneminde, kardeşi Mehmet Vehip Kaçı ile birlikte.
Soldan sağa: Mehmet Esat Bülkat, Mehmet Vehip Kaçı
(Kaynak: Şükrü Karaca Arşivi)**

**Mehmed Esad Paşa'nın Kabri
(Karacaahmet Mezarlığı, İstanbul)**

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Talha Savaş, 1994 yılında İzmit/Kocaeli'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmit'te tamamladı. 2013 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne başladı. 2017'de mezun olduğu lisans öğreniminden hemen sonra, aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı.

